

Felsőoktatás-finanszírozás és minőség célok, vállalkozói források bevonása a felsőoktatásba – nemzetközi gyakorlat adaptálása

Műhelytanulmány

az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
részére

TÁMOP 4.1.4-08/01-2009-0002
Minőségfejlesztés a felsőoktatásban

Szerzők:

Kovács István Gergely, 3.3 fejezet

Kovács Gergely, 1. fejezet

Nagy Sándor Gyula (társszerző és alkotószerkesztő)

Németh András Olivér, 2. fejezet

Strausz Péter, 3.1 fejezet

Szánthó Miklós, 3.2 fejezet

Törcsi Péter, 3.2 fejezet

Tartalomjegyzék

Bevezető	4
Kutatási részcélok	4
Hipotézisek.....	4
1. Felsőoktatás-irányítás és finanszírozás: nemzetközi trendek és hazai gyakorlat	6
1.1. Nemzetközi trendek	6
1.2. A magyar felsőoktatás irányítási és finanszírozási rendszerének értékelése	34
2. Kelet-közép-európai ország- és esettanulmányok.....	59
2.1. Bevezetés.....	59
2.2. A kelet-közép-európai országok felsőoktatási szektorának általános bemutatása	64
2.3. A felsőoktatás finanszírozási helyzete Kelet-Közép-Európában	72
2.4. A felsőoktatás megtérülése Kelet-Közép-Európában	81
2.5. Az egyes országok felsőoktatás-finanszírozási rendszerei.....	88
2.6. Összegzés.....	117
3. Nyugat-európai jó gyakorlatok.....	123
3.1 Németország, Szász-Anhalt tartomány, a halle-wittenbergi Martin Luther Egyetem	123
3.2 Az angol jó gyakorlat és adaptálhatósága	155
3.3. A francia felsőoktatás finanszírozása, különös tekintettel a minőségi célokra és a vállalkozói források bevonására	215
4. Konklúziók és javaslatok	237
4.1. A felsőoktatás-irányítás trendjei	237

4.2. kelet-közép-európai tapasztalatok	241
4.3. Nyugat-európai jó gyakorlatok	243
4.4. Javaslatok konkrét hazai adaptációra	249
Felhasznált irodalom	253
1. Felsőoktatás-irányítás és finanszírozás: nemzetközi trendek és hazai gyakorlat	253
2. Közép-európai ország- és esettanulmányok	256
3. Nyugat-európai jó gyakorlatok	260
Mellékletek	269
1. fejezet függeléke	269
2. fejezet függeléke	271

Bevezető

A műhelytanulmány célja a felsőoktatás ágazati finanszírozásának – minőség célokkal összefüggő – nemzetközi modelljeinek feltárása és feldolgozása, jó gyakorlatok összegyűjtése és javaslatok tétele ezek hazai adaptálhatóságára, különös tekintettel a hazai felsőoktatási intézmények finanszírozásával kapcsolatos minőségi mutatók kidolgozására.

Nemzetközi (európai uniós és azon belül is közép-európai) tapasztalatok, jó gyakorlatok gyűjtése abból a célból, hogy magyar felsőoktatás erőforrásait hogyan lehetne hatékonyan kihasználni és növelni a vállalkozói szektor bevonásával, hogy ezáltal javuljon a felsőoktatás minősége és az általa nyújtott szolgáltatások színvonala.

Kutatási részcélok

---

1. A kiválasztott országok/tartományok felsőoktatási rendszerei finanszírozási folyamatainak feltárása (döntéshozatal, ellenőrzés, források, kiadások).
2. Ezen belül a vállalkozói szféra kapcsolódási pontjainak feltárása (forrásokhoz való hozzájárulás és annak feltételei, alvállalkozók bevonásának mikéntje és aránya).
3. A fentiekből adódó hatékonysági és minőségi különbségek feltárása.
4. Gyakorlati javaslatok tétele a magyar felsőoktatás hatékonyabb működése érdekében.

Hipotézisek

A hazai felsőoktatás finanszírozásának átalakítása immár évtizedek óta szakmai és szakpolitikai viták tárgya, átalakítása folyamatosan napirenden van, tekintettel arra, hogy sokak szerint a mostani, elsődlegesen a bemenetre koncentráló, normatív támogatási rendszer nem szolgálja

megfelelő módon a minőségi célok elérését. Mindez különösen fontos egy olyan makrogazdasági környezetben, amelynek során szűkülnek a felsőoktatás állami és nem állami forrásai, miközben a hazai és nemzetközi verseny élesedik az intézmények között.

Hiptézisünk szerint a vállalkozói szféra részvétele a felsőoktatási erőforrásainak kihasználásában javítja annak hatékonyságát. A fentiekre tekintettel szükséges a finanszírozási rendszer átalakításán túl azt is megvizsgálni, hogy milyen vállalkozói források és hogyan vonhatók be a felsőoktatási intézmények finanszírozási bázisába. Az e téren összegyűjthető külföldi tapasztalatok egy része alkalmazható a hazai felsőoktatási környezetben is.

1. Felsőoktatás-irányítás és finanszírozás: nemzetközi trendek és hazai gyakorlat

---

1.1. Nemzetközi trendek

A felsőoktatási rendszerek finanszírozása az elmúlt évtizedek állandóan aktuális témájának tekinthető. Ennek egyik legfontosabb oka a felsőoktatás tömegesedése¹ és a tudás demokratizálódása. A hallgatói létszám növekedése Nyugat-Európában a 60-as években kezdődött meg, s e folyamat még ma sem zárult le, csak a jellege változott meg: az expanzió kezdetben a közoktatásból kikerülő hallgatókra épült, ám mára egyre fontosabb hajtóerővé vált a nem tradicionális hallgatói létszám növekedése, illetve néhány országban és területen a nemzetköziesedés is. Közép- és Kelet-Európában az expanzió szintén megkezdődött a 60-as években. A második hullámra azonban a nyugat-európai felfutáshoz képest némi késéssel, a 90-es években került sor. Általános trendként tehát az fogalmazható meg, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatói létszám, politikai és gazdasági okokból az 1960-as évektől folyamatos növekedést mutat: az OECD felmérése szerint 2004-ben a világ összes országában 132 millió hallgató tanult a felsőoktatásban, szemben az 1991-es 68 millióval²

A tömegesedés következtében nőtt a hallgatói heterogenitás, amely a képzési kínálat egyre sokszínűbbé válását eredményezte és a foglalkoztathatóság kérdésének előtérbe kerüléséhez vezetett. Szintén fontos következmény a felsőoktatás intézményrendszerének bővülése (sok

¹ Lásd Kozma, T. (2006): *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum Kiadó, Budapest:

² OECD (2008): *Tertiary Education for the Knowledge Society*. OECD Thematic Review of Tertiary Education. OECD, Paris

helyen ezek következtében jött létre a főiskolai szektor), illetve határainak elmosódása (új szereplők megjelenése például vállalati egyetemek, üzleti képző helyek stb.), amelynek következményeként a felsőoktatási intézményrendszer is sokszínűbbé vált, megnőtt az intézmények és a felsőoktatási szolgáltatást nyújtó szereplők heterogenitása. (Itt erre nem térünk ki részletesen, de érdemes megjegyezni, hogy nem csak az oktatási szektor intézményrendszere alakult át radikálisan, hanem a kutatásé is: elég csak utalni arra, hogy tudománypolitika helyett egyre inkább innovációs rendszerről és kutatási ökoszisztémáról szokás beszélni.)

A felsőoktatás iránti kereslet és kínálat növekedése és heterogénné válása az irányíthatóság kérdését is kiélezte: hiszen ily módon jelentős mértékben nőtt a felsőoktatási rendszer komplexitása, a felsőoktatáson belül egyre differenciáltabb feladatmegosztás alakult ki, ami egyre nehezebbé tette a közvetlen kormányzati irányítást.

Az expanzió második hulláma ráadásul Nyugat-Európában a 70-es és 80-as évek gazdasági stagnálásával, Kelet- és Közép-Európában pedig a rendszerváltásával egyidejűleg ment végbe, amelynek következtében az állami forrásokból finanszírozott bővülés egyre kevésbé volt tartható. A felsőoktatás irányításának reformja mellett így a finanszírozás megoldása is elkerülhetetlenné vált. Bár a téma iránti érdeklődés az 1990–2000-es években sem csillapodott (az elmúlt évtizedben három nemzetközi összehasonlító vizsgálat is történt a témában), a 2008-as gazdasági válsággal a felsőoktatás finanszírozása és irányítása még aktuálisabb témává vált. Megerősödött az a meggyőződés is, hogy a felsőoktatás irányítása és finanszírozása egymástól elválaszthatatlan terület.

A tanulmány első részében ezért nemzetközi összehasonlító vizsgálatok³ és néhány hazai tanulmány alapján tárjuk fel a felsőoktatás

³ OECD, 2008: *Tertiary Education for the Knowledge Society*. OECD Thematic Review of Tertiary Education. OECD, Paris.; Estermann, T. – Nokkala, T. (2009): *University Autonomy in Europe I*. European University

finanszírozásában és irányításában láthatóvá váló legfontosabb irányvonalakat.

Fontos hangsúlyozni, hogy egy finanszírozási rendszer sokféle szereplő közötti jövedelemáramlás szabályozását írja le. Ezek közül elsősorban az intézményeknek közvetlenül juttatott állami támogatások mechanizmusait vizsgáljuk. Jelen tanulmány kereteiben nem térünk ki tehát a felsőoktatási finanszírozás közvetett eszközeire (amikor például az állam adókedvezményekkel ösztönzi az üzleti vállalkozásokat, hogy azok a felsőoktatási intézményeket támogassák), és a tandíj-, illetve diákhitelrendszerek kondícióit sem tárgyaljuk részletesen annak ellenére, hogy ezen eszközöknek számos országban az intézményfinanszírozás szempontjából igen nagy a jelentősége.

A tanulmány második részében pedig egy interjú kutatás eredményei, valamint a hazai szakirodalom alapján kerül sor a magyar felsőoktatás legfontosabb irányítási és finanszírozási elemeinek értékelésére. Nem törekszünk kimerítő elemzésre, a célunk sokkal inkább a legfontosabb jellemzők és trendek kiemelése.

1.1.1. A felsőoktatás irányításának és az állam szerepének átalakulása

A nyugati democráciákban a 70-es évek gazdasági nehézségei véget vetettek a második világháborút követő prosperáló időszaknak. A jóléti államok kormányai számára a folyamatosan növekedő közkiadások kordában tartása jelentette a fő kérdést. Az adók emelése – és ezzel a már létező közszolgáltatás-szervezési modell változatlan fenntartása – nem volt járható út. Ehelyett olyan megoldásokat kerestek, amelyek lehetővé tették a növekedés fenntartását a források csökkenése mellett, a

---

Association, Brussels; Jongbloed, B. – de Boer, H. – Enders, J. File, J. (2010): *Progress in higher education reform across Europe. 2 Funding Reform.*

források hatékonyabb (méltányosabb) felhasználása révén. Ez az állam által nyújtott szolgáltatások újraszervezéséhez, azaz a közszolgáltatások reformjához vezetett. A hallgatói létszámok növekedéséből adódó egyre nagyobb költségvetési támogatás pedig a felsőoktatást óhatatlanul az átalakítandó területek közé emelték.

Noha a felsőoktatás (és általában közszféra) átalakításának konkrét eszközrendszere országonként jelentős különbséget mutat, az eszközöknek két nagyobb általános csoportja különböztethető meg⁴ a szektor egészét átalakító makroszintű, illetve a szolgáltató szervezetek működését megváltoztató mikroszintű reformok.

1. A makroszintű reformok célja olyan környezet teremtése, amely arra ösztönzi a felsőoktatási intézményeket, hogy az egyre heterogénebb igények minél szélesebb körét minél olcsóbban fedjék le, amihez elkerülhetetlen a hatékony irányítási eszközök megválasztása. Az igényekre való nagyobb fogékonyságot alapvetően a versenykörnyezet kialakítása jelenti például privatizáció, liberalizáció, dereguláció, valamint a magánszféra piacra lépésének ösztönzése révén, ami többnyire a finanszírozási rendszer átalakítását is szükségessé teszi (pl. tandíjak bevezetése vagy a szektorsemleges állami finanszírozás, lásd később). Mindez a kínálati oldal diverzifikálódását elősegítő folyamat.
2. A mikroszintű reformok célja a felsőoktatási intézmények működésének átalakítása olyan technikák kötelező vagy ajánlott bevezetésével (előírásával), mint például a minőségmenedzsment, a pályakövetés, a stratégiakészítés stb. E megoldások előírásra történő alkalmazása azonban könnyen diszfunkcionálissá válik, ha az intézmények a feladatokat csak azért végzik el, hogy a külső szereplők előírásainak megfeleljenek (például stratégiát készítenek,

⁴ Hajnal, G. (2004): *Igazgatási kultúra és New Public Management reformok egy összehasonlító esettanulmány tükrében*. Közszolgálati Tanszék. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest.

hogyan tudják mutatni a minisztériumnak, de ennek nincs hatása a működésükre). A mikroszintű reformok ezért gyakran ágyazódnak be kisebb-nagyobb makroszintű reformba.

A felsőoktatás iránti kereslet növekedése a szolgáltató szektor (azaz a kínálati oldal) méretének és heterogenitásának növekedésével járt: nem csak az állami intézményrendszer vált nagyobbá, illetve sokszínűbbé méret és profil tekintetében, de egyre nagyobb arányban jelent meg a magánszektor is. E folyamatot gyakran maguk a kormányzatok is ösztönözték. Ezzel azonban növekedett a felsőoktatási rendszer komplexitása, és a felsőoktatáson belül egyre differenciáltabb feladatmegosztás alakult ki. Mindez együtt járt a kormányzat (minisztérium) szerepének átalakulásával is, amelynek az ágazat közvetlen operatív irányítása (government) helyett egyre inkább egy összetett, sokszereplős hálózat átfogó, stratégiai irányítójaként (governance) kell működni⁵ azaz a hangsúly a különböző ágazati szereplők megfelelő együttműködését elősegítő környezet kialakulásának támogatására és a felsőoktatási tevékenység monitorozásának megszervezésére, felügyeletére és társadalmi elfogadtatására helyeződött át. A felsőoktatási szolgáltatások operatív kivitelezése a növekvő autonómiával rendelkező felsőoktatási intézmények feladata, míg az intézmények operatív (pénzügyi, minőségügyi) ellenőrzése speciális testületek, ügynökségek feladatává válik.

Az elmúlt időszak átfogó felmérései⁶ kivétel nélkül azt tükrözik, hogy Európában kisebb-nagyobb mértékben átalakult a felsőoktatási intézmények autonómiája (szándékosan nem „növekedést” írunk). Általánosságban növekvő intézményi autonómia tapasztalható az alábbi területeken:⁷

⁵ de Boer–Jongbloed et al., i. m.

⁶ Lásd 3. sz. lábjegyzet.

⁷ Az OECD 2008-as nagy áttekintése másféle autonómiakonceptiót alkalmaz, ennek tartalma azonban végső soron nagyon hasonló az itt bemutatotthoz. Az OECD intézményi autonómiájának elemei közé az alábbiak tartoznak: az intézményi kormányzás (jogi státusz, épületek tulajdonjoga, tevékenységek piacosithatósága (pl.

- Szervezeti autonómia, azaz az intézmények belső szervezeti és kormányzási struktúrájának alakíthatósága, a vezetők kiválasztásának szabadsága. Annak ellenére, hogy ezen a téren Európa legtöbb országában viszonylag alacsony az intézményi autonómia, a European University Association (EUA) jelentése szerint (Estermann, Nokkala et al. 2011) a legtöbb országban az intézményi autonómia bővülése figyelhető meg, ellenkező irányú változásra kevés példát lehetett találni. Bár az intézmények egyre nagyobb szabadságot élveznek belső struktúrájuk alakításában, ezt kisebb-nagyobb mértékben továbbra is jogszabályokkal korlátozzák. A szervezeti autonómiát befolyásoló legfontosabb változás Európában a kétszintű kormányzási struktúra megjelenése, illetve az intézményen kívüli szereplők részvétele az intézmények legmagasabb szintű testületeiben⁸.
- A folyamatok alakításának autonómiája (policy-autonómia) magában foglalja az oktatók, kutatók és az adminisztratív munkatársak foglalkoztatási szabályainak intézményi alakíthatóságát, valamint az oktatási és kutatási autonómia kérdéseit, azaz a képzési és kutatási programok megválasztását, a hallgatók kiválasztásának szabadságát stb. A személyzeti autonómia mértéke azért különösen fontos kérdés, mert Európában a bérköltségek az összes költség körülbelül 60-90%-át teszik ki⁹

vállalkozások alapítása), a belső kormányzási és szervezeti struktúra alakítása), a munkavállalókkal kapcsolatos policy (kiválasztás, karrierstruktúra, munkavégzési feltételrendszer), a hallgatókkal kapcsolatos policy (kiválasztás, létszámok), a pénzügyi folyamatok (tandíjak meghatározása, hitelfelvétel, forrásallokáció, jövedelemtermelő tevékenységek, tartalékképzés), az oktatási policy (képzési programok és azok tartalmának meghatározása, minőségértékelési mechanizmusok, pedagógiai és tartalomközvetítési módszerek megválasztása), a kutatási folyamatok (prioritások meghatározása, kutatási programok tartalmának definiálása) (OECD, 2008, 69). Az EUA által végzett vizsgálat autonómiaelemei közé tartozik a szervezeti autonómia (belső szervezeti struktúra, testületek, vezetőválasztás szabadsága, vállalkozások alapítása), a pénzügyi autonómia, a személyzeti autonómia (szenior oktatók kiválasztása, elbocsátása, bérezése és előléptetése), illetve az akadémiai autonómia (programszerkezet, az oktatás nyelve, hallgatói létszámok). (Estermann–Nokkala, 2009; Estermann, Nokkala et al., 2011)

⁸ Estermann–Nokkala, i. m. 40.; Jongbloed–de Boer, i. m.

⁹ Estermann, T. – Pruvot, E. B. (2011): *Financially Sustainable Universities II. European universities diversifying income streams*. European University Association, Brussels, 36.

- A személyzeti politikát illetően az európai országok nagy többségében mára jelentős az oktatók kiválasztásának szabadsága, ugyanakkor a bérezés és elbocsátás tekintetében jogszabályi korlátozások érvényesülnek. Az elmúlt években néhány országban/tartományban (például Finnországban) megszűnt a közalkalmazotti státuszban történő foglalkoztatás kényszere.
- A képzési programok és kutatási területek megválasztásában az intézményeknek régóta nagyfokú az autonómiája, és ezt többnyire nem érintették az európai reformok.
- A pénzügyi autonómia azt jelenti, hogy az intézménynek lehetősége van bevételi csatornáinak meghatározására, belső forrásallokációra, tartalékképzésre és hitelfelvételre, a megtakarítások befektetésére, valamint vállalkozások alapítására¹⁰. E téren a legtöbb vizsgált országban jelentős változások történtek: az intézmények szabadságfoka nőtt. Amíg azonban Nyugat-Európában az autonómia növekedése a közösségi források szabadabb felhasználásából ered (és a tandíjak nagysága korlátozott), addig Közép- és Kelet-Európában a közösségi források felhasználása szigorúan szabályozott, de a tandíjak nagyságát az intézmények szabadon meghatározhatják¹¹. Ez összefüggésben van a méltányosság fogalmának értelmezési különbségeivel¹². (A pénzügyi autonómia területén bekövetkező jellemző változásokról egy későbbi alfejezetben részletesebben is szó lesz.)

Összességében az intézményi autonómia növekedésének lehetünk tanúi. Ez a folyamat gyakran járt együtt a jogi státusz változásával is, azaz az intézmények állami (például költségvetési) szervekből önálló, független

¹⁰ A vállalkozások alapításának szabadságát más megközelítések a szervezeti autonómiához sorolják.

¹¹ Estermann–Nokkala, i. m. 41.

¹² OECD (2008): *Tertiary Education for the Knowledge Society*. OECD Thematic Review of Tertiary Education. OECD, Paris

szervezetekké alakulnak¹³. Ez a folyamat játszódott le például Japánban, Finnországban, Portugáliában, Dániában¹⁴.

Az intézmények szervezeti, pénzügyi és folyamatokat érintő autonómiájának növelése mögött két érv húzódik meg: az egyik az, hogy a szolgáltató az adott szolgáltatás igénybevevőiről, azok igényeiről jobb információkkal rendelkezik, mint egy központi irányító hatóság, így az igényekre és költségekre jobban oda tud figyelni. A másik: azzal, hogy a magánszféra megjelenik a felsőoktatásban, az állami/közösségi tulajdonban lévő szolgáltatók is versenyre kényszerülnek. Ehhez szükséges, hogy képesek legyenek befolyásolni az erőforrásaik belső felhasználását, ami a feltétele a hatékonyabb és eredményesebb működésnek.

Az intézmények autonómiája ugyanakkor csökkenő tendenciát mutat a „beavatkozásoktól való mentesség” területén, azaz tekintetben, hogy milyen mértékben mentesül az intézmény a külső szereplők elszámoltatási erőfeszítéseitől. E mögött az állam szerepének átalakulása áll, amely a közvetlen szolgáltatásnyújtó szerepből egyre inkább szervezői, szabályozói, megrendelői és az állampolgárok nevében fellépő, ellenőri szerepbe kerül. Így noha az intézmények fokozott autonómiát nyertek a belső folyamataik, továbbá a szervezeti és pénzügyi döntéseik tekintetében, addig a kormányzat erősítette azokat a beszámoltatási formákat és külső elszámoltató intézményeket (pl. akkreditációs hatóságokat, finanszírozási ügynökségeket), amelyek az output mellett sokszor az intézményi folyamatok felett is igyekeznek kontrollt gyakorolni (például értékelik az intézményben használt minőségügyi gyakorlatot). Ezt a trendet felerősítette a 2008-as válság, amelynek nyomán ugyan nem csökkent az állami támogatások aránya, de növekedett a nemzeti

¹³ Fielden, J. (2008): *Global Trends in University Governance*. The Education Working Paper Series. World Bank, Washington, 9.

¹⁴ OECD, 2008 i. m.

prioritások szerinti célzottságuk¹⁵, ami az elszámolási és ellenőrzési mechanizmusok erősödésével járt együtt. Az elszámoltatási erőfeszítések növekedése egyébként egybeesik a bizonyítékalapú (evidence-based) policy megközelítéssel is, amely az oktatáspolitikai beavatkozásokat empirikus adatok és összefüggések alapján tervezi meg és értékeli ki (tehát kiemelt kérdéseként kezeli a rendszeres adatgyűjtéseket).

Maga a kontroll számos eszközön keresztül valósulhat meg. A leggyakoribb eszközök közé az alábbiak tartoznak:¹⁶

- Intézményi stratégiák jóváhagyása: az intézmények teljesítményét az elfogadott és az intézmény által javasolt célkitűzésekhez mérik. Emellett fontos szempont a képzési és kutatási profil illeszkedése a nemzeti stratégiához.
- Teljesítményszerződések: az intézményi stratégiák elfogadása kapcsolódhat konkrét, többéves teljesítmény-megállapodások kötéséhez is. Ezekben megfogalmazhatóak általánosabb célok és indikátorok, de állhatnak benne konkrét output- és outcome-elvárások/vállalások is. A teljesítményszerződések összekapcsolódhatnak a pénzügyi támogatási rendszerrel is.
- Beszámolási rendszer szabályozása: általános teljesítményindikátorok és statisztikai jelentési rendszerek, amelyek révén a kormányzat folyamatosan nyomon tudja követni a felsőoktatási rendszer legfontosabb paramétereinek alakulását.

Ezek mellett további fontos kontroll-/ösztönző eszköznek tekinthető a finanszírozási rendszer, illetve a minőségbiztosítás érdekében alkalmazott eljárások is.

Az elszámoltatás növekedése ugyanakkor számos veszéllyel is együtt jár: növekszik az intézmények bürokratikus terhelése, a bürokratikus szabályoknak való megfelelési kényszere (ahelyett a valódi igényeknek

¹⁵ Estermann, T., – Nokkala, T. – Steinell, M. (2011): *University Autonomy in Europe II. The Scorecard*. European University Association, Brussels.

¹⁶ Fielden, i. m.

akarnának megfelelni). Ezek különösen akkor érvényesek, ha a fenntartó a stratégiai szintű kontroll helyett az intézmények mikromenedzselését próbálja meg elérni.¹⁷

---

¹⁷ Estermann–Nokkala et al., i. m. 66.

1. táblázat. Az intézményi autonómia különböző területeinek alakulása néhány országban								
	Szervezeti autonómia		Folyamatok meghatározásának autonómiája		Pénzügyi autonómia		Beavatkozástól való mentesség	
	1995	2008	1995	2008	1995	2008	1995	2008
Bulgária	közepes	alacsony	magas	közepes-magas	magas	magas	magas	alacsony
Csehország	alacsony	alacsony	magas	magas	magas	magas	magas	közepes
Észtország	közepes	közepes	magas	magas	magas	magas	közepes	közepes
Horvátország	magas	magas	magas	magas	közepes	magas	magas	közepes
Lengyelország	alacsony-közepes	alacsony-közepes	magas	magas	közepes	közepes	magas	közepes
Lettország	alacsony-közepes	alacsony-közepes	magas	közepes-magas	magas	közepes	magas	közepes
Litvánia	közepes	közepes	közepes-magas	közepes-magas	alacsony	alacsony	magas	közepes
Magyarország	alacsony	közepes	közepes-magas	alacsony-közepes	alacsony	közepes	közepes	közepes
Románia	alacsony	alacsony	alacsony-közepes	közepes-magas	alacsony	közepes	magas	alacsony
Szlovákia	alacsony	alacsony	közepes-magas	közepes-magas	alacsony	közepes	közepes	közepes
Szlovénia	alacsony-közepes	n. a.	alacsony-közepes	közepes-magas	közepes	magas	magas	közepes
Ausztria	alacsony	közepes	alacsony-közepes	alacsony-közepes	alacsony	magas	magas	magas
Dánia	alacsony-közepes	alacsony-közepes	közepes-magas	közepes-magas	közepes	közepes	közepes	közepes
Finnország	közepes	közepes	közepes-magas	magas	közepes	közepes	magas	közepes
Franciaország	alacsony	alacsony-közepes	alacsony-közepes	alacsony-közepes	alacsony	közepes	közepes	közepes
Hollandia	alacsony-közepes	közepes	közepes-magas	közepes-magas	magas	magas	közepes	közepes
Németország	közepes-magas	közepes-magas	alacsony-közepes	alacsony-közepes	alacsony	közepes	magas	közepes
Norvégia	alacsony-közepes	közepes-magas	közepes-magas	magas	alacsony	magas	magas	közepes
Olaszország	közepes-magas	közepes-magas	közepes-magas	közepes-magas	magas	magas	magas	magas
Spanyolország	alacsony	alacsony-közepes	alacsony-közepes	alacsony-közepes	magas	magas	magas	közepes
Svájc	alacsony	alacsony-közepes	Közepes-magas	közepes-magas	alacsony	közepes	magas	magas
Svédország	alacsony-közepes	alacsony-közepes	magas	magas	közepes	közepes	közepes	közepes
Egyesült	közepes	közepes	magas	magas	magas	magas	közepes	közepes

Királyság								
-----------	--	--	--	--	--	--	--	--

Magyarázat: az egyes országokra vonatkozó értékeléseket szakértői válaszok számszerűsítéséből, illetve ezek indexszé alakításából határozták meg. A folyamatok alakíthatóságának (**policy**) **autonómiáját** az alábbi kérdéseket figyelembevételével: határozták meg: oktatók kinevezése, bérek meghatározása, alapszakos hallgatók kiválasztása, a felvett hallgatók számának meghatározása, kutatási programok meghatározása, új képzési programok indítása, programok tartalmának meghatározására vonatkozó szabadság. A **pénzügyi autonómiát** az alábbi kérdések alapján vizsgálták: pénzügyi források belső allokálási szabadsága, tőkepiacon történő hitelfelvételi lehetőség, tartalékképzési lehetőség, a működési célú támogatás elköltésének szabályozottsága. A **beavatkozástól való mentességet** az alábbi kérdések alapján vizsgálták: stratégiai tervek kötelező készítése, jelentési kötelezettségek, kötelezettségek az oktatás/kutatás külső és/vagy belső értékelésére vagy értékelési mechanizmusainak kialakítására. A szervezeti autonómiára vonatkozóan nem ismertették az indexképzés menetét.

Forrás: de Boer, Jongbloed et al. 2010, 34–39 táblázatai alapján

A felsőoktatási szereplők teljesítményének ellenőrzését kisebb országokban/tartományokban maga a minisztérium is elvégezheti. Sok helyütt azonban az ágazatirányítás stratégiai és kormányzati képviselői feladatait elválasztják a felsőoktatás operatív (ellenőrzési, finanszírozási, minőségügyi) feladataitól. Míg a stratégiai feladatok minisztériumi kézben maradnak, addig az operatív feladatokat vagy a minisztérium alá rendelt pufferszervezetek, ügynökségek látják el (ilyen pl. Angliában a felsőoktatási finanszírozási ügynökség, a HEFCE), vagy az ágazati szereplők által közösen működtetett, esetleg piaci alapon szerveződő szereplők biztosítják.¹⁸

Napjainkban tehát olyan folyamatok játszódnak le, ahol az állam a korábbi szabályozó-szolgáltatásnyújtó tevékenységeinek (1) egy részét a növekvő autonómiájú felsőoktatási intézmények látják el, (2) egy másik részét kiszervezik a jelentős önállósággal rendelkező állami és magánszférában működő ügynökségeknek, (3) az állami feladatok és felelőségek egy harmadik részét pedig a nemzetközi szervezetek veszik át. (de Boer, Jongbloed et al. 2010:21).¹⁹ Ez az átrendeződés ugyanakkor korántsem jelenti az állam gyengeségét, csak a szerepének átalakulását, amelyben felértékelődnek a stratégiai döntések, illetve az értékeléssel, monitorozással, elszámoltatással kapcsolatos teendők (ennek kapcsán beszélnek értékelő államról, „evaluative state”-ről).

¹⁸ A pufferszervezetek/ügynökségek létrehozása számos előnnyel jár: elkülönülnek az operatív és a stratégiai feladatok. A stratégiai döntéseket közvetlen lobbifolyamatok kevésbé befolyásolják, ugyanakkor az intézmények is nagyobb autonómiával rendelkeznek. A pufferszervezet mélyebb, szakmaibb ismereteket szerezhet a szektorról, és könnyebben tud felsőoktatási szakértőket alkalmazni, akik nem akarnak köztisztviselők lenni (önálló karrierpályát tud kiépíteni). Ugyanakkor komoly veszélyei is vannak: a pufferszervezet önjáróvá válhat és a minisztérium elveszíti a szektor feletti irányítást. A köztes szervezet épp a reformok vagy egy ambiciózus miniszter cselekvésének gátjává válhat. A másik gyakori probléma, hogy a minisztérium átnyúlik a pufferszervezet feje felett, amely így elveszíti hitelességét. A minisztériumnak a szervezeten keresztül kell érvényesítenie észrevételeit, kifogásait konkrét intézményekkel szemben is. (Fielden, i.m. 9.)

¹⁹ Ebben az elemzésben nem térünk ki a nemzetek feletti szféra erősödésének részleteire. Említés szintjén e változás néhány mérföldköve: a nemzetek feletti felsőoktatási szervezetek számának és befolyásának növekedése, a Bologna folyamat által felerősített konvergencia a résztvevő országok körében, az Európai Unió felsőoktatás-politikájának kibontakozása (például az európai kutatási tér vagy a mobilitási programok révén) annak ellenére, hogy az oktatási kérdések továbbra is nemzeti hatáskörben maradnak [lásd Halász, G. (2007): Lisszabon és az egyetemek: az Európai Unió formálódó felsőoktatási politikája. Budapest. stb.]

Annak azonban, hogy a kormányzat meg tudja felelni az új feladatnak, számos feltétele van. Egyfelől szükséges, hogy létezzenek a felsőoktatásra vonatkozó, széles körben elfogadott és hasonlóan értelmezett célok, víziók, és az ezekre épülő ágazati stratégia, amelynek célkitűzései jól megragadhatóak. Ezek hiányában az intézményi célok csak önmagukban értékelhetőek, és nem vizsgálhatóak a felsőoktatással szemben megfogalmazott kormányzati (társadalmi) célok tükrében. Emellett szükséges, hogy megfelelő oktatáspolitikai kapacitás álljon rendelkezésre ahhoz, hogy a minisztérium vagy a finanszírozó hatóság képes legyen valódi értékelésre, a célkitűzések realitásának megítélésére, a célok el nemérése esetén annak megítélésére, hogy ez mennyiben az intézmény felelőssége. Ennek feltétele az értékelést és összehasonlítást lehetővé tevő adatbázisok és a hiteles adatgyűjtést lehetővé tevő eljárások.

1.1.2. A finanszírozási rendszerek átalakulása

A felsőoktatás tömegesedése és az intézményrendszer heterogénné válása következtében nem csak az irányítás, hanem a finanszírozhatóság kérdése is felvetődött. Egyrészt egyre élesebben fogalmazódott meg, hogy a növekvő felsőoktatási kiadásokat (1) ki finanszírozza, ha az állam tehervállaló képessége korlátozott; azaz mekkora legyen a szülői és hallgatói közvetlen hozzájárulás (tandíj), milyen mértékben vonjanak be vállalati forrásokat, és mekkora nagyságú legyen az állami támogatás. Másrészt a növekvő forrásigény azt a kérdést is felvetette, hogy (2) hogyan, milyen mechanizmusokon keresztül hatékony és eredményes az állami források elosztása az intézmények (esetleg a többi szereplő) között. Az alábbiakban röviden áttekintjük, hogy e két kérdésben milyen változások voltak tapasztalhatóak az elmúlt évtizedekben.

A finanszírozás forrásainak alakulása: a finanszírozás diverzifikálódása

Az előzőekben már láthattuk, hogyan változott az állam szerepfelfogása és ennek okaként/következményeként hogyan alakult át a felsőoktatási rendszer különböző szereplőinek hatásköre. Ennek a folyamatnak egyik lényeges összetevője a finanszírozási rendszer változása, amely az ösztönzési rendszer egyik legfontosabb elemévé vált az elmúlt évtizedekben. A fejlett európai országokban a felsőoktatás finanszírozásának átalakítása a 70-es évek gazdasági válságától kezdődően folyamatosan napirenden van, aminek oka a rendszer növekvő mérete és így költségvetést érintő egyre nagyobb hatása.

A közelmúlt változásai jól tükröződnek az alábbi táblázatban (2. táblázat). Látható, hogy az OECD-országokban a felsőoktatás kiadásai 1995 és 2008 között átlagosan 75%-kal emelkedtek, miközben az egy hallgatóra eső kiadások is növekedtek 16%-kal.

2. táblázat. A finanszírozás szerkezetének változása (2000-es évi konstans áron)

Ország	Megjegyzések	Felsőoktatási intézményekre fordított kiadás változása (2000 = 100)		Hallgatói létszámok változása (2000 = 100)		Egy hallgatóra eső kiadás változása (2000 = 100)		Felsőoktatási intézmények kiadásainak változása 2000-ről 2008-ra, finanszírozók szerint (2000 = 100)	
		1995	2008	1995	2008	1995	2008	Állami finanszírozás	Magánfinanszírozás
Ausztrália		90	134	83	123	109	108	128	145
Ausztria		97	148	91	115	107	129	112	180
Belgium		M	120	m	109	m	110	125	123
Chile	4	61	149	76	194	80	77	156	134
Csehország		101	202	64	164	159	124	146	190
Dánia		91	119	96	102	95	116	113	229
Dél-Korea		m	162	68	110	m	147	175	173
Egyesült Királyság		97	143	89	110	109	130	109	276
Észtország	5	69	154	60	116	115	132	164	m
Finnország		90	126	89	103	101	122	131	167
Franciaország		91	121	m	103	m	117	106	122
Hollandia		95	128	96	129	99	99	126	131
Írország	3	56	136	85	118	66	115	181	113
Izland		M	164	79	162	m	101	155	139
Izrael		71	110	74	125	96	88	121	135
Japán		87	115	99	99	88	117	102	127
Kanada	2, 3	75	126	m	110	m	114	113	142
Lengyelország	3	59	195	55	119	107	163	140	167
Magyarország	3, 5	78	131	58	149	135	88	140	m
Mexikó		77	155	77	133	101	117	131	182
Németország		95	122	104	113	91	107	107	114
Norvégia	5	93	126	100	113	93	112	139	m
Olaszország	3, 6	79	120	99	111	80	108	107	167
Portugália	3	73	152	77	112	96	136	99	718
Spanyolország		72	135	100	98	72	138	136	141
Svájc	3, 5	74	122	95	146	78	84	116	145
Svédország		81	121	83	114	97	107	122	110
Szlovákia	1	81	185	72	174	113	106	136	768
USA		71	117	92	120	77	98	129	108
OECD-átlag		80	140	83	124	98	114	130	198
EU21-átlag		82	142	81	120	102	119	128	232

m: hiányzó adat

Megjegyzések:

1. A felsőoktatásban tanuló hallgatók egy részét a középfokú oktatáshoz számolták el.
2. A vonatkoztatási év 2008 helyett 2007.
3. Csak állami intézmények.
4. A vonatkoztatási év 2008 helyett 2009.
5. Csak az állami kiadások.
6. Kivéve a posztsekunder, nem harmadfokú képzéseket.

Forrás: OECD: (2011): *Education at a Glance*, B1.5, és B3.1 táblázat alapján

A vizsgált időszakban az OECD-országokban az egy hallgatóra eső támogatás úgy nőtt, hogy eközben a hallgatói létszám is növekedett. A kiadások és a létszámnövekedés forrását kisebb mértékben az állami támogatások növekedése, nagyobb mértékben pedig a nem állami források növekvő bevonása jelentette. Ezt jelzi, hogy 2000 és 2008 között az állami támogatások 30%-kal, a nem állami forrásból fedezett kiadások 98%-kal növekedtek. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a nem állami források többnyire nem helyettesítették, hanem kiegészítették a szintén növekvő állami forrásokat. A növekedés ellenére az országok döntő többségében (különösen Európában) továbbra is az állam tekinthető a legnagyobb finanszírozónak.

Mindazonáltal az OECD-országok többsége egyértelműen a többcsatornássá váló finanszírozás irányába halad: azaz az állami finanszírozás mellett egyre több helyen jelenik meg a költségmegosztás (tandíj), és ezzel párhuzamosan kiépül a diákhitelezés, illetve egyre nagyobb az ún. „third stream” jövedelmek – a vállalati támogatások, vállalatok által megrendelt kutatások, épülethasznosításból származó bevételek, jótékonyági támogatások, pénzügyi műveletek, egyéb szolgáltatások – szerepe. Ennek megfelelően egy átlagos európai egyetem bevételeinek 9-10%-a származik tandíjból (bár például Angliában a 25%-ot is eléri), míg az egyéb bevételek²⁰ aránya 10% és 20% között mozog²¹. A tandíjak kapcsán érdemes rámutatni egy közép-kelet-európai sajátosságra is. Az OECD 2008-as vizsgálatában két szempont szerint csoportosította az országokat a finanszírozási rendszerük vizsgálata során: egyrészt a költségmegosztás mértéke és egyenlőtlensége alapján, másrészt aszerint, hogy a hallgatóra eső költségeket egyéni-családi

²⁰ Ugyanakkor ez viszonylag bizonytalanul definiált kategória, sokan például a vállalatoknak végzett oktatási tevékenységet vagy az európai uniós pályázatokból származó bevételt is beleértik stb.

²¹ Estermann–Pruvot, i. m.

forrásból vagy pedig általános támogatási rendszereken keresztül lehet fedezni.

3. táblázat. A felsőoktatás finanszírozásának szemléletei

		A hallgatói támogatás alapja	
		Általános támogatási rendszerek	Családalapú finanszírozás
A költségmegosztás mértéke	Jelentős és a hallgatók között	Ausztrália, Hollandia, Zéland, Királyság	Chile, Új-Egyesült Kína, Japán, Korea
	Nem egységes a hallgatók között		Horvátország, Észtország, Lengyelország, Oroszország
	Kis jelentőségű és egységes a hallgatók között	Finnország, Izland, Norvégia, Svédország	Belgium, Csehország, Franciaország, Görögország, Mexikó, Portugália, Spanyolország, Svájc

Forrás: OECD, 2008, 180.

A táblázatból jól kiolvasható, hogy a közép- és kelet-európai országokban a hallgatókra összességében a felsőoktatási kiadások jelentős részét terhelik, ám ez jellemzően igen egyenlőtlen formában történik: a hallgatók egy része teljes állami támogatást és finanszírozást kap, míg más hallgatóknak a képzés (majdnem) teljes költségét fedezniük kell. A rendszer tehát igen egyenlőtlen (miközben egy adott végzettséggel szerezhető előnyök hasonlóak, a megszerzésének költségei nagyon különböznek), és ezzel kapcsolatban jellemzően nem hoznak létre támogató rendszereket, például diákhitelrendszert.

Az állami finanszírozás elosztási mechanizmusainak változása

A nem állami források növekedésével számos országban az állami források allokációs szerkezete is átalakult. Már nem minden állami forrás szolgál közvetlenül az intézmények finanszírozására, hanem egy részük a felsőoktatási szolgáltatások igénybevevőit ösztönzi például kedvezményes

diákhitelk és adókedvezmények révén. Az ilyen jellegű állami támogatások révén további magánforrások bevonása válik lehetővé, ami nem csak a további bővülés forrásául szolgál, hanem a forrásfelhasználás hatékonyságának növekedését is várják tőle.

A források diverzifikálódása ugyanis fogékonyabbá tesz az intézményeket a piaci, társadalmi elvárások iránt, és csökkenti a kormányzattól való függés mértékét, azaz a felsőoktatás finanszírozása óhatatlanul a keresletvezérelt és eredménycentrikus rendszer irányába tolódik el. A keresletvezéreltség erősödése javítja a felsőoktatási rendszerek igényekhez történő alkalmazkodóképességét, ugyanakkor csökkenti a kiszámíthatóságot is, ami arra kényszeríti az intézményeket, hogy a rövid távú megtérülést hozó tevékenységek irányába mozduljanak el (csökkentve ezzel az intézmények társadalomkritikai, illetve a kockázatosabb innovációkban játszott szerepét). Miközben a felsőoktatási kapacitások kiépítése (például egy-egy színvonalas műhely létrehozása) időigényes feladat, a létrejött kapacitások kiszámíthatatlan környezetben könnyen tönkremehetnek. A finanszírozási rendszernek ezért kellő érzékenységgel arra kell ösztönöznie a szereplőket, hogy az átmenetileg kevésbé kihasznált kapacitásokat kereslet hiányában ne azonnal szüntessék meg, ugyanakkor a tartósan feleslegesnek bizonyulókat mégis csökkentsék. Az intézmények közvetlen állami támogatásának rendszere, annak kiszámíthatósága fontos szerepet játszik az intézmények stabilitása, működésük hosszabb távú tervezhetősége szempontjából.

A következőkben röviden áttekintjük, hogy milyen európai és globális trendek jellemzőek az intézmények közvetlen állami támogatásának mechanizmusaira.

Az alábbi fő irányok figyelhetők meg.

- az oktatás-kutatás finanszírozásának elkülönülése és a többcsatornás finanszírozási rendszerek kialakulása,
- a képlet szerinti finanszírozás elterjedése,

- az outputmutatók nagyobb arányú megjelenése,
- a teljesítményszerződések elterjedése, valamint
- az átalánytámogatás/globális költségvetés (block grants) elterjedése.

A többcsatornás finanszírozási rendszerek kialakulása

A felsőoktatás átalakulása során összetettebb, diverzifikáltabb intézményhálózat alakult ki. Ehhez alkalmazkodtak a forráselosztási mechanizmusok is: az állami támogatások elosztása is több szempontúvá, sokcsatornássá vált (az átláthatóság kárára), amellyel érzékenyebben lehetett az intézmények ösztönzési környezetét alakítani. Az oktatás és kutatás egységes finanszírozása helyett például más-más mechanizmusok alakultak ki e két tevékenység finanszírozására. A magán-felsőoktatás megjelenése pedig az infrastruktúra fenntartásának finanszírozási kérdéseit vetette fel (mit kell finanszíroznia az államnak a magán-felsőoktatás esetében, és mit a fenntartóknak).²² Mindezek következtében színesebb, összetettebb eszköztár alakult ki az intézményi támogatások nagyságának meghatározásához. A rendelkezésre álló, közvetlen intézményfinanszírozásra szolgáló állami támogatások elosztása többnyire az alábbi módokon vagy ezek valamilyen kombinációján keresztül valósul meg:

- Bázisalapú/inkrementális: az intézmények támogatása az előző évi támogatás valamilyen korrekciója révén alakul ki.
- Tárgyalásos intézményfinanszírozás: az intézmény támogatása a finanszírozó és az intézmény közötti ad hoc alkufolyamatban dől el,

²² OECD, 2008 i. m.; Halász, G. (2012): Finanszírozási reformok a felsőoktatásban: nemzetközi összehasonlító elemzés. In: Temesi, J. (szerk.): (2012): *Felsőoktatás-finanszírozás: nemzetközi trendek és hazai gyakorlatok*. Megjelenés alatt.

melynek alapjául jellemzően az intézmény által benyújtott költségvetési javaslat szolgál.

- Képlet szerinti finanszírozás: előre adott, input- vagy outputjellemzők alapján, automatizmusok keretében határozzák meg az intézményi támogatás nagyságát. Az eljárás maga lehet versenyeztető (amikor például a mutató egy intézmény más intézményekhez viszonyított helyzetén alapul) és lehet nem versenyző is. A képlet szerinti finanszírozás szintén vonatkozhat aktuális vagy jövőbeli elvárt értékekre is.
- Teljesítményfinanszírozás: olyan tárgyalásos intézményfinanszírozási folyamat, melyet különböző múltbéli teljesítménymutatók vagy jövőbeli intézményi tervek alapoznak meg. Kapcsolódhat hozzá ún. teljesítményszerződés is, amely akár több évre is vonatkozhat.
- Projektfinanszírozás vagy céltámogatás: többnyire verseny alapján elosztott, konkrét feladat vagy cél érdekében szolgáló támogatás. A projekt leggyakrabban konkrét kutatás, esetenként egyéb konkrét tevékenység (például. az angol innovációs alap) megvalósítását szolgálja. Céltámogatás lehet például mindenféle kiválósági program vagy kezdeményezés (például a magyar kutatóegyetemi kiválasztás, német excellence initiative, új-zélandi Core-támogatás) stb.

A képlet szerinti finanszírozás, outputjellemzők elterjedése

A finanszírozás nagyságát meghatározó eszközök tekintetében az alábbi irányvonalak érvényesülnek:

Az egyik, hogy az állami források elosztása az inkrementális, illetve tárgyalásos intézményfinanszírozási metódusokból a képlet szerinti finanszírozás, a teljesítményfinanszírozás, valamint a projektfinanszírozás/céltámogatások felé mozdult el.

A képlet szerinti finanszírozás elterjedésének egyik oka, hogy e módon a finanszírozás kiszámíthatóbbá, átláthatóbbá vált, és nem utolsó sorban a diverzzé váló intézményhálózat között a források elosztása kevesebb konfliktussal járt.²³ Ez nem csak az automatizmusoknak köszönhető, hanem annak is, hogy az elosztási viták nem az egyes intézményekkel, hanem az ágazati képviselőkkel zajlanak.

A tapasztalatok szerint az elosztási képletek alapjául elsősorban az inputok (pl. oktatói létszám, hallgatói létszám) szolgálnak, az elmúlt évtizedben azonban több országban is megjelentek az outputra épülő komponensek (pl. végzett hallgatók száma és végzési ideje, elhelyezkedési ráták, publikációk száma, hallgatók által gyűjtött kreditek száma, diplomaszerezéshez szükséges idő stb.).²⁴ Egy felmérés szerint 1995-ben mindössze 5 országban alkalmaztak outputmutatókat Európában, ez a szám 2008-ra 19-re nőtt.²⁵

Ugyanakkor fontos azt is hangsúlyozni, hogy bár az outputmutatók által allokált források aránya jelentős, összességében azonban a legtöbb országban nem meghatározó, mert az intézményi költségvetést nagyon bizonytalaná és kiszámíthatatlanná teszik.²⁶ Érdemes azt is megjegyezni, hogy a munkaerő-piaci elhelyezkedés mint outputmutató alkalmazása meglehetősen ritka, ami a megbízható mérés nehézségéből fakad.²⁷ Helyenként előfordulnak olyan mutatószámok, amelyek a méltányossági szempontokat (például. a nők aránya bizonyos képzéseken egyes német tartományokban, kisebbségek felsőoktatási részvétele Új-Zélandon és Ausztráliában) vagy a regionális intézményrendszerbe történő beágyazódást (Finnország) mérik.

4. táblázat. Példák input- és outputmutatókra

²³ Halász, 2012. i. m.

²⁴ OECD 2008; Estermann–Pruvot, 2011 i. m.

²⁵ Jongbloed–de Boer et al., i. m.

²⁶ Fielden, i. m.

²⁷ OECD (2008): *Tertiary Education for the Knowledge Society*. OECD Thematic Review of Tertiary Education. OECD, Paris

Inputmutatók	Outputmutatók
<ul style="list-style-type: none"> – Beiratkozott hallgatók száma az előző/aktuális tanévben (képzés szintje, tudományterület szerint) – Államilag finanszírozott helyek száma az előző/aktuális tanévben (képzés szintje, tudományterület szerint) – Oktatók létszáma (minősítettség, képesítési szint szerint) – Ingatlanok területe – Bérleti díj – PhD hallgatók/PhD jelöltek száma – Egy oktatóra jutó hallgató száma – Egy hallgatóra jutó költség 	<ul style="list-style-type: none"> – Hallgatói sikerekkel kapcsolatos mutatók (kiadott BA/MA diplomák száma, hallgatók által szerzett kreditek száma, időben végző hallgatók aránya, sikeresen diplomát szerzők aránya) – Nemzeti oktatási minőségvizsgálatok eredményei (az intézmény egészére vagy adott tudományterületre vonatkozóan) – Időszakos nemzeti kutatási értékelés eredményei (az intézmény egészére vagy adott tudományterületre vonatkozóan) – Kiadott PhD diplomák száma – Tudományos publikációk száma – Tudományos hivatkozások száma – Megbízásos kutatások száma – Kutatási eredmények kereskedelmi hasznosulása (licencek, szerzői jogok, szabadalmak) – Nemzetközi kutatási projekteken való közreműködés – Intézménynek megítélt díjak – Rangsorokban elért helyezések – Méltányossági kritériumok (kisebbségek részvétele, női hallgatók részvétele bizonyos tudományterületeken) – Regionális szerep – Nemzetközi hallgatói cserék száma – Nem állami forrásból származó bevételek
<p>Forrás: OECD 2008; Jongbloed, de Boer et al. 2010 alapján</p>	

Érdeemes megemlíteni a képletalapú finanszírozással kapcsolatos problémákat is: az egyik probléma, hogy míg a képlet szerinti finanszírozás stabil környezetben jól működik, dinamikus, növekvő vagy csökkenő rendszerben az intézmény finanszírozása túlságosan hektikus

válthat, ami a képletek gyakori átalakításához vezethet, ami inkább csökkenti a kiszámíthatóságot.

A másik probléma az intézményi magatartást torzító hatása, ami abból fakad, hogy az intézmények esetleg kizárólag a finanszírozott paraméterekre helyezik a hangsúlyt, és figyelmen kívül hagyják a nem vizsgált paramétereket. Például a kizárólag létszámok alapján kalkulált támogatás arra ösztönözheti az intézményeket, hogy kevesebb figyelmet fordítsanak a hallgatók képzésére és tényleges felkészítésére. Az outputmutatók hangsúlyozása pedig érdekeltté teheti az intézményeket a minőségi követelmények csökkentésében. A nem szándékolt hatásokat vagy más szabályozási eszközökkel, vagy pedig az input- és outputmutatók megfelelő keverékének és arányának megválasztásával lehet ellensúlyozni.²⁸

Teljesítményszerződések

A finanszírozási rendszerben nem csak az outputtámogatás és a kereslet szempontjait erősítő finanszírozási megoldások erősíthetik az eredményszemléletet, hanem egy másik lényeges finanszírozási eszköz, az ún. teljesítményfinanszírozás/teljesítményszerződések rendszere is. Ezek olyan, az intézmény és a finanszírozó hatóság/állam között megkötött szerződések, amelyek jellemzően az intézmény által teljesítendő célkitűzéseket, elérendő indikátorokat és ezek peremfeltételeit rögzítik. A célkitűzések kötődhetnek a vállalt hallgatói létszámok eléréshez vagy végzettségi adatokhoz, illetve speciálisan az intézmény stratégiai célkitűzéseikhez is. Közös jellemző azonban, hogy a célok el nem érése jellemzően a támogatások (azonnali vagy később érvényesített) csökkentésével jár együtt.

²⁸ OECD, i. m.

A teljesítményszerződések előnyei közé tartozik, hogy ez olyan rögzített menetű tárgyalási folyamatot tesz lehetővé a kormányzat és az intézmény között, amely során egyértelműsíthetőek az intézménnyel szembeni elvárások, ezáltal közvetlenül is érvényesíthetőek a szakpolitikai célok. Ugyanakkor lehetséges az intézmény céljainak rugalmas figyelembevétele is.²⁹ Emellett akár 3-5 évre előre is rögzíthető az állami támogatás (egy része) (lásd például Új-Zéland, Finnország), elősegítve ezzel a tervezhetőséget és az intézmény stabilitásának javulását. (Az állami támogatásokat Európában jellemzően évente hagyják jóvá.³⁰

Maga a tárgyalási folyamat ugyanakkor csökkenti az ágazatfinanszírozás folyamatának átláthatóságát, amit az intézménnyel kötött finanszírozási megállapodások nyilvánosságra hozásával (pl. Finnország, Dánia, Új-Zéland), illetve az intézményi működési adatok széles körű elérhetővé tételével igyekeznek ellensúlyozni. A transzparencia egyben erősíti a felek hajlandóságát a szerződés szerinti teljesítésre, valamint támogatja az ellenőrizhetőséget is. Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a teljesítményszerződések azokban az országokban működnek igazán, ahol nagy a partnerek közötti bizalom (azaz nem törekednek a felek a szerződések kijátszására).

A források felhasználhatósága

A felsőoktatási intézmények autonómiája kapcsán megfigyelhető változások kapcsán említettük, hogy növekedett a források felhasználásának szabadsága.³¹ Ez azt jelenti, hogy a támogatás nem kötött, költségvetési sor jellegű támogatás (line-item budget) – azaz nem konkrét költség típusokra (bérre stb.) vagy tevékenységekre vonatkozik,

²⁹ OECD, i. m., 182.

³⁰ Estermann–Nokkala et al. i. m., 31.

³¹ Lásd például. Eurydice (2000): *Two decades of reform in higher education in Europe: 1980 onwards*. European Commission, Brussels; OECD 2008, i. m. 196–214.; Estermann–Nokkala et al., i. m. 30.

amelyek átcsoportosíthatósága korlátozott –, hanem átalánytámogatás vagy konkrét feladatok finanszírozására vonatkozik.

A szabad felhasználású támogatás (block grant) lényege, hogy vagy teljes egészében az intézmény döntésén múlik, hogy mire használja fel a támogatást, vagy csak nagyon tág szempontok érvényesülnek (például az oktatásra és kutatásra fordítandó összeg adott, mint például Magyarországon). A feladatfinanszírozás esetén valamilyen tágan meghatározott stratégiai cél érdekében kell a támogatást felhasználni.

Az EUA felmérése szerint (Estermann, Nokkala et al. 2011:35–36) napjainkban Európában már csak három ország alkalmazza a költségvetési sor típusú támogatást (illetve számos német tartományban működik még ez a mód), a legelterjedtebb megoldásnak a szabad felhasználású támogatás tekinthető. Ugyanakkor a 2008-as gazdasági válság hatására várhatóan nőni fog a feladatfinanszírozás szerepének növekedését vetíti előre, mert a kormányzatok szeretnék a forrásokat a nemzeti stratégiai prioritások érdekében felhasználni.

A támogatások felhasználási szabadságának növekedése együtt jár az intézmények gazdálkodási autonómiájának növekedésével. Ahhoz azonban, hogy az átalánytámogatás hatásai valóban érvényesülni tudjanak, az is szükséges, hogy az intézmények a költségstruktúrájukat (például a bérköltségeket) is rugalmasan tudják alakítani.

5. táblázat. Az állami támogatások felhasználásának rugalmassága néhány országban

	1995	2008		1995	2008
Bulgária	közepes	alacsony	Ausztria	alacsony	magas
Csehország	magas	magas	Dánia	magas	magas
Észtország	magas	magas	Finnország	alacsony	magas
Horvátország	alacsony	magas	Franciaország	alacsony	alacsony
Lengyelország	közepes	közepes	Hollandia	magas	magas
Lettország	magas	közepes	Németország	alacsony	magas
Litvánia	közepes	közepes	Norvégia	közepes	magas
Magyarország	közepes	magas	Olaszország	magas	magas
Románia	alacsony	magas	Spanyolország	magas	magas
Szlovákia	alacsony	alacsony	Svájc	alacsony	magas
Szlovénia	alacsony	közepes	Svédország	közepes	közepes
			Egyesült Királyság	magas	magas

Magyarázat: az egyes országokra vonatkozó értékeléseket szakértői válaszok számszerűsítéséből, illetve ezek indexszé alakításából határozták meg. A pénzügyi autonómiát az alábbi kérdések alapján vizsgálták: pénzügyi források belső allokálási szabadsága, hitelfelvételi lehetőség a tőkepiacon, tartalékképzési lehetőség, a működési célú támogatás elköltésének szabályozottsága.

Forrás: de Boer, Jongbloed et al. 2010, 40.

Az oktatás és kutatás finanszírozásának elkülönülése

Utolsó pontként érdemes visszatérni az oktatás és kutatás finanszírozásának különbségére (ezek elkülönüléséről már korábban szót ejtettünk).

Az oktatási tevékenységet jellemzően a hallgatói létszámon alapuló képlet vagy tárgyalás alapján finanszírozzák (tehát inputfinanszírozás érvényesül), ami – a korábban említett problémák miatt – kis részben outputmutatókkal egészül ki. A hallgatói létszámon alapuló finanszírozás esetben kulcskérdés a finanszírozott hallgatói helyek intézmények közötti elosztása. Ez történhet keresletvezérelt módon a hallgatói jelentkezések alapján (ilyen volt 2005 és 2011 között a magyar felsőoktatás), vagy pedig az állam és az intézmény közötti megállapodás alapján is (például Anglia). A megállapodás vonatkozhat konkrét képzési területeken vagy

programokon finanszírozott hallgatói létszámra, illetve általában vett hallgatói létszámra is. Az utóbbi esetben (például Angliában) az intézményen múlik, hogy e létszámot milyen területen és képzési rendben tanuló hallgatókkal tölti fel (az állam ilyenkor azért jellemzően ellenőrzést gyakorol az intézményi stratégia és képzési szerkezet felett).

A kutatási tevékenységet jellemzően két módon finanszírozzák³²: a finanszírozás szolgálhat általában a felsőoktatási szféra kutatási kapacitásának fenntartására, amely során a támogatás nincs konkrét célkitűzéshez kötve. Ennek elosztása történhet normatív alapon, a kutatási kapacitás nagyságát tükröző input- és outputmutatók alapján (például mester- és doktori hallgatók száma, kutatásból származó bevétel nagysága stb.), illetve versenyeztetéssel, amelynek során az intézmények eredményességét, kutatási outputjait vizsgálják kvantitatív mutatók (például referált cikkek száma) és/vagy kvalitatív, többnyire peer review eljárások eredményei alapján (az utóbbira jó példa az angol kutatásértékelési rendszer, a Research Assessment Exercise).

A kutatási támogatás másik módja a konkrét projekt, célfeladat megvalósításának támogatása. Ezek elosztása döntően pályáztatással, azaz versenyeztetéssel történik. Európában 1995 és 2008 között nőtt a súlya a kompetitív kutatástámogatási eljárásoknak.³³

---

³² Jongbloed–de Boer et al., i. m.

³³ Jongbloed–de Boer et al., i. m.

1.2. A magyar felsőoktatás irányítási és finanszírozási rendszerének értékelése

---

A magyar felsőoktatás a rendszerváltást követő két évtizedben jelentős változáson ment át. Elindult az expanzió, a hallgatói létszám közel négyszeresére nőtt (elsősorban az estis és levelezős képzési forma felfutása, kisebb mértékben a nappali képzési forma miatt). A költségtérítéssel finanszírozási forma megjelenését követően a költségtérítéssel hallgatók száma is fokozatosan növekedett, és a 2000-es évek derekára a hallgatói létszám felét már ők tették ki (később ez az arány csökkenésnek indult).

6. táblázat. A hallgatói és oktatói létszám alakulása

Tanév	Hallgatói létszám összesen (ezer fő)	Ebből: költégtéríté- ses hallgatók száma (ezer fő)	Költégtéríté- ses hallgatók aránya (%)	Oktatók száma (ezer fő)
1990-1991	108,7			17,3
1991- 1992	119,3			17,5
1992- 1993	136,0			17,7
1993- 1994	157,4			18,7
1994- 1995	179,5			19,1
1995- 1996	198,9	27,9	14,0%	18,1
1996- 1997	233,7	37,4	16,0%	19,3
1997- 1998	258,1	49,9	19,3%	19,7
1998- 1999	278,6	60,9	21,9%	21,3
1999- 2000	294,0	79,4	27,0%	21,2
2000- 2001	327,3	136,5	41,7%	22,9
2001- 2002	349,3	157,1	45,0%	22,9
2002- 2003	381,6	184,0	48,2%	23,2
2003- 2004	409,1	202,8	49,6%	23,3
2004- 2005	421,5	211,4	50,1%	23,8
2005- 2006	424,2	207,7	49,0%	23,2
2006- 2007	416,3	197,6	47,5%	22,1
2007- 2008	397,7	185,3	46,6%	22,4
2008- 2009	381,0	169,3	44,4%	22,5
2009- 2010	370,3	156,3	42,2%	21,9

Forrás: NEFMI-statisztika, Polónyi 2009a

A felsőoktatási kapacitás e gyors növekedést csak részben követte, hiszen az oktatói létszám az elmúlt 20 év alatt csak alig 30%-kal növekedett. A

változás az intézményszerkezetet sem hagyta érintetlenül: a szétaprózódott, szakfőiskolákra és szakegyetemekre tagozódott felsőoktatást a 90-es években az intézményi együttműködések, az ezredfordulón pedig az integrációk alakították át. Megjelentek a magán- és egyházi felsőoktatási intézmények, amelyek főként a hitéleti képzést nyújtottak, illetve az üzleti és társadalomtudományi képzési területeken támasztottak versenyt az állami intézmények számára. Ennek ellenére a nem állami felsőoktatás aránya a hallgatói létszámokat tekintve meglehetősen alacsony maradt.

A felsőoktatás finanszírozási helyzete is átalakult. A felsőoktatási kiadások GDP-hez viszonyított aránya a rendszerváltást követően 0,8% és 1,2% között mozgott, többnyire alulról közelítve az 1%-os értéket.

Az állami támogatások arányának stagnálása egyéb források bevonását tette szükségessé. A „saját bevételek” aránya a kétezres években közelítette a kiadások 50%-át (lásd a 7. táblázatot), 2010-ben pedig meg is haladta azt.³⁴ Ugyanakkor azt is érdemes jelezni, hogy a saját bevételek mintegy háromnegyede az orvosi képzést nyújtó egyetemek egészségügyi ellátása után érkező OEP-támogatás, és a fennmaradó rész döntő többsége is valamilyen állami forrásból érkező, nem a felsőoktatásnak dedikált, de versenyben elnyert pénz. A saját bevétel kisebbik része tekinthető valódi külső finanszírozásnak, ebből ki kell emelni a költségtérítést, amely a bevételek 15-20%-át teszi ki³⁵, illetve és a vállalati megrendeléseket (a bevételek 13-15%).³⁶ Összességében tehát a hazai felsőoktatás továbbra is erősen függ az állami finanszírozástól.

³⁴ Expanzió (2011): *A magyar felsőoktatás szabályozásának stratégiai megalapozása. Az FTT stratégiai ajánlása a felsőoktatás törvényi szabályozásának előkészítéséhez.* Felsőoktatási és Tudományos Tanács, Budapest.

³⁵ Expanzió (2011): *A magyar felsőoktatás szabályozásának stratégiai megalapozása. Az FTT stratégiai ajánlása a felsőoktatás törvényi szabályozásának előkészítéséhez.* Felsőoktatási és Tudományos Tanács, Budapest.

³⁶ Engloner, G. (szerk) (2008): *Kutatás, fejlesztés, pályázatok és programok a felsőoktatásban. Az Oktatási Minisztérium Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek főosztályának jelentése a 2006 évről.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest.

7. táblázat. Az állami támogatás és a „saját bevétel” alakulása 2000 és 2008 között

Év	Felsőoktatási kiadási előirányzat (millió Ft)	Felsőoktatási bevételi előirányzat (millió Ft)	Bevételek aránya (%)	Állami támogatás (millió Ft)
2001	226,4	105,6	46,6%	120,8
2002	239,9	109,6	45,7%	130,3
2003	318,0	135,0	42,5%	182,9
2004	335,0	154,5	46,1%	180,5
2005	353,4	169,2	47,9%	184,2
2006	383,7	186,8	48,7%	196,9
2007	404,2	199,5	49,4%	204,7
2008	416,9	200,4	48,1%	216,4

Forrás: Polónyi, 2009b

A finanszírozás szerkezetének alakulása miatt az egy hallgatóra eső kiadások nagysága 2000 és 2008 között csökkent.³⁷ Ez részben a felsőoktatás növekvő hatékonyságát, egy határon túl azonban már a felsőoktatás alulfinanszírozottságát tükrözi.

A felsőoktatás átalakulása természetesen az intézmények gazdálkodási és irányítási autonómiáját is kihívások elé állította.

A rendszerváltást követő időszakban az intézmények szervezeti autonómiája fokozatosan növekedett. Elsősorban a belső működési struktúra alakíthatósága terén nyertek az intézmények nagyobb szabadságot (a 2005-ös felsőoktatási törvény³⁸ már csak a karok létrehozását kötötte MAB-engedélyhez). Nem változott ugyanakkor lényegesen az intézmények irányítása és vezetőkiválasztási gyakorlata: az oktatók, hallgatók és más belső érintettekől álló szerv (Szenátus, Egyetemi Tanács stb.) maradt az egyetem legfőbb döntéshozó testülete mind gazdasági, mind oktatási-tudományos téren, amely maga választotta meg a rektort/főigazgatót a törvény által meghatározott időszakra. Ezen a gyakorlaton a 2005-ös felsőoktatási törvény a Gazdasági Tanácsok bevezetése révén igyekezett változtatni. Irányítási szempontból lényeges

³⁷ OECD (2011): *Education at a Glance 2011*. OECD, Paris.

³⁸ 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról.

fejleménynek tekinthető még az intézmények integrációs folyamata is, amely többek között kiélezte az intézményirányítás és -kormányzás hatékonyságának kérdését.

Az intézmények pénzügyi autonómiája tekintetében annak ellenére következett be jelentős növekedés, hogy az elmúlt két évtizedben minden olyan kísérlet meghiúsult, amely az intézmények működési kereteit nem költségvetési szervként, hanem más, kevésbé kötött módon képzelte el.³⁹ Ennek következtében az intézményeknek továbbra is a költségvetésnek megfelelő szemléletben kell működésüket tervezni (tehát pénzforgalmi szemléletben, költségvetési évenként, igazodva a mindenkori költségvetési törvényhez). A források felhasználásának szabadságát az időről időre változó szigorúságú bürokratikus eljárások korlátozzák (például az előirányzatok közötti átcsoportosítás folyamata, közbeszerzés. A költségvetési szerv státusz emellett számos további kötöttséggel is jár: az intézmény költségvetése év közben is elvonható, a megtakarítási lehetőségek és a vagyongazdálkodás lehetőségei (a 2005-ös felsőoktatási törvény lazításai ellenére) korlátozottak stb.

Pénzügyi téren lényeges fejleménynek tekinthető, hogy 1996-ban az intézményfinanszírozás helyett bevezették a normatív finanszírozási rendszert, amely az intézmény állami támogatását konkrét, jól megragadható paraméterekhez kötötte. Ez elviekben javította a rendszer átláthatóságát és tervezhetőségét is, ez ellen hatott ugyanakkor a normatívák számának, fajtájának és nagyságának gyakori változása.⁴⁰ Az éves tervezési kényszer korlátait később a hároméves fenntartói megállapodás bevezetésével igyekeztek ellensúlyozni.

³⁹ Polónyi, I. (2009a): A hazai felsőoktatás gazdasági működése, szerveződése és vezetése a 2000-es évek legelején. *Új Pedagógia Szemle* (8–9), 3–26.

⁴⁰ Részletes áttekintést lásd Polónyi, I. (2012): Hazai felsőoktatás állami finanszírozásának története 1990–2011. In: Temesi, J. (szerk.) (2012): *Felsőoktatás-finanszírozás. Nemzetközi trendek és hazai gyakorlat.* Megjelenés alatt.

Az 1996-os törvénymódosítás másik nagy jelentőségű eleme a költségtérítéses finanszírozási forma megjelenése, amely révén az intézmények saját bevételekre tehetek szert. Az intézmények gazdálkodási autonómiáját jelentősen növelte, hogy a költségtérítések nagyságát – a nyugat-európai egyetemekkel szemben – az intézmények maguk határozhatták meg. (A 2011-es felvételi eljárás ezt már bizonyos keretek közé szorították.)

Az intézmények gazdálkodási szabadságának szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy a felsőoktatási dolgozók közalkalmazottként dolgoznak. Minthogy az intézmények kiadásának körülbelül 70%-a bérköltség, a közalkalmazotti státuszból adódó korlátok (bérezés, elbocsátás) gazdálkodási téren jelentősen szűkítik az intézmények mozgásterét. (Más szempontból ugyanakkor a közalkalmazotti státusz védelmet is jelent az oktatók számára.⁴¹⁾ Irányítási és gazdálkodási szempontból két további lényeges változásról érdemes még említést tenni: 2005-ben változott az államilag finanszírozott alapszakos hallgatói helyek elosztásnak mechanizmusa, amelynek lényeges finanszírozási következményei is voltak (ahová a támogatott hallgató ment, oda jutott az érte járó állami finanszírozás is). Ez elvben megnövelte az intézmények közötti versenyt, mert a folyamatból lényegében kiiktatta az intézmény és a finanszírozó közötti alkufolyamatot, amit a korábbi kvótarendszer miatt elkerülhetetlen volt. Ezt a rendszert szintén megváltoztatta a 2011-es új felsőoktatási törvény⁴², amely felhatalmazza a kormányt, hogy az államilag támogatott hallgatói helyeket évről évre az egyes intézmények és szakok között ossza el.

A másik lényeges tényező, hogy a képzési programok erőteljes standardizálásával (amelyet az áttekinthetőség növelésével indokoltak) csökkent az intézmények mozgástere az egyedi programok indítása terén.

⁴¹ Lásd erről részletesen OECD, 2008 i. m.

⁴² 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.

(Ugyanakkor például a szakirányú továbbképzések kapcsán erre maradt lehetőség.) Ugyanakkor 2005 után fokozatosan megszűnt az intézményi profilok kötöttsége, és lehetővé vált, hogy a főiskolák is mester- és doktori programot indítsanak.

A magyar felsőoktatás rendszerváltás utáni története tehát azt mutatta, hogy számos törekvés, intézkedés összhangban állt a felsőoktatás irányításának és finanszírozásának nemzetközi trendjeivel:

- a költségtérítés bevezetésével, az alapszakos hallgatók elosztási rendszerének bevezetésével és a diákhitelrendszer létrehozásával erősödött a keresletvezérelt felsőoktatási rendszer;
- a normatív finanszírozás bevezetésével megjelent a képlet szerinti finanszírozás;
- az output-indikátorok erősödése, a szerződéses jelleg megjelenése, ami a hároméves fenntartói megállapodások rendszerében érhető tetten;
- az intézmények gazdálkodási szabadságának, pénzügyi autonómiájának növekedése: a 2005-ös törvényt követően valamivel növekvő vagyongazdálkodási és vállalkozás-alapítási szabadság, a gyakorlatban érvényesülő globális költségvetés céltámogatásokkal,
- a gazdasági tanácsok révén kétszintűvé alakított intézményirányítási rendszer, amelyben az intézményen kívüli tagok szerepe meghatározó.

Mindezt ugyanakkor nem követte következetes ágazati tervezési és intézményi elszámoltatási gyakorlat. Az intézményfejlesztési terveknek nem volt érdemi értékelése, számos probléma adódott a hároméves fenntartói finanszírozás során, a Felsőoktatási Információs rendszer (FIR) és az Ágazati Vezetői Információs Rendszer (AVIR) kialakítása folyamatos

nehézségekbe ütközött, nem nagyon érvényesültek ágazati célok és.⁴³ Ebben közrejátszott, hogy hiányzott az oktatási kormányzás kapacitása az intézmények értékelésére és elszámoltatására, a megfelelő (és hiteles) adatgyűjtési eljárások működtetésére.

Mindezek következtében bár a kialakult rendszer formájában, jellegében tükrözi a nemzetközi trendeket, a finanszírozási és irányítási eszközök a megvalósítás során torzultak, és az eredeti céloktól részben eltérő hatásokat fejtettek ki.

A következőkben áttekintjük a 2000-es években kialakult felsőoktatási rendszer legfontosabb irányítási és finanszírozási elemeit, azok működési tapasztalatait. Ezen belül a következő elemek áttekintésére kerül sor:

- a felsőoktatási integráció,
- a Gazdasági Tanácsok intézményekben betöltött szerepe,
- a normatív finanszírozási rendszer,
- a költségtérítéses képzés rendszere,
- a hallgatói helyek elosztásának reformja,
- a hároméves fenntartói megállapodás.

A felsőoktatás finanszírozási és irányítási rendszerének értékelését részben szakértői interjúk, részben pedig szakirodalom feldolgozása alapján végeztük el. 2012 februárjában négy interjú készült, és felhasználtunk 14 további, a témában 2009 nyarán készült interjút is. Az interjúalanyok listája a mellékletben található.

---

⁴³ Barakonyi, K. (szerk.) (2009): *A Bologna „Hungaricum” – Diagnózis és terápia*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

1.2.1. Intézményintegrációs folyamat

Noha az integrációk 2000 környékén mentek végbe, megítélésük a mai napig nagyon ellentmondásos. A téma érzékenységet jelzi, hogy az integrációról a végrehajtás óta nem született nyilvánosan elérhető átfogó értékelés.

Általában véve, rendszerszinten az intézmények integrációjának folyamatát a legtöbben helyes iránynak látják. (Ennek szükségességében egyébként akkoriban minden politikai erő is egyetértett.)

Az integráció során három alapvető integrációs megfontolást érvényesült. Ezek sikerességének megítélése nagyon különböző. Az inkább sikeres integrációk közé sorolják a vidéki városokban lévő intézmények integrációját (például Pécs, Szeged, Debrecen), illetve a főváros azonos profilú intézményeinek egybevonását (Budapesti Műszaki Főiskola/Óbudai Egyetem, Budapesti Gazdasági Főiskola). A regionális integrációk azonban, amelynek során az egy-egy régióba tartozó intézményeket vonták egységes irányítás alá (például Szent István Egyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem), csak nagyon laza integrációt tett lehetővé, mert a valóban racionalizálható tevékenységek, oktatási területek (például nyelvi képzés) integrációja nem biztosítható. Néhány integrált intézménynél pedig a nagyobb intézmények 'lerabolták' a kisebbeket, elvonták az erőforrásokat, gyorsítva ezzel a kisebb intézmények haldoklását. A regionális integrációk fölbomlása, átrendeződése megindult, és jelenleg nincsen igazán sikeresnek tekinthető példa.

Miközben maguk az előzetesen rögzített logikák is eredményeztek ellentmondásokat (pl. elképzelhető lett volna a Budapesti Műszaki Főiskola BME-be integrálása, a Budapesti Gazdasági Főiskola intézményeinek Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetembe integrálása stb.), addig legalább annyira fontos, hogy a konkrét integrációs folyamatot rengeteg helyi és regionális érdek is befolyásolta, amely az előzetes logikák tiszta

érvényesítését nem tette lehetővé (például a Győrben lévő intézmények egy része soproni központú Nyugat-Magyarországi Egyetemhez tartozik, a Semmelweis Egyetem és a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola megtudta őrizni önállóságát, az Ybl Miklós Főiskola a Szent István Egyetemhez került a Budapesti Műszaki Főiskola helyett stb.). Sőt, néhány intézmény épp az integrációs folyamat során nyerte el függetlenségét (például a Dunaújvárosi Főiskola ekkor függetlenedett a Miskolci Egyetemtől).

Az integráció megvalósulása kapcsán az interjúk során általánosságban az alábbi általános problémák merültek fel.

Az integráció során a korábban független intézmények közötti kapcsolat az integrált intézményekben felszűlésséggel telivé, az erőforrásokért való küzdelemmé vált. Az egy városban működő intézmények esetében ennek a következménynek a megítélése különösen ellentmondásos, mert korábban ezek az intézmények gyakran együttműködtek egymással, amely az integrált intézményen belül versengéssé alakult.

Az alkalmazkodási kényszer, az erőforrásokon való osztozkodás pozitív olvasata (következménye), hogy a tárgyalásokban részt vevőknek olyan készségeket, kompetenciákat kellett elsajátítani, amelyek hasznosíthatóak a gazdasági szférával való együttműködés során is (például tárgyalási készség, kompromisszumkeresés, érdekek moderálása, az intézmény falain túli érdekek megértése és befogadása, eltérő munkaszervezési kultúrával való kapcsolatba kerülés).

Az erőforrásokért való küzdelem az integrált intézményekben felértékelte a karok szerepét. Az integrációval egy időben azonban az intézményi vezetést nem ruházták fel megfelelő hatáskörrel, és ennek eredményeképpen a karok határozzák meg az intézmények működését. Ez egyben azt is eredményezi, hogy az akadémiai és a gazdasági szempontok összemosódnak, az akadémiai szempontok továbbra is dominálnak, és az egyetemen belül ismét kialakulnak a puha költségvetési

korlátok. (A Gazdasági Tanácsok bevezetése többek között erre a problémára is igyekezett választ találni – az eredményeket lásd ott).

A karok felértékelődő szerepe egyben a karalapítási törekvéseket is tovább erősítette, ami az intézményi gazdálkodásra hatott negatívan, mert a kis karok működtetése jellemzően gazdaságtalanabb.

Ellentmondásos annak megítélése is, hogy az integráció milyen mértékben tette lehetővé a működés, a gazdálkodás racionalizálását (például az adminisztráció csökkentése révén), amely a kormányzat integrációs törekvéseinek egyik fontos elvi indoka volt.

Az ezzel kapcsolatban felmerülő egyik nehézség, hogy az intézményen belüli feszültségek megnehezítik az integrációban rejlő tartalékok intézményi szintű feltárását és kihasználását (például párhuzamosságok megszüntetése, fejlesztési fókuszok kijelölése). Az integráció alapjául szolgáló elvi megfontolások érvényesülését az is gátolta, hogy az integrációval a campusok, telephelyek, épületek fizikai összerendezése ritkán történt meg. Mindezek miatt az integráció sok helyen formális, a működés pedig továbbra is pazarló maradt.

Másrészt azonban az is kijelenthető, hogy a formálisan integrálódott intézményekben is ki kellett alakítani azokat a rendszerszerű megoldásokat, amelyek figyelembe vették a több telephellyel, a méret növekedésével stb. járó feladatokat. A létszámnövekedés, a „nagyüzemmé” válás szinte automatikusan létrehozott egy olyan vezetői gárdát, amely az akadémiai szempontok mellett a gazdaságos működtetés szempontjait is érvényesíteni próbálja. Ez a jövőben a fejlődés egy fontos bázisa lehet, amennyiben az intézmények számára valós mozgástér bontakozik ki.

Az integrációs folyamat fontos tanulsága, hogy az felülről inkább csak formálisan kikényszeríthető ki, és ha nem érett meg rá az intézmény, akkor kifejezetten kontraproduktív is lehet. Ahol azonban a résztvevő felek képesek voltak hosszú távú kompromisszumokat kötni vagy közösen

gondolkodva mindenki számára jó megoldást találni, ott az integrációban komoly fejlődési potenciál jött létre, amely többek között az intézmény érdekérvényesítő és tőkevonzó képességének növekedésében jutott érvényre. Ez azonban csak viszonylag kevés intézményre mondható el.

1.2.2. A Gazdasági Tanácsok létrejötte

A Gazdasági Tanácsok (GT) megalakítása a board típusú irányítás kialakítására tett kísérlet volt. Eredeti koncepciójában a GT – benne a tulajdonos (állam) kisebbségben lévő képviselőivel – jelentős irányítási hatáskörökkel rendelkezett volna elsősorban a gazdálkodás és a stratégiai irányítás területén, míg az oktatók és diákok képviselőiből álló Szenátus az akadémiai ügyekben lett volna illetékes. A GT felállítása tehát az akadémiai és a gazdálkodási kérdések markánsabb elválasztását, illetve a gazdálkodásért felelős területek megerősítését szolgálta volna. Az Alkotmánybíróság döntését⁴⁴ követően azonban ennél sokkal gyengébb felhatalmazású GT valósult meg, amely a korábban meglévő „társadalmi tanácsok” felújításának tekinthető. Fő funkciója a tanácsadás, egy másfajta 'hang', vélemény megjelenése az intézményben, amely révén az intézmény vezetői új ötleteket, szempontokat kaphatnak. A létrejövő GT-k elsősorban nyomásgyakorlással (a rektor elismerésében és a javadalmazásán keresztül) tudnak hatást gyakorolni az intézményre és annak vezetőjére.

A GT gazdálkodást kontrolláló szerepe nem csak a hatáskörök hiánya miatt nem működik, hanem a GT-k külsős tagjai sem feltétlenül felelnek meg ennek a feladatnak.

⁴⁴ 39/2006. (IX. 27.) AB határozat, amely az oktatás és kutatás autonómiájára hivatkozva alkotmányellenesnek találta a 2005. évi felsőoktatási törvény azon részeit, amely a nem intézményi alkalmazásban állókból létrejött gazdasági tanácsot jelentős, az intézmény működését befolyásoló jogosítványokkal ruházta fel.

A GT-k összetételével kapcsolatban kétféle kritika fogalmazható meg. Egyrészt Polónyi István mutatta ki, hogy a GT-tagok jelentős arányban kerülnek ki az egyetemi polgárok közül: 2006-ban 35%-ot, 2009-ben pedig 47%-ot tett ki az ilyen tagok aránya (Polónyi 2006; Polónyi 2009a).⁴⁵ (Ez részben amiatt van így, hogy a rektorok hivatalból tagok a GT-ben, de jelentős az ilyen háttérű tagok aránya a minisztériumi delegáltak között is.) Ilyen módon tehát a gazdasági és menedzserszemlélet kevésbé tud érvényesülni. A felmerülő másik kritika, hogy a GT-k külsős tagjai között kevesen vannak azok, akik intuíción túli reflektivitással rendelkeznek az intézményekről, és ismerik a felsőoktatási intézmények belső világát annyira, hogy ne irreális kritikákat vagy utópiákat fogalmazzanak meg velük kapcsolatban.

A gazdálkodást felügyelő szerepüket a GT-k azért sem tudják betölteni, mert nincs mögöttük egy olyan (önálló) stáb, amelyik információkkal, jelentésekkel látná el őket. Így a GT tagjai lényegében külsősök maradnak, nincs valódi rálátásuk az intézmény tényleges működésére, hiszen számukra a rektor vagy a rektori tanács készíti elő a döntéseket (és így meghatározza a problémák értelmezési keretét is). Ilyen módon az intézményi vezetés eszközül is felhasználhatja a GT-t arra, hogy adott lépéseket, megszorításokat a GT-vel mondasson ki és legitimáljon. A GT tagjaival való információ-megosztásában az intézmény vezetése néhány esetben kifejezetten ellenérdekeltté válhat. Például akkor, amikor a GT tagjává nevezik ki valamely konkurens intézmény vezetőjét (amelyre volt példa).

Összességében az állapítható meg, hogy a gazdasági tanácsok megjelenésének inkább szemléletváltás szempontjából lehet jelentősége. A tágabb intézményi-szabályozási környezet a GT-k szerepét nem

⁴⁵ Polónyi, I. (2006): Az egyetemvezetés lassú változása. *Educatio*(4), 756-773.; Polónyi, 2009a i. m.

definiálta nagyon erősen, így voltaképpen az intézményeken múlt az, hogy a GT-t milyen szereppel, erővel ruházza fel.

A GT-k hatása különösen ott lehet pozitív, ahol eddig hiányzott a gazdálkodást kontrolláló szervezet (kisebb intézmények, sajátos tudományágban működő – például művészeti – intézmények). A GT-k jól működnek ott is, ahol a külsős tagok korábban is (üzleti) kapcsolatban álltak a felsőoktatási intézménnyel: a jó működés nekik is érdekük, és a helyismeretük is megvan.

Elhangzott azonban példa arra is, amikor kifejezetten konfliktusos viszony alakul ki az intézmény és a GT között, például mert a GT a saját szerepét túlértékelte, tagjai nem értették a felsőoktatás sajátosságait és a gazdálkodásának jellemzőit. Az intézmények többségében azonban a GT és az intézmény békés egymás mellett élése zajlik, ahol nem zavarják egymás köreit.

1.2.3. A normatív finanszírozási rendszer

A normatív finanszírozási rendszer bevezetésére 1996-ban került sor. Azóta a normatívákat szinte minden évben változtatták, a finanszírozási rendszer ezért nem kiszámítható.

8. táblázat. A magyar felsőoktatás finanszírozását szolgáló normatívák számának változása 1997–2011 között

Időszak	Képzési normatívák	Tudományos normatíva elemek	Fenntartói normatíva elemek	Összes elem
1997	15			15
1998	7			7
1999	5			5
2000	4	1	6	11
2001	4	1	6	11
2002	4	1	6	11
2003	5	1	7	13

2004	7	3	5	15
2005	7	3	5	15
2006	12	4	6	22
2007	12	4	8	24
2008	23	7	8	38
2009	23	7	8	38
2010	24	7	8	39
2011	24	7	8	39
Forrás: Polónyi, 2012				

Az állandó változtatás oka, hogy a normatívákra az oktatáspolitikai nem ösztönző és orientáló eszközként tekintett, amellyel például az intézmények felvételi és képzési politikájára, illetve ezen keresztül a hallgatói jelentkezésekre hatást lehetne gyakorolni. Ehelyett a normatívákat a rendelkezésre álló, a felsőoktatásra fordítható állami támogatásból számítják vissza, ez azonban nem explicit módon történik, ezért a finanszírozási rendszer álságos.

A normatív finanszírozási rendszer hatását ráadásul folyamatosan tompítják, azaz sem a kedvező változásokból eredő többlet (finanszírozás), sem a kedvezőtlen változásokból eredő hátrány (elvonás) nem érvényesül tisztán. A rendszer ezért nem hiteles.

A normatív finanszírozási csatorna mellett az állami támogatást jelentős részét továbbra is egyéb elosztási módszerekkel allokálják az intézmények között (a megállapodások, céltámogatások, program- és feladatfinanszírozások – ezek közé tartozik a hároméves fenntartói megállapodás is). Mindez csökkenti a finanszírozási rendszer átláthatóságát.

A normatív rendszer gyakori változtatása és a finanszírozási rendszer transzparenciájának alacsony foka azt is eredményezi, hogy a finanszírozásban továbbra is jelentős az alkufolyamatok szerepe, a finanszírozás pedig intézményi szinten hosszú távon nem kiszámítható.

Az interjúk során néhányan úgy fogalmaztak, hogy valójában az alkufolyamatokon alapuló intézményfinanszírozás érvényesül, de ezt a normatívák és egyéb finanszírozási eszközökön keresztül juttatják érvényre, fenntartva az 'objektív', kiszámítható finanszírozási rendszer látszatát. Ezt fogalmazza meg Polónyi is, amikor így ír: „A kialakult képlet szerinti (Patyomkin) finanszírozás és a fenntartói szerződések nyomán kialakult garantált támogatások abba az irányban mozdították el a felsőoktatás támogatási rendszerét, hogy egy a piactól egyre inkább védett, a tényleges teljesítmények helyett részint az intézményi öngazolásnak, részint az oktatáspolitikai szubjektivitásának teret engedő rendszer alakult ki. Végeredményként 2010-re egy rendkívül bonyolult, az egyes nagy lobbik érdekeit tükröző, s több vonatkozásában átláthatatlan finanszírozás jött léte, amelynek eredményeként nagyon sok tekintetben az 1990-es évek elejéhez hasonló, átláthatatlan érdekektől áthatott intézményi kondíciók alakultak ki.”⁴⁶

A bemutatott problémák azonban nem csak az oktatáspolitikai következetesség hiányának és a különböző lobbiknak tulajdoníthatók. Hiányoznak a normativitás érvényesítésének lehetőségei is: minthogy az intézmények működési költségeinek 70-80%-át a bérköltségek teszik ki, ezért kicsi a mozgástér. Ez alá ugyanis nem csökkenthető a finanszírozás, mert a közalkalmazotti jogviszony miatt az oktatók nem küldhetőek el, bérüket mindenképpen ki kell fizetni. A normatív rendszer valódi működéséhez a felsőoktatásra fordított támogatások jelentős mértékű növelésére vagy az egyetemi dolgozók közalkalmazotti státuszának megszüntetésére lenne szükség.

Mindezek ellenére a normatív finanszírozási rendszer jelentős hatást gyakorolt a felsőoktatási expanzióra, mert az intézményvezetők fejében továbbra is az a tudat él, hogy a finanszírozás függ a létszámtól, és a döntések ennek ismeretében születnek meg (a növekvő létszám

⁴⁶ Polónyi, 2012, i. m.

többletfinanszírozásként vagy a meglévő finanszírozás szinten tartásaként érvényesül). Ezt néhány interjúalany is megerősítette, akik a képzési normatíva súlyát túlzónak találták, ami az intézményeket abban tette érdekeltté, hogy több hallgatót vegyenek fel vagy a hallgatókat tovább tartsák bent a rendszerben.

Végül érdemes kiemelni azt is, hogy a normatív finanszírozási rendszer szinte kizárólag inputváltozókra épül. Miközben ez a képzési normatíva esetén nyilvánvaló (és sok esetben kritika tárgya is), de nagyrészt így van a tudományos normatíva esetében is, amely főként az oktatói, kutatói és doktoranduszi létszámok alapján jár, és outputváltozónak egyedül a fokozatot szerzettek száma tekinthető.

1.2.4. Az államilag finanszírozott alapképzési hallgatói helyek elosztási mechanizmusa

2005-ben az új képzési struktúra bevezetésével együtt került sor az érettségi és a felsőoktatási felvételi rendszer átalakítására. Ennek során az államilag finanszírozott helyek intézmények és szakok közötti kvóta rendszerű elosztását (amely így természetessé tette az intézmények és a minisztérium közötti alkufolyamatot) felváltotta az alapszakos hallgatók versenyalapú allokációja.

Az államilag finanszírozott helyeket a minisztérium a képzési területekre vonatkozóan állapította meg, ezen belül pedig alapvetően az érettségire elért eredmény alapján történt a hallgatók rangsorolása. Az államilag finanszírozott hallgatók után az az intézmény kapta a finanszírozást, ahová végül a hallgató felvételt nyert.

A felvételi rendszer reformja alapvetően a nagy presztízsű és/vagy a fővárosi intézményeket hozta kedvezőbb helyzetbe, miközben a vidéki és a kisebb presztízsű intézmények helyzete az államilag finanszírozott

hallgatók számának csökkenésével lényegesen romlott. Ezt a költségtérítéses hallgatókkal sem mindig tudtak kompenzálni.

A rendszer hatását ugyanakkor a minisztérium tompította, azaz az ebből következő finanszírozási hatásokat nem érvényesítette teljes mértékben (rendeletben korlátozták a finanszírozás éves csökkenthetőségének mértékét), az intézményeket más módon kompenzálta, illetve a fővárosi intézmények által felvehető hallgatók számát az ún. kapacitásakkreditáció során limitálta.

Mindennek két további lényeges következménye volt. Egyrészt a hallgatói létszámon alapuló normatív finanszírozási rendszer és a felvételi rendszer a főiskolákat érdekeltté tette abban, hogy mesterképzést és doktori képzést is indítsanak, amit lehetővé tett számukra, hogy az intézmények típusa többé nem kötődött a képzési profilhoz. Másrészt a felsőoktatás fejlesztését ellentmondásossá tette az, hogy miközben az új felvételi rendszer következtében a vidéki intézményekben a hallgatói létszám csökkent, addig a felsőoktatási európai uniós fejlesztési források nagyobb részt a vidéki intézmények számára voltak elérhetőek.

1.2.5. A költségtérítés

A költségtérítést fizetők köre az 1996-os bevezetésétől kezdve 2000-es évek közepéig folyamatosan növekedett, és 2004-ben meghaladta az államilag finanszírozott hallgatók arányát. Ezt követően azonban megfordult a trend. A költségtérítéses hallgatók aránya a nappalis képzésekben 20% körül, a részidős és levelezős képzéseken pedig 80% körül alakul.

A költségtérítéses képzésekből az intézmények körülbelül 30-35 milliárd forintnyi bevételre tesznek szert, ami a saját bevételek körülbelül 15-20%-át teszi ki, az összes felsőoktatási kiadásnak pedig 6-7%-át fedezi.⁴⁷

A költségtérítéses hallgatók igen magas aránya azt mutatja, hogy sokan és viszonylag sokat hajlandóak fizetni a társadalmi mobilitás érdekében, ami igazolni látszik az OECD azon számításait, amely szerint a diploma egyéni megtérülése Magyarországon nagyon magas (OECD 2011). Ez megkérdőjelezi a tandíj bevezetésével szemben hangoztatott érveket. Meglepő ugyanakkor, hogy a költségtérítéses hallgatók a képzés során nem kényszerítik ki (vagy nem tudják kikényszeríteni) a magasabb minőséget. Így fordulhat elő, hogy a költségtérítéses hallgatókat az intézmények gyakorlatilag másodrendű hallgatóknak tekintik.

A posztszocialista országokban előforduló duális finanszírozási rendszer (OECD 2011), azaz a hallgatók felosztása költségtérítéses és államilag finanszírozott hallgatókra, meglehetősen igazságtalan, mert lényegében a felvételinél eldől, hogy ki lesz költségtérítéses, és ki nem. Ennek jelentőségét az adja, hogy a magyar közoktatás nem mérsékli, hanem növeli a diákok társadalmi háttéréből fakadó különbségeket, ami a felvételi időpontjában már valós tudáskülönbséget eredményez a kedvező társadalmi háttérű diákok javára. Az elmúlt években ugyan javult az államilag támogatott és a költségtérítéses forma közötti átjárhatóság, ennek tényleges (intézményi szintű) működéséről és hatásairól azonban még nem készült elemzés.

Intézményi szempontból a költségtérítési forma megjelenésének két jelentős hatása van: egyrészt növeli az intézmény mozgásterét, különösen azért, mert ezen bevételek felhasználásáról az intézmények viszonylag

⁴⁷ Expanzió, i. m.; lásd még Polónyi, I. (2009b): A magyar felsőoktatás finanszírozása a korai 2000-es években. In: Berács, J. – Hrubos, I. – Temesi, J. (szerk.): (2009b): *Magyar Felsőoktatás 2008. Konferencia-előadások*. Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest: 89–113.; Mészáros, T. (2012): Gondolatok a magyar felsőoktatásról szóló vitákhoz. In: Temesi, J. (szerk.) (2012): *Felsőoktatás-finanszírozás. Nemzetközi trendek és hazai gyakorlat*. Megjelenés alatt.

szabadon dönthetnek. Ugyanakkor vannak lényeges korlátok is, leginkább az, hogy az intézmények a piacról szerzett bevételt kénytelenek költségvetési forrásként (azokkal a kööttségekkel) elkölteni (lásd például a közbeszerzési kötelezettséget), ami a forrásfelhasználás hatékonyságát rontja.

A költségtérítés másik hatása, hogy növeli az intézmények piaci érzékenységét. Ennek tényleges mértéke az oktatási piac és az államilag támogatott képzések zsugorodásával lesz látható. Félő ugyanakkor, hogy a költségtérítéses képzési formában „lefölözhető” tartalékok kimerülőben vannak, azaz hosszú távon egyre nehezebb lesz tartós extrabevétellel szert tenni költségtérítésből/önköltségből.

A költségtérítés bevezetésének fontos szerepe van a felsőoktatás bővülésében: nem csak a felsőoktatási tanulmányok lehetőségét teremtette meg a hallgatók számára, de az intézményeket is arra ösztönözte – a költségvetés egyensúlyban tartásának kényszerével –, hogy növeljék a költségtérítéses hallgatók számát. Ez ugyanakkor – az interjúalanyok szerint – nem járt együtt ezen képzések minőségének javulásával.

1.2.6. A hároméves fenntartói megállapodások

A külföldi finanszírozási rendszereket mintázva 2006-ban vezették be Magyarországon a hároméves finanszírozási szerződések rendszerét. Az intézményektől a garantált, kiszámítható finanszírozásért cserébe teljesítményjavulást vártak el, ezek céljait és a haladást mérő indikátorokat azonban maguk az intézmények határozhatták meg bizonyos megkötésekkel. A minisztérium a mutatókra és mutatócsoportokra javaslatot adott, ez azonban csak „étlapként” funkcionált, amelyből az intézmények szabadon választhattak. Az egyetlen megkötés az volt, hogy mindegyik mutatócsoportot le kellett fedni akár az

intézmény által választott, akár a minisztérium által felajánlott mutatókkal.

Ebből adódóan számos látszatócél és látszatindikátor kijelölésére került sor, amelyek teljesítése nem takar valódi teljesítményjavulást, vagy amelynek teljesítése már a kijelölés pillanatában megtörtént. Például teljesítményt mutató indikátor volt a szabályzatok száma, a „jogi csoport bevezetése” vagy az „adatbázis bevezetése”.

A Felsőoktatási Tudományos Tanács (FTT) számára 2008-ban készült elemzés⁴⁸ az oktatás területére vonatkozó mutatók vizsgálata során kiemeli, hogy az intézmények által választott mutatók gyakran nem relevánsak. Emellett „az elemzésből az olvasható ki, hogy az adott intézmény számára leginkább kedvező, sok esetben már teljesített követelményt reprezentáló, könnyen, gyorsan és olcsón beszerezhető, lehetőleg az informatikai rendszerben amúgy is rendelkezésre álló, nem kellően definiált, ezért tág értelmezésre lehetőséget nyújtó mutatók szerepelnek a választások túlnyomó többségében. Az ezekhez rendelt értékek, arányok, számok is igen kicsi intervallumon belül mozognak, néhol nem is felelnek meg egymásnak. Mindez alapvetően a biztonságra való törekvést, az intézményi fejlesztési stratégia bizonytalanságát mutatja.”⁴⁹ A kutatási teljesítményt leíró mutatók kapcsán pedig megállapították, hogy „az alkalmazott tényleges mutatókat a megállapodások döntő többségében semmilyen módon nem definiálták, így azok sem monitorozási és értékelési, sem összehasonlíthatósági célokra nem, vagy csak erősen korlátozottan használhatók. Alig található olyan intézményi mutatórendszer, amelynek elemei ténylegesen arra

⁴⁸ FTT (2008): *Az OKM és az állami felsőoktatási intézmények között létrejött hároméves (2007–2010) fenntartói megállapodásokban szereplő teljesítménymutatók elemzése és értékelése*. Felsőoktatási és Tudományos Tanács, Budapest.

⁴⁹ FTT (2008): *Az OKM és az állami felsőoktatási intézmények között létrejött hároméves (2007–2010) fenntartói megállapodásokban szereplő teljesítménymutatók elemzése és értékelése*. Felsőoktatási és Tudományos Tanács, Budapest. 58.

utalnának, hogy az intézmény célja a kutatási teljesítmény tényleges mérése, majd ennek értékelése alapján olyan következtetések levonása, amire aztán a szükséges intézkedéseket a szenátus és/vagy a gazdasági tanács időben megteheti.”⁵⁰ Hasonló megállapítások tehetőek a gazdálkodás, a vezetés és irányítás, illetve a nemzetköziesedés területén is.

A szerződéses jelleg azt a látszatot kelti, hogy a szerződő felek a másik fél nem teljesítése esetén kikényszeríthetik a számukra kívánatos magatartást. Ez a kényszer azonban nem érvényesült, mert nem látszik, hogy az intézmények hogyan szankcionálhatóak, ha nem teljesítik a szerződésben vállalt kötelezettségeket. (Az intézmények egy része például a 2009-es interjúk időpontjában még be sem nyújtotta az esedékes beszámolót, és aki benyújtotta, az sem arról írt, amiről kellett volna.) Hiányzott az a minisztériumi apparátus (és statisztikai rendszer) is, amelyik a teljesítést ellenőrzi.

A szerződés kikényszeríthetőségét az is csökkentette, hogy az állam mint szerződő partner sem teljesítette a kötelezettségeit, mert a válságra hivatkozva a „garantált” támogatások ellenére zárolták az intézmények költségvetésének egy részét. Polónyi (2012) úgy érvel, hogy a szerződések célja főként az volt, hogy az oktatási kormányzat e szerződésekre hivatkozva a pénzügyi kormányzattal szemben megakadályozza a felsőoktatásból történő elvonást. Ez azonban végül bekövetkezett.

A szerződéses konstrukció hitelességét tovább rontotta, hogy az államháztartási szabályok sem támogatják a hosszú távú megállapodásokat. Ezért a felek (különösen az intézmények) maguk sem

---

⁵⁰ FTT (2008): *Az OKM és az állami felsőoktatási intézmények között létrejött hároméves (2007–2010) fenntartói megállapodásokban szereplő teljesítménymutatók elemzése és értékelése*. Felsőoktatási és Tudományos Tanács, Budapest.64.

hittek a hosszú távban. Így a szerződések és a teljesítések formális értékelése megtörtént, de az érdemi értékelésre nem került sor.

A bevezetési folyamat és az elvonások miatt a teljesítményszerződés hiteltelenné vált. A szerződés mint eszköz, bár megjelent az oktatáspolitikai eszköztárában és a felsőoktatás nyelvkészletében, rögtön diszkreditálódott is, és megerősítette az intézmények azon tapasztalatát, hogy a folyamatok csak rövid távon tervezhetőek és az alkufolyamatokban minden felülírható.

A szerződés intézményi szempontból inkább politikai megállapodásnak, mintsem kikényszeríthető megállapodásnak volt tekinthető. Rendszerszinten pedig inkább az ágazat finanszírozásnak makrokeretek közötti biztosítását volt hivatott szolgálni.

Az interjúkból az a meggyőződés rajzolódott ki, hogy a hároméves finanszírozási szerződések rendszere nem volt valódi reformnak tekinthető.

1.2.7. A finanszírozási és irányítási eszközök erősségének és gyengeségének összefoglalása

9. táblázat. Oktatáspolitikai eszközök értékelése

	Erősség/pozitív hatás	Gyengeség/negatív hatás
Intézményintegráció	Növekvő hatékonyság Felkészültebb intézményi vezetés	Bevezetési folyamat ellentmondásossága Belső feszültségek: verseny és kooperáció
Gazdasági Tanácsok	Újabb érintettek bevonása az intézményirányításba	Valódi döntéshozatali erő hiánya
Normatív finanszírozás	Szabályozott környezet	Áttekinthetőség hiánya Kiszámíthatóság hiánya Inkább input-indikátorokra épül
Költségtérítési képzések megjelenése	Piaci igényekre érzékeny, intézményi érzékenység fokozása Hozzájárul az intézmények gazdasági stabilitásához	Társadalmi egyenlőtlenség (duális finanszírozási rendszer) Minőségi dilemmák
Alapképzési helyek elosztása	Növekvő versengés az intézmények között	Presztízs szerepe túlságosan erős Vidék–Budapest ellentét kiéleződése
Hároméves fenntartói megállapodás	Teljesítményindikátorok megjelenése a felsőoktatásban Középtávú tervezés elősegítése	Gyenge jogi szabályozás, elszámoltatás Az oktatáspolitikai hitelességének hiánya

Az interjúk és a szakirodalmi kutatás alapján a felsőoktatási intézmények állami finanszírozásának rendszeréről megállapítható, hogy bár formailag igazodik számos nemzetközi trendhez, ugyanakkor tartalmukban az alkalmazott eszközök számos diszfunkciót, hiányosságot mutatnak fel. A finanszírozási rendszer összességében egy normatívnak feltüntetett, de alkufolyamatokon keresztül működtetett intézményfinanszírozási rendszer, amelynek kicsi a teljesítmény- és output-orientációja. Ez nem azt jelenti, hogy a magyar felsőoktatási intézmények nem szembesülnek ilyen környezettel (a költségtérítés például biztosítja ezt), vagy hogy maguk ne

törekednének ezekre, hanem azt, hogy a finanszírozási környezet nem tűnik elég ösztönzőnek a valódi teljesítményjavításra.

Hozzájárul ehhez az oktatási kormányzat önállóságának gyengesége, azaz elemzési és oktatáspolitikai kapacitások, valamint megfelelő adatgyűjtési eljárások hiánya, amelyek miatt az oktatáspolitikai az elmúlt évtizedben nem tudott sem markáns ágazati politikát megfogalmazni, sem pedig az intézményeket ebbe az irányba következetesen orientálni.

2. Kelet-közép-európai ország- és esettanulmányok⁵¹

2.1. Bevezetés

Ez a fejezet a kelet-közép-európai országok felsőoktatás-finanszírozási gyakorlatával foglalkozik. A téma több szempontból is érdekes. Egyrészt hazánk is ebbe a régióba tartozik, így adja magát, hogy körültekintsünk: milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg a térség hasonló fejlettségű országai között, vannak-e olyan minták, amelyek Magyarország számára is követhetők, követendőek lennének. Másrészt azt is érdemes kiemelni, hogy a régió felsőoktatási rendszerei nagyon *hasonló kihívásokkal* szembesültek a rendszerváltozást követő időszakban, sok a közös probléma.

Mindegyik volt szocialista országban *nagymértékű expansió* zajlott le. Ez természetesen nem egyedi, a fejlettebb országokban is bekövetkezett a felsőoktatás mennyiségi kiterjedése, de térségünkben ez gyorsabban, nagyobb hirtelenséggel következett be. Hasonlóan közös (intézményi) változás volt a *Bologna típusú, háromciklusú képzési rendszerre* (alap-, mester- és doktori szint) való áttérés. Külön érdemes kiemelni azt, hogy a *szocialista múlt* hatással van a társadalomnak a kormányzati szerephez való viszonyulására, ami a felsőoktatás-finanszírozási rendszerre is jelentős hatással van: kimondva-kimondatlanul általános elvárás az ingyenes oktatás biztosítása. Mivel a hallgatói létszám robbanásszerű növekedésével a költségvetési források nem voltak képesek lépést tartani, mindenképpen szükségessé vált a

---

⁵¹ Ez a fejezet részben épít a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005 IV. alprojekt keretében létrejött „Felsőoktatás-finanszírozás Kelet-Közép-Európában” c. tanulmányra, ami megjelenés alatt áll a Temesi József által szerkesztett tanulmánykötetben. A jelen írás eltérő hangsúlyaira tekintettel a hivatkozott tanulmány felhasznált részei nagymértékben átdolgozásra, jelentős részben újraírásra kerültek.

hallgatói hozzájárulások bevonása a finanszírozásba. A fent említett társadalmi értékítélet miatt azonban nem válhatott jellemzővé az átfogó tandíjrendszer, az országok inkább hajlamosak kevesebb (persze egyre növekvő számú) költségtérítéses hallgatóra nagyobb terheket hárítani. Szintén közös kihívásként, közös problémaként emelhető ki a *felsőoktatás alulfinanszírozottsága* (az expanzió növekvő költségeit a hallgatói források bevonásával sem voltak képesek fedezni a térség országai), ami persze minőségi problémákban is megmutatkozik. Érdeemes kiemelni, hogy a régióban az állam és a hallgató melletti harmadik finanszírozási csatorna, a *vállalati szektor sem képes kellő forrást biztosítani az egyetemeknek*. Természetesen ehhez az egyetemek teljesítménye is hozzájárul, amivel teljessé válik a kör. Azonban közös probléma, hogy a gazdasági fejlettség viszonylag alacsonyabb szintje miatt kicsi is a kereslet a vállalatok felől az egyetemek szolgáltatásai iránt, ráadásul gyakori panasz, hogy az állami ösztönzők is elégtelenek a felsőoktatás és a vállalati szektor közötti kapcsolat erősítéséhez. Sok tehát a közös kérdés, azonban az egyes államok által megfogalmazott válaszok, a *konkrét finanszírozási módszerek* természetesen különböznek, noha vannak olyan vonások, amelyek több országban is megfigyelhetők.

A fejezetben az *Európai Unió tíz kelet-közép-európai tagállamát*, valamint a csatlakozás előtt álló *Horvátországot* vizsgáljuk. A bevezetőt követően először egy *általános képet* igyekszünk adni a kelet-közép-európai térség felsőoktatási rendszereiről. Bemutatjuk a felsőoktatás intézményi felépítésére vonatkozó adatokat (2.2. alfejezet), majd a finanszírozási helyzet (2.3.) és az ehhez szorosan kapcsolódó megtérülési adatok (2.4.) ismertetése következik. Ezekben a részekben a térség országai mellett nyugat-európai adatokat is felhasználunk. Ez elsősorban azt a célt szolgálja, hogy a kelet-közép-európai államok jobban összevethetők legyenek a fejlettebb országokkal. A tanulmányban részletesen bemutatott Egyesült Királyság, Franciaország és Németország

mellett négy kisebb nyugat-európai ország szerepel a táblázatokban, amelyek gazdaság- és társadalompolitikai szempontból modellértékűek lehetnek. Ezek: Ausztria, Hollandia, Írország és Svédország. Ezután rátérünk az egyes országok *finanszírozási rendszereinek leírására* (2.5.). Ebben az alfejezetben alapvetően földrajzi logika mentén haladunk a balti államoktól a balkáni országok felé. A fejezet függelékében szereplő esettanulmányok (Jagelló Egyetem – Krakkó, Ljubljana Egyetem) miatt Lengyelország és Szlovénia finanszírozási rendszerének leírása némileg nagyobb terjedelmű a többi országénál, de azt előre kell bocsátanunk, hogy terjedelmi korlátok miatt a modellek bemutatása csak a legfontosabb jellemzőkre szorítkozhat, a részletekre nem tudunk kitérni. Magyarországot a finanszírozási rendszerek leírásának sorából kihagytuk, a régiós összehasonlításban azonban a magyar adatok is mindenhol szerepelnek. A fejezetet a térség tapasztalatainak rövid összegzése zárja (2.6.).

Az elemzéshez *felhasznált adatok* döntően két forrásból származnak. Az Eurostat adatbázisában megtalálható adatok esetében azokat szerepeltettük, hiszen általában mind a tizenegy országra elérhető az adott mutatók. A másik forrás az OECD átfogó oktatásstatisztikai kiadványa⁵², ebben viszont a régióból csak hat ország (Csehország, Észtország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia) szerepel. Az egyes országok finanszírozási rendszerének leírásához alapvetően az Európai Bizottság oktatási információs hálózata (Eurydice) által létrehozott Eurypedia online adatbázisát, az OECD, valamint a University of Buffalo – Graduate School of Education (International Comparative Higher Education and Finance Project, ICHEFAP) tanulmányait használtuk. Amennyiben erre szükség és lehetőség volt, ezt igyekeztünk egyes esetekben kiegészíteni az adott kormányzat anyagaival. Lengyelország és

---

OECD (2011): *Education at a Glance 2011 – OECD Indicators*. OECD Publishing, Paris.,

Szlovénia esetében pedig segítséget kaptunk az esettanulmányokban szereplő egyetemek egy-egy vezetőjétől.

Ahogy arról az első fejezetben is szó volt, világszerte megfigyelhetők bizonyos *trendek*, amelyek befolyásolják a felsőoktatás finanszírozási helyzetét. Ezek közé tartozik az egy hallgatóra jutó költségek emelkedése irányába ható nyomás, a felsőoktatás mennyiségi expanziója (részben demográfiai okokból is), a globalizáció és a tudásalapú társadalom kialakulása miatt növekvő igény a felsőfokú végzettségek iránt, valamint az a tény, hogy a költségvetési források egyre kevésbé képesek lépést tartani a költségekkel, ami erősödő liberalizációval párosulva a költségvetésen kívüli források szerepének növekedését eredményezi.⁵³

Ezek a trendek együttesen egy fokozatosan erősödő nyomás alá helyezik a felsőoktatás finanszírozását: *egyre kevesebb forrás* áll rendelkezésre, miközben a költségek *egyre növekednek*. Ez mindenhol komoly takarékoskodást tesz szükségessé. Egyik oldalról természetes reakció a kiadásoldali spórolás: a csoportlétszámok és az óraterhelés emelése, költségesebb programok megszüntetése. Ezek szükségesek is lehetnek, azonban pusztán általuk a legtöbb esetben nem lehet feloldani a finanszírozási feszültségeket, ehhez másik oldalról szükség van a bevételek diverzifikálására is. Ez részben a hallgatói hozzájárulások bevezetését, illetve emelését jelenti sok országban, részben egyre erősebb törekvést a közpénzeknek más jellegű magánforrásokkal történő pótlására (kutatási megbízások a magánszektortól, infrastruktúra bérbeadása stb.).

Ezek a tendenciák természetesen nem egyforma erősséggel vannak jelen a világszerte különböző térségeiben, vagy akár az egyes régiókon belül a különböző országokban. *Kelet-Közép-Európában* pl. a demográfiai folyamatok inkább a hallgatói létszám csökkenése irányában hatnak, de

---

Johnstone, i. m.

ezt több mint ellensúlyozza a korosztálon belüli részvételi arányok ugrásszerű megnövekedése a rendszerváltás után: gyorsan (és a fejlettebb országokhoz képest némi késéssel) zajlott le az elitképzésből tömegoktatási rendszerre történő átalakulás.

Ahogy azt látni fogjuk, a felsőoktatásból származó (pénzbeli) előnyök az átlagnál magasabbak a régió legtöbb országában, ez lehetővé és indokolttá tenné a magánkiadások jelentős növekedését is – figyelembe véve a költségvetési források szűkösségét. Kelet-Közép-Európa országaiban azonban (véltetően a szocialista múlt nyomán) erőteljes elvárás az állammal szemben az oktatás minél szélesebb körű ingyenes biztosítása. A költségvetési kényszerek persze nem igazán teszik lehetővé az általánosan ingyenes felsőoktatást, de ezzel együtt is a társadalom széles csoportjai számára tűnik az általános, de részleges tandíjhoz (alapszabályként minden hallgató fizet, de csak a képzési költségek egy részét) képest elfogadhatóbbnak egy olyan duális rendszer, amelyben a hallgatók egyre jelentősebb része képzésének közel teljes költségét megtéríti, mivel ebben a modellben lehetőség van arra, hogy a többiek egyáltalán ne fizessenek tandíjat.

A *költségvetési források szűkössége* nagyon erősen érezhető a térség országaiban. A megugró hallgatói létszámmal nem tudtak lépést tartani a felsőoktatás költségvetési forrásai. Ennek egyik oka, hogy a gazdaság fejlettségéhez képest a társadalom tagjai szélesebb körű jóléti szolgáltatásokat, egyben nagyobb gazdasági aktivitást várnak a költségvetéstől, vagyis nagyon nagy a „túlkereslet” az állami források iránt. Másik oldalról pedig a nemzetközi versenyképesség érdekében a kormányzatok igyekeznek adócsökkentésekkel vonzóbbá tenni országukat, vagyis (legalábbis a nemzeti jövedelem arányában) csökken a különféle célok között elosztható összeg. Emellett a fizetőképes hallgatói kereslet is erősen korlátos, csakúgy, mint a vállalkozói szférától érkező támogatások,

megbízási díjak. Ezek együttesen komoly finanszírozási nehézségeket okoznak a felsőoktatási rendszerekben.

2.2. A kelet-közép-európai országok felsőoktatási szektorának általános bemutatása

---

A térségbeli országok felsőoktatási rendszereinek sok közös jellemzője van.⁵⁴ Az egyik ezek közül a *hallgatói létszám* már többször említett, nagyarányú növekedése a rendszerváltozást követően. A képzés tömegesedése, a jelentős létszámnövekedés a kilencvenes években általános jelenségnek volt mondható, az utóbbi években viszont már változatosabb a kép: a hallgatói létszám minden kelet-közép-európai országban nőtt ugyan 1998 és 2009 között, de a növekedési ütem nagy eltéréseket mutat. Romániában a 12 év alatt háromszorosra emelkedett a hallgatók száma, míg a másik végtel Bulgária egy időszakos visszaeséssel és összesen 5%-os növekedéssel (lásd a 10. táblázat).

Az összehasonlításra használt nyugat-európai tagállamokban a kelet-európai átlagnál kisebb növekedés volt megfigyelhető a vizsgált időszakban, hiszen ezekben az országokban a tömegesedés már korábban lezajlott. Egyedül Svédországban volt a rendszerváltó országokkal összemérhető expanzió a 2000-es évek első felében, ennek köszönhető az összesen 50,6%-os növekedés annak ellenére, hogy a hallgatói létszám csökkent 2004 után. A többi országban (főleg Franciaországban és Spanyolországban) legfeljebb mérsékelt ütemben gyarapodott a hallgatói létszám, az Európai Unió 27 országában összességében 29,7%-os volt a bővülés 1998 és 2009 között.

---

⁵⁴ Ez elsősorban a környezetre, a működést meghatározó (külső) feltételekre vonatkozik, nem feltétlenül a rendszerek tényleges működésére.

10. táblázat. A felsőoktatásban részt vevő hallgatók létszáma (ezer fő)

	1998	2004	2009	2009–1998
Bulgária	260,5	228,5	274,2	105,3%
Csehország	215,0	318,9	416,8	193,9%
Észtország	43,1	65,7	68,4	158,7%
Lengyelország	1191,1	2044,3	2150,0	180,5%
Lettország	70,2	127,7	125,4	178,6%
Litvánia	96,4	182,7	210,7	218,6%
Magyarország	254,7	422,2	397,7	156,1%
Románia	360,6	685,7	1098,2	304,5%
Szlovákia	112,8	164,7	235,0	208,3%
Szlovénia	68,1	104,4	114,4	168,0%
Ausztria	247,5	235,8	308,2	124,5%
Egyesült Királyság	1938,4	2247,4	2415,2	125,6%
Franciaország	2027,4	2160,3	2172,9	107,2%
Hollandia	461,4	543,4	618,5	134,0%
Írország	142,8	188,3	182,6	127,9%
Németország	2097,7	2330,5	2438,6	116,3%
Spanyolország	1746,2	1839,9	1800,8	103,1%
Svédország	280,7	429,6	422,6	150,6%
EU27	15013,2	18232,9	19470,4	129,7%
Horvátország	...	126,3	139,1	...

Forrás: Eurostat online adatbázis⁵⁵ – Tertiary education participation (educ_itertp)

Ennek a hallgatólétszám-bővülésnek az eredménye természetesen a *felsőfokú végzettségűek arányában* is megmutatkozott (lásd a *11. táblázat*). A hatás értelemszerűen erőteljesebb a 25–34 éves korosztály tekintetében, mint a teljes felnőtt lakosság körében, hiszen az utóbbi két évtized fokozódó expanziója döntően a 40 év alattiakat érintette. A fiatal korcsoportban nem ritka a diplomások arányának megduplázódása (Lengyelország esetében több mint két és félszeresre nőtt az arányuk), ez a felnőtt lakosság egészét tekintve mérsékeltebb, általában másfélszeres (Lengyelországban majdnem kétszeres) növekedést jelentett. Noha fentebb láttuk, hogy a táblázatban is szereplő nyugat-európai országokban lassabb volt a hallgatói létszám bővülése az utóbbi évtizedekben, a diplomások aránya Hollandiában és Írországban jelentősen nőtt a társadalmon belül (a 25–34 éves korcsoportban

⁵⁵ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

másfélszeresre). Általánosságban elmondhatjuk, hogy a diplomások aránya szignifikánsan magasabb Nyugat-Európában, mint a rendszerváltó országokban, azonban ez az előny – főleg a fiatalabb korosztály körében – fokozatosan csökken.

11. táblázat. A felsőfokú végzettségűek aránya a 25–34 éves lakosság, illetve a teljes, 25 év feletti lakosság körében (%)

	25–34 évesek			25 év feletti		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010
Bulgária	18,9	23,7	27,1	15,7	19,1	20,7
Csehország	11,7	14,2	22,6	10,6	12,0	15,3
Észtország	28,3	32,7	38,0	27,4	32,2	34,1
Lengyelország	14,3	25,4	37,4	10,4	15,2	20,3
Lettország	17,3	22,0	33,9	16,4	19,5	25,3
Litvánia	26,7*	36,8	46,4	19,1*	22,6	28,1
Magyarország	14,6	19,6	26,0	13,4	16,1	19,0
Románia	9,2	13,5	20,6	8,3	9,7	11,9
Szlovákia	11,1	16,2	24,0	9,2	12,7	15,7
Szlovénia	19,3	24,7	31,3	14,4	18,1	21,2
Ausztria	...	19,7	20,8	...	16,0	17,5
Egyesült Királyság	31,5	35,9	41,2	28,4	29,8	33,8
Franciaország	31,4	39,9	42,9	18,1	21,0	24,4
Hollandia	26,9	35,4	40,3	21,8	27,2	28,7
Írország	30,6	40,9	48,2	21,6	26,2	33,1
Németország	22,4	22,5	26,1	21,5	22,1	24,3
Spanyolország	33,9	39,7	39,2	18,4	23,3	25,8
Svédország	33,1	37,3	42,3	27,7	28,1	32,3
EU27	22,9	28,2	33,1	17,3	19,7	22,7
Horvátország	16,9**	18,0	25,6	13,8**	13,9	16,4

Forrás: Eurostat online adatbázis⁵⁶ – Persons with tertiary education attainment by age and sex (%) (edat_ifse07)

Megjegyzés: *2001, **2002

Nem csak a vizsgált országokban, hanem tulajdonképpen egész Európában közös jellegzetességnek tekinthető a Bologna típusú, *háromciklusú képzési rendszer* bevezetése is. A közös Európai Felsőoktatási Térség kialakítása az oktatáspolitikai homlokterében volt az elmúlt évtizedekben, azonban az átállás időzítésében természetesen vannak eltérések. Lengyelország pl. már az 1990-es felsőoktatási reform

⁵⁶ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

részeként (a bolognai folyamattól értelemszerűen függetlenül) bevezette ezt a struktúrát, míg Magyarországon 2006-ban indultak el az első alapszakok, a mesterképzés pedig teljes egészében 2009-ben indult be. Ez természetesen megmutatkozik a hallgatók képzési típusok közötti megoszlásában is (lásd 12. táblázat). Lengyelországban, Észtországban és Szlovákiában már 2009-ben gyakorlatilag teljes körű volt a Bologna-szerkezetnek megfelelő képzési struktúra alkalmazása (ez persze nem jelenti azt, hogy egyes szakterületeken – orvosi, építészmérnöki szakok – ne lennének osztatlan képzések). A táblázatból az is látható, hogy a Bologna-rendszer működése Nyugat-Európában sem egységes: az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország és Svédország esetében a száz százalékot közelíti a Bologna típusú programok aránya a végzetek körében, míg Ausztria, Németország és Spanyolország esetében csak a hallgatók kis része vett részt ilyen képzésekben.

12. táblázat. A 2009-ben végzettek megoszlása az egyes programtípusok között (%)

	Bologna típusú képzések összesen	Ebből					Bologna-rendszeren kívüli képzések
		2 évnél rövidebb képzések	Alapképzés	Mesterképzés	Osztatlan képzés	Doktori képzés	
Csehország	74	-	48	24	-	2	26
Észtország	97	-	75	18	3	0	3
Lengyelország	99	-	38	41	19	1	1
Magyarország	22	-	18	1	0	2	78
Szlovákia	96	-	53	22	18	3	4
Szlovénia	13	-	10	2	0	0	87
Ausztria	38	0	26	8	0	4	62
Egyesült Királyság	86	15	40	23	6	3	14
Franciaország	86	26	31	18	9	2	14
Hollandia	98	-	69	26	-	3	2
Írország	100	25	47	26	-	2	-
Németország	19	-	15	4	-	-	81
Spanyolország	6	0	0	6	0	0	94
Svédország	91	3	43	36	4	6	9
OECD-átlag	73	7	44	18	3	2	27

Forrás: OECD, 2011, 71. A3.4. táblázat

A fejezet bevezetőjében röviden szó esett arról is, hogy az egyre inkább tudásalapúvá váló társadalomban és gazdaságban mind nagyobb és nagyobb az igény a *jól képzett munkavállalók* iránt. Ez a termelőszektorban alapvetően a műszaki-természettudományi végzettségűek iránti kereslet emelkedését jelenti. Sok szó esik azonban arról, hogy a rendszerváltó kelet-közép-európai országokban ehelyett inkább a gazdasági és jogi képzések iránt nőtt meg a hallgatói érdeklődés,

vagyis túlkínálat van az utóbbi területeken, míg mérnökökből és természettudományi végzettségűekből hiány mutatkozik.

Az adatok ezeket a megállapításokat ma már csak részben támasztják alá (lásd *13. táblázat*). A térség egészére sem a mérnöki, sem a természettudományi területeken nem jellemző érdemben alacsonyabb hallgatói részarány, mint a fejlettebb nyugat-európai országokban, noha ezen belül Magyarországon valóban némileg alacsonyabb e képzési ágak részesedése. A másik oldalon a társadalom- és gazdaságtudományok, illetve jogi oktatás szerepe valamivel valóban az átlag feletti a régióban, de Ausztriában és Hollandiában is hasonlóak a részarányok. Nagyobb különbség mutatkozik az egészségügyi és szociális képzések (Kelet-Közép-Európa rovására), illetve a szolgáltatások (Kelet-Közép-Európa javára) területén.

13. táblázat. A 2009-ben beiratkozottak megoszlása képzési területek között (%)

	1-2	3	4	5	6	7	8	9
Csehország	17,2	34,1	11,4	15,5	4,3	11,4	6,1	0
Észtország	18,8	35,7	10,6	14,1	2,1	9,4	9,2	0
Lengyelország	20,5	40,2	8,4	14,5	1,7	6,9	7,8	0
Magyarország	12,7	41,4	7,1	14,2	2,2	9,2	13,3	0
Szlovákia	18,5	27,8	9,6	16,1	2,1	19,0	6,9	0
Szlovénia	12,5	33,2	7,4	23,2	3,5	8,7	11,5	0
Ausztria	26,5	37,2	9,9	16,0	1,0	6,5	2,7	0,2
Egyesült Királyság	24,4	25,3	13,3	8,1	1,0	18,0	1,4	8,6
Hollandia	19,0	38,5	5,9	9,0	1,1	18,1	7,3	1,0
Írország	18,2	20,4	12,1	11,5	1,4	12,3	6,0	18,2
Németország	22,9	23,6	11,7	15,2	1,4	21,5	2,9	0,8
Spanyolország	20,2	28,5	8,1	16,4	0,9	12,9	8,0	5,1
Svédország	24,7	28,2	9,8	18,5	1,1	13,9	3,5	0,2
OECD-átlag	20,1	32,7	9,2	15,0	1,8	13,5	5,8	1,9

Megjegyzés: A számkódok az Eurostat osztályozási rendszerét követik.⁵⁷ 1-2: oktatás, bölcsészet és művészeti képzések, 3: társadalom- és gazdaságtudományok, jog, 4: természettudományok, 5: mérnöki képzések, építészet, 6: agrárképzés, 7: egészségügy és szociális terület, 8: szolgáltatások (pl. idegenforgalom), 9: ismeretlen vagy nem meghatározott, IRL – Írország, GER – Németország, ESP – Spanyolország, SWE – Svédország, OECD – OECD-átlag

Forrás: OECD, 2011, 83. A4.2a. táblázat

A 14. táblázat a hallgatók megoszlását mutatja az állami fenntartású és a magánintézmények között, valamint a nappali és részidős képzési forma között. Itt meglehetősen változatos kép bontakozik ki. Észtországban igen nagy a magánintézmények szerepe, de itt érdemes kiemelni, hogy a magánegyetemek és -főiskolák nagy része is kap költségvetési támogatást az államilag finanszírozott hallgatói férőhelyek után. A táblázatban szereplő többi kelet-közép-európai országban (még Magyarországot leszámítva) képzési támogatást általában csak az állam által fenntartott főiskolák, egyetemek kapnak a költségvetésből, de ezekben az országokban jóval mérsékeltebb is a magánintézmények szerepe.

A részidős (esti vagy levelező) képzésben részt vevők aránya Csehországban és Észtországban a legalacsonyabb. Az alap- és főiskolai

⁵⁷ Eurostat (1999): *Fields of Training – Manual*. Eurostat.

képzésben (az OECD kategorizálásában a „B típusú” felsőoktatásban) Szlovéniában, a mester-, illetve egyetemi képzésben („A típusú” felsőoktatás) Lengyelországban a legmagasabb a részidősök aránya. Mind a két országban az OECD-átlag feletti a számok, de az is látható, hogy ezek az értékek nem példa nélküliek: Nyugat-Európából az Egyesült Királyság, Hollandia, illetve Svédország hasonló mutatókkal rendelkezik. Másrészt viszont Németországban kifejezetten alacsony a részidős hallgatók aránya.

14. táblázat. A hallgatók megoszlása az állami és magánintézmények, illetve a nappali és részdíjs képzések között, 2009

	Intézménytípus				Képzési forma			
	Alapképzés, főiskola		Mesterképzés, egyetem, doktori képzés		Alapképzés, főiskola		Mesterképzés, egyetem, doktori képzés	
	Állami	Magán	Állami	Magán	Nappali	Részdíjs	Nappali	Részdíjs
Csehország	67,3	32,7	87,1	12,9	88,9	11,1	97,0	3,0
Észtország	46,6	53,4	0,2	99,8	89,7	10,3	86,0	14,0
Lengyelország	74,9	25,1	66,6	33,4	70,4	29,6	44,7	55,3
Magyarország	54,2	45,8	86,4	13,6	72,2	27,8	63,0	27,0
Szlovákia	81,9	18,1	86,7	13,3	76,0	24,0	62,1	37,9
Szlovénia	80,2	19,8	91,6	8,4	53,5	46,5	74,9	25,1
Ausztria	70,3	29,7	96,2	3,8	...	...	...	...
Egyesült Királyság	0	100*	0	100*	24,4	75,6	75,9	25,1
Franciaország	70,0	30,0	85,0	15,0	...	...	...	...
Hollandia	...	...	...	...	34,5	65,5	85,6	14,4
Írország	97,6	2,4	96,6	3,4	67,7	32,3	87,5	12,5
Németország	57,5	42,5	94,6	5,4	87,7	12,3	95,2	4,8
Spanyolország	79,7	20,3	89,7	10,3	95,9	4,1	71,3	28,7
Svédország	58,4	41,6	93,1	6,9	91,6	8,4	47,4	52,6
OECD-átlag	61,6	38,4	70,7	29,3	71,4	28,6	78,7	21,3

Megjegyzés: *Érdemes megemlíteni, hogy az Egyesült Királyságban minden felsőoktatási intézmény az OECD csoportosítása szerinti „Government-dependent private”, vagyis az állami támogatásoktól függő magánintézmények csoportjába tartozik.

Forrás: OECD, 2011, 307. C1.5. táblázat

2.3. A felsőoktatás finanszírozási helyzete Kelet-Közép-Európában

Az előzőekben többször is szó esett már arról, hogy a felsőoktatási expanziót megtapasztaló kelet-közép-európai országokban a költségvetési források nem képesek lépést tartani a hallgatói létszám robbanásszerű bővülésével, és helyüket csak részben tudják átvenni a hallgatói hozzájárulások, illetve az üzleti szférából származó jövedelmek, támogatások. Így az egy hallgatóra jutó felsőoktatási kiadások általában

jelentős mértékben csökkentek a térségben. A következő két táblázat erre vonatkozó adatokat tartalmaz (15–16. táblázat).

15. táblázat. A felsőoktatási intézmények egy hallgatóra jutó kiadásai vásárlóerő-paritáson számolt euróban és az egy főre jutó GDP százalékában

	Euró			Egy főre jutó GDP (%)		
	2000	2004	2008	2000	2004	2008
Bulgária	2691,5	3610,6	4763,3	50,8	49,4	46,0
Csehország	4655,8	5584,5	6483,2	35,7	34,3	32,2
Észtország	...	3287,1**	4450,7	...	23,7**	26,4
Lengyelország	2626,1	3716,5	4656,9	28,6	33,9	32,9
Lettország	2544,5	2931,6	4951,1	36,4	29,7	34,7
Litvánia	2957,6*	3686,1	4823,2	36,0*	33,7	31,1
Magyarország	...	5536,4	5033,2 ⁺	...	40,3	33,7 ⁺
Románia	...	2375,8**	...	...	30,2**	...
Szlovákia	4200,5	5486,4	5089,3	44,0	44,5	28,1
Szlovénia	7385,5*	6243,0	6441,0	46,9*	33,4	28,3
Ausztria	8087,3	11893,2	12260,6	32,3	43,3	39,4
Egyesült Királyság	8493,5	9389,3	12256,6	39,3	35,9	41,1
Franciaország	8372,7	8872,3	11117,7	38,1	37,3	41,1
Hollandia	11570,8	12386,9	13512,1	45,2	40,3	40,2
Írország	8614,6	8511,0	10501,4 ⁺⁺	34,5	27,7	28,5 ⁺⁺
Németország	9262,5	10117,8	11928,1	41,0	40,2	41,4
Spanyolország	5967,8	7842,8	10362,5	32,2	36,0	40,3
Svédország	13606,6	13777,8	15556,5	56,4	51,0	50,8
EU27	7746,2*	7918,8	9296,1	37,6*	35,6	36,9
Horvátország	...	...	7182,8	...	...	45,7

Megjegyzés: *2001, **2005, +2006, ++2007

Forrás: Eurostat online adatbázis⁵⁸ – Expenditure on public and private educational institutions (educ_fitotin)

A felsőoktatási intézményi kiadások reálértéke c. táblázatból egyfelől az látható, hogy Nyugat-Európában vásárlóerő-paritáson is kétszer-háromszor nagyobb az egy hallgatóra jutó kiadás, noha Kelet-Közép-Európa lemaradása valamelyest csökkent a 2000-es évek folyamán. Az alacsonyabb költségvetés természetesen alapvető hatással van a felsőoktatás minőségére, de persze a kontinens két fele közötti eltéréseket jelentős mértékben magyarázzák az országok gazdagságában, gazdasági fejlettségében mutatkozó különbségek is. Másfelől, egy talán még

⁵⁸ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

lényegesebb megállapítást is tehetünk: térségünk országai többnyire fejlettségükhöz képest, az egy főre jutó GDP-hez viszonyítva is kevesebbet költenek felsőoktatásra, mint a nyugat-európai tagállamok többsége (kivételek persze vannak: Bulgária, Horvátország, illetve a másik oldalról Írország). Szintén fontos, hogy ez utóbbi mérőszám a kelet-közép-európai országok több mint fele esetében csökkent 2000 és 2008 között, ami természetesen részben a GDP növekedésének is köszönhető.

Tanulságos a következő táblázat is, amely szintén az egy hallgatóra jutó kiadások alakulását mutatja egy valamivel hosszabb időszakra (1995–2008), de OECD-forrásról lévén szó, a térségből csak öt országot tartalmaz.⁵⁹ Az látható, hogy Nyugat-Európára (és az átlagot tekintve az OECD egészére) az egy hallgatóra jutó források többnyire szolid, de folyamatos növekedése volt jellemző. (Hollandiában gyakorlatilag párhuzamos a hallgatói létszám és a kiadások emelkedése, míg Ausztriában és az Egyesült Királyságban 1995 és 2000 között a források növekedése némileg elmaradt a diáklétszám gyarapodásától, de ezt 2000 után az egy főre jutó kiadások jelentős bővülése követte.)

⁵⁹ A két táblázatban szereplő számok nincsenek teljesen összhangban, ez minden bizonnyal az infláció és a vásárlóerő számbavételének köszönhető.

16. táblázat. A felsőoktatási intézményi kiadások reálértéke, hallgatói létszám és az egy hallgatóra jutó kiadás reálértéke, 2000 = 100

	Kiadások		Hallgatói létszám		Egy hallgatóra jutó kiadások	
	1995	2008	1995	2008	1995	2008
Csehország	101	202	64	164	159	124
Észtország	69	154	60	116	115	132
Lengyelország	59	195	55	119	107	163
Magyarország	78	131	58	149	135	88
Szlovákia	81	185	72	174	113	106
Ausztria	97	148	91	115	107	129
Egyesült Királyság	97	143	89	110	109	130
Franciaország	91	121	...	103	...	117
Hollandia	95	128	96	129	99	99
Írország	56	135	85	118	66	115
Németország	95	122	104	113	91	107
Spanyolország	72	135	100	98	72	138
Svédország	81	121	83	114	97	107
OECD-átlag	80	140	83	124	98	114

Forrás: OECD 2011:222 B1.5. táblázat

Ezzel szemben a táblázatban szereplő kelet-közép-európai országok esetében általában 2000 tekinthető a „mélypontnak” (például Csehországban mintegy 37 százalékkal csökkent az egy hallgatóra jutó kiadás 1995 és 2000 között), de a vizsgált időszak második felében már a források bővülése figyelhető meg. Érdeemes kiemelni Lengyelországot: az egy hallgatóra jutó kiadások reálértéke a folyamatos expanzió mellett is jelentősen emelkedett a 2000-es évek folyamán. A bemutatott országok közül egyedül Magyarországon tapasztalható az egy hallgatóra jutó kiadások folyamatos csökkenése. Hazánk szempontjából igen aggasztó, hogy az egész OECD-ben nincs még egy olyan ország, ahol 1995–2000 és 2000–2008 között is apadtak volna e mérce szerint a felsőoktatásra jutó források.

Az előzőekkel összefüggésben természetesen a felsőoktatási intézmények *kiadásainak GDP-aránya* tekintetében is megfigyelhető némi szóródás. Lengyelország 1,5%-os értéke megfelel az OECD-átlagnak, de Észtország, Csehország és Szlovénia sem marad el radikálisan a nyugat-

európai referenciaországok értékeitől. Magyarország és Szlovákia esetében azonban jelentősebb a lemaradás. *A felsőoktatási intézmények kiadásai a GDP százalékában* c. táblázatból ugyanakkor látható az a fontos tény, hogy a különbség nem elsősorban a képzésre, oktatásra fordított pénz terén mutatkozik, hanem inkább a kutatási kiadásoknál. Míg régióinkban a kutatási forrásoknál akár négyszer-ötször többet költenek magára az oktatásra, addig az arányok egészen mások a nyugati országokban: kétharmad-egyharmad, vagy akár (mint az Egyesült Királyság vagy Svédország esetében látható) fele-fele. Ez összhangban van azzal a mindennapos tapasztalattal, miszerint a volt szocialista országok felsőoktatásában kisebb a kutatási tevékenység szerepe, ami értelemszerűen a kutatási eredményekben (és közvetve az oktatás minőségében) is megmutatkozik. Itt érdemes újra megemlíteni, hogy a kutatási kiadások terén juthatna a legnagyobb szerep az egyetemek vállalatoktól származó jövedelmeinek, így ezek elégtelensége maga után vonja az alacsony kutatási költségvetéseket.

A közösségi és magánforrások közötti arányok tekintetében nincs jelentős különbség a két országcsoport között. Az országok döntő többségében 0,1-0,2% a magánkiadások GDP-aránya. A kivétel térségünkben Lengyelország (0,4%), illetve Nyugat-Európában Hollandia (0,4%) és főképpen az Egyesült Királyság (0,%), ahol az üzleti szférától származó nagyobb jövedelmek mellett az általános tandíj-kötelezettség is növeli a magánforrások arányát. Érdemes megemlíteni, hogy a teljes OECD-ben az európai átlagnál lényegesen magasabb az arány (0,5%), ez a nagyon erős magán-felsőoktatással rendelkező, Európán kívüli országoknak (Egyesült Államok, Japán, Korea) köszönhető.

17. táblázat. A felsőoktatási intézmények kiadásai a GDP százalékában, 2008

	Oktatás	Egyéb szolgáltatások	Kutatás	Összesen	Ebből	
					Közösségi	Magán
Csehország	1,0	0	0,2	1,2	0,9	0,2
Észtország	...	...	...	1,3	1,1	0,2
Lengyelország	1,3	0	0,2	1,5	1,0	0,4
Magyarország	0,6	0,1	0,2	0,9	0,9	...
Szlovákia	0,7	0,1	0,1	0,9	0,7	0,2
Szlovénia	0,9	0	0,2	1,1	1,0	0,2
Ausztria	0,9	0	0,4	1,3	1,2	0,1
Egyesült Királyság	0,6	0,1	0,5	1,2	0,6	0,6
Franciaország	0,9	0,1	0,4	1,4	1,2	0,2
Hollandia	1,0	0	0,5	1,5	1,1	0,4
Írország	1,0	...	0,4	1,4	1,2	0,2
Németország	0,7	0,1	0,5	1,2	1,0	0,2
Spanyolország	0,8	0	0,4	1,2	1,0	0,2
Svédország	0,8	0	0,8	1,6	1,4	0,2
OECD-átlag	1,1	0,1	0,4	1,5	1,0	0,5

Forrás: OECD 2011, 231., 276. B2.3. táblázat és B6.1. táblázat

18. táblázat. A felsőoktatási kiadások megoszlása források szerint, 2008

	Közösségi kiadások	Háztartások kiadásai	Egyéb magánkiadások	Összes magánkiadás	Magánból támogatott
Csehország	79,1	9,4	11,5	20,9	...
Észtország	78,8	19,3	1,9	21,2	7,2
Lengyelország	69,6	23,7	6,7	30,4	...
Szlovákia	73,1	10,5	16,4	26,9	2,0
Szlovénia	83,8	16,0	0,2	16,2	0
Ausztria	84,7	5,9	9,4	15,3	8,4
Egyesült Királyság	34,5	51,5	14,0	65,5	16,3
Franciaország	81,7	9,6	8,7	18,3	2,4
Hollandia	72,6	15,1	12,3	27,4	0,3
Írország	82,6	15,0	2,5	17,4	1,1
Németország	85,4	...	...	14,6	...
Spanyolország	78,9	17,0	4,2	21,1	1,7
Svédország	89,1	0	10,9	10,9	...
OECD-átlag	68,9	...	...	31,1	3,3

Forrás: OECD, 2011, 244. B3.2b. táblázat

A fenti *táblázatból* látható, hogy az *összes felsőoktatási kiadás* (vagyis nem csak a felsőoktatási intézményeken keresztül folyó kiadások) tekintetében is domináns a közösségi források szerepe: az Egyesült Királyságot leszámítva minden vizsgált országban 70% vagy afölötti az arányuk. Abban a tekintetben persze van különbség, hogy a magánforrások alapvetően a háztartásoktól származnak-e (pl. Észtország, Lengyelország, Szlovénia, illetve az Egyesült Királyság, Írország vagy Spanyolország), vagy pedig más forrásokból: pl. gazdasági megbízások, vállalati ösztöndíjak stb. (Szlovákia vagy Svédország). Abból a szempontból sem egységes a kép, hogy a magánkiadásokból támogatások formájában mekkora részt vállal át a társadalom többi tagja. A támogatások aránya a brit rendszerben a legnagyobb, ahol a háztartások viselik az összes felsőoktatási kiadás több mint felét.

A *következő, 19. táblázat* ugyanezeknek az arányoknak az *időbeli alakulását* mutatja. Látható, hogy Nyugat-Európában (és az OECD-átlag esetében) a közösségi kiadások arányának többnyire mérsékelt, de folyamatos csökkenése figyelhető meg. A kivétel Írország és Spanyolország. Előbbi esetében 2005-ig emelkedett a közösségi források aránya, csak azóta tapasztalható némi visszafordulás, míg utóbbi országban folyamatos a közösségi kiadások arányának növekedése. (Másik oldalról ismét ki lehet emelni az Egyesült Királyságot, ahol radikálisan eltolódtak az arányok a közösségi kiadások felől a hallgatói hozzájárulások felé. Azonban a táblázat jobb oldali blokkjából az is látható, hogy ez a 2000-es években alapvetően pótlólagos forrásbevonást jelentett, hiszen a közösségi kiadások növekedtek 2000 és 2008 között.)

19. táblázat. A közösségi kiadások felsőoktatási ráfordításokon belüli aránya és időbeli alakulása

	Közösségi kiadások aránya				Közösségi kiadások növekedése			
	1995	2000	2005	2008	1995	2000	2005	2008
Csehország	71,5	85,4	81,2	79,1	86	100	147	187
Észtország	...	...	69,9	78,8	69	100	113	154
Lengyelország	...	66,6	74,0	69,6	89	100	193	202
Magyarország	80,3	76,7	78,5	...	78	100	125	131
Szlovákia	95,4	91,2	77,3	73,1	86	100	127	145
Szlovénia	...	...	76,5	83,8	...	...	...	...
Ausztria	96,1	96,3	92,9	84,7	96	100	129	130
Egyesült Királyság	80,0	67,7	...	34,5	115	100	...	112
Franciaország	85,3	84,4	83,6	81,7	93	100	106	116
Hollandia	79,4	76,5	73,3	72,6	99	100	111	120
Írország	69,7	79,2	84,0	82,6	49	100	108	142
Németország	89,2	88,2	85,3	85,4	96	100	102	117
Spanyolország	74,4	74,4	77,9	78,9	72	100	119	144
Svédország	93,6	91,3	88,2	89,1	84	100	111	117
OECD-átlag	73,7	72,7	68,4	67,0	84	100	118	130

Forrás: OECD 2011, 245. B3.3. táblázat

Ezzel szemben Kelet-Közép-Európa képe vegyesebb. Szlovákiában jelentősen megnőtt a magánforrások aránya, míg Észtországban és Szlovéniában ellenkező irányú változás tapasztalható (igaz, erre a két országra vonatkozóan csak a 2005-ös és 2008-as adatok érhetőek el). Csehországban 2000, Lengyelországban 2005 tekinthető fordulópontnak: az ezt megelőző jelentősebb növekedés után a közösségi kiadások aránya csökkenésnek indult. Magyarországon fordított a helyzet: a 2000 előtti csökkenés fordult át emelkedésbe (igaz, a változások nem igazán erőteljesek).

A felsőoktatási ráfordításokat (másik oldalról pedig az oktatás minőségét) jól jellemzik a *diák-tanár arányok* (20. táblázat). Azért érdemes kiemelni ezt a mutatót, mert a felsőoktatásban – csakúgy, mint a teljes oktatási szektorban – nagyon jelentős a személyi kiadások aránya. Ahogy a fejezet bevezetőjében volt róla már szó: éppen emiatt a költségvetési takarékoság egyik egyszerű eszköze is a csoportlétszámok, vagyis a diák-tanár arány növelése lehet. Ez természetesen általában

rontja az oktatás hatékonyságát (bár függvényszerű kapcsolatról nyilván nincsen szó), hiszen kevesebb energia jut egy-egy hallgatóra. Érzékelhető eltérés mutatkozik e tekintetben is a kelet-közép-európai és a nyugat-európai országok között: térségünk minden országában az OECD-átlag feletti a diák-tanár arány (a szlovén érték a teljes OECD-ben a legmagasabb). Nyugat-Európában ezzel szemben nagyobb szóródást találunk, az átlagnál magasabb értékek (Egyesült Királyság, Franciaország, Ausztria) mellett kifejezetten alacsony diák-tanár arányok is vannak (Svédország, Spanyolország, Németország). A két véglet (Svédország és Szlovénia) között majdnem két és félszeres a különbség.

20. táblázat. Diák-tanár arány a felsőoktatásban, 2009

Csehország	19,6	Ausztria	15,6	Németország	11,9
Lengyelország	16,1	Egyesült Királyság	16,5	Spanyolország	10,9
Magyarország	16,3	Franciaország	15,7	Svédország	8,8
Szlovákia	15,6	Hollandia	14,4	OECD-átlag	14,9
Szlovénia	20,4	Írország	14,3		

Forrás: OECD 2011, 403. D2.2. táblázat

2.4. A felsőoktatás megtérülése Kelet-Közép-Európában

A finanszírozási helyzet leírása nem választható el attól a kérdéstől, hogy a felsőoktatás mekkora előnnyel jár az egyén és a társadalom szempontjából. A lényeges kérdés ugyanis nem elsősorban az, hogy egy ország önmagában sokat vagy keveset költ-e a felsőoktatásra, hanem az, hogy sokat vagy keveset költ-e a felsőoktatásra azokhoz a hasznokhoz viszonyítva, amelyek a társadalom magasabb képzettségéből adódnak (erősebb versenyképesség, nagyobb adóbefizetések, egyéb nem pénzbeli hasznok). Ugyanígy a hallgatói hozzájárulások mértéke sem értelmezhető a magasabb végzettséggel megszerezhető (megint csak pénzbeli és nem pénzbeli) előnyök nélkül, ezzel összefüggésben lehet arra vonatkozó megállapításokat tenni, hogy van-e lehetőség (és érdemes-e) nagyobb terheket hárítani a hallgatókra. Ebben az alfejezetben ezekről az egyéni és társadalmi hasznokról lesz szó.

A felsőoktatásban való részvételből származó egyéni hozamok részben többletjövedelmek formáját öltik, részben pénzben nem kifejezhető hasznok (pl. kedvezőbb munkafeltételek, az önmegvalósítás nagyobb lehetősége) is társulnak a magasabb képzettséghez. Utóbbiak nehezen számszerűsíthetők, azonban a *bértöbbletek* viszonylag könnyebben mérhetők.

21. táblázat. A felsőfokú végzettségűek átlagbére a középfokú végzettségűek átlagbérenek százalékában, 25–64 éves korosztály

		1999	2004	2009			1999	2004	2009
Csehország	Férfiak	178	193	201	Franciaország	Férfiak	159	154	154
	Nők	170	160	166		Nők	145	145	144
	Együtt	179	182	188		Együtt	150	147	146
Észtország	Férfiak	...	...	142	Hollandia	Férfiak	...	143 ⁺	156 ^x
	Nők	...	...	162		Nők	...	155 ⁺	162 ^x
	Együtt	...	...	137		Együtt	...	148 ⁺	159 ^x
Lengyelország	Férfiak	182	204	188 ^x	Írország	Férfiak	138 [*]	171	162
	Nők	148	166	161 ^x		Nők	163 [*]	168	171
	Együtt	161	179	167 ^x		Együtt	153 [*]	169	164
Magyarország	Férfiak	238	253	247	Németország	Férfiak	138	149	154
	Nők	167	190	185		Nők	123	148	154
	Együtt	200	217	211		Együtt	135	153	157
Szlovákia	Férfiak	...	...	192	Spanyolország	Férfiak	138 [*]	132	135 ^x
	Nők	...	...	177		Nők	125 [*]	141	156 ^x
	Együtt	...	...	184		Együtt	129 [*]	132	141 ^x
Szlovénia	Férfiak	...	217	208	Svédország	Férfiak	138	135	134
	Nők	...	190	185		Nők	126	127	127
	Együtt	...	198	191		Együtt	131	127	126
Ausztria	Férfiak	...	149 ⁺	153	OECD-átlag	Férfiak	157	162	164
	Nők	...	156 ⁺	158		Nők	147	153	158
	Együtt	...	152 ⁺	155		Együtt	151	155	157
Egyesült Királyság	Férfiak	155	146	151					
	Nők	178	180	176					
	Együtt	162	157	159					

Megjegyzés: *2000, **2001, +2002, ++2005, x2008
 Forrás: OECD 2011, 149–154. A8.2a–c. táblázatok

A 21. táblázatban a felsőfokú végzettségűek átlagbére látható a középfokú végzettségűek átlagbérenek százalékában. Az adatok nemek szerinti bontásban is szerepelnek, mert egyes országokban jelentős különbség van a nők és férfiak diplomás jövedelemelőnye tekintetében.

Érdemes megemlíteni, hogy az a tény, miszerint egyes országokban nagyobb a nők diplomás bérelőnye, egyáltalán nem jelenti azt, hogy a diplomás nők magasabb jövedelemhez jutnának, mint a diplomás férfiak. Inkább csak arról van szó, hogy kisebb a férfiak bértöbblete a diplomás munkakörökben, mint az alacsonyabb végzettségűek esetén.

Összevetve a táblázatban szereplő hat kelet-közép-európai országot a vizsgálatba bevont nyugat-európai államokkal, azt láthatjuk, hogy térségünkben nagyobbak a bérelőnyök. Nyugat-Európában (és az OECD egészében) átlagosan másfélszer annyit keresnek a diplomások, mint a középfokú végzettségűek. Ezzel szemben Kelet-Közép-Európában Észtország kivételével inkább kétszeres átlagjövedelmekről beszélhetünk a diplomások esetében. A nemek közötti különbségek is erőteljesebbek az új EU-tagállamokban, (megint Észtország kivételével) a bérelőnyök lényegesen nagyobbak a férfiak körében. A nyugat-európai országokban gyakoribb, hogy a nők körében valamivel nagyobb a diplomások jövedelmi többlete. Ez a különbség viszonylag erőteljes az Egyesült Királyságban vagy Spanyolországban, azonban még így is jelentősen elmarad a Csehországban és főleg Magyarországon tapasztalható (fordított irányú) eltérésektől. A bértöbbletek időbeli alakulásában viszont szisztematikus különbségek nem figyelhetők meg. Mindkét országcsoportban vannak stabil és jelentősen növekvő bérelőnyök is.

Fontos hozzátenni ezekhez az adatokhoz, hogy az átlagos bértöbblet önmagában egyáltalán nem mond semmit a jövedelmek (és így a diplomás bérelőny) szóródásáról. Vagyis a nagyobb átlagos bértöbblet nem csak azt jelentheti, hogy mindenki nagyobb jövedelmi előnyökhöz jut a diploma megszerzésével, hanem akár azt is, hogy kevesen hatalmas haszonhoz jutnak, míg sokak esetében nem is realizálódik jelentős bérelőny (szakterületenként, illetve pozíciók tekintetében is nagyok a különbségek – például a tanárok alacsony jövedelme).

A felsőfokú végzettségből származó előny azonban nem csak abban mutatkozik meg, hogy a diplomások magasabb összeget keresnek, amennyiben állást találnak, hanem az egyetem elvégzésével jelentősen megnő az *állásszerzés* valószínűsége is. A 22. táblázat a 25–64 éves korosztály foglalkoztatottsági rátáit mutatja végzettség szerinti bontásban. A magasabb végzettség minden vizsgált országban lényegesen nagyobb foglalkoztatottsági rátával jár. A két országcsoportot összevetve az látható az adatokból, hogy a felsőfokú végzettségűek körében nincs érdemi különbség a foglalkoztatottságot illetően (Magyarországot leszámítva mindenhol 80% feletti a diplomások foglalkoztatottsága), a kelet-európai országok alacsonyabb foglalkoztatottsági rátái elsősorban a képzetlenebbek lényegesen rosszabb munkaerő-piaci helyzetével magyarázhatók. A diplomások foglalkoztatottsági rátája több ország esetében is duplája a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezőkének. A nyugat-európai országokban nincsenek ekkora eltérések, köszönhetően az alacsonyabb végzettségűek viszonylag magasabb foglalkoztatottságának. A középfokú végzettségűek körében nincs olyan nagy különbség, mint a legfeljebb alapfokú iskolával rendelkezők esetében, de némi lemaradás itt is megfigyelhető, főleg Svédországhoz, Hollandiához vagy az Egyesült Királysághoz viszonyítva.

22. táblázat. A különböző végzettségűek foglalkoztatottsági rátái, 25–64 éves korosztály

		1999	2004	2009			1999	2004	2009
Csehország	0-2	46,9	42,3	43,9	Franciaország	0-2	56,4	59,1	56,2
	3-4	76,4	74,8	75,1		3-4	75,1	75,7	76,5
	5-6	87,4	86,4	84,3		5-6	81,8	82,9	83,5
Észtország	0-2	...	50,9	47,4	Hollandia	0-2	60,7	59,4	63,6
	3-4	...	72,6	71,6		3-4	79,5	77,9	81,7
	5-6	...	82,4	82,8		5-6	87,2	85,3	88,1
Lengyelország	0-2	46,6	37,5	41,6	Írország	0-2	54,4	57,5	50,0
	3-4	69,7	61,3	66,3		3-4	74,8	75,9	69,1
	5-6	86,6	82,3	85,3		5-6	87,2	86,2	82,0
Magyarország	0-2	35,8	36,9	37,4	Németország	0-2	48,7	48,6	54,9
	3-4	72,1	70,9	67,0		3-4	69,9	69,5	75,5
	5-6	82,1	82,9	78,8		5-6	83,0	82,7	86,4
Szlovákia	0-2	33,2	26,6	30,3	Spanyolország	0-2	51,0	57,6	54,0
	3-4	72,5	70,3	72,0		3-4	69,6	73,2	70,6
	5-6	87,0	83,6	83,2		5-6	77,6	81,9	81,1
Szlovénia	0-2	...	55,9	53,7	Svédország	0-2	66,5	67,0	64,2
	3-4	...	74,4	74,6		3-4	79,6	80,7	81,3
	5-6	...	86,8	88,4		5-6	85,6	85,4	88,1
Ausztria	0-2	53,3	52,2	55,6	OECD-átlag	0-2	57,7	56,1	56,0
	3-4	75,6	73,9	77,6		3-4	75,0	74,3	74,2
	5-6	86,2	82,5	86,7		5-6	84,5	83,6	83,6
Egyesült Királyság	0-2	65,0	65,4	56,9					
	3-4	80,5	81,2	78,3					
	5-6	87,7	87,7	84,5					

	1999	2004	2009		1999	2004	2009
	6						

Megjegyzés: A számkódok az ISCED-felosztást követik. 0-2: középfok alatti végzettség, 3-4: középfokú végzettség, 5-6: felsőfokú végzettség.

Forrás: OECD 2011, 129–130. A7.3a. táblázat

A felsőoktatásban való részvétel pénzbeli hasznainak és költségeinek arányát, az oktatás mint befektetés jövedelmezőségét gyakran mérik az ún. *belső megtérülési rátákkal*. A *belső megtérülési ráta* annak a kamatlábnak felel meg, amelyet diszkontrátaként használva a felsőoktatásban való részvétel hozamának nettó jelenértéke (a hozamok – bértöbblet stb. – és költségek – tandíj, elmulasztott jövedelem stb. – jelenértékének különbsége) pontosan nulla. Másképpen megfogalmazva: ha az alternatív befektetési lehetőségek hozama nagyobb, mint a felsőoktatás *belső megtérülési rátája*, akkor a képzésben való részvétel gazdasági értelemben veszteséges – az egyén, illetve a társadalom számára.

A *belső megtérülési ráták* számításakor csak a pénzbeli költségeket és hozamokat veszik számításba. Az egyéni *megtérülési ráták* esetében ez az oktatás során felmerülő közvetlen költségeket, a képzésben való részvétel miatt elmulasztott jövedelmeket jelenti, illetve a másik oldalon a nettó jövedelemben mutatkozó többletet és a nagyobb foglalkoztatás hasznát. A társadalmi *megtérülési ráták* esetén két lehetőség van az elmulasztott jövedelmek és a bértöbbletek figyelembevételére: vagy a bruttó jövedelmeket veszik számításba, vagy csak a bérek után fizetett adókat és járulékokat. Az előbbi megközelítés a „társadalom”-ba beleszámolja az oktatásban részt vevő egyént is, utóbbi ezzel szemben a társadalom többi tagjára helyezi a hangsúlyt. Az OECD a második megközelítést alkalmazza, az ennek megfelelő számok szerepelnek a 23. *táblázatban*.

23. táblázat. A felsőoktatás egyéni és társadalmi belső megtérülési rátái

	Év	Egyéni Férfiak	Egyéni Nők	Társadalmi Férfiak	Társadalmi Nők
Csehország	2007	17,6%	16,0%	12,9%	11,6%
Lengyelország	2006	21,6%	20,4%	14,8%	12,5%
Magyarország	2007	20,0%	14,3%	21,8%	18,2%
Szlovénia	2007	19,1%	17,7%	16,3%	13,4%
Ausztria	2007	10,4%	9,8%	6,8%	6,0%
Egyesült Királyság	2006	11,2%	8,8%	10,4%	9,5%
Franciaország	2007	10,7%	9,9%	7,5%	5,7%
Hollandia	2006	7,4%	6,2%	6,5%	5,6%
Írország	2006	13,9%	17,7%	10,2%	12,4%
Németország	2007	11,5%	8,4%	12,6%	8,9%
Spanyolország	2007	9,0%	11,3%	5,8%	6,5%
Svédország	2007	7,1%	5,8%	5,1%	1,5%
OECD-átlag	-	12,4%	11,5%	11,1%	9,2%

Forrás: OECD 2011, 174–175. A9.3-4. táblázatok

Látható, hogy Kelet-Közép-Európában⁶⁰ mind az egyéni, mind a társadalmi megtérülési ráták jelentősebbek, mint a nyugat-európai országokban (kivétel ez alól Írország, ahol a nők esetében az egyéni és a társadalmi megtérülési ráta is hasonló térségünk országainak értékéhez). Érdekes eredmény, hogy Magyarországon a társadalmi megtérülési ráták magasabbak voltak az egyéniéknél. Ez annak köszönhető, hogy 2007-ben még egy erősen progresszív személyijövedelemadó-rendszer működött hazánkban, vagyis a diploma révén megszerezhető kétszer nagyobb átlagjövedelem jóval több mint kétszer több adóforintot jelentett a társadalom többi tagja számára. A lineáris adózásra való áttéréssel ez a helyzet megváltozott, a felsőoktatás társadalmi megtérülési rátái csökkennek. Magyarország abban a tekintetben is kiemelkedik, hogy itt a legnagyobb a differencia a férfiak és nők esetében megfigyelhető megtérülési ráták között. Ez egyfelől a diplomás bérelőnyök (21. táblázatban már látott) nagy különbségének köszönhető, másfelől pedig a nők európai összevetésben kirívóan alacsony foglalkoztatottságának.

⁶⁰ Sajnos az OECD-kiadványban csak négy kelet-közép-európai országra szerepelnek a megtérülési ráták, vagyis még az OECD-tagország Észtországra és Szlovákiára sem.

2.5. Az egyes országok felsőoktatás-finanszírozási rendszerei

---

A felsőoktatás strukturális és finanszírozási helyzetének teljes régióra vonatkozó, általánosabb leírása után rátérünk az egyes országok felsőoktatás-finanszírozási rendszereinek rövid bemutatására. A fejezeten belüli bontás földrajzi logikát követ: a *balti államokat* (2.5.1–2.5.3.) a *visegrádi országok* (2.5.4–2.5.6.) követik, majd a *négy vizsgált balkáni ország* (2.5.7–2.5.10.). Ezt persze az is indokolja, hogy a balti államok és a visegrádi országok esetén sok gazdasági-társadalmi hasonlóság is megfigyelhető, érdemes tehát egymás után megvizsgálni, hogy ez a felsőoktatás-finanszírozásban megjelenik-e.⁶¹

A Baltikum országai tekinthetők a térségen belül a leghomogénebb csoportnak. Nagyon széles körű a felsőoktatásban való részvétel, a teljes népesség 5-6%-a tanul a felsőoktatásban. A finanszírozás sok tekintetben hasonlít a magyar rendszerre: mindhárom országban duális rendszer működik, vagyis a hallgatók egy része államilag finanszírozott helyeken tanul, míg a többiek tandíjat fizetnek. A költségvetési támogatás az államilag támogatott férőhelyek után, vagyis gyakorlatilag a diáklétszám után jár. A hallgatói támogatásokon belül pedig az ösztöndíjak mellett a diákhitelzés is fontos szerepet játszik: mindhárom országban működik egy állami kamattámogatást tartalmazó konstrukció.

A visegrádi országok körében már kevesebb a hasonlóság, azonban az látható lesz, hogy Csehország és Szlovákia felsőoktatási rendszerében így is vannak közös vonások (alapvetően ingyenes nappali képzés, csak a képzési időt túllépő hallgatók által fizetendő tandíj, a normativitás szerepe a képzési támogatásokban).

A balkáni államok esetében még nagyobb a változatosság, ami nem meglepő, hiszen ezek az országok társadalmi szempontokból és a

---

⁶¹ A többi országhoz képest Lengyelország és Szlovénia – az intézményi esettanulmányok (Jagelló Egyetem, Ljubljana Egyetem) miatt – nagyobb hangsúlyt kap, részletesebben bemutatásra kerül.

gazdasági fejlettség tekintetében is nagyon különbözőek. E csoporton belül az ingyenes és domináns állami felsőoktatás (Szlovénia) csakúgy megtalálható, mint az általános, de részleges tandíjfizetési kötelezettség (Bulgária) vagy a kiterjedt magán-felsőoktatási szektor (Románia).

2.5.1. Észtország

Észtország a térség legkisebb országa a maga 1,3 millió lakosával. A másik két balti állammal egyetemben jelentős gazdasági fejlődésen ment keresztül az elmúlt két évtizedben, noha a komoly külföldi kitétsége miatt a gazdasági/pénzügyi válság nagymértékben megtépázta az országot. Mindezzel együtt is a régió fejlettebb országai közé tartozik (az egy főre jutó GDP tekintetében a negyedik a tizenegy ország közül), fegyelmezett gazdaságpolitikája pedig lehetővé tette, hogy 2011-ben (a térségből harmadikként, Szlovénia és Szlovákia után) bevezesse az eurót.

Az országban 6 állami egyetem működik (köztük a széles spektrumon oktató és nemzetközileg is elismert Tallinni és Tartui Egyetem), emellett 12 olyan állami főiskola, amely alapvetően egy-egy területre koncentrál (pl. tanárképzés, műszaki oktatás, tengerészet stb.). 3 magánegyetem és 12 magánfőiskola is fogad hallgatókat az országban.⁶² A képzési szerkezet a 2002–2003-as tanév óta – az egészségügyi és építészmérnöki, építőmérnöki képzések kivételével – a háromciklusú struktúrát követi. Az akadémiai képzési ág a teljes három ciklusra kiterjed (alapszak, mesterszak, doktori képzés), míg a gyakorlati ág az alapszaknak felel meg.⁶³

A felsőoktatási intézmények működését, finanszírozását, a hallgatók és oktatók jogait és kötelezettségeit az azóta többször módosított 1995-ös egyetemi törvény szabályozza. Az ebben lefektetett *finanszírozási reform*

⁶² Archimedes Foundation (2010): *Higher Education in Estonia, Fourth edition*. Archimedes Foundation, Tallinn.

⁶³ Eurypedia: *Estonia – 7. Higher Education*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Higher_Education (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

óta duális rendszer működik: a hallgatók egy része államilag finanszírozott helyhez jut, a többiek tandíjat fizetnek. A magániskolák is kaphatnak tandíjmentes képzési helyeket, noha a támogatott férőhelyek arányában természetesen jelentős különbségek vannak: az állami főiskolákon 75%, a magániskolákban ehhez képest elenyésző: 6% körüli az arányuk. Összességében a felsőoktatási hallgatók mintegy fele tanul tandíjmentes férőhelyeken.⁶⁴

Az államilag finanszírozott helyeken egyáltalán nincs tandíj, akik nem kerülnek be ezekre a pozíciókra, azok viszont költségtérítést fizetnek. Ennek a tandíjnak az összegét az intézmények maguk határozhatják meg, az állami fenntartású intézményeknél azzal a korláttal, hogy egyik évről a másikra nem emelkedhetnek 10%-nál többel.⁶⁵

Az egyetemek *állami támogatásának* mintegy 80%-a a tandíjmentes férőhelyeken keresztül zajlik. 2002 óta kimeneti megközelítést alkalmaznak, vagyis az állam tulajdonképpen képzéseket vásárol az intézményektől, méghozzá úgy, hogy mesterszakos diplomák száma szerepel az egyetem és a kormányzat közötti megállapodásban. Minimum 70%-os eredményességet vár el a rendszer az intézményektől, vagyis minden egyes mesterdiplomára másfél megfelelő alapszakos férőhely jut. A pontos támogatási összeg függ a képzési terület költségigényességétől. Összesen 34 koefficiens alkalmaznak az egyes területek elkülönítésére. Az eredményalapú megközelítés a doktori képzésben is megjelenik: a támogatás 40%-át a megszerzett doktori fokozatok alapján kapják az iskolák. Az állam ezenkívül az intézményfenntartást is támogatja, valamint pályázati úton a beruházási projektekre is juthatnak költségvetési forrásokhoz az egyetemek.⁶⁶

⁶⁴ Eurypedia: *Estonia – 3. Funding in Education*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Funding_in_Education (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

⁶⁵ Huisman, J. – Santiago, P. – Högselius, P. – Lemaitre, M. J. – Thorn, W. (2007): *OECD Reviews of Tertiary Education – Estonia*. OECD Publishing, Paris.
 Eurypedia: *Estonia – 3.2. Higher Education Funding*

A *hallgatói támogatások* alapvetően két formát öltenek. Egyfelől vannak szociális alapú és tanulmányi ösztöndíjak. Utóbbiak a hangsúlyosabbak, ebből a hallgatók mintegy harmada részesül. Másfelől 1997 óta a hallgatók (minden nappali tagozatos hallgató, a tandíjasok is) igényelhetnek államilag támogatott diákhitelt. A hitelt magánintézmények nyújtják, a kormányzat alapvetően két tekintetben játszik szerepet. Egyrészt kamattámogatást ad: a hallgatóknak 5%-os kamatot számolnak fel, amennyiben a bank magasabb kamattal nyújtja a hitelt, a különbözetet költségvetési forrásokból fedezik. Másrészt az állam garanciát is vállal a bankok irányába. A hallgatók csak úgy juthatnak hitelhez, ha vagy ingatlanfedezettel, vagy kezésekkel tudják biztosítani a visszafizetést, ez azért szükséges, hogy a kormányzat be tudja hajtani a tartozást, amennyiben a bankok felé vállalt kezessége esedékessé válik. A törlesztés egy évvel a végzettség megszerzése után indul, rögzített futamidővel, a törlesztőrészlet nem jövedelemfüggő. Három év alatti gyermek nevelése vagy katonai szolgálat esetén felfüggesztik a törlesztést, míg bizonyos esetekben (pl. elhelyezkedés az államigazgatásban) az állam átvállalja a hitel visszafizetését.⁶⁷

2.5.2. Lettország

Lettország társadalmi és gazdasági szempontból sok tekintetben hasonlít Észtországra. Az ország népesebb (2,4 millió lakosa van), a felsőoktatásban való részvétel azonban hasonlóan magas. Az alkalmazott gazdaságpolitikai irányvonal, illetve az elmúlt két évtizedben leírt fejlődési pálya is hasonló, azonban Lettország az euró bevezetésének egyelőre csak az előszobájáig jutott.

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Estonia:Funding_in_Education (letöltés dátuma: 2012. február.29.)

⁶⁷ UB GSE (2005): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Estonia*. University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.

http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Estonia.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

A térség többi országához hasonlóan Lettországra is nagyfokú felsőoktatási expanzió zajlott le. Ez nem csak a hallgatói létszámban mutatkozik meg, hanem az intézmények számában is. A rendszerváltozáskor összesen 10 állami és 2 magán-felsőoktatási intézmény működött, most azonban már 36 állami (köztük 6 egyetemen) és 23 magániskolában lehet tanulni (ezenkívül 3 külföldi intézmény által fenntartott képzési hely is működik az országban) (HEQEC). A diákok 70%-a állami egyetemeken, főiskolákon tanul (az alapképzésben valamivel alacsonyabb ez az arány, azonban mesterszinten már 80% feletti, doktori képzésben pedig 95%).⁶⁸

A legfőbb jogi háttér a felsőoktatási intézményekről szóló, eredetileg 1995-ben elfogadott, azóta többször módosított törvény biztosítja. Ez a jogszabály fekteti le az állam és intézmény közötti kapcsolat alapjait, az egyetemek, főiskolák működésének kereteit, az intézményi akkreditáció feltételeit, illetve a finanszírozási rendszert. Az adott intézmény szempontjából ezenkívül kiemelendő az intézmény alkotmánya, ami a belső ügyek szabályozására szolgál. Az állami fenntartású felsőoktatási intézmények alkotmányát a parlament fogadja el.⁶⁹

Már az *1991-es oktatási törvény* kialakította az alap- és mesterszintre épülő képzési struktúrát. A lett felsőoktatási intézmények meghirdethetnek ún. akadémiai és gyakorlati képzéseket is, utóbbiak között olyanok is vannak, amelyekről van átjárás a magasabb szintű akadémiai képzésekre, és olyanok is, amelyekről csak a gyakorlati ág magasabb szintjére vezet az út.⁷⁰

⁶⁸ IZM (2012a): *Higher Education*. Ministry of Education and Science – Republic of Latvia. http://izm.izm.gov.lv/upload_file/en/higher_education.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

⁶⁹ Eurypedia: *Latvia – 7. Higher Education* https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Latvia:Higher_Education (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

⁷⁰ IZM (2012b): *The Education System in Latvia*. Ministry of Education and Science – Republic of Latvia. <http://izm.izm.gov.lv/education.html> (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

A felsőoktatási intézményekről szóló törvény értelmében az intézmények finanszírozása alapvetően az alapító/fenntartó felelőssége. Ez természetesen azt jelenti, hogy az állami intézmények esetében döntő jelentőségű a *költségvetési támogatás*, ami az államilag finanszírozott képzési helyek után jár. Ebből finanszírozzák az intézmény fenntartását, az oktatói gárda javadalmazását és a kutatási tevékenységeket is.⁷¹ Mindezzel együtt is a magánforrások ugrásszerű növekedése volt megfigyelhető az elmúlt években, ami odáig vezetett, hogy a 2000-es évek közepére a tandíjbevételek nagyobb szerephez jutottak a felsőoktatás forrásai között, mint a költségvetési támogatások. Ez nem csak a magánintézmények miatt van így, például a legnagyobb állami egyetem (a 20 00 hallgatót oktató rigai Lett Egyetem) költségvetésében csak mintegy egyharmad az állami támogatások aránya.⁷²

A finanszírozásban *duális rendszer* működik: az érettségi-felvételi alapján dől el, hogy a hallgató államilag finanszírozott felsőoktatási helyre kerül-e, vagy tandíjat kell fizetnie. Az összes hallgatónak mintegy negyede tanul államilag finanszírozott képzésben. A pontos számukat évről évre az oktatásért felelős minisztérium, határozza meg, az utóbbi időben elmozdítva az arányokat a természettudományok és a műszaki képzés irányába. A felsőoktatási intézmények tandíjat kérhetnek azoktól a hallgatóiktól, akik nem jutnak be az államilag finanszírozott helyekre. A tandíjat az intézmények maguk szabhatják meg, de nem növelhetik a képzés ideje alatt (Eurypedia). A tandíjak viszonylag magasak, az átlagbér 70%-át is elérhetik. Az államilag támogatott helyeket évről évre újraosztják egy rotációs rendszer működtetésével. Ez a rendszer a

⁷¹ Eurypedia: *Latvia – 3.2. Higher Education Funding*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Latvia:Higher_Education_Funding (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

⁷² Krumins, J. – Kavale, L. – Eglite, S. – Leduskrasta, Z. – Puce, J. – Sloka, B. – Stonis, J. – Zaksa, K. – Rivza, B. (2006): *Funding Systems and Their Effects on Higher Education Systems – Country Study: Latvia*. OECD Publishing, Paris.

tanulmányi teljesítményen alapul, évente a hallgatók 7-10%-a kerül át egyik csoportból a másikba.⁷³

Lettorszában is vannak ösztöndíjak, azonban csak szűk körben: az államilag finanszírozott hallgatóknak is csak kis része, vagyis az összes hallgatónak mintegy 3-4%-a jogosult ösztöndíjakra. (Az ösztöndíjak sokáig csak tanulmányi eredményeken alapultak, ezt az utóbbi években egészítették ki szociális alapú támogatásokkal.) Az *államilag támogatott diákhitelt* ezzel szemben minden hallgató igénybe veheti. Először 1997-ben vezettek be a megélhetési költségeket fedező hitelrendszert (ez csak a nappali tagozatos hallgatóknak szól), majd ezt 1999-ben kibővítették egy kifejezett tandíjhitellel is. A két rendszer sok tekintetben ugyanúgy működik, azzal a lényegi különbséggel, hogy a tandíjhitel nem kamatozik a tanulmányok ideje alatt. A lett diákhitel az észttel is sok közös vonást mutat: a diákok 5%-os kamatot fizetnek, az e feletti kamatrészt az állam vállalja magára. Itt is egy évvel a diploma megszerzése után indul a visszafizetés, itt is szükség van kezesre vagy fedezetre a hitel felvételéhez. Az állam mintegy „második kezesként” viselkedik a bankok felé a tartozás 90%-ának erejéig. Annyiban nagyobb az állami támogatás a lett diákhitelrendszerben, mint az észtt megfelelőjében, hogy minden született gyermek után elengedik a tartozás 30%-át, vagyis ezt a részt az állam átvállalja. A meghatározott állami vagy önkormányzati munkakörökben munkát vállalóknak is évente csökkentik a tartozás összegét, vagyis ez tulajdonképpen egy fizetés-kiegészítésként működik ezekben a pozíciókban.⁷⁴

⁷³ Krumins, J. et al., i. m.

⁷⁴ UB GSE (2004a): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Latvia*. University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project. http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Latvia.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

2.5.3. Litvánia

Ahogy az országleírások elején már jeleztük, sok tekintetben hasonló egymásra a három balti állam, nemcsak gazdasági-társadalmi tekintetben, hanem a felsőoktatás szempontjából is. Igaz ez természetesen a hármójuk közül legnagyobbra, *Litvániára* is. Az ország kiemelendő abból a szempontból, hogy az egész kelet-közép-európai térségből itt a legnagyobb a felsőoktatásban részt vevők lakosságon belüli aránya (a 3,4 milliós lakosság mintegy 6,2%-a tanul az egyetemeken, főiskolákon).

A felsőoktatás alapvető kérdéseit a legutóbb 2009-ben módosított, felsőoktatásról és kutatásról szóló törvény tisztázza (a törvény első változatát 2000-ben fogadták el). A törvény számos kérdéssel foglalkozik a jogi és intézményi háttértől kezdve a minőségbiztosításon át a finanszírozási rendszerig. A felsőoktatás legfontosabb alapjaként megnevezett akadémiai autonómiát a litván alkotmány is biztosítja az intézmények számára.⁷⁵

A másik két balti államhoz hasonlóan Litvániában is elkülönülnek az egyetemek és főiskolák. Előbbiek alap- és mesterszinten, valamint doktori képzésen is oktatnak, a főiskolák ezzel szemben csak alapképzéseket indítanak. Az országban 23 egyetem (ebből 15 állami) és 23 főiskola (ebből 13 állami) működik, figyelemre méltó, hogy az intézmények száma jóval alacsonyabb, mint Lettországból, noha a lakosság száma nagyjából másfélszer nagyobb.⁷⁶

A finanszírozás itt is *duális rendszerben* működik: vannak államilag finanszírozott és tandíjas hallgatók. A kormányzat szakterületenként határozza meg a támogatott hallgatói létszámot, amely felett az intézmények költségtérítéses hallgatókat vehetnek fel. A támogatott férőhelyek után a következő elven kapnak támogatást az intézmények: az

⁷⁵ Eurypedia: Lithuania – 2.1. Fundamental Principles and National Policies
[https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Fundamental Principles and National Policies](https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Fundamental_Principles_and_National_Policies) (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

⁷⁶ SMM [2010a]: *Education in Lithuania*. Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania.
http://www.smm.lt/en/docs/Educatiom_2010_taisytas.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

oktatásért felelős minisztérium szakterületenként és képzési szintenként meghatároz egy standard tandíjat (ez tulajdonképpen a képzési normatívának felel meg), illetve az intézmények is megszabják a képzésükért felszámolt tandíjat. Az államilag finanszírozott helyek után a két összeg közül az alacsonyabbat kapja meg az egyetem. Mivel az intézmények a költségtérítéses hallgatókért is versenyeznek, és az ő esetükben is a meghatározott tandíj érvényes, így racionális lehet a standard tandíj alatti költségtérítést megállapítani, akkor is, ha ez alacsonyabb állami támogatással jár.⁷⁷

Litvániában is megfigyelhető az a trend, ami a többi balti állam mellett hazánkat is jellemzi: a hallgatók egyre nagyobb aránya tanul tandíjas férőhelyen. A 2001–2002-es tanévben az egyetemeken 34, a főiskolákon 20 százalék volt a költségtérítéses hallgatók aránya⁷⁸, ma összességében nagyjából 50%. 2009-ben a kormányzat *felsőoktatási reformba* kezdett, ennek egyik eleme, hogy az egy hallgatóra jutó költségvetési támogatás összegét megduplázták. Másrészt a szakterületek tekintetében is érezhető egy szándékolt hangsúlyeltolódás: a munkaerőpiaci igények változásának megfelelően csökkent az államilag finanszírozott férőhelyek száma a jogi és üzleti képzési területeken. Emellett a felsőoktatást is érinti, hogy a reform részeként a kutatásfinanszírozást is átalakították: a bázisalapú finanszírozás arányát 50%-ra csökkentették 2011-től, annak érdekében, hogy a kutatóintézetek (köztük az egyetemeken működők) közötti verseny minél nagyobb teljesítményre ösztönözzön.⁷⁹

⁷⁷ Eurypedia: *Lithuania – 3.2. Higher Education Funding* https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Higher_Education_Funding (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

⁷⁸ UB GSE (2004b): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Lithuania*. University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project. http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Lithuania.pdf (letöltés dátuma: 2012.02.07.)

⁷⁹ SMM (2010b): *One Year in Reforming Higher Education and Research: Work Done and New Steps*. Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania. <http://www.smm.lt/en/news/docs/100601.htm> (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

Ami a *hallgatói támogatásokat* illeti: a teljesítményen és szociális helyzeten alapuló ösztöndíjakat itt is az államilag támogatott diákhitel rendszere egészíti ki. A hitel a tandíjak és a megélhetési költségek fedezésére is fordítható. Litvániában is egy évvel a végzés után kell elkezdni törleszteni, a törlesztés időtartama a hitel folyósítási idejének háromszorosa, legfeljebb 15 év.⁸⁰

2.5.4. Lengyelország⁸¹

Lengyelország majd' 40 millió lakosával az egész régió legnagyobb állama. Gazdasági-politikai szempontból is mind fontosabbá válik a térségben, illetve egész Európában. Az ország pozícióit erősítette, hogy a nagy belső felvevőpiac révén a 2008-ban indult gazdasági válság nagyrészt elkerülte (az Európai Unió 27 tagállama közül egyedül Lengyelországban nem esett vissza a gazdaság teljesítménye a 2009-es évben).

Méretének köszönhetően a felsőoktatási rendszer is meglehetősen kiterjedt: évente több mint kétmilliónyian tanulnak az egyetemeken, főiskolákon. A hallgatói létszámban az 1990-es években következett be ugrásszerű bővülés (a 2000-es évek közepéig) azt követően, hogy az 1980-as években némi visszaesés volt tapasztalható.

A 2009–2010-es tanévben 461 felsőoktatási intézmény működött (ebből 131 állami), ami szintén egy jelentős gyarapodás következménye, hiszen a rendszerváltozáskor még kevesebb mint 100 egyetemen, főiskolán lehetett tanulni. Az állami intézményekbe jár a hallgatók kétharmada. A felsőoktatási törvény két csoportba sorolja a felsőoktatási intézményeket: az egyetemi típusú és a nem egyetemi típusú

⁸⁰ Eurypedia: *Lithuania – 3.2. Higher Education Funding*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Lithuania:Higher_Education_Funding (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

⁸¹ A lengyel felsőoktatási rendszer megismerésében, bemutatásában nagy segítséget nyújtott Maria Hulicka PhD, a krakkói Jagelló Egyetem kincstárnoka.

intézmények csoportjába. Mindkét csoport tagjai jogosultak alap-, mester- és osztatlan képzések indítására (amennyiben megfelelnek a szakindítás tartalmi, személyi és infrastrukturális feltételeinek), az egyetemek emellett legalább egy akkreditált doktori programmal is rendelkeznek. (Emellett olyan, hároméves képzést nyújtó tanárképző kollégiumok is működnek, amelyek – noha az ISCED 5B csoportba sorolhatók – a lengyel osztályozásban nem képezik a felsőoktatás részét.)⁸²

A felsőoktatási rendszer törvényi hátterét a *2005-ben elfogadott felsőoktatási törvény* adja, ami az 1990-es törvényt váltotta fel. Ez a jogszabály fekteti le az intézményrendszer kereteit, a különböző képzési formákat és szinteket, a felsőoktatási intézmények feladatait, működési elveit és gazdálkodási lehetőségeit, az országos szintű ellenőrző és irányító testületek jogkörét. A finanszírozás szempontjából kiemelkedő a szerepe a Tudományos és Felsőoktatási Minisztérium rendeletének, amely a költségvetési támogatások intézmények közötti elosztásának módszerét határozza meg (a jelenleg hatályos rendeletet 2011. május 25-én hozták meg). A hallgatói támogatások tekintetében pedig a diákhitelezés rendszeréről szóló 1998-as törvényt érdemes kiemelni.⁸³

Az alkotmány értelmében a kormány biztosítja az ingyenes nappali tagozatos (full-time) felsőoktatást. Az ilyen képzésekre bekerülők esetében csak a tárgyújravétel, az idegen nyelvű vagy a tanterven kívüli tárgyak hallgatása kerül pénzbe. E díjak pontos mértékét és a mentességek feltételeit (bizonyos korlátok között) az adott felsőoktatási intézmény határozza meg. Szakterülettől függően a felvételi eljárásért is szedhetnek díjat az egyetemek: ezek maximális összege a felvételi vizsga jellegétől függően 85–150 zloty (mintegy 6-10 000 forint) között van.⁸⁴

Eurypedia: *Poland – 7.1. Types of Higher Education Institutions*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Types_of_Higher_Education_Institutions
 (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

⁸³ Eurypedia: *Poland – 7. Higher Education*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Higher_Education (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

⁸⁴ Eurypedia: *Poland – 3.2. Higher Education Funding*

E hallgatókon kívül azonban az állami fenntartású intézmények is felvehetnek költségtérítéses, nappali képzésen részt vevő hallgatókat, valamint részidős (part-time, esti vagy levelező képzésen tanuló) diákokat, akik szintén tandíjat fizetnek. A hallgatók majdnem fele a részidős képzés résztvevője. Arányuk alacsonyabb (mintegy egyharmad) az állami fenntartású iskolákban. Ezen intézmények esetében korlátozva is van a részidős képzés: legfeljebb a teljes hallgatói létszám fele lehet e programok résztvevője. Az állami intézmények által meghatározott tandíj (mértékét csak az korlátozza, hogy nem haladhatja meg a képzés teljes – közvetlen és közvetett – költségét) hasonló nagyságrendű, mint a magánegyetemen fizetendő összegek, így előbbieket is jelentős tandíjbevételekhez jutnak ⁸⁵

A lengyel statisztikai hivatal adatai szerint az állami fenntartású intézmények bevételeinek 78,5%-a származik az oktatási tevékenységből, 15,9% a kutatásból és 5,6% egyéb tevékenységekből. Ezen belül az egyetemeken esetében az oktatási (81,3%), a műszaki felsőoktatási intézmények esetében a kutatási bevételek (26,2%) jelentősebbek a teljes átlagnál. Az oktatásból származó bevételek 72%-a a költségvetésből származik, 17,4%-a tandíjból (ez a teljes bevétel 13,7%-a), a többi pedig európai forrásokból, a helyi önkormányzattól, illetve a vállalati szférából. ⁸⁶ A kutatási forrásokon belül is nagy a költségvetési támogatások és az európai pályázati források szerepe, ehhez képest a vállalatoktól származó bevételek kis részt képviselnek.

Ahogy látható tehát, a legnagyobb bevételi elem a költségvetéstől érkező *képzési támogatás*. Ennek elosztása egy *összetett képlet* alapján történik, amelyet a Felsőoktatási és Tudományos Minisztérium rendelete

[https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Higher Education Funding](https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Higher_Education_Funding) (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

⁸⁵ UB GSE (2010): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Poland*. University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.

http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Poland.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

⁸⁶ GUS (2011): *Higher Education Institutions and their Finances in 2010*. Central Statistical Office, Warsaw.

határoz meg. Az adott intézménynek a teljes költségvetésen belüli részesedését 70%-ban az előző évi részesedése határozza meg, 30%-ban pedig egy olyan képlet, amely a hallgatói létszámot, az oktatói összetételt, a diák-tanár arány fenntarthatóságát, a kutatási tevékenységet, a habilitációs és doktori eljárásra való jogosultságot és a nemzetközi mobilitást tartalmazza különböző súlyokkal.

A hallgatói létszám 35%-os súllyal rendelkezik a képletben. Ezen belül a hallgatók számát a szakterület költségigényének megfelelően 1 és 3 közötti koefficiensekkel súlyozzák (az együtthatókban nincs különbség az alap- és mesterszak között), szerepel a képletben a doktori hallgatók száma (ötszörös súllyal) és a külföldi hallgatók száma (másfélszeres súllyal). Az oktatói összetételben az egyetemi tanárok kétszeres, az adjunktusok másfélszeres súllyal, a tanársegédek egyes együtthatóval szerepelnek⁸⁷, illetve ötszörös súllyal megjelenik a képletben a külföldi vendégoktatók száma is. A teljes formulában 35% az oktatói létszám súlya is. A diák-tanár arány fenntarthatósága 10%-os súlyt kap a képletben. Ezt a professzori és adjunktusi létszám (súlyozott) összege és a diáklétszám szorzatának négyzetgyökével mérik. Ez az elem a „közepes” összetételt díjazza. 10%-kal szerepel a formulában a kutatási projektek száma is, valamint 5%-kal a habilitációs és doktori eljárásra jogosult szervezeti egységek száma. A maradék 5%-ot a nemzetközi mobilitás rész kapja, ebben az egyetemről külföldre menő hallgatók és (háromszoros súllyal) a külföldről érkező hallgatók száma szerepel.

A teljes képlet tehát a következőképpen néz ki:

$$\frac{Du_i}{Dc} = 0,7 \cdot \frac{D_p u_i}{D_p c} + 0,3 \cdot (0,35 \cdot S_i + 0,35 \cdot K_i + 0,1 \cdot J_i + 0,1 \cdot B_i + 0,05 \cdot U_i + 0,05 \cdot W_i), \text{ ahol}$$

- Du_i az adott intézmény költségvetési támogatása,
- Dc az összes intézményre jutó támogatás,

⁸⁷ Az oktatói életpálya háromszintű Lengyelországban.

- D_{pU_i} az adott intézmény előző évi támogatása,
- D_{pC} az összes intézményre jutó előző évi támogatás,
- S_i a hallgatói létszámokból képzett mutató,
- K_i az oktatói összetételből képzett mutató,
- J_i a diák-tanár arány fenntarthatóságát jellemző mutató,
- B_i a kutatási tevékenységek mutatója,
- U_i a habilitációs és doktori eljárásokra vonatkozó jogosultságok mutatója,
- W_i pedig a nemzetköziséget mérő mutató.

Az egyes mutatószámokat olyan részképletekkel határozzák meg, amelyekben az adott intézményre vonatkozó értékeket (pl. a hallgatói létszám súlyozott összege) a teljes intézményi körre vonatkozó értékekhez viszonyítják. Ez azt jelenti, hogy a költségvetési támogatás 10,5%-át a hallgatószám alapján osztják szét, és egy intézmény akkor növelheti ebből a részesedését, ha a többi intézményhez képest relatíve növeli a hallgatók számát. Ez úgy is lehetséges, ha az adott intézményben csökken a diáklétszám, de kisebb mértékben, mint a felsőoktatás egészében.

Érdeemes kiemelni a támogatási formula néhány jellegzetességét. Az egyik, hogy az alap- és mesterszint között nem tesz különbséget, a hallgatók esetében mindkét szinten ugyanazt a (szakterületenként különböző) koefficienszt használják. Egy másik érdekes vonás a nemzetközi nyitottság bevonása a finanszírozási képletbe. A finanszírozási rendszer díjazza a hallgatók fogadását és külföldre küldését, de még inkább a vendégprofesszorok bevonását az oktatásba. Magának a képzésnek a minősége (csakúgy, mint a kutatási projektek minősége) közvetlenül nem kerül mérésre a formula kapcsán, tulajdonképpen inputalapú megközelítést alkalmaznak (oktatói létszám és összetétel). A minőség

javítását négyévenkénti minőségellenőrzéssel igyekeznek ösztönözni, ami pótlólagos támogatással jár.

A képlet szerint járó összeget legfeljebb 2%-os mértékig ki lehet egészíteni miniszteri döntés alapján. Ez egy olyan korrekciós mechanizmus, amely azoknak az intézményeknek a működését segíti, amelyek pusztán a formula alapján sok támogatást vesztenének el egyik évről a másikra.

Nagyon fontos, hogy ez a *költségvetési támogatás nincs címkézve*, vagyis az egyetemek önállóan dönthetnek arról, hogy a forrásokat hogyan osztják meg folyó kiadások és beruházások, tanári fizetések és dologi kiadások, oktatás és kutatás vagy különböző programok között (a finanszírozási egység a teljes intézmény, nem pedig azon belüli szervezeti egységek). Az intézmények tehát jelentős pénzügyi önállósággal rendelkeznek, ami természetesen felelősséggel is jár.

Mivel közpénzeket használnak fel, az állami fenntartású intézmények ezért értelemszerűen meg kell, hogy feleljenek a közpénzügyi szabályoknak, illetve rendszeresen ellenőrzik őket. A szenátusnak évente el kell fogadnia egy tevékenységi és pénzügyi tervet (tulajdonképpen az intézmény költségvetését), amit be kell nyújtani a felsőoktatásért felelős minisztériumnak. A tervek végrehajtását ellenőrzik, és az egyetemnek minden évben el kell fogadnia és közzé kell tennie (pl. a honlapon) az ex post pénzügyi jelentést. Az intézmények lehetnek valamelyest veszteségesek, azonban ha egy ötéves periódusban a veszteségek kumulált értéke eléri az utolsó évben kapott költségvetési támogatás 25%-át, akkor az egyetemnek el kell fogadnia egy átalakítási programot. Ez a program mindenféle, a költségeket csökkentő vagy a bevételeket növelő elemet tartalmazhat, azonban ha három év alatt kiderül, hogy nem működőképes, nem válik fenntarthatóvá az intézmény költségvetése, akkor a minisztérium kirendel egy biztost, akinek a feladata lesz a felsőoktatási intézmény pénzügyeinek irányítása.

Az egyetemeknek, főiskoláknak más, például a közbeszerzésekre vonatkozó előírásokat is be kell tartania. A 14 000 euró feletti projektek esetében nyílt közbeszerzést kell tartani, az ennél kisebbek esetében lehet meghívásos pályázat is, de ekkor is legalább három ajánlatot kell gyűjteni. A közpénzügyi szabályok betartását a Felsőoktatási és Tudományos Minisztérium mellett a Pénzügyminisztérium is ellenőrzi.

Ahogy fentebb láthattuk, a *kutatási tevékenységek támogatása* csak kis súllyal szerepel az oktatás költségvetési finanszírozásában. A kutatási támogatások nagy részét pályázati úton osztják ki. A pályázatok általában két-három éves periódusra szólnak, és megadott szakterületre vonatkoznak. Az elbírálás során figyelembe veszik a pályázók múltbeli kutatási tevékenységét és a jövőre vonatkozó terveit is. A kutatás finanszírozásának két kulcsszereplője a Nemzeti Kutatás és Fejlesztési Központ, illetve a Nemzeti Tudományos Központ. Előbbi az alkalmazott, utóbbi inkább az alapkutatásokat támogatja.

Ezenkívül speciális célra (pl. infrastruktúra-fejlesztés) az egyetemeken eseti támogatást is kaphatnak a költségvetésből.

A *hallgatói támogatások* gerincét itt is a vissza nem térítendő támogatások rendszere és a diákhitel adja. Az alap-, mester- és összevont képzésekben részt vevő hallgatók többféle támogatásban is részesülhetnek. Ez magába foglalja a tanulmányi és szociális ösztöndíjakat, a kitüntetett miniszteri ösztöndíjakat (sport- vagy tanulmányi eredményekre tekintettel) és az olyan célzottabb juttatásokat is, mint az étkezési vagy lakhatási támogatás. A szociális ösztöndíjak esetében a jogosultság határát (a család egy főre jutó jövedelme tekintetében) a felsőoktatási intézmény határozhatja meg, de a kormányzat megszab ehhez egy alsó határt.⁸⁸

⁸⁸ Eurypedia: Poland – 3.2. Higher Education Funding

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Poland:Higher_Education_Funding

(letöltés

dátuma: 2012. február 20.)

Több mint 400 000 hallgató (a teljes létszám majdnem negyede) kap valamilyen ösztöndíjat, 70%-uk az állami fenntartású felsőoktatási intézmények hallgatója.⁸⁹

Az ösztöndíjak finanszírozására szolgáló hallgatói normatívát a költségvetés utalja át az intézményeknek. Ennek elosztása bizonyos korlátok között az egyetem jogköre, de központilag meg van határozva, hogy a támogatások legalább 50%-át szociális alapon kell elosztani, legfeljebb 50%-ot lehet tanulmányi ösztöndíjakra fordítani. Az ezen belüli részletszabályok kidolgozása az intézményen belül a hallgatói képviselő feladata.

A *diákhitel* rendszerét 1998-ban vezették be, minden hallgató jogosult rá, aki 25. életéve előtt kezdte meg egyetemi tanulmányait. A hitel támogatására szolgáló keretösszeget évente határozzák meg, vagyis csak korlátozott számban érhető el ez az állami kamattámogatással könnyített hitelforrás. Amennyiben túljelentkezés van a hitel iránt, akkor a hallgatók szociális helyzete alapján választják ki a jogosultakat. A lengyel diákhitel esetében is szükség van kezesre, ami garanciát jelent a hitelnyújtó, illetve a kormányzat számára. A rendszer visszafizetés szempontjából a balti államok diákhitelei és a magyarhoz hasonló jövedelemfüggő törlesztésű rendszerek között helyezkedik el. A visszafizetés a diploma megszerzése után két évvel kezdődik, illetve tovább halasztható, amennyiben az adós munkanélküli. A törlesztés alapvetően a folyósítási idő kétszerese alatt történik, de a törlesztőrészlet maximálva van a jövedelem 20%-ában. Kiemelkedő tanulmányi eredmény esetén a tartozás 20%-át elengedik.⁹⁰

⁸⁹ GUS 2011, i. m.

⁹⁰ Fulton, O. – Santiago, P. – Edquist, C. – El-Khawas, E. – Hackl, E. (2007): *OECD Reviews of Tertiary Education – Poland*. OECD Publishing, Paris.

2.5.5. Csehország

Csehország a térség harmadik legnagyobb népességű országa (Lengyelország és Románia után), az egy főre jutó GDP-vel mért fejlettség tekintetében csak Szlovénia előzi meg a régióban.

A jogi keretek tekintetében a sokszor módosított 1998-as felsőoktatási törvény tekinthető a legfontosabb mérföldkőnek. Ez a jogszabály tette lehetővé a magánintézmények alapítását, illetve ez vezette be az azóta működő finanszírozási modellt. Ez szabályozza az intézményrendszer működését, a hallgatók jogait és kötelességeit, az intézmények és programok akkreditációjának menetét. A háromciklusú, Bologna-rendszernek megfelelő képzési struktúra teljes egészében 2004. január óta működik.⁹¹

1998 óta számos magánfőiskola jött létre, de az állami intézmények (főleg a prágai és brnói egyetemek) domináns szerepe megmaradt az oktatásban. Az állami felsőoktatás értelemszerűen döntően költségvetési forrásokra támaszkodik, a magániskolák ezzel szemben csak akkor kaphatnak állami támogatást, ha közhasznú társasági formában működnek. Képzési szerkezet tekintetében Csehországban is megkülönböztetik az egyetemeket és a nem egyetem típusú felsőoktatási intézményeket. Utóbbiak döntően alapképzéseket nyújtanak, illetve megfelelő akkreditáció esetén mesterszak indítására is kaphatnak lehetőséget. Szervezeti felépítés tekintetében különbség, hogy az egyetemek többnyire különféle karokból állnak, ezzel szemben a nem egyetem típusú intézmények egységes szervezetben, kari bontás nélkül működnek.⁹²

A képzés költségvetési támogatása alapvetően a diáklétszámon alapul, különféle együtthatókkal súlyozva az egyes képzési területeket.

⁹¹ Eurypedia: Czech Republic – 7. Higher Education

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Higher_Education (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

⁹² Eurypedia: Czech Republic – 7.1. Types of Higher Education Institutions

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Types_of_Higher_Education_Institutions (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

Ezek a súlyok alapvetően az oktatás költségigényét tükrözik, nem pedig az adott szakterületre vonatkozó munkaerő-piaci igényeket vagy társadalmi prioritásokat.⁹³ A képzési területeket hét csoportba osztják, az egyes csoportokhoz rendelt együtthatók 1 és 5,9 közötti értékeket vesznek fel. Az egy főre jutó támogatás az oktatásért felelős minisztérium döntésén alapul, amely döntést megelőzően egyeztetés a felsőoktatási intézmények vezetőivel. Az utóbbi években a végzetek után bónusz jár, amelyben 2011 óta az elhelyezkedési lehetőségeket is figyelembe veszik (az elmúlt három évben végzetek munkanélküliségi rátája segítségével). Ez a képzési támogatás adja a költségvetési források mintegy 80%-át, a többit a hallgatói juttatásokra fordítható pénz és a fejlesztési támogatások teszik ki.

Az állami felsőoktatási intézményeknek *kevés a magánforrása*, mert alapvetően ingyenes a képzés, csak az „időtúllépőknek” kell ösztönzési céllal tandíjat fizetniük. Ezenkívül a felvételi eljárásért kérhetnek díjat az intézmények (ennek összege legfeljebb 500 korona, mintegy 6000 forint), valamint az idegen nyelvű kurzusokon való részvételért (ennek díját nem szabályozza a kormányzat. A magánintézmények ezzel szemben döntően a tandíjbevételeikre támaszkodnak (az iskolák által meghatározott tandíjnak csak a verseny szabhat korlátot), forrásaik 90%-a innen származik.⁹⁴

A hallgatók támogatását a szociális és tanulmányi (valamint kiválósági) ösztöndíjak és egyéb (pl. a lakóhely és iskola távolságán alapuló lakhatási) támogatások mellett adókedvezmények szolgálják. Csehország azon kevés EU-tagállam közé tartozik, ahol *nincs diákhitelzési rendszer*.⁹⁵

⁹³ File, J. – Weko, T. – Hauptman, A. – Kristensen, B. – Herlitschka, S. (2009): *OECD Reviews of Tertiary Education – Czech Republic*. OECD Publishing, Paris.

⁹⁴ Eurypedia: Czech Republic – 3.2. Higher Education Funding
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Czech-Republic:Higher_Education_Funding
 (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

⁹⁵ UB GSE (2008a): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in the Czech Republic*. University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.

Az újonnan alakuló cseh kormány 2010 nyarán egy általános tandíjrendszer kialakításáról döntött, ami valószínűleg 2013–14-től lépne életbe. A tandíjakról bizonyos korlátok között (szemeszterenként legfeljebb 10 000 korona) az intézmények szabadon dönthetnének, a hallgatók számára pedig a tandíjfizetés megkönnyítésének céljából tervezik a diákhitelezés bevezetését is.⁹⁶

2.5.6. Szlovákia

Szlovákia társadalmi-gazdasági szempontból közel áll Csehországhoz. A gazdasági fejlettség terén jelenleg is megfigyelhető némi lemaradás Csehországhoz képest, azonban Szlovákia – jelentős részben az ezredforduló környéki reformoknak köszönhetően – jelentős gazdasági növekedést produkált az elmúlt évtizedben. Ennek következtében a két ország közötti fejlettségbeli rés nagymértékben csökkent. A stabil gazdaságpolitikával párosuló fejlődés az euró 2009-es bevezetését is lehetővé tette.

A két ország közötti hasonlóság némileg a felsőoktatásban is megmutatkozik. Szlovákiában a 2002-es felsőoktatási törvény alakította át az intézmények működését, ettől kezdve a felsőoktatási intézmények nem egyszerűen a központi kormányzattól függő költségvetési szervek, hanem több forrásból táplálkozó, autonómiával rendelkező intézmények. Ez a törvény adja a felsőoktatás jogi kereteit mind a mai napig. Az intézményeket Szlovákiában is egyetemi és nem egyetemi típusúakra osztják, amelyek közül az utóbbiak az alapképzésekre és az alkalmazott kutatásokra fókuszálnak. Az állami és magán fenntartású intézmények mellett Csehországban és Szlovákiában is külön kategóriát jelentenek a más minisztérium hatásköre alá tartozó iskolák (a belügyi tárca alá

http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Czech_Republic.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

⁹⁶ HVG (2011): *Félévente 113 ezer forint is lehet a cseh egyetemi tandíj*. hvg.hu, 2011. augusztus 15. http://hvg.hu/karrier/20110815_csehorszag_egyetem_tandij (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

tartozó rendőrképzés és a védelmi minisztérium felügyelete alatt álló honvédelmi egyetem mindkét országban, valamint Szlovákiában az orvosképzés). Ezeknek az intézményeknek némileg kisebb az autonómiája, mint a többi főiskolának, egyetemnek. 2011-ben összesen 35 felsőoktatási intézmény működött Szlovákiában, ebből 20+3 állami fenntartású, 12 pedig magániskola. Ezenkívül 4 külföldi intézmény is végez felsőoktatási tevékenységet az országban.⁹⁷

A *közösségi források dominanciája* a növekvő autonómia ellenére megmaradt: az állami intézményekben itt sincs tandíj, bár többször szóba került a bevezetése. Csehországhoz hasonlóan itt is csak a normál képzési időt túllépő (illetve a részidős) hallgatók fizetnek tandíjat, valamint Szlovákiában is meghatároznak egy – a vizsga költségigényétől függő – díjat a felvételi eljárásért. Ennek összege 13,3 és 49,8 euró (mintegy 4 és 14 000 forint) között mozog.⁹⁸

A felsőoktatási intézmények a képzésre, a kutatási tevékenységre, az intézményfejlesztésre és a hallgatói juttatásokra kapnak költségvetési támogatást. Előbbiben kiemelt szerepe van a személyi kiadások finanszírozását szolgáló *normatívának*. Ennek 80%-a egy, a diáklétszámot, a képzés oktatóigényét, szintjét (alap-, mester- vagy doktori), formáját (nappali vagy részidős), illetve az oktatók tudományos fokozatát figyelembe vevő formula, 20%-a pedig a kutatási tevékenység eredményessége (a költségvetésből, az egyéb hazai vagy külföldi forrásokból elnyert kutatási összegek, a végzett doktori hallgatók száma, a publikációs tevékenység) alapján kerül elosztásra. A működési kiadásokat a hallgatói létszám, a képzés szintje és formája, illetve a képzési terület iránti munkaerő-piaci igények alapján meghatározott

⁹⁷ Eurypedia: *Slovakia – 7.1. Types of Higher Education Institutions*

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Slovakia:Types_of_Higher_Education_Institution (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

⁹⁸ Eurypedia: *Slovakia – 3.2. Higher Education Funding*

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Slovakia:Higher_Education_Funding (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

forrásokból fedezik. Külön támogatások is szolgálnak a kutatás (valamint művészi tevékenységek), illetve a hallgatói juttatások finanszírozására.⁹⁹

Szociális alapon és tanulmányi eredmények szerint is lehet ösztöndíjakhoz jutni, összesen a hallgatók kevesebb, mint ötöde kap ilyen támogatásokat. A tanulmányi ösztöndíjakban a hallgatók legjobb 10%-a részesülhet, a pontos elosztási mechanizmus kialakítása a felsőoktatási intézmények feladata és lehetősége. Ezzel szemben a szociális ösztöndíjak jogosultsági feltételeit központilag szabályozzák. Emellett 1997 óta működik a megélhetési költségek részleges fedezésére szolgáló diákhitelzés is, azonban csak a hallgatók kis része veszi igénybe.¹⁰⁰

2.5.7. Szlovénia¹⁰¹

Szlovénia a térség egyik legkisebb, de az egy főre jutó GDP tekintetében a legfejlettebb országa. Fejlettségéhez hozzájárulnak a hagyományosan erős német-osztrák, illetve észak-olasz gazdasági és kulturális kötelékek, valamint az a tény, hogy az ország gyakorlatilag kimaradt a délszláv háborúból. A régió országai közül elsőként, 2007-ben bevezették az eurót.

A felsőoktatási törvény 1993-ból ered, noha természetesen azóta számos alkalommal módosították. Ez szabályozza a felsőoktatási intézmények alapításának és működésének feltételeit. Egyetemeket, főiskolákat magánfenntartók is alapíthatnak, azonban a diákok több mint 85%-a a négy állami egyetemen tanul, 50% feletti csak a Ljubljana-i Egyetem részesedése (60 000 fő feletti hallgatói létszám). Az ország 2004-ben kezdte meg az áttérést a háromciklusú képzési rendszerre. Az egyetemek karokból és akadémiákból állnak, amelyek mindegyike

⁹⁹ Mederly, P. (2006): *Funding Systems and Their Effects on Higher Education Systems – Country Study: Slovakia*. OECD Publishing, Paris.

¹⁰⁰ Eurypedia: Slovakia – 3.2. Higher Education Funding https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Slovakia:Higher_Education_Funding (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

¹⁰¹ A szlovén rendszer leírásában válaszaival segítséget nyújtott Mihaela Bauman Podojsteršek, a Ljubljana-i Egyetem pénzügyekért felelős rektorhelyettese.

legalább két képzési szinten (alap- és mesterszint vagy mester- és doktori szint) kell, hogy oktasson. A különálló felsőoktatási intézmények működhethetnek úgy is, hogy csak alapképzési programokat nyújtanak.¹⁰²

Az alapszakos és első mesterszakos *nappali képzés ingyenes* a szlovén és európai uniós állampolgárok számára. A részidős képzésekben tanulók ezzel szemben tandíjat fizetnek, amelyek összegét bizonyos korlátok között az intézmények határozzák meg (központilag szabályozzák, milyen költségek fedezésére lehet tandíjat kérni). Az egyetemek a posztgraduális hallgatóktól is kérhetnek tandíjat (a doktori képzések tandíjának egy részét a költségvetés átvállalja), valamint vannak beiratkozási és egyéb díjak (iskolán kívüli tanulmányi programok díja, negyedik vizsga díja stb. is).¹⁰³

Az oktatási tevékenység *költségvetési támogatása* adja a szlovén felsőoktatás forrásainak döntő hányadát. E tekintetben 2010-ben változások léptek életbe. 2004 és 2009 között a támogatás 60%-át bázisra alapozták, vagyis ez a rész az előző évben kapott költségvetési forrásokon alapult. A maradék 40%-ot a hallgatók és a végzetek száma határozta meg. Itt együtthatók segítségével figyelembe vették a különböző szakterületek eltérő költségigényét.

Az *új finanszírozási rendszerben* csökkent a hallgatói létszám és a végzetek számának szerepe. A bázisra alapozott komponens kettéosztották, ezek közül az első alapul lényegében továbbra is az előző évi támogatáson. Ezt a részt alapszabályként a GDP növekedési ütemével bővítik évről évre, amennyiben a GDP csökken, akkor ez a támogatási elem nem változik. A báziskomponens másik fele változóvá alakult, amely a képzés minőségét is hivatott mérni három eredményességi mutató

¹⁰² Eurypedia: *Slovenia – 7.1. Types of Higher Education Institutions*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Slovenia:Types_of_Higher_Education_Institutions (letöltés dátuma: 2012. március 1.)
¹⁰³ Eurypedia: *Slovenia – 3.2. Higher Education Funding*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Slovenia:Higher_Education_Funding (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

segítségével. Ezek a nemzetközi cserediákok száma, a lemorzsolódási arány és a tanulmányok átlagos időtartama. A báziskomponens mellett egy fejlesztési komponenst is kialakítottak, amelyre az egyetemek különféle projektekkel és oktatási tevékenységekkel pályázhatnak. Az új modellben együtt kezelik az alap- és mesterszakos hallgatókat (korábban ez elkülönítve történt).

A nagy egyetemek esetében is a teljes intézmény a finanszírozás alanya, nem pedig az egyes karok, akadémiák. Az intézmények egyösszegű támogatást kapnak a képzési tevékenységre, amelyet maguk oszthatnak fel az egyes programok, illetve az olyan költségelemek között, mint oktatói fizetések és dologi kiadások. Mindemellett a felsőoktatási intézmények kapnak támogatásokat a beruházásokra és intézményfenntartásra is.

Érdemes megemlíteni, hogy nem csak az állami fenntartású egyetemek kaphatnak költségvetési támogatást a képzésre (vagy akár a fejlesztési programokra), hanem a kormányzattal szerződéses viszonyban álló magániskolák is.

Mint azt az egyösszegű támogatások rendszere is mutatja, az intézmények *nagyfokú önállósággal* rendelkeznek pénzügyi téren. Az éves támogatást a saját szabályaik alapján oszthatják és használhatják fel, azonban természetesen jelentési kötelezettségük van az oktatásért felelős minisztérium felé. Ez egyfelől az éves munkaterv és pénzügyi tervek elfogadását és a minisztérium felé továbbítását jelenti, másfelől a pénzügyi jelentések készítését és nyilvánosságra hozatalát. A közpénzek felelős felhasználását a Felsőoktatási, Tudományos és Technológiai Minisztérium, valamint a számvevőszék ellenőrzi.

A hallgatók mintegy 20%-a kap ösztöndíjat tanulmányi eredményei vagy szociális helyzete alapján. Ösztöndíjat nem csak a kormányzat nyújt, hanem például a munkáltatók is adhatnak. Ezenkívül lakhatási támogatásokat is igényelhetnek a hallgatók, amelyek mértékét az iskola

és a lakóhely közötti távolság, a hallgató tanulmányi teljesítménye és a család anyagi helyzete függvényében határozzák meg. Ennek a támogatási formának lényeges szerepe van, mert a szlovén felsőoktatás *térben nagyon koncentrált*, a legtöbb hallgató Ljubljanában vagy Mariborban tanul. Ugyanez a koncentrálttság indokolja a közlekedés támogatását is, amelynek mértéke szintén függ a hallgató szociális hátterétől, valamint az egyetem és lakóhelye közötti távolságtól. A hallgatók szülei adókedvezményeket vehetnek igénybe, viszont támogatott diákhitelezési rendszert nem alakítottak ki.¹⁰⁴

2.5.8. Horvátország

A vizsgálatba bevont országok közül *Horvátország* az egyetlen, amely még nem az Európai Unió tagja. Mivel azonban már közvetlenül a csatlakozás előtt áll (a csatlakozási szerződést 2011 decemberében aláírták, amit népszavazás meg is erősített, az ország belépése az EU-ba 2013 júliusára várható), és mind gazdasági (egy főre jutó GDP tekintetében ötödik a térségben), mind politikai szempontból jobban hasonlít a többi új tagországhoz, mint a térség unión kívüli államaira, úgy gondoltuk, érdemes röviden szerepeltetni a Kelet-Közép-Európával foglalkozó fejezetben.

Ahogy az 2.2. fejezet elején található „A felsőoktatásban részt vevő hallgatók létszáma” c. és „A felsőfokú végzettségűek aránya” c. *táblázatokban* láthattuk, Horvátországban a felsőoktatási expanzió egyelőre kisebb mértékű, mint a térség többi országában (a hallgatók teljes népességhez viszonyított aránya itt a legalacsonyabb, noha a korosztályos részvételi arányok jelentősen nőttek). Egyelőre a felsőfokú végzettségűek társadalmon belüli aránya is elmarad a kelet-közép-európai

¹⁰⁴ i. m.

államok többségéhez képest (a kivétel Csehország, Szlovákia és Románia), és ez a lemaradás egyelőre nem is csökken.

A horvát felsőoktatás is igen koncentrált, az 50 000 hallgatót oktató Zágrábi Egyetem kiemelkedik a többi felsőoktatási intézmény közül. Természetesen Horvátországban is működnek magán- és állami fenntartású felsőoktatási intézmények. Előbbiekben teljes tandíjat fizetnek a hallgatók, míg utóbbiakban *duális finanszírozási rendszer* működik. Az államilag finanszírozott helyeken felül további hallgatókat vehetnek fel az intézmények. A tandíjasok aránya nagyon megnőtt az 1990-es évek közepétől kezdődően, ma már ők adják az állami egyetemeken tanulók többségét. Annyiban nem tiszta duális rendszerről van szó, hogy a tandíjak nem fedezik a képzés teljes költségeit. Az intézménybe való bekerüléskor a felvételi eredmények alapján osztják el a tandíjmentes, finanszírozott helyeket, azonban később a tanulmányi eredmények figyelembevételével rendszeresen újraosztják őket. A részidős képzésekben tanulók mindannyian fizetnek tandíjat, de ez egy kisebb összeg, mint a nappali tagozaton.

Az állami fenntartású egyetemek, főiskolák forrásainak mintegy harmada származik a költségvetésen kívülről. Ez magába foglalja a tandíjak és egyéb hallgatói bevételek mellett az adományok és gazdasági bevételek körét is. A magánintézményekben értelemszerűen a saját források töltenek be domináns szerepet.¹⁰⁵

2006-ban lé a felsőoktatás finanszírozásában fontos változtatás lépett életbe. Azt megelőzően az oktatásért felelős minisztérium közvetlenül az egyes karokat finanszírozta, a változtatás eredményeképpen azonban az egyetemek ma már egyösszegű támogatást kapnak, amelyet saját hatáskörükben oszthatnak fel a karok, képzési programok között. A költségvetési támogatás az egyetemek kapacitásain,

¹⁰⁵ Duke, C. – Hasan, A. – Cappon, P. – Meissner, W. – Metcalf, H. – Thornhill, D. (2008): *OECD Reviews of Tertiary Education – Croatia*. OECD Publishing, Paris.

a kurzusok költségigényességén és minőségén alapul. A központi kormányzat mellett a regionális és helyi önkormányzatok is biztosítanak forrásokat a felsőoktatási intézmények számára (MZOS 2009).

A hallgatói támogatások meglehetősen szűk körűek. A hallgatók 10%-a kaphat szociális alapú ösztöndíjat, míg államilag támogatott diákhitel nincs.¹⁰⁶

2.5.9. Románia

Románia 22 millió lakosával a vizsgált országok közül a második legnagyobb. Az Európai Unióhoz 2007-ben csatlakozott Bulgáriával együtt. Gazdasági fejlettségben is csak Bulgáriát előzi meg az Unióban. Ehhez a képhez hozzátartozik, hogy a pénzügyi és gazdasági válság komoly problémákat okozott az országban, jelentős társadalmi feszültségek halmozódtak fel a szükségessé vált megszorítások miatt.

Az 1995-ös oktatási törvény deklarálta az egyetemek és más felsőoktatási intézmények autonómiáját. Ez az önállóság természetesen együtt jár az oktatás minőségéért, illetve a pénzügyekért viselt felelősséggel. Az intézmények (természetesen a közpénzügyi törvényeket betartva) szabadon rendelkeznek forrásaikkal. A képzések tartalmát illetően is autonómiát élveznek az egyetemek, de az ország a 2005/2006-os tanévtől áttért a háromciklusú képzési struktúrára, ami értelemszerűen a képzési programok átszervezését is szükségessé tette.¹⁰⁷

A román felsőoktatás fontos jellegzetessége, hogy a magánszektor meglehetősen erőteljes: a hallgatók mintegy fele tanul csak az állami felsőoktatásban. Ez az intézmények számában is megmutatkozik: 2008-ban az 56 állami felsőoktatási intézmény mellett 52 magántulajdonú is

¹⁰⁶ Duke, C. et al., i. m.

¹⁰⁷ Eurypedia: *Romania – 7. Higher Education*
https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Romania:Higher_Education (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

működött. Az állami egyetemeken (sok más közép-európai országhoz hasonlóan) *duális rendszer* működik: a költségvetésből támogatott férőhelyek mellett tandíjas hallgatókat is felvehetnek az intézmények. A költségtérítéses hallgatók létszámára vonatkozó terveket az egyetemi szenátus előterjesztése alapján az oktatásért felelős miniszter hagyja jóvá. Az államilag finanszírozott férőhelyek számát a kormányzat határozza meg képzési áganként és intézményenként; az ennél részletesebb, szakok és programok közötti elosztás már az intézmények feladata.

Az állami fenntartású intézményekben tanulók mintegy fele fizet tandíjat, melynek összege éves szinten 300 és 1000 euró (körülbelül 90 és 300 000 forint) között mozog. A többiek csak kisebb adminisztrációs és regisztrációs díjakat kell, hogy megfizessenek. A tandíjas hallgatók száma folyamatosan növekszik, 2003 és 2007 között 79%-kal, miközben az államilag támogatott férőhelyek száma csökkent. Ez azt jelenti, hogy az *10. táblázatban* is látott robbanásszerű expanzió alapvetően a költségtérítéses képzés elterjedésének köszönhető.

Mindezeknek megfelelően az állami fenntartású intézmények esetében is csak a bevételek kétharmada származik a költségvetésből, a többit a tandíjak és egyéb magánforrások teszik ki. A költségvetési források *alap- és kiegészítő támogatásokból* tevődnek össze. Az alaptámogatások szolgálnak a személyi és dologi kiadások fedezésére, ez 70%-ban az államilag finanszírozott hallgatói létszám, 30%-ban különféle minőségi mutatók (tanári kar összetétele, kutatási eredményesség, az infrastruktúra állapota, a hallgatói szolgáltatások minősége stb.) alapján kerül elosztásra. A hallgatói juttatások, infrastruktúra-fejlesztés és kutatás finanszírozását az ezen felüli kiegészítő támogatások szolgálják.

Az állami egyetemeken tanulók (beleértve a tandíjas és tandíjmentes hallgatókat is) mintegy negyede kap ösztöndíjat: 60-70%-uk

a tanulmányi teljesítményük, 30-40%-uk a szociális helyzetük alapján. Támogatott diákhitelezési rendszer nincs.¹⁰⁸

2.5.10. Bulgária

Bulgária a másik 2007-ben csatlakozott EU-tagállam, amely a vizsgált országok (és egyben az egész unió) legalacsonyabb egy főre jutó GDP-jével rendelkezik.

Az országban 37 állami és 14 magán fenntartású felsőoktatási intézmény működik, ezek közül 25, illetve 5 szélesebb oktatási portfólióval rendelkező egyetem, míg a többiek egy-egy területre fókuszálnak. Az intézmények autonómiáját az állam garantálja. A képzési struktúra 2002 óta követi a Bologna-féle háromciklusú rendszert.¹⁰⁹

Az 1995-ös felsőoktatási törvény fektette le a finanszírozás mai rendszerének kereteit. Előtte duális finanszírozási szisztéma működött államilag finanszírozott és tandíjas képzési helyekkel, de a törvény megszüntette a költségtérítéses oktatást, helyette *általános, de részleges tandíjfizetési kötelezettséget* vezetett be. A tandíjakat a kormányzat határozza meg, összege nem lehet nagyobb, mint a képzési normatíva 30%-a. A díjtétel szakterületenként változik, a részidős képzéseken általában a nappali tagozatosok tandíjának kétharmadát kell fizetni. A legmagasabb tandíjak az orvosi, fogorvosi, állatorvosi és gyógyszerészeti területet, illetve a film-, zene- és táncművészeti oktatást jellemzik. A magániskolák szabadon határozzák meg a tandíjak összegét, amely értelemszerűen fő bevételi forrásukat adja.

A költségvetési támogatásokat 1995-öt követően az előző évi bázis alapján határozták meg, majd a felsőoktatási törvény 1999-es módosítása

¹⁰⁸ UB GSE (2008b): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Romania*. University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.

http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Romania.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

¹⁰⁹ Eurypedia: *Bulgaria – 7. Higher Education*

https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Bulgaria:Higher_Education (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

nyomán áttértek a *normatív finanszírozásra*. Ez a számított hallgatói létszámon alapul, amelyben a nappali tagozatos hallgatók mellett a részképzésben résztvevők (egyharmados súllyal), a doktoranduszok (kétszeres szorzóval), valamint a távoktatásban tanuló posztgraduális hallgatók (kétharmados súllyal) szerepelnek. Az egy hallgatóra jutó támogatás szakterületenként különbözik, a képzés költségigényének megfelelően. Az állami támogatás és a tandíjak mellett a felsőoktatási intézmények egyéb (adminisztrációs) díjakat is szedhetnek, illetve más külső forrásokat is szerezhhetnek.

Az állami intézményekben a tandíjat a szemeszter elején kell befizetni, ez alól szociális alapon felmentést lehet kérni. Többféle ösztöndíj és 2010 óta egy általános diákhitelrendszer segíti a hallgatókat a tandíjak megfizetésében, illetve a megélhetési költségeik fedezésében. A diákhitel felvehető összege a tandíjak mértékéhez van kötve.

2.6. Összegzés

Összefoglalásként néhány általános megállapítást tehetünk a kelet-közép-európai országok felsőoktatási és felsőoktatás-finanszírozási rendszereiről. Az elmúlt két évtizedben a térség összes országában *nagyszabású változások* zajlottak le. A rendszerváltozás után minden volt szocialista ország felsőoktatásában megjelent a magánsektor. Ez többnyire jelentős számú magánintézményt jelent, de általában a hallgatók többsége ezzel együtt is az állami fenntartású egyetemeken és főiskolákon tanul. A kivétel e tekintetben Románia, ahol a hallgatók fele magánintézményekbe jár. A képzési portfólió jelentősen megváltozott, eltolódás volt megfigyelhető a gazdaság- és társadalomtudományok, illetve a jogi képzés irányába. Ebből mostanában több térségbeli ország is igyekszik visszalépni, elmozdítva az arányokat a természettudományos és

mérnöki képzések javára. A változtatások azonban nem olyan mértékűek, mint hazánkban. A Bologna típusú programstruktúra kialakítására mindenhol sor került, ez szintén nagy hatással volt az intézmények működésére. A legjelentősebb változás azonban egyértelműen az 1990-es (és némileg kevésbé a 2000-es) évek folyamán bekövetkező *ugrásszerű expanzió*. A hallgatói létszám mindenhol a többszörösére nőtt, bár a növekedés pontos mértéke és időbeli lefutása természetesen országról országra változik.

A költségvetési források érdemben sehol nem tudtak lépést tartani a hallgatószám hatalmas bővülésével. Ez egyik oldalról *alulfinanszírozottsághoz*, és így (pl. a csoportlétszámok, az óraterhelés megemelkedése révén) minőségi problémákhoz vezet, másfelől pedig egyre nagyobb igényt támaszt a *költségvetésen kívüli források* iránt. Általános és részleges tandíjfizetési kötelezettséget viszont csak Bulgáriában vezettek be. (Csehországban 2013-tól tervezik a rendszer beindítását.) A kérdés természetesen máshol is felmerült, erre Magyarország a legékeesebb példa, ahol a részleges és általános tandíj koncepciója kétszer is bevezetésre került az elmúlt húsz évben, azonban egyik esetben sem volt tartós a rendszer működése.

A térség többi országában az állami fenntartású intézmények hallgatói két jól elkülönült csoportra oszthatók: azokra, akik államilag finanszírozott helyeken tanulhatnak, és így nem fizetnek tandíjat, illetve azokra, akik képzésük költségeinek jelentős részét (akár egészét) meg kell, hogy térítsék. A két csoport lehatárolása nem egységes az egyes országokban: a balti államokban, Lengyelországban, Horvátországban, Romániában (csakúgy, mint Magyarországon) *duális rendszer* működik, vagyis a felvételi eljárás során dől el, hogy ki tanulhat tandíjmentes helyen, és kinek kell költségtérítést fizetni (abban a tekintetben vannak különbségek, hogy a későbbiekben mennyire van rotáció a finanszírozott helyek tekintetében). Csehországban, Szlovákiában és Szlovéniában ezzel

szemben a teljes nappali képzés ingyenes, viszont minden részidős hallgató tandíjat fizet. A magánegyetemen, magánfőiskolákon természetesen alapvetően mindenki fizet tandíjat. Az állami fenntartású felsőoktatás esetében általában intézményi szinten döntenek a tandíjakról, költségtérítésekről, noha sok helyen van valamilyen központi korlát (pl. az éves növekedésre vagy arra vonatkozóan, hogy milyen költségek fedezésére lehet a tandíjat kiterjeszteni).

A finanszírozásban való hallgatói részvétel indokoltságát a költségvetési források szűkössége mellett az is alátámasztja, hogy a térségben meglehetősen nagy a *felsőfokú végzettség pénzbeli (és nem pénzbeli) megtérülése*. Ezt mutatják a diplomás bérelőnyök és a foglalkoztatottsági arányok, illetve a felsőoktatás belső megtérülési rátái is. Az erősen kérdéses, hogy amennyiben a jelentős előnyök alapvetően minden hallgatónál realizálódnak, mennyire megfelelő a (szociális háttér által erősen befolyásolt) felvételi eredmények alapján eldönteni, hogy kinek milyen mértékű áldozatot kelljen vállalnia e hasznok elérése érdekében. A kérdés megválaszolása a társadalmi értékválasztástól és a politikai racionalitástól függ.

Mivel a felsőoktatás hasznaiból a társadalom többi tagja is részesül, így természetes, hogy a költségekből is részt vállalnak a *költségvetési támogatásokon* keresztül. Ez egyfelől a felsőoktatási intézmények támogatását jelenti. A legtöbb esetben valamilyen normatív képletet alkalmaznak az egyetemek támogatására, amely például a hallgatói vagy oktatói létszámon, a kutatási eredményességen alapul. Ez a legegyszerűbb esetben pusztán az államilag támogatott hallgatói létszámot jelenti, viszont van, ahol az igen bonyolult képletben többféle szempontot is figyelembe vesznek (erre példa Lengyelország). A kutatás és intézményfejlesztés támogatása általában elkülönül a képzési forrásoktól. Ez többnyire pályázati úton történik, ami főleg a kutatás

szempontjából fontos: így nagyobb szerep juthat a források elosztásakor a kutatási projektek minőségének.

A társadalmi részvétel a költségvállalásban másfelől a hallgatók közvetlen támogatását is jelenti. A szociális és tanulmányi alapú ösztöndíjakat széles körben, minden országban alkalmazzák (persze eltérő súllyal), emellett néhány országban adókedvezmények is segítik a hallgatókat és családjaikat. A vizsgált országok közül hétben is működik a diákhitelezés rendszere, amely a tandíjak mellett a megélhetési költségek fedezésére is fordítható. Mint láttuk, a legtöbb ilyen diákhitelkonstrukcióban az állam a garanciavállalás mellett kamattámogatást is nyújt.

A felsőoktatási szektor harmadik lehetséges forrása (az állam és a hallgató mellett) az *üzleti szféra*. Ez a csatorna azonban az egész kelet-közép-európai régióban *meglehetősen gyenge*, a vállalkozói forrásból származó bevételek a felsőoktatás költségvetésének többnyire csak töredékét teszik ki. Ez persze várhatóan a gazdaság fejlődésével, az üzleti szektor erősödésével növekedni fog. E tekintetben nem találtunk igazán jelentős modellt a térségben, olyan megoldást, amit mindenképpen érdemes volna átvenni.

A költségvetési támogatások elosztása tekintetében azonban vannak *megfontolandó lehetőségek*. A képzési támogatáson belüli normatív elem mindenképpen előnyös a rendszer transzparenciája és versenysemlegessége miatt még akkor is, ha az egyszerű hallgatószám-alapú finanszírozás rossz ösztönzőket is beindít. Erre lehet megoldás egy olyan képlet alkalmazása, amely előre meghatározott feltételek szerint osztja el a forrásokat, azonban túlmutat a hallgatói létszámon. Természetesen a diákok számának szerepelnie kell ebben a képletben, és az sem probléma, ha a felsőoktatás minőségét részben input oldalról közelíti meg. Például a jelentősebb kutatási és publikációs tevékenység minden bizonnyal javítja az oktatás minőségét is, így ezek szerepeltetése

a finanszírozási képletben a jobb képzést nyújtó egyetemeket jutalmazza. Persze túl nagy hangsúly esetén itt is megjelenhetnek káros ösztönzők: az intézmények inkább a publikációk mennyiségének növelésére törekedhetnek, és nem a kevesebb, de kiugró minőségű írások megjelentetésére. Mivel mindenféle szabályozás jár ilyen ösztönzési hatásokkal, ezért erre elsősorban nem a további részletezéssel célszerű válaszolni, hanem azzal, hogy egy szempont sem kap túl nagy súlyt a finanszírozási összeg meghatározásakor. Az oktatás minőségét javíthatja ugyanakkor, ha az inputelemek mellett kimeneti tényezőket (végzetek aránya, a végzetek elhelyezkedési esélyei stb.) is figyelembe vesznek a támogatási formulában.

A képletalapú finanszírozás esetén (csakúgy, mint az egyszerű normatíva mellett) könnyen előfordulhat a költségvetési támogatások jelentős ingadozása. Ezt egyfelől lehet a lengyel vagy szlovén esethez hasonlóan úgy kezelni, hogy a támogatás jelentős (akár nagyobb) részét bázis alapon nyújtja a kormányzat. Ennek hátulütője, hogy a támogatás részben elszakadhat a valós teljesítményektől, ami a felsőoktatási munka minőségének rovására mehet. Egy másik megoldási lehetőség az ingadozások simítására, ha a finanszírozási képletben például a minőségi tényezőket nem csak az adott évre, hanem többéves periódusra veszik figyelembe.

A minél nagyobb átláthatóság és minőségre ösztönzés természetesen a kutatási támogatások elosztásánál is fontos. Erre a célra az egyértelmű szempontok alapján elbírált pályázatokat és a kutatási tevékenységeket számba vevő normatív finanszírozást érdemes kombinálni.

A hallgatói támogatások szükséges mértéke természetesen attól függ, hogy milyen terhek hárulnak a diákokra. A pénzbeli terhek megemelkedése (a tandíjak vagy a tandíjfizetők arányának növekedése) esetén szükség van a támogatások növelésére is, hogy a hátrányosabb

helyzetű fiatalok se szoruljanak ki a felsőoktatásból. Ez az ösztöndíjak mellett a hallgatói hitelrendszert is érintheti, azonban annak átalakításakor rengeteg szempontot figyelembe kell venni: a felvehető hitelösszeg elegendő-e ahhoz, hogy ne a szociális háttér döntse el, ki milyen pályára mehet; a felvett hitel visszafizetése elviselhető terhet ró-e a hallgatókra; ez a teher elrettenti-e a szegényebb családból származó fiatalokat a hitel felvételétől; mennyire terheli a kamattámogatás és a garancia az állami költségvetést stb.

3. Nyugat-európai jó gyakorlatok

3.1 Németország, Szász-Anhalt tartomány, a halle-wittenbergi Martin Luther Egyetem

---

Ebben a fejezetben Németország egyik kelet-német tartománya, Szász-Anhalt felsőoktatási finanszírozási rendszerének fontosabb elemeit tárjuk fel és elemezzük. Bár a terjedelmi keretek korlátozottak, azonban ahol szükségesnek éreztük, kitértünk a felsőoktatás finanszírozási kérdéseinek „össznémet” vetületeire is, röviden igyekeztünk elemezni a különböző tartományi modellek mentén meghatározható főbb stratégiákat és trendeket. A tartományi rendszer bemutatásán túlmenően pedig egy konkrét intézmény, a halle-wittenbergi Martin Luther Egyetem példáján keresztül tárgyaljuk a finanszírozással kapcsolatos kérdéseket.

Talán nem haszontalan azonban, ha a téma részletes taglalását megelőzően röviden szót ejtünk a kérdéskör inerciarendszeréről, néhány gondolattal összefoglalva egyrészt a német felsőoktatási intézményrendszer legfontosabb jellemzőit, másrészt pedig a Szász-Anhalt tartománnyal és a halle-wittenbergi egyetemmel kapcsolatos tudnivalókat.

A német felsőoktatási intézmények típusai

A német felsőoktatási rendszer három fő intézménytípusra tagolódik. Az első kategóriába tartoznak az egyetemek és azon intézmények, melyek doktori képzésre és tudományos fokozat odaítélésére jogosultak (Universtäten, Hochschulen). Emellett működnek különböző gyakorlati irányultságú képzést nyújtó főiskolák (Fachhochschulen) illetve művészeti képzőintézmények (Kunsthochschulen). Az államilag elismert, de

magánfenntartású német felsőoktatási intézmények – melyek működését az államiakkal együtt a tartományok szabályozzák – aránya 18%, azonban a hallgatók csupán kevesebb, mint 2%-át képzik itt.¹¹⁰

Az egyetemek és a főiskolák közötti, korábban élesebb határvonalak a BA–MA-rendszer bevezetésével még inkább elmosódtak. Általánosságban megállapítható, hogy a főiskolák gyakorlatorientáltabb képzést nyújtanak, ezért közelebb állnak a gazdasági élethez és a munkáltatókhoz, így gyorsabban tudnak reagálni a változó munkaerő-piaci igényekre.¹¹¹

Szász-Anhalt tartomány rövid bemutatása

A vizsgálandó Szász-Anhalt tartomány második világháború utáni története sok párhuzamot mutat Magyarországgal. A régió 1918 előtt a Német Császárságon belül a Porosz Királyság területéhez tartozott, és a két világháború között is Poroszország része maradt. A náci uralom időszakában a terület a Halle-Merseburg és a Magdeburg-Anhalt közigazgatási egység része volt. 1945 áprilisában az amerikai csapatok szállták meg a régiót, majd júliusban átengedték azt a szovjet Vörös Hadseregnek. A szovjet megszállás alatt 1946-ban létrejött Szász-Anhalt tartományban még ezen év decemberében választásokat tartottak, melyen ugyan a kereszténydemokrata-liberális demokrata koalíció győzött, a szovjet zónából 1949-ben létrehozott Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) azonban a kommunista párt vette át a hatalmat, és kiépült a totális diktatúra. 1952-től a tartományt megszüntették, a területet Magdeburg és Halle közigazgatási körzetekre osztották. Csupán a

¹¹⁰ Kováts Gergely (2012): Felsőoktatás-finanszírozás néhány fejlett országban. In: Temesi József (szerk): *Felsőoktatás-finanszírozás: hazai helyzet és nemzetközi tendenciák*. Megjelenés alatt. 133.

¹¹¹ Interjú Prof. Winfried Kluthal, a Halle-Wittenbergi Martin Luther Universität Jogi Kara Közjogi Tanszékének tanszékvezetőjével és dr. Martin Hechtel, az egyetem kancellárjával. Halle, 2012. február 2.

szocialista rendszer bukása és Németország újraegyesítése után került sor Szász-Anhalt tartomány újjászervezésére.¹¹²

A jelenleg körülbelül 2 335 000 lakosú tartomány¹¹³ még mindig küzd a szocialista örökséggel. A gazdasági szerkezetváltás itt is kedvezőtlenül hatott a termelés és szolgáltatás fejlődésére, valamint a munkaerőpiacra. Míg az egy főre jutó GDP országos átlaga 2010-ben 30 569 euró volt, addig Szász-Anhaltban ez az érték csupán 22 245 eurót tett ki, ami a (Berlin nélküli) kelet-német átlagtól (22 384 euró/fő) is elmaradt.¹¹⁴ A munkanélküliségi ráta ugyan a 2005-ös 20,2%-ról (258 528 fő) 2010-re 12,5%-ra (151 277 fő) csökkent, azonban még ez az érték is jóval meghaladta a 8,6%-os országos átlagot (bár a 13,4%-os kelet-német átlagnál kedvezőbb volt). Közben pedig 2011 végére az „össznémet” munkanélküliség 7,7%-ra csökkent, Szász-Anhaltban maradt a 12,5%-os arány.¹¹⁵

Mindezek tükrében nem csoda, hogy a tartományi kormányzat egyik legfőbb célkitűzése a foglalkoztatás növelése, melyet többek között a leendő magasan kvalifikált munkavállalók gyakorlatorientált képzésével szándékozik elérni.¹¹⁶ Ennek keretében növelni kívánja a felsőoktatásba belépők számát, valamint emelni akarja a képzések minőségét. Ez új

¹¹² *Gedenkultur in Dessau-Rosslau*. <http://www.gedenkkultur-dessau-rosslau.de/> (letöltés dátuma: 2012. február 10.)

¹¹³ Statistische Jahrbuch 2011 für die Bundesrepublik Deutschland. 29. <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/SharedContent/Oeffentlich/B3/Publikation/Jahrbuch/Bevoelkerung,property=file.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

¹¹⁴ Statistische Jahrbuch 2011 für die Bundesrepublik Deutschland. 631. <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/SharedContent/Oeffentlich/B3/Publikation/Jahrbuch/Arbeitsmarkt,property=file.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)
Bruttoinlandsprodukt je Einwohner (Wirtschaftskraft). Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, Stuttgart http://www.statistik-bw.de/VolkswPreise/Indikatoren/VW_wirtschaftskraft.asp (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

¹¹⁵ A munkanélküliségi adatokra lásd
Arbeitsmarktdaten im Land Sachsen-Anhalt nach ausgewählten Merkmalen im Jahresdurchschnitt.

http://www.statistik.sachsen-anhalt.de/Internet/Home/Daten_und_Fakten/1/13/132/13211/Arbeitsmarktdaten_im_Land_Sachsen_Anhalt.html (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Arbeitslose und Arbeitslosenquote. Bundeszentrale für Politische Bildung. (Hivatalos statisztikai adatok alapján.) <http://www.bpb.de/files/C8S1T1.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)
Statistische Jahrbuch 2011 für die Bundesrepublik Deutschland. 76. <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/SharedContent/Oeffentlich/B3/Publikation/Jahrbuch/Arbeitsmarkt,property=file.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

¹¹⁶ Schwerpunkte der Regierungspolitik. <http://www.sachsen-anhalt.de/index.php?id=49170> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

feladatok elé állítja a tartományban működő felsőoktatási intézményeket, köztük az egyik legnagyobbat: a halle-wittenbergi Martin Luther Egyetemet is.

24. táblázat. A hallgatói létszám alakulása Szász-Anhalt tartományban

2008–2009 őszi félév	2009–2010 őszi félév	2010–2011 őszi félév
52 034	52 924	54 078

Forrás: Studierende Insgesamt nach Bundesländern und tiefer gegliederten Angaben

A halle-wittenbergi Martin Luther Egyetem

Az intézmény egyik őse az 1502-ben alapított wittenbergi egyetem, amely a kora újkorban nagy nemzetközi hírnevet vívott ki magának. Wittenberg a 16–17. század folyamán igen népszerű volt a protestáns magyar diákok körében is, így a reformáció időszakában komoly hatást gyakorolt hazánk tudományos és kulturális fejlődésére. 1817-ben az univerzitást összevonták az 1694-ben alapított hallei egyetemmel, azóta közös szervezetben folyik az oktatás e két városban. Az egyetem olyan híres diákokkal büszkélkedhet, mint Oswald Spengler filozófus vagy Hans-Dietrich Genscher volt német külügyminiszter.¹¹⁷

Az egyetem jelenleg a tartomány legnagyobb felsőoktatási intézménye, itt tanul a legtöbb hallgató (2010-ben az összes tartományi hallgató 34,84%-a). A Martin Luther Egyetem 9 karból (teológiai, orvostudományi, jog- és közgazdaságtudományi, valamint 3 bölcsészettudományi és 3 természettudományi), illetve egy önálló központból áll, azonban az orvostudományi kar és a mérnökképző központ működését nem az intézményi költségvetésből finanszírozzák.¹¹⁸

25. táblázat A hallgatói létszám alakulása a Martin Luther Egyetemen

2008/2009 őszi félév	2009/2010 őszi félév	2010/2011 őszi félév

¹¹⁷ Kurzdarstellung der Universität <http://www.uni-halle.de/universitaet/geschichte/> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Geschichte. http://de.wikipedia.org/wiki/Martin-Luther-Universit%C3%A4t_Halle-Wittenberg#Geschichte (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

¹¹⁸ Fakultäten. <http://www.uni-halle.de/fakultaeten/> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

17 672	18 007	18 841
--------	--------	--------

Forrás: Studierende in Sachsen-Anhalt. 1.

3.1.1. A felsőoktatás-finanszírozás országos/regionális szabályozása

A 16 tartományból, illetve szabad Hanza-városból álló Német Szövetségi Köztársaságban a felsőoktatás (és ezen belül a finanszírozás) jogi szabályozása az utóbbi évtizedben jelentős változásokon ment keresztül. 2006–2007-ig a szövetségi felsőoktatási kerettörvény által megszabott alapelvek mentén a szövetségi (Bund) és a tartományi (Land) kormányzatok együttesen irányították ezt a területet, az ezt követő hatásköri reformok eredményeképpen azonban a felsőoktatás alapvetően a tartományok jogköre és felelőssége lett, a szövetségi törvényhozásnak és szakigazgatásnak csupán a felvételi eljárás meghatározásában és a diplomákkal kapcsolatos kérdések szabályozásában maradt szerepe. (Kováts 2012:132)

A 2007-ben módosított szövetségi felsőoktatási kerettörvény (Hochschulrahmengesetz) kimondja, hogy minden német állampolgárnak, illetve minden uniós tagország állampolgárának (ha nyelvi kompetenciája ezt lehetővé teszi) megfelelő előképzettség esetén joga van hallgatóként részt venni a német felsőoktatásban. (27. §) A felsőoktatás állami finanszírozásának a kutatás és az oktatás, valamint a tudományos utánpótlás és az esélyegyenlőség biztosítása felé teendő további lépések anyagi háttérét kell biztosítani (5. §) A felsőoktatási intézményeknek és az állami szerveknek egymással együttműködve kell meghatározniuk az intézmények képzési kapacitásának növelése érdekében teendő lépések alapelveit, illetve az egyes képzésekhez rendelt tanulmányi időt. A hallgatói helyek központi elosztásánál figyelembe kell venni az adott intézmény kapacitását: azt, hogy (oktatási, kutatási, esetleg gyógyítási) feladatainak az adott hallgatói létszám mellett eleget tud-e tenni. Csak e

feladatok teljesítésének maradéktalan biztosítása esetén lehet az adott évben adott intézménybe jelentkezett összes hallgatót felvenni. (29. §)

A keretszabályozás rendelkezései szerint a hallgatói létszámkeret intézményenkénti és maximum egy naptári évre történő megállapítása tartományi jogkör, amelyet az illetékes tartományi közigazgatási szerv az adott intézmény felterjesztése alapján gyakorol. (30. §) Az olyan képzéseknél, amelyeket egy tartományban több intézmény is kínál, különböző szempontokat (az adott intézménybe jelentkezők száma, bizonyos esetekben szociális helyzete stb.) figyelembe véve a tartomány dönt a hallgatói helyek elosztásáról. (31. §)

A felsőoktatási intézmények a kerettörvény alapján közttestületeknek számítanak. Emellett azonban önkormányzatisággal is rendelkeznek: alapszabályaikat maguk alkotják meg, ezeket a felettük felügyeleti jogkört gyakorló illetékes tartomány hagyja jóvá. (58. és 59. §)¹¹⁹

Választott régiónk, Szász-Anhalt tartomány jelenlegi formáját 2010 decemberében elnyerő felsőoktatási törvénye leszögezi, hogy a felsőoktatás fejlesztése az egyetemek, az azoktól függetlenül e kérdéskörrel foglalkozó kutatóintézetek, valamint az állami szervek közös feladata. Ezen belül a felsőoktatási struktúra tervezése az egyetemek és a minisztérium együttes feladatkörét alkotja. (5. §) A minisztérium és az egyetemek összessége, illetve ezzel párhuzamosan a minisztérium és az egyes intézmények több évre előre fogalmazzák meg a tartományi felsőoktatási, illetve az egyes egyetemi célokat (a hozzá rendelt összegekkel együtt), melyek teljesítéséről az egyetemek később beszámolni kötelesek a minisztériumnak és a tartományi parlamentnek. Az egyetemi célok közé tartozik a profilmeghatározás, az oktatási súlypontok kialakítása, a hallgatói helyek számának meghatározása,

¹¹⁹ A szövetségi felsőoktatási kerettörvény idézett paragrafusait lásd Hochschulrahmengesetz (HRG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Januar 1999 (BGBl. I S. 18), zuletzt geändert durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. April 2007 (BGBl. I S. 506)

<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/hrg/gesamt.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 1.)

valamint az esélyegyenlőség biztosításának kérdése. A jogszabály e célmegállapodások (Zielvereinbarungen) kiemelt céljaként a tanulmányi idő, valamint a tanulmányaikat abbahagyók számának csökkentését, a tudományos és művészeti utánpótlás elősegítését, az oktatás, kutatás és továbbképzés minőségének biztosítását, valamint a nemzetközi kapcsolatok további szélesítését határozza meg. Ha a vállalt célok nem valósulnak meg, annak okairól a felsőoktatási intézmények szakmai és gazdasági működése fölötti felügyeletet gyakorló minisztériumon keresztül a tartományi parlament illetékes bizottságát is tájékoztatni kell. (57. §)

A törvény rendelkezései szerint a tartomány köteles az intézmények feladatainak ellátásához szükséges költségvetési keretet biztosítani. Emellett a tartomány átruházhat ingatlanokat is az intézményekre, ha azt az intézmény előzetesen, menedzsmenttervvel is alátámasztott előterjesztésben igényli. Ezek az ingatlanok azonban később visszavehetők a felsőoktatási intézménytől. (108. §)

Az egyetemeknek lehet saját vagyonuk, amely a nem állami vagyonból, a nem állami juttatás által szerzett vagyontárgyakból, az intézményhez kapcsolódó alapítványok vagyonából és a korábban említett átadott ingatlanokból áll. Ezen felül az intézmény vagyonát képezi a harmadik féltől kapott támogatás és a saját vagyon által termelt bevétel is. A vagyont és a bevételeket csak az intézmény feladatainak biztosítására lehet fordítani, a harmadik féltől származó összegeket pedig kizárólag arra a célra szabad felhasználni, amire kapták azokat. (109. §)

A jogszabály leszögezi, hogy az első diploma és egy arra épülő, másik foglalkozást szerző diploma tandíjmentes. Az egyetemek a gyakorlatban való nagyobb elmélyülést biztosító, a gazdaság speciális igényeinek megfelelő ismereteket nyújtó továbbképzésért, valamint a második diplomáért kérhetnek tandíjat, illetve költségtérítést. Az intézmény a vendéghallgatóktól (ha azok más tartományi felsőoktatási intézménynek nem fizetnek) és a 60 évnél idősebb hallgatóktól is szedhet tandíjat,

különösen vizsgadíjat. Ezen felül az egyetemek és főiskolák jogosultak a távoktatási anyagokért és a létesítmények használatáért is ellenszolgáltatást kérni. E díjakat úgy kell meghatározni, hogy azok fedezzék a szolgáltatások költségeit, de alkalmanként az adott hallgatók szociális szempontjait is figyelembe kell venni. A tanulmányi idő túllépéséért is jogosult az intézmény díjat szedni. Az e díjából, költségtérítésből származó bevételek az egyetemekenél és főiskoláknál maradnak. (111. és 112. §)

A törvény a felsőoktatási intézmények számára lehetővé teszi, hogy – különösen a kutatás és fejlesztés területén – vállalkozásokat létrehozzanak vagy részt vegyenek azokban. Az intézmény tisztviselője azonban nem lehet ezekben cégvezető. Emellett a felsőoktatási intézmény harmadik félnek szolgáltatásokat nyújthat (ha ez nem veszélyezteti a feladatellátást). A mindezekből származó bevétel, illetve a nyereség az intézménynél marad. (113. §)¹²⁰

A felsőoktatás legfontosabb kérdéseivel – ezen belül pedig (sokszor csupán érintőlegesen) a finanszírozással – foglalkozó szövetségi szervek közül érdemes megemlíteni az Egyesített Tudományos Konferenciát (Gemeinsame Wissenschafts-konferenz), a Tartományi Oktatásügyi Miniszterek Bizottságát (Kultusminister-konferenz), illetve az általános tudománypolitikai és felsőoktatási tanácsadó testületet, a Tudományos Tanácsot (Wissenschaftsrat), amely a szövetségi kormányzat és a tartományok felé is javaslattevési jogkörrel rendelkezik. A felsőoktatási ágazatban a Német Kutatási Alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft) a kutatásfinanszírozás legfontosabb intézménye.¹²¹

Az általunk vizsgált Szász-Anhalt tartományban a felsőoktatási intézmények a Tudományos és Gazdasági Ügyekért Felelős Minisztérium

¹²⁰ A szász-anhalti tartományi felsőoktatási törvényt lásd Hochschulgesetz des Landes Sachsen-Anhalt (HSG LSA) in der Fassung der Bekanntmachung vom 14. Dezember 2010. <http://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de/jportal/?quelle=jlink&query=HSchulG+ST&psml=bssahprod.psml&max=true&aiz=true> (letöltés dátuma: 2012. január 30.)

¹²¹ Az illetékes szövetségi intézményekre vonatkozóan részletesen lásd Kováts, i. m. 135--136.

(Ministerium für Wissenschaft und Wirtschaft) felügyelete alá tartoznak, ahol a felsőoktatásért felelős főosztályon belül külön referens foglalkozik minden egyes intézménnyel, itt kerülnek kidolgozásra a célmeghatározások is. Ugyanakkor a minisztériumi szervezeti egységek együttesen döntenek az egyes célokhoz rendelt végső költségvetési összegekről.¹²²

Összességében elmondható, hogy a német felsőoktatás finanszírozásának jogi keretei 2007 óta komoly változásokon mentek keresztül, és ez az átalakulás – ahogy a következőkben erre még röviden utalni fogunk – még ma sem zárult le minden tartományban. A lassú és folyamatos változás iránya egyértelmű: a törvényhozók egyre alacsonyabb szintekre igyekeznek helyezni a döntési jogköröket, melyekkel a szándék szerint így azok rendelkeznek majd, akiknek a legtöbb információ áll rendelkezésükre az anyagi eszközök elosztásához. Az ezáltal biztosítani szándékozott szubszidiaritás mellett a konkordancia elvének térhódítása is megfigyelhető: egyre általánosabb az a modell, mely a felelős minisztérium és a felsőoktatási intézmény megállapodásának tárgyává teszi a költségvetési támogatás mértékének meghatározását.¹²³ Egyes vélemények szerint a tartományi jogi háttér ezen elmozdulásokkal óhatatlanul együtt járó gyakori változása azonban egyelőre kedvezőtlenül hat a finanszírozás kiszámíthatóságára.¹²⁴

3.1.2. A finanszírozás rendszere

A német felsőoktatással kapcsolatban konszenzus mutatkozik abban, hogy az ágazat fenntartása és működtetése drága, egyre inkább megterheli a

¹²² Interjú Prof. Winfried Kluthal... i. m.

¹²³ Kováts, i. m. 142.

¹²⁴ Jaeger, M. Dr. (2011): *Die Hochschulfinanzierung in Deutschland: Erfahrungen und Trends*. 14. http://www.his.de/pdf/pub_vt/23/2011-03-04_jaeger_hochschulfinanzierung_versand.pdf (letöltés dátuma: 2012. január 30.)

tartományi költségvetéseket (és kisebb mértékben a szövetségit is), azonban nem lehet forrásokat kivonni erről a területről. A hallgatók létszámának további növelését célként kitűző szövetségi megállapodás, a Hochschulpakt 2020 – amelyre a későbbiekben még röviden utalni fogunk – hatására még markánsabban mutatkozott meg az ágazattal kapcsolatos egyik legnagyobb paradoxon: a felsőoktatási intézményeknek a korábbinál szélesebb körű szolgáltatást kellene nyújtaniuk úgy, hogy ehhez arányaiban gyakran kisebb személyi állomány és eszközháttér áll rendelkezésükre.¹²⁵ A költséghatékonyság és a minőség megtartásának, sőt emelésének kettős célját a finanszírozók a források allokációjának hagyományos mintától való eltérő – gyakran kísérleti – módszereivel is igyekeznek elérni.

Ahogy azt a korábban bemutatott törvényi szabályozás kapcsán is láthattuk, a finanszírozás a mindenkori fenntartó, tehát az esetek mintegy 80%-ában az adott tartományi kormányzat feladata. A tartományi fenntartású felsőoktatási intézmények mellett azonban léteznek közös (tartományi és szövetségi) fenntartású, illetve közvetlenül a szövetség által működtetett intézmények is (pl. Közigazgatási Főiskola – Fachhochschule für öffentliche Verwaltung, Rendőrtiszti Főiskola – FH für Polizei, Katonai Főiskola – FH der Bundeswehr Hamburg). Emellett a felsőoktatás részét képezik a különböző – elsősorban egyházi vagy alapítványi fenntartású, valamint a vállalkozásként (pl. a gazdasági kamarák és az adott térség vállalkozásai által közösen) működtetett – magánintézmények is. Alapelv, hogy állami pénz nem mehet magánintézményhez, de itt is vannak kivételek, pl. ha egy adott régió fejlesztése szempontjából nagyon fontos annak az adott térségnek a felsőoktatással való „ellátása”. Ilyen esetben gyakori az (általában

¹²⁵ Jansen, S. A. – Göbel, T. (2005): *Die deutsche Hochschulfinanzierung im internationalen Vergleich – Explorationen und Provokationen*. Zeppelin University, Bodensee, 1–2.

egyszeri) úgy nevezett alapítási finanszírozás (Gründungsfinanzierung, Anschubfinanzierung).¹²⁶

A korábban említett Hochschulpakt 2020 mellett elindult a nemzetközi kutatási kiválóságot erősíteni kívánó Kiválósági Kezdeményezés (Exzellenzinitiative für Spitzenforschung an Hochschulen) is, mely döntően szövetségi forrásokra támaszkodva, 2006–2013 között két lépcsőben igyekszik az egyetemeken zajló kutatási tevékenységet előmozdítani az intézmények versenyeztetése révén.¹²⁷

Az állami felsőoktatás ágazatának finanszírozása tekintetében tartományonként eltérő modellek alakultak ki, és ez az elkülönülés különösen a szövetségi felsőoktatási kerettörvény 2007-es reformja után lett egyre hangsúlyosabb. A tanulmány szabta szűk keretek között nem lehet célunk ezek egyenkénti elemzése, csupán rövid általános bemutatásukra és az e területen meghatározó trendek megemlítésére vállalkozhatunk.

A finanszírozási modellek legfontosabb közös jellemzője, hogy szinte minden tartományban vegyes rendszer jött létre, amely a normatív és a teljesítményalapú juttatásokat kombinálja. Azonban ezeken a rendszereken belül is állandó mozgás tapasztalható, egyre több tartomány a juttatások egyre nagyobb arányát igyekszik minőségi indikátorokhoz kötni. Ezt az állandó változást jól érzékelteti a 2010-es helyzet és a 2012-re vonatkozó tervek összevetése.

2010-ben 5 tartomány és szabad Hanza-város (Brandenburg, Hamburg, Hessen, Rajna-vidék–Pfalz, Thüringia) a feltételalapú bázisfinanszírozást és a képlet alapján meghatározott teljesítmény után járó allokációt kombinálta (1. modell). 5 tartomány (Berlin, Mecklenburg–Elő-Pomeránia, Észak-Rajna–Vesztfália, Szászország, Schleswig–Holstein) az előbbitől eltérő módon és több évre meghatározott bázisfinanszírozás és a képlettel

¹²⁶ Interjú Prof. Winfried Kluthtal... i. m.

¹²⁷ Erre vonatkozóan lásd Kováts, i. m. 135. és részletesebben: Exzellenzinitiative für Spitzenforschung an Hochschulen. <http://www.bmbf.de/en/6142.php> (letöltés dátuma: 2012. február 9.)

meghatározott teljesítményalapú juttatás elemeit ötvözte (2. modell). 3 tartomány (Baden-Württemberg, Bajorország, Alsó-Szászország) az egy évre meghatározott bázisfinanszírozást elegyítette a képlettel meghatározott teljesítmény után járó allokációval (3. modell), míg további 3 tartomány és szabad Hanza-város (Bréma, Saar-vidék, Szász-Anhalt) kizárólag a több évre meghatározott bázisfinanszírozást alkalmazta, a képlettel kiszámított teljesítményalapú juttatás nélkül (4. modell).

2012-re azonban már elmozdulás mutatkozik e téren, mivel a leginkább innovatívnak tekinthető 1. modellt (a 2. modellből ide átlépő Berlin és Schleswig-Holstein csatlakozásával) immár 7 tartomány követi, míg Szász-Anhalt tartomány a hagyományos, bázisfinanszírozás alapján álló 4. modellről az immár teljesítményalapú allokáció elemeit is tartalmazó 3. modellre váltott.¹²⁸ Ebből is jól látható, hogy a képlet szerinti – és teljesítményhez kötött – finanszírozás aránya, ha lassan is, de nő a német tartományokban, melyek közül azonban csupán háromban teszi ki a felsőoktatási intézmények költségvetésének több mint felét, a többi tartomány esetében 2006-ban ez az arány 0 és 20% között mozgott.¹²⁹ Szinte minden tartományi szisztéma megegyezik abban, hogy az allokációnál fontos elem a tárgyalás, a megállapodás az egyes intézményekkel.¹³⁰

Szász-Anhalt tartományban a fenntartónak (tehát a tartománynak) minden alapvető feladat ellátását biztosítania kell – ez a bázis- vagy alapfinanszírozás (Grundfinanzierung). Az adott intézmények finanszírozása a tartományi költségvetés része, azt a tartományi gyűlés hagyja jóvá, de ez voltaképpen csupán egy „általános célmeghatározás” (allgemeine Zielvorgabe), vagyis a költségvetési törvényben nincs az adott felsőoktatási intézményen belül karokra vagy szakokra lebontva a büdzsé. A tartományi költségvetés tehát egy keretösszeg, amelyet a múlt

¹²⁸ Jaeger, i. m. 15.

¹²⁹ Erre a kérdésre vonatkozóan sokkal részletesebben lásd Kováts, i. m. 141–142.

¹³⁰ Jaeger, i. m. 5–8.

tapasztalatai és az 5 évre szóló intézményi finanszírozási tervek alapján határoznak meg.

26. táblázat. A felsőoktatás tartományi finanszírozása, Szász-Anhalt (euró)

2004	2005	2006	2007	2008	2009
284 411 000	267 653 000	259 382 000	267 743 000	276 763 000	282 010 000

Forrás: Bildung und Kultur. Monetäre hochschulstatistische Kennzahlen, 2009. 33.

Talán beszédesebbek az adatok, ha a tartományi támogatás összegét egy hallgatóra vetítve vizsgáljuk meg, és azt összevetjük a német szövetségi átlaggal, illetve a szocialista NDK volt tartományainak átlagával. Szász-Anhalt gazdasági teljesítőképességét is jellemzi a felsőoktatás GDP-arányos támogatásával kapcsolatos adatsor, amely megmutatja, hogy a tartomány az országos átlagtól ugyan nem marad el, volt sorstársaitól azonban igen.

27. táblázat. Egy hallgatóra jutó támogatás (képzés+kutatás), 2008 (euró)

Szász-Anhalt	Németország – átlag	Kelet-német tartományi átlag
11 900	13 900	12 400

Forrás: Bildung und Kultur. Monetäre hochschulstatistische Kennzahlen, 2009. 15.

28. táblázat. A felsőoktatás (képzés+kutatás) támogatása a GDP arányában, 2008 (%)

Szász-Anhalt	Németország – átlag	Kelet-német tartományi átlag
1,1	1,1	1,2

Forrás: Bildung und Kultur. Monetäre hochschulstatistische Kennzahlen, 2009.

Ezen a helyzeten kíván javítani a tartományi kulturális kormányzat, illetve a felsőoktatási intézmények 2010 végén elfogadott közös célmeghatározása. Ebben a minisztérium kijelentette, hogy a felsőfokú képzés, kutatás és tudomány ügyét prioritásnak tekinti, és ígéretet tett a kiszámítható és stabil költségvetési támogatás további biztosítására, valamint az intézményhálózat továbbfejlesztésére. Az intézmények ezzel szemben arra tettek ígéretet, hogy megteremtik a minőségbiztosítás ellenőrzésének feltételeit, teljesítményalapú külső és belső (intézményi)

forrásallokációt honosítanak meg és fejlesztik a belső kontrollingrendszeret.¹³¹

Az ebben a dokumentumban foglaltakat egészíti ki a Hochschulpakt 2020 program, amely a finanszírozás terén léptetett életbe bizonyos ideiglenes rendelkezéseket. A kormányzat és az intézmények által közösen megfogalmazott programra azért volt szükség, mert a demográfiai mutatók alapján, illetve az érettségi rendszerben bekövetkezett változások (sok helyen 13 évfolyamosról 12 évfolyamosra csökkent a középiskola) miatt a hallgatói létszám 2020-ig folyamatosan növekedni fog. A Martin Luther Egyetem esetében például már 2011 végéig 16 000 főről közel 20 000-re nőtt az intézmény hallgatóinak száma. Ezért 2020-ig különleges intézkedések léptek életbe, melyek alapján a tartomány az adott létszámhoz pluszpénzeket is biztosít, illetve az oktatói létszámban is kiigazítások történtek (pl. egyes tanszékeken már most felvették a csak 5 év múlva nyugdíjba vonuló professzor utódát, hogy ezáltal a képzés zavartalan menetét biztosítani lehessen).¹³²

A fenti célok és vállalások teljesítése érdekében a tartományi kormányzat ígéretet tett arra, hogy a célmeghatározás időtartama (2011–2013) alatt megemeli a felsőoktatás alapfinanszírozásának mértékét. 2011-re 308 951 000 eurót, 2012-re 308 929 700 eurót, 2013-ra pedig 308 810 000 eurót irányzott elő erre a célra, amely a 2009-es támogatáshoz képest mintegy 9%-os növekedést jelent.¹³³

Az alapfinanszírozás esetében maga az intézmény a finanszírozott egység, így maga jogosult elosztani a forrásokat. Az egyes egyetemmel kötött célmeghatározás (Zielvereinbarung) révén kialakított összeg kiszámítása az intézmények saját előterjesztései alapján történik. Az intézmény költségvetési terve a legrészletesebb kifejtése a pénzügyi

¹³¹ Rahmenvereinbarung zu den Zielvereinbarungen 01.01.2011 – 31.12.2013 zwischen der Landesregierung und den Hochschulen des Landes Sachsen-Anhalt. 2010. Oktober. 2.

¹³² Interjú Prof. Winfried Kluthtal... i. m

¹³³ Rahmenvereinbarung zu den Zielvereinbarungen 01.01.2011 – 31.12.2013 zwischen der Landesregierung und den Hochschulen des Landes Sachsen-Anhalt. 2010. Oktober. 8.

keretszabálynak, ez tartalmazza az adminisztrációra, tanári/professzori fizetésekre, oktatásra és kutatásra stb. fordított összegeket. Az intézményen belüli forráselosztásra (hochschulinterne Mittelverteilung) külön megállapodás, Zielvereinbarung jön létre a rektor és az adott karok, majd a karok vezetősége és az adott professzúrák/tanszékek között.

29. táblázat. A bázis- (alap-) finanszírozás karok közötti elosztása a Martin Luther Egyetemen, 2012

	Összeg (euró)	Százalék
Teológiai Kar	843 480,60	1,68
Jog- és Közgazdaságtudományi Kar	4 666 297,75	9,31
Bölcsészettudományi Kar I.	5 578 021,84	11,12
Bölcsészettudományi Kar II.	4 355 406,93	8,69
Bölcsészettudományi Kar III.	2 847 132,94	5,68
Természettudományi Kar I.	11 755 001,04	23,44
Természettudományi Kar II.	10 570 566,00	21,08
Természettudományi Kar III.	9530 752,08	19,01
Összesen	50 146 659,18	100

Forrás: Haushalt 2012 – MLU 1.

Kivételes esetben a tartomány egyes feladatok ellátására speciális költségvetési eszközöket is az egyetemek rendelkezésére bocsáthat, de a célmeghatározásnak ezt is rögzítenie kell. Vizsgált intézményünk esetében legutóbb a tanárképzés kiterjesztése érdekében került sor külön források allokálására, melyekből az egyetemen belül saját tanárképző szervezeti egységet lehetett létrehozni. A célmegállapodásokban azonban ugyanígy előírhatják egyes szervezeti egységek összevonását is. A szükséges beruházások, a különböző működési költségek meghatározásakor a korábbi évek tapasztalatai jelentik a kiindulási pontot, emellett a számításoknál az 5 éves tervezési ciklusban előirányzottakra is alapozni lehet.¹³⁴

3.1.3. A minőség alapú finanszírozás szerepe

¹³⁴ Interjú Prof. Winfried Kluthal... i. m.

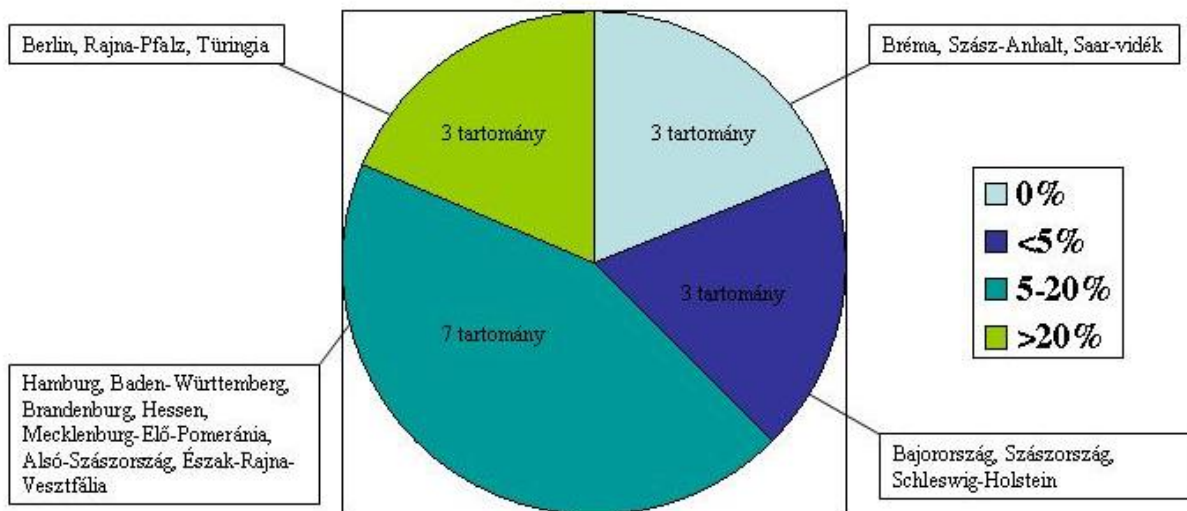
A minőség- vagy teljesítményalapú finanszírozás kimondva-kimondatlanul célja, hogy a versenyalapú ösztönző keretrendszer kialakítása révén végül a hatékonyság és eredményesség irányítson a felsőoktatás területén. Ennek érdekében a bázisalapú (normatív) támogatás egy részét a tartományok elkülönítik, és bizonyos teljesítménymutatók alapján újra elosztják az intézmények között. Ezeket a minőségi indikátorokat egyes régiókban tudományterületenként határozzák meg, bizonyos művészeti ágakat pedig ki is vonnak ezen típusú verseny alól. 7 tartományban azonban a művészeti és zenei főiskolák is beletartoznak a teljesítményalapú allokáció körébe, 8 tartományban pedig minden típusú felsőoktatási intézmény együtt versenyez a teljesítményalapú allokációért. Hamburg szabad Hanza-város esetében még arra is van mód – mivel aránylag kis rendszerről van szó –, hogy intézményenként eltérő indikátorokat határozzanak meg. E mutatók közül természetesen a legfontosabbak a különböző oktatással kapcsolatos adatok, de ezen források elosztásánál egyéb minőségi szempontok, úgymint a kutatás (mindenhol), az esélyegyenlőség (1 tartomány kivételével) és nemzetköziség (3 kivétel) is komolyan latba esnek.¹³⁵

A minőségalapú finanszírozás aránya a felsőoktatás állami jellegű támogatásában tartományonként eltérő. 2010-ben 3 tartományban egyáltalán nem alkalmaztak minőségalapú allokációt, 3 tartományban 5% alatt volt ennek a teljes támogatáshoz viszonyított aránya, 7 tartományban 5 és 20% között, 3 tartományban pedig 20% felett határozták meg a valamilyen teljesítménymutatóhoz kötött allokáció mértékét.

¹³⁵ Jaeger, i. m.. 9–10.

1. ábra. A minőség alapú támogatás aránya tartományonként, 2010

Forrás: Jaeger, 2011 9.

Szász-Anhalt a korábban már említett tartományi célmeghatározás következményeképp 2011-től tért át a bázisfinanszírozás és a teljesítmény alapú allokáció kombinálására épülő modellre. A tartományi kormányzat ebben a dokumentumban rögzítette, hogy 2011–2013 között bevezeti, illetve lépcsőzetesen emeli a minőségi mutatókhoz kötött juttatások mértékét a felsőoktatási intézmények finanszírozásában. 2011-ben 5%-ban állapította meg ennek arányát, melyet 2012-ben 10, 2013-ban pedig 15%-ra kell emelni. Ezzel Szász-Anhalt a tartományok derékhadához csatlakozott a minőség alapú juttatások mértéke tekintetében.

30. táblázat. A felsőoktatás tartományi finanszírozása, Szász-Anhalt, 2011–2013 (euró)

Év	Alapfinanszírozás		Teljesítményfinanszírozás
	Üzemeltetésre	Beruházásra	
2011	287 906 300	5 891 800	15 153 000
2012	272 797 200	5 821 700	30 310 800
2013	257 525 100	5 839 300	45 445 600

Forrás: Rahmenvereinbarung zu den Zielvereinbarungen, 8.

A halle-wittenbergi egyetem tekintetében is a minisztériummal közösen került meghatározásra a minőségi indikátorok alapján allokálható források

nagysága. Mindezek alapján látható, hogy az intézmény a tartomány számára kiemelkedően fontos (átlagban a felsőoktatás alapfinanszírozásának, valamint teljesítményfinanszírozásának is mintegy 42%-át ő kapja).

31. táblázat. A Martin Luther Egyetem tartományi finanszírozása, 2011–2013 (euró)

Év	Alapfinanszírozás		Teljesítményfinanszírozás
	Üzemeltetésre	Beruházásra	
2011	121 285 300	1 719 700	6 383 400
2012	114 882 000	1 719 700	12 754 700
2013	257 525 100	1 719 700	19 128 900

Forrás: Zielvereinbarung 2011 bis 2013. MLU, 9.

Magán az egyetemen belül a fentiekől eltérő arányban történik a források elosztása. A 2012-es egyetemi költségvetésből 54 805 092 eurót (a teljes költségvetés valamivel több, mint 40%-át) kapják közvetlenül a karok, a többi a közös intézmények működtetésének és a közös feladatok ellátásának költségeit fedezi. Az alábbi táblázatból láthatjuk, hogy a karoknak juttatott összeg milyen finanszírozási forrásokból tevődik össze, egyben a minőség- (vagy teljesítmény-) alapú finanszírozás öt szempontját, valamint ezeknek a teljesítményfinanszírozásra, illetve a teljes finanszírozásra vetített arányát is mutatja.

32. táblázat. A karok költségvetésének összetétele, Martin Luther Egyetem, 2012

	Százalék	Összeg (euró)
Alapfinanszírozás	91,50	50 146 659,18
Teljesítményfinanszírozás	8,50	4 658 432,82
Végzettek száma (35%)	2,9750	1 630 451,49
Disszertációk/habilitációk száma (10%)	0,8500	465 843,28
Külső források (45%)	3,8250	2 096 294,77
Nemzetközi jelleg (5%)	0,4250	232 921,64
Női oktatók száma (5%)	0,4250	232 921,64
Összesen		54 805 092

Forrás: Haushalt 2012 – MLU, 2.

A Jog- és Közgazdaságtudományi Kar példáján keresztül érdemes áttekinteni, hogy a különböző indikátorok alapján hogyan állapítják meg az egyes oktatási egységeknek juttatott teljesítményalapú allokáció összegét:

33. táblázat. Teljesítményfinanszírozás – Végzetek száma alapján

Jog- és Közgazdaságtudományi Kar

	A	B	C	D	E	F	G
	Végzetek 2008. tavasz–2010. tavasz	3. félévben járó hallgatók 2005–2006. ősz–2007–2008. ősz	3. félévben járó BA-hallgatók 2008. tavasz; 2008. ősz	Végzetek aránya a 3. félévet végzőkhöz képest	Beiratkozottak 2011–2012. ősz	Képlet1 $D1 \cdot E1 / E2 \cdot 100$	Összeg (euró) $F1 / F2 \cdot G2$
1	945	1708	372	0,45	4441	11,6814	412 760,58
2					17 277*	46,1429*	1 630 451,49*
* Karok összesen							

Forrás: Haushalt 2012 – MLU, 5.

A fenti allokációs sémánál az adott időszakban végzetek számának adott időszakban a karra járók, illetve oda beiratkozottak számára vetített aránya képezi a számítás legfontosabb szempontját. (Németországban a Sommersemesternek nevezett tavaszi félév április 1-jétől szeptember 30-ig, míg a Wintersemesternek hívott őszi félév október 1-jétől március 31-ig tart.)

34. táblázat. Teljesítményfinanszírozás – Doktori disszertációk/habilitációk száma alapján

Jog- és Közgazdaságtudományi Kar

	A	B	C	D	E
	Doktori disszertációk 2008. ősz–2011. tavasz	Habilitációk száma 2005–2006. ősz –2007–2008. ősz	Professzorok száma	Képlet1 $(A1+B1)/C1 \cdot C1/C2$	Összeg (euró) $D1/D2 \cdot E2$
1	100	14	34	0,429	63 524,08
2			266*	3,143*	465 843,28*
* Karok összesen					

Forrás: Haushalt 2012 – MLU, 6.

A tudományos teljesítmény mérése esetében a karon lezajlott sikeres doktori védések és habilitációk számának a teljes intézményre vetített aránya a meghatározó indikátor.

35. táblázat. Teljesítményfinanszírozás – Külső forrás
Jog- és Közgazdaságtudományi Kar

	A	B	C	D	E	F	G	H
	Külső forrás 2008 (euró)	Külső forrás 2009 (euró)	Külső forrás 2010 (euró)	Külső forrás 2011 (euró)	Súlyozás (szorzó)	Súlyozott külső forrás összesen $A1+B1+C1+(D1*E1)$	Százalék (összes kar = 100 %)	Kiutalandó összeg (euró) $G1/100*H2$
1	801 000	655 104,57	760 463,90	1 001 931,96	1,42	4 570 270,61	3,90	81 722,05
2						117 234 391*		2 096 294,77*

* Karok összesen

Forrás: Haushalt 2012 – MLU, 7.

A később részletesen tárgyalandó külső források alapján történő allokációnál az előző években e jogcímen a kar számára kiutalt összegek, illetve egy tudományterületi sajátosságokat figyelembe vevő kari szorzó határozza meg a számítást.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
	Női oktatók (2010. szept. 1.)	Női oktatók (2011. szept. 1.)	Változás %	Bónusz (ha C1>0)	Telj.fin. növekedés és E2/D2*D 1	Professzor- asszonyok 2010. szept. 1.)	Professzor- asszonyok 2011. szept. 1.)	Változás	Bónusz (ha H1>0)	Telj.fin. növekedés és E2/I2*I1	Női oktatók + professzor- asszonyok	Jelenlegi telj. fin. (M2-E2- J2)*K1/K 2	Telj. fin. (Női oktatók + professzor- asszonyok) (euró) E1+J1+L1
1	23	29	6	6	1671,7 7	4	4	0	0	0	33	26 670 ,45	28 342,2 2
2				35,8 9*	10 000 *				2*	4000*	268*		232 921, 64*
* Karok összesen													

Forrás: Haushalt 2012 – MLU, 9.

Ebben az esetben a női oktatók és professzorok számát, illetve ennek növekedését jelölték ki indikátornak, melyet bónusszal jutalmaznak.

37. táblázat. Teljesítményfinanszírozás – Nemzetközi jelleg
Jog- és Közgazdaságtudományi Kar

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
	Vendégpr of. 2010. ősz	Külföldi doktori hallgató 2010. ősz	Külföldi hallgató 2010. ősz	Összes hallgató 2010. ősz	Külf. hallg. / összes hallg.	Külföldi hallgatók szerinti súlyozás C1/C2*E 1	Vendégp rof. 2011. ősz	Külföldi doktori hallg. 2011. ősz	Külföldi hallgató 2011. ősz	Össze s hallgat ó 2011. ősz	Külf. hallg. / összes hallg.	Külföldi hallgató k szerinti súlyozá s I1/I2*K 1	Nemz.kö zi jelleg 2010 A1+B1+ G1+H1/(A2+B2+ G2+H2)* 0,5*O2	Nemz.k özi jelleg 2011 F1+L1/(F2+L2) *0,5*O 2	Juttatás (euró) M1+N1

1	5	28	405	3879	0,104	0,03713	5	29	431	4441	0,097	0,0366 3	15 543,5 8	53 008, 11	68 551,69
2	22*	212*	1139*			0,08638 *	31*	237*	1142*			0,0756 5*			232 921,6 4*
* Karok összesen															

Forrás: Haushalt 2012 – MLU, 8.

A nemzetközi jelleg alapján történő teljesítményfinanszírozás esetében figyelembe veszik a vendégprofesszorok, illetve a külföldi doktori és alapképzős hallgatók számát és összes hallgatóra vetített arányát, melynek alapján a fenti képlettel kerül a kar nemzetközi jellege után járó juttatás kiszámításra.

A finanszírozási rendszerben megjelenő ösztönzőket – mint pl. a korábbi táblázatokban bemutatott „teljesítményorientált forráselosztás” (Leistungsorientierte Mittelverteilung, LOM) – az egyes intézmények leginkább belső reflexióra használják fel: ezek révén ugyanis az erősségek és a gyengeségek is nyilvánvalóvá válnak. Ezáltal pedig a szervezet maga is megismeri működésének korlátait és lehetőségeit, és az intézményen belüli allokáció révén az egyes karokban is tudatosul, hogy adott esetben akár komoly mértékű veszteség, de nyereség is érheti őket. A Martin Luther Egyetem esetében pl. a filozófiai-bölcsészettudományi karok közül a legkisebb nem felelt meg a LOM elvárásainak, így ha nem küszöbölik ki a feltárt hiányosságokat, a következő ciklusban akár el is veszíthetik a minőség alapú támogatást.

A költséghatékony működést egyfelől a Zielvereinbarung megvalósítása, másrészt az egyetemi alapfeladatok zökkenőmentes ellátása garantálhatja. Erre azonban nem léteznek külön kidolgozott mutatók. Amennyiben a rendelkezésre álló összegekből a karok közötti elosztás alapján a feladatokat ellátják, akkor a működés megfelelőnek és hatékonynak számít. Az intézménynek magának kell eldöntenie, hogy az alkalmazásában állókra tényleg szüksége van-e. Ez mind belső evaluáció függvénye: az intézménynek kell felmérnie, mi tartozik szorosan a mindennapi működés feltételrendszeréhez, mi szükséges hosszú távon az egyetem infrastruktúrája és személyi állománya tekintetében, és mi az, ami valójában nem hasznos, nem hatékony. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ennek eldöntésében nem a piaci szempontok a meghatározóak, hanem a minőségi oktatás és az ezt szolgáló szervezeti működés biztosítása az elsődleges szempont.¹³⁶

¹³⁶ Interjú Prof. Winfried Kluththal... i. m.

3.1.4. Adatkezelés és -ellenőrzés

A Martin Luther Egyetem konkrét példájánál maradva az intézmény a teljesítményét több irányba is köteles megjeleníteni. A finanszírozó tartománynak a célmeghatározás megvalósításáról, az abban kitűzött célok eléréséről és a folyamatok előrehaladtáról kell beszámolnia. Ez azonban nem jelent semmilyen formában euró- és centalapú elszámolást, hiszen a tartománytól a pénzek egy „Globalhaushalt” formájában érkeztek, annak szabad belső felhasználása az egyetem autonóm joga. Természetesen a pénzügyi keret mintegy 95%-a a célmeghatározásban megfogalmazott célokhoz kötött, de az elszámolás igen minimális: ha a vállalt célok teljesülnek, nem kerül sor további pénzügyi elszámolásra, tehát adatszolgáltatásra sem.

Ugyanakkor az egyetemnek a célmeghatározásban a minőségi mutatókkal kapcsolatban vállalásokat kellett tennie. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy az intézmény 2012. december 31-ig köteles egy olyan minőségbiztosítási rendszert kidolgozni, amelybe az akkreditációs adatokat is integrálják, és a rendszerrel kapcsolatos összes adat az interneten, illetve éves jelentések formájában immár külső fél számára is hozzáférhetővé válik.¹³⁷

Az intézményi vezetés szerint maga az egyetem is érdekelt abban, hogy a korábban elemzett teljesítményorientált forráselosztás minél jobban működjön, hiszen az ehhez kidolgozott indikátorrendszer egyben belső irányítási eszköz is. Mindez hozzájárul a hatékony működéshez, ennek biztosításában a New Public Management a meghatározó, melynek alapvetően 3 pillére van. Az első az irányítás kérdése, mely a források – célmegállapodások útján történő – belső elosztásának mikéntjét is meghatározza. A második fő pillér a minőségbiztosítás. Erre számos

¹³⁷ Zielvereinbarung 2011 bis 2013 zwischen dem Kultusministerium des Landes Sachsen-Anhalt und der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. 17. Februar 2011. 4.

eszköz (hallgatói kérdőívek, akkreditációs eljárások, végzősök értékelése stb.) áll rendelkezésre, melyeket a Martin Luther Egyetem fel is használ. Emellett folyik egy egyetemi benchmarking kidolgozása, most állítják össze az összehasonlító adatsorokat Halle-Wittenberg, Jéna, Potsdam, Ulm és Lipcse egyetemei/főiskolái tekintetében. Erre azonban nincs semmilyen központi minta, az intézményeknek maguknak kell ezt kidolgozniuk. A fő súlypontok a tanulmányi és oktatási eredmények, a kutatás (itt megoldatlan kérdés még, hogyan mérhető egységesen a publikációs teljesítmény az egymástól alapvetően eltérő tudományágak esetében), a női egyenjogúság kérdése és a nemzetközi jelleg lesznek. Nagyon fontosnak tartják ugyanakkor, hogy ezen adatok értékelésének eredményei az egyetemek saját rendszerén belül maradjanak, és csak azok a legfontosabb paraméterek kerüljenek összehasonlításra, melyek valóban objektíven mérhetőek és összehasonlíthatók. Mindez azt szolgálná, hogy kívülről ne lehessen az esetleg torz képet alkotó adatsorok összehasonlítása alapján irreális elvárásokat támasztani az intézményekkel szemben. A harmadik pillér a beszámolási kötelezettség lenne, ez azonban a fenntartó felé – ahogy korábban említettük – csupán minimális. Jellemző panasz az egyetemek/főiskolák részéről, hogy az intézmények hiába szolgáltatnak különböző megalapozott adatsorokat, azokat a fenntartó alig vagy egyáltalán nem veszi figyelembe egy-egy döntés meghozatalakor.¹³⁸

3.1.5. Vállalkozói kapcsolatok és forrásbevonás

E kérdéskör tárgyalásakor előljáróban mindenképp meg kell említenünk, hogy a „külső források” (Drittmittel) kategóriája Németországban igen széles kört ölel fel, nem csupán a privát (üzleti) forrásokat értik e fogalom

¹³⁸ Interjú Prof. Winfried Kluththal... i. m.

alatt, hanem minden beletartozik, ami nem közvetlenül a tartományi parlament által megszavazott egyetemi költségvetésben kerül kiutalásra. Ahogy azt korábban láttuk, a Martin Luther Egyetemen minimális formában létezik egy ún. „külsőforrás-bónusz”, ami azt jelenti, hogy ha a karnak sikerül külső forrást bevonnia, akkor ehhez az egyetem minimális összeget maga is hozzátesz, és azt közvetlenül annak az adott kar, tanszék vagy professzor felhasználásába adja, aki a külső forrást az egyetemre hozta. A szabott mértékű egyetemi összbónusz összegét azonban az összes kar között kell szétosztani, tehát minél több a sikeres tanszék, aki külső forrást hoz, annál kisebb a szétosztható bónusz.

A külső forrásokat elsősorban olyan tevékenységek finanszírozására fordítják, melyek túlmutatnak az egyetem alapszintű feladatain, időben korlátozottak, általában kifejezetten kutatással kapcsolatosak és az egyetem működése szempontjából csak kiegészítő jellegűek. Rendeltetésük szerint a külső források között vannak olyanok, melyekből professzori állásokat (intézményi szint), illetve a kutatásokat finanszírozzák. Ehhez az anyagi forrásokat az Európai Unió kutatás-fejlesztési programjai mellett (ebből nagyon keveset nyernek Halle-Wittenbergben) elsősorban a központi német kutatási alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG) biztosítja. Ezt a magas presztízsű, szövetségi költségvetésből történő juttatást egyetemen kívüli kutatóközpontok is megkaphatják. Emellett különböző – legtöbbször nagyvállalatok által létrehozott – alapítványok is támogatják a felsőoktatási intézményeket (pl. Volkswagenstiftung, Bertelsmannstiftung, Siemensstiftung). Az alapítványi források általában teljes tudományterületek támogatására irányulnak, néha azonban igen speciális kutatási területekre és irányokra is kiírnak pályázatokat. Mindemellett létezik a Stifterverband der deutschen Wissenschaft nevű egyesület, amely magánszemélyek felajánlásait és adományait irányítja és osztja szét az egyetemek között. E szervezet egyik támogatási formája például

az 5 éves úgy nevezett „alapítványi professzúra” (Stiftungsprofessur), melynek lejárta után azonban az egyetemnek kell gondoskodnia az adott tanszék további működéséről, ezért külön tervezést és előrelátó, átgondolt stratégiát igényel az intézményektől egy ilyen pályázat befogadása.

38. táblázat. A Martin Luther Egyetem külső forrásainak összetétele juttató szervezet szerint, 2011

Honnan	Összeg (euró)	Százalék
Tartomány	10 562 000	21,88
Szövetség	10 983 000	22,75
Európai Unió	1 233 000	2,55
Német Kutatási Alap (DFG)	18 695 000	38,72
Gazdasági szereplők/vállalatok	1 930 000	3,99
Alapítványok	1 332 000	2,76
Egyéb	3 554 000	7,35
Összesen	48 289 000	100

Forrás: A Martin Luther Egyetem kancellári hivatalának közlése, 2012. február

A legtöbb külső forrás bevonása esetében magának az egyetemnek/főiskolának is mélyen a zsebébe kell nyúlnia, mivel a legtöbbször a működő infrastruktúra biztosítása a befogadó intézmény feladata, és a pályáztató nem hajlandó e háttér finanszírozásába is beszállni. Ezért szerencsések az olyan jellegű pályázatok, ahol a költségek egy része eleve az adminisztratív és infrastrukturális környezet biztosítására számolható el. A Martin Luther Egyetemen éppen ezért ezeket a külső forrásokat (Overhead-Mittel, Drittmittel) jelenleg megosztják: 50%-ukat közvetlenül a központi egyetemi büdzsébe irányítják, és a maradék 50% marad az adott tanszéknél, professzornál. Ez persze azt is eredményezi, hogy a pályázó oktató/kutató nem minden esetben érzi magát érdekeltnek abban, hogy ilyen pályázatok révén külső forrást hozzon az intézménybe.¹³⁹

Németország és Szász-Anhalt tartomány esetében is fontos sajátosság, hogy nem létezik klasszikus értelemben vett vállalati fundraising, mivel a felsőoktatás hangsúlyozottan állami feladat, így annak finanszírozásáról a

¹³⁹ Interjú Prof. Winfried Kluththal... i. m.

tartományok kell gondoskodnia. Az állami fenntartású intézmények esetében tehát nincsenek vagy alig vannak magánszemélyek által tett adományok, nincsenek magánadományozók. A vállalkozásokkal való együttműködés is igen korlátozott: ezek esetleg speciális feladatok elvégzésére vagy egy számukra fontos kutatás lefolytatására adnak támogatást. Ez azonban már felveti a külső irányítás problematikáját, ami a német felfogás szerint az egyetemi autonómiával ellentétes, hiszen a külső forrást juttató harmadik személy adott esetben (joggal) szabja meg, hogy mire fordítható az összeg, ez pedig akadályozza a tudomány szabadságának kibontakozását.

A Martin Luther Egyetem vezetése szerint is a vállalatokkal való szoros együttműködés nem minden esetben egyeztethető össze a közcélú kutatási vállalkozásokkal, ugyanis az előbbi gyakran „kutatási megbízással” válik (Auftragsforschung), ami pedig gyakorta piacorientált célokat követ. Emiatt van ugyan együttműködés a régió vállalataival, de ennek mértéke minimális. Ennek formája általában egy általuk létrehozott professzúra, emellett közvetlenül a diákok számára kiírt kutatási díj, ösztöndíj, esetleg külföldi utazások támogatása. Az egyetem külső forrásainak összetételét bemutató táblázatból látható, hogy az egyetem finanszírozásában minimális a vállalati források aránya: 2011-ben ez az összes külső forrás kevesebb, mint 4%-át tette ki.

A Martin Luther Egyetem 7 vállalattal áll „kiemelt partneri viszonyban” (Hallesche Wohnungsgesellschaft GmbH, Stickstoffwerke Piesteritz, Saalesparkasse, Stadtwerke Halle GmbH, DHL, Dow Olefinverbund GmbH, Q Cells SE). Az együttműködés azonban nem automatikusan és kizárólag az intézmény anyagi támogatását jelenti, a vállalatok gyakran inkább szakmai gyakorlati helyek biztosításával és tapasztalatcserével járulnak hozzá a minőségi képzés biztosításához.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Privilegierte Partnerschaften. <http://www.uni-halle.de/wirtschaft/privilegiertepartner/> (letöltés dátuma: 2012. február 17.)

Ekkora nagyságú vállalati kapcsolati hálóval a Martin Luther Egyetem jól áll a régióban, a gazdasági környezetbe beágyazódnak számít, ez pedig hozzájárul ahhoz, hogy egyetemi városként a környékre további vállalkozásokat vonzzon. Jelenleg azonban az egyetem nem képez szakembereket közvetlenül a térség vállalatai számára, a cél sokkal inkább a nagyon magasan kvalifikált képzés biztosítása. Ezért az intézmény inkább a város és a térség „imágójához” járul hozzá (pl. a technológiai park létrejöttében is szerepet játszott). Emellett meg tudja mozgatni a város lakosságát is: a „Tudomány városa” („Stadt der Wissenschaft”) pályázaton kiderült, hogy a helyi lakosoknak is fontos az egyetem, jó az intézmény kapcsolati munkája, ezáltal nem úgy tekintenek rá, mint elefántcsonttoronyba zárkózott tudósok gyülekezetére.

Halle-Wittenberg mindemellett részt vesz egy egyetemi hálózat munkájában is: különösen Jéna és Lipcse egyetemével működik szorosan együtt. A kooperáció lényege, hogy égisze alatt közös kutatások indíthatók, illetve a hallgatók a 3 egyetem bármelyikén hallgathatnak és vehetnek fel elszámolható módon órákat, nem kell ezért külön adminisztratív terheket vállalniuk. Különösen érdekes a középiskolák irányába kialakított hálózat, partnerségi viszony, melynek célja, hogy az induló szakokról szolgáltatott információk révén megnyerje az egyetem számára a legtehetségesebb érettségiző diákokat.

A magánszemélyek és vállalatok számára továbbképzések biztosítása és szervezése tekintetében a Martin Luther Egyetem fejlődésre szorul. A többi szolgáltatás is alapvetően még gyerekcipőben jár, nagyobb előrelépésre van szükség e téren. Az egyik legfontosabb és legégetőbb feladat a tudástranszfer biztosítása, vagyis a vállalkozásokkal és adott hatóságokkal történő együttműködés kiszélesítése. Fontos előrelépésnek számít, hogy – ahogy azt a jogi háttér áttekintésénél már említettük – az egyetemek maguk is alapíthatnak (akár harmadik fél bevonásával is)

önálló vállalkozásokat, például az egyetemi kiadó működtetése lehet ilyen kezdeményezés.

A vállalatokkal történő szorosabb együttműködésre igen jó példa Baden-Württemberg egyeteme, az úgy nevezett „kettős főiskola” („Duale Hochschule”), amelynek hallgatói eleve rendelkeznek már egy adott cégnél szerződéses jogviszonnyal. Így az egyetemi elméleti oktatás mellett jelentős gyakorlati képzést is kapnak, emellett az intézményben – különösen a természettudományok terén – gyakorlatorientált kutatások is folytathatók az adott vállalatokkal közösen. A magánfenntartású felsőoktatási intézmények esetében más a helyzet, ott több lehetőség mutatkozik az együttműködésre. Általános az a gyakorlat, hogy egy cég saját alkalmazottai részére a magánegyetemtől/főiskolától „megrendel” egy szakirányt. Közös gyakorlati kutatásokra is van példa, azonban ezek szinte sosem alapkutatás jellegűek.¹⁴¹

3.1.6. Mobilitási elemek a finanszírozásban

Németországban a felsőoktatási intézmények közötti tudomány- és technológiatranszfer szinte sehol sem megfelelően biztosított, s ennek egyik legfőbb oka, hogy a teljesítményfinanszírozáshoz kötött minőségi indikátorok között nem vagy nem megfelelő hangsúllyal szerepel az adott egyetem/főiskola oktatóinak publikációs tevékenysége.¹⁴²

Mindez némiképp igaz a mobilitás és a nemzetközi jelleg erősítésének finanszírozási vetületeire is. A Martin Luther Egyetem és az illetékes tartományi minisztérium közötti 2011-es célmegállapodásban a felsőoktatási intézmény ígéretet tett ugyan a nemzetközi kapcsolatok és a hallgatói-oktatói mobilitás fejlesztésére, de ezek a kezdeményezések még gyerekcipőben járnak. Az intézmény a dokumentumban kötelezte magát,

¹⁴¹ Interjú Prof. Winfried Kluthal... i. m.

¹⁴² Jaeger, i. m. 16.

hogy támogatja a külföldi egyetemekkel (különösen a partnerintézményekkel) közös képzések indítását, határokon átnyúló kutatási projektek megvalósítását. Emellett 2013-ig kiépít egy a külföldi egyetemokről áthallgatók beilleszkedését segítő, tanácsadó feladatokat is ellátó szervezeti egységet, valamint lépéseket tesz a külföldi alumnuszok megszervezésére is.¹⁴³ Ezen célok elérését mérik valamennyire az egyetemi teljesítményfinanszírozás korábban bemutatott, nemzetközi jelleggel kapcsolatos indikátorai is, ezenkívül azonban nincs más ösztönző elem a mobilitás elősegítésére.

A mobilitás fő területe az Erasmus-program, emellett már most is vannak bilaterális szakindítások egyes külföldi egyetemekkel közösen, mely esetekben a Martin Luther Egyetem hallgatója egyben egy másik európai egyetem hallgatója is. A kutatások nemzetköziesedését és a különböző felsőoktatási intézmények kutatóinak együttműködését szakterülettől függően mérik (vagy esetleg egyáltalán nem mérik), egységes adat és indikátor ezzel kapcsolatban nem létezik.¹⁴⁴

3.1.7. A finanszírozási adatok nyilvánossága

Mivel a felsőoktatás finanszírozása Németországban tartományonként eltérő, igen bonyolult folyamat, ezért transzparenciája korlátozott. Az alkalmanként komoly transzparencia-hiány okai között szerepelnek a különböző indikátorkonstrukciók (abszolút számok és százalékos arányok), a tartományonként, de gyakran még intézményenként is eltérő vonatkoztatási időszak, valamint az, hogy a súlyozási faktorok nem tapasztalati úton, hanem gyakran hipotetikus alapon vannak kialakítva.

¹⁴³ Zielvereinbarung 2011 bis 2013 zwischen dem Kultusministerium des Landes Sachsen-Anhalt und der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. 17. Februar 2011. 7.

¹⁴⁴ Interjú Prof. Winfried Kluthal... i. m.

Emellett még a finanszírozási rendszereken történő gyakori változtatás is nehezíti a finanszírozási struktúrák átláthatóságát.¹⁴⁵

Az állami források átlátható felhasználását Szász-Anhalt esetében a tartomány és az egyetemek közötti keretegyezmény, valamint az egyes intézményekkel kötött célmeghatározások betartása garantálja. Emellett a pénzek pontos felhasználásának módját az egyetem költségvetése tartalmazza, melyet a karokkal kötött belső célmeghatározások alapján állítanak össze. A Martin Luther Egyetem vezetése szerint ugyancsak a transzparenciát segítheti a megfelelő „teljesítményértékelés” bemutatása a külvilág felé (Leistungsdarstellung). Ez azt jelenti, hogy az egyetem által nyújtott „termékeket” (képzéseket) azok teljes hátterével együtt kell bemutatni, vagyis azt is hozzáférhetővé kell tenni, hogy adott szolgáltatás „előállításához” mekkora források szükségesek. (Pl. a közel 20 000 hallgatóval rendelkező és 2500 főt foglalkoztató halle-wittenbergi egyetem esetében miért épphogy csak elégséges 6 könyvelő foglalkoztatása). Az adatok megismerhetőségének és áttekinthetőségének biztosításában szintén segíthet a „piac”, vagyis az oktatásba érkezők közötti felmérés és igényeik figyelembevétele, valamint a belső benchmarking eredményei.¹⁴⁶

---

¹⁴⁵ Jaeger, i. m. 14.

¹⁴⁶ Interjú Prof. Winfried Kluthal... i. m.

3.2 Az angol jó gyakorlat és adaptálhatósága

3.2.1. A felsőoktatás-finanszírozás országos és regionális szabályozása

Jelen tanulmányban foglaltakat meghatározza az angol felsőoktatás, illetve a felsőoktatás finanszírozásának jelenleg zajló reformja, melyet a 2011-es Fehér Könyv alapján hajtanak végre és legkorábban a 2012–13-as tanévtől fogja éreztetni hatását.

Az Egyesült Királyság felsőoktatási rendszere komoly hagyományokkal rendelkezik, az egyetemalapítások időszaka egészen a középkorig nyúlik vissza. Ekkor alapították az oxfordi és cambridge-i egyetemet, valamint erre az időszakra datálható több neves skót egyetem alapítása is. Az intézményalapítás azonban egészen a 20. század elejéig lelassult, amely csak az iparosodás újabb fellendülésének köszönhetően indult be újra. Számos brit iparvárosban alapítottak egyetemet az 1900-as évek elején. Az felsőoktatási intézmények alapításának következő nagyobb hullámára az 1960-as években került sor, melynek köszönhetően közel felével növekedett az intézmények száma. 1960 és 1969 között 20 új egyetemet alapítottak, így az egyetemek száma 25-ről 45-re emelkedett. Ebben az időszakban számos „műszaki középiskolát”, a gyakorlati képzést középpontba helyező főiskolává (politechnikum) alakítottak át, minősítették át egyetemnek vagy university college-nak.¹⁴⁷

A század második felében számos fontos dokumentum, illetve jogszabály született, amelyek nagymértékben meghatározták a felsőoktatás struktúráját. Az 1963-ban készült Robbins-jelentés¹⁴⁸ alapján a hallgatói

¹⁴⁷ Kováts Gergely (2012): Felsőoktatás-finanszírozás néhány fejlett országban. In: Temesi József (szerk): *Felsőoktatás-finanszírozás: hazai helyzet és nemzetközi tendenciák*. Megjelenés alatt. 95.

¹⁴⁸ *Report of the Committee appointed by the Prime Minister under the Chairmanship of Lord Robbins* (1963). Her Majesty's Stationery Office, London. <http://www.educationengland.org.uk/documents/robbins/> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

létszám növelése került előtérbe. A jelentés hatására létrejött az angol felsőoktatás „bináris rendszere”, a jelentős autonómiával rendelkező universityk és a közigazgatási szervezetrendszerbe betagozódó college-ok kettéosztásával. A jelentés egyik javaslata – mely csak évek múltán valósult meg –, hogy az ún. Advanced Technology College-ok kapják meg a university státuszt. A javaslat eredményeként a '60-as évekre jellemző 200 000-es hallgatói létszám a 2000-es évek elejére kétmillióssá bővült. Míg 1963-ban összesen 31 university és college létezett, ez a szám a 2000-es évekre 100 fölé emelkedett, tekintettel az Egyesült Királyság egészére, valamint az időközben lezajlott intézményi átminősítésekre is.

Az 1978-as Oakes-jelentést¹⁴⁹ követően 1982-től felállt a National Advisory Body for Local Authority Higher Education (NAB), mely 1985-től a National Advisory Body for Public Sector Higher Education néven az oktatási minisztérium (ekkor Department of Education and Science) tanácsadó szerveként működött. Feladata elsősorban az volt, hogy allokálja a tárca felsőoktatásra szánt forrásait.

Az 1987–88-ban szintén fordulóponthoz érkezett a felsőoktatás szabályozása, ugyanis az 1987-es Fehér Könyv¹⁵⁰ megjelenését követően fogadták el az Education Reform Act-et¹⁵¹, mely megszüntette a NAB-ot és létrehozta helyette a Polytechnics and Colleges Funding Council-t (PCFC). A PCFC volt a politechnikumok és college-ok forrásallokációjáért felelős szerv. Az egyetemek tekintetében hasonló feladatkörrel rendelkező és különböző formákban 1919 óta működő University Grants Committee (UGC) az Education Reform Act alapján University Funding Council (UFC); utóbbi szintén az egész Egyesült Királyságra kiterjedően rendelkezett egységes szervezetrendszerrel.

¹⁴⁹ Report of the Working Party on the Management of Higher Education.

<http://www.educationengland.org.uk/history/timeline.html> (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

¹⁵⁰ <http://www.educationengland.org.uk/history/timeline.html> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁵¹ Education Reform Act 1988. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/contents> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

Az 1992-es Further Higher Education Act¹⁵² tovább egységesítette a brit (angol) felsőoktatási rendszert – növelve az egyetemi státuszú intézmények számát –, megszüntette a Robbins-jelentést követően kialakult „bináris rendszert” (mely az egyetemeket és a politechnikumokat differenciálta), és a felsőoktatás finanszírozási struktúráját is átalakította. A fent említett PCFC-t és UFC-t összevonva létrejött a Higher Education Funding Council-ok¹⁵³ rendszere, minden egyes országrészre külön regionálissá téve a felsőoktatás finanszírozásának allokációját (az angliai felsőoktatás-finanszírozásért felelős szerv a HEFCE). A felnőttoktatás egyéb formáinak finanszírozására a törvény létrehozta a Further Education Funding Council for England (FEFCE) nevű szervezet, mely a további formáiban 2001-től Learning and Skills Council (LSC)¹⁵⁴, majd 2010 óta Skills Funding Agency¹⁵⁵ és Young People’s Learning Agency¹⁵⁶ néven működik tovább.

Az 1997-es Dearing-jelentés¹⁵⁷ javasolta az addig teljes mértékben állami forrásokból finanszírozott felsőoktatás felváltását egy „vegyes rendszerrel”, melyben az állami forrás mellett megjelenik az alacsony kamatozású „diákhittel” megtámogatott tandíj elem is (klasszikus formájában a diákhitelezés 1990 óta létezik a hallgatók költségeinek finanszírozására). A jelentés ajánlásait követően született meg az Education (Student Loans) Act (1998)¹⁵⁸. A törvény legfontosabb újítása az volt, hogy bevezette a Dearing-jelentésben javasolt tandíjat maximum 1000 GBP mértékben (évről évre az inflációval korrigálva), egybekapcsolva azt egy – későbbi – éves átlagkeresettől függő diákhitelrendszerrel.

¹⁵² Further Higher Education Act 1992. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1992/13/contents> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁵³ <http://www.hefce.ac.uk/aboutus/history/> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁵⁴ Learning and Skills Council. <http://www.lsc.gov.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁵⁵ Skills Funding Agency. <http://skillsfundingagency.bis.gov.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁵⁶ Young People’s Learning Agency. <http://www.ypla.gov.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁵⁷ Report of the National Committee of Inquiry into Higher Education (1997). <http://www.leeds.ac.uk/educol/ncihe/> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁵⁸ Higher Education Act 1998. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/1/contents> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

A 2004-es Higher Education Act¹⁵⁹ jelentős mértékben átalakította az addigi szabályozást és finanszírozási hátteret. Egyik jelentős újítása az volt, hogy az addigi 1000 GBP-s tandíj felső határát 2006-tól 3000 GBP-re növelte, azonban lehetőséget biztosított az egyetemeknek, hogy az összeghatáron belüli mértéket szabadon állapítsák meg a hallgatók számára. Átalakították a diákhitelrendszert is, így az állami által előzetesen meghitelezett tandíjat, illetve az azt fedező diákhitelt a hallgató csak tanulmányai befejezése után, 15 000 GBP feletti éves jövedelem esetén köteles elkezdni a hitel törlesztését.

A gazdasági válságra és az átalakuló demográfiai-társadalmi viszonyokra reflektálva a munkáspárti Brown-kormány felkérésére elindított, de már a konzervatív liberális kormányzat alatt publikált, John Browne-féle Browne¹⁶⁰ javasolta többek között a tandíjrendszer átalakítását és a tandíj felső határának 9000 GBP-re történő emelését. Bár a jelentést számos kritika érte, a tandíjemelést végül 2010 végén elfogadták, és a Cameron-kormány által készített újabb Fehér Könyv alapján¹⁶¹ megindult az angol felsőoktatás 2012–13-tól életbe lépő, nagyszabású reformja.

3.2.2. A finanszírozás rendszere

Angliában kb. 130 felsőoktatási intézmény működik, az intézmények felosztása jól leképezi a felsőoktatás történeti fejlődését. Az intézményrendszeren belül 5 különböző felsőoktatási intézménytípust különböztethetünk meg:

1. hagyományos (kutató) egyetemek;
2. korábban politechnikumként működő egyetemek;

¹⁵⁹ Higher Education Act 2004. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/8/contents> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁶⁰Securing a Sustainable Future for Higher Education (2010). <http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/corporate/docs/s/10-1208-securing-sustainable-higher-education-browne-report.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁶¹ Students at the Heart of the System – White Paper (2011). <http://c561635.r35.cf2.rackcdn.com/11-944-WP-students-at-heart.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

3. „új” egyetemek, melyek korábban „college of higher education” formában működtek;
4. college-ok egy csoportja, amelyek egyetemmé nyilvánítása folyamatban van;
5. a fentiek mellett működnek még ún. „further education college-ok” is.

Az egyetemek szerkezete a következőképpen épül fel. Az egyetemek élén formálisan a Chancellor áll, akinek elsődleges funkciója a reprezentálás. A valódi „senior officer” a Vice-Chancellor, akinek munkáját több Pro/Vice Chancellor segíti. Az egyes szakterületek (mint pl. a kutatás, innováció stb.) irányítását a Presidentekre vagy az ő helyetteseikre bízhatják. Az egyetemek önkormányzatisággal rendelkező ún. „self-governing” szervezetek, melyek forrásfelhasználásban és a hallgatói létszám meghatározásában nagyfokú autonómiát élveznek. Az intézmény szempontjából lényeges, stratégiai döntéseket a Council/Board of Governors hozza, mely általában különböző bizottságokra oszlik. Létezik a fent említettek mellett az egyetemeknek egyféle közgyűlése (General Assembly vagy Congregation), mely jóformán az összes alkalmazottat tömöríti. A Councilok/Board of Governorsok vezetőit a Committee of University Chairs¹⁶² (CUC) tömöríti.¹⁶³¹⁶⁴ Emellett léteznek még egyetemi, önszerveződő össz-érdekképviselői szervezetek, mint a Universities UK¹⁶⁵ és a GuidHE.¹⁶⁶

Tanulmányunkban az angliai egyetemek szerkezeti felépítésére példaként a University of Manchester alapokmányát vizsgáltuk meg. Az egyetem alapokmánya követi a fentebb általánosan említett szerkezeti felépítést, miszerint az egyetem stratégiai döntéseiért a Board felel, melynek van

¹⁶² Committee of University Chairs. <http://www2.bcu.ac.uk/cuc> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁶³ Kováts, i. m. 97.

¹⁶⁴ Guide for Member of Higher Education Governing Bodies in the UK. (http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2009/09_14/09_14.pdf) (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁶⁵ Universities UK. <http://www.universitiesuk.ac.uk/AboutUs/Pages/About-Us.aspx> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁶⁶ GuidHE. http://www.guildhe.ac.uk/en/about_guildHE/ (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

egy elnöke (Chair), illetve további helyettesei (Deputy Chair). Az alapokmány szerint a President az egyetemi döntések végrehajtója, a Vice-Chancellorral együtt, mindkettőjüket a Board jelöli ki a szenátus véleményezésével. Az egyetem „közgyűlésének” (General Assembly) végrehajtói jogokkal fel nem ruházott elnöke a Chancellor.¹⁶⁷

A felsőoktatás állami irányítását és finanszírozásának központi kezelését a Gazdasági, Innovációs és Szakképzési Minisztérium [Department for Business, Innovation and Skills (BIS)]¹⁶⁸ végzi, mely 2009-ben jött létre az addigi Department for Innovation, Universities and Skills (DIUS) és a Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform (BERR) egyesítéséből. Fontos kiemelni, hogy a (köz)oktatáspolitikai nem a BIS-hez, hanem a Department of Education-höz (DfE) tartozik. Ez is mutatja, hogy a felsőoktatást a londoni kormányzat már sokkal inkább az üzleti szféra és az innovációs politika, semmint általános oktatáspolitikai részeként kezeli.

Az Egyesült Királyságban a felsőoktatásra fordított állami kiadások összesen a GDP 0,8%-át tették ki, ez a szám elmarad az OECD átlagától, mely 1,3%. A felsőoktatás intézmények kiadásai ugyanebben az évben a GDP 1,2%-át tették ki.¹⁶⁹ A felsőoktatás forrásai egyfelől az állam által biztosított költségvetési támogatásokból, másfelől magánforrásokból (elsősorban tandíj, illetve egyéb kutatásra, illetve tanulmányokra szánt, magánszféra által biztosított források) származnak. A felsőoktatási intézmények kiadásai 1995 és 2008 között 67,8%-kal nőttek,¹⁷⁰ ami a magánforrások, elsősorban a tandíj bevezetésének köszönhető, hiszen az állami források mértéke nem változott.

¹⁶⁷ Statutes of the University of Manchester. <http://www.manchester.ac.uk/medialibrary/governance/statutes.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁶⁸ <http://bis.gov.uk/policies/higher-education/funding-councils/hefce> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁶⁹ Kováts, i. m. 111.

¹⁷⁰ OECD (2011): *Education at Glance*, 222. <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

39. táblázat. A felsőoktatási intézmények bevételi forrásai és kiadásai generálisan, 2009–2010-es megoszlás alapján¹⁷¹

Bevételi és kiadási struktúra	2009–2010	
	Ezer GBP	Arány
Bevételek összesen	26 795 787	
Finanszírozási tanácstól (HEFCE)	9 043 115	33,7%
Tandíj és oktatási szerződés	8 272 137	30,9%
Kutatási támogatás és szerződés	4 345 421	16,2%
Egyéb bevétel	4 915 913	18,3%
Alapítványi és befektetési bevétel	219 201	0,8%
Kiadások összesen	25 856 373	
Bérek	14 642 901	56,6%
Egyéb működési kiadások	9 363 684	36,2%
Értékcsökkenés	1 396 584	5,4%
Kamatok és más pénzügyi költségek	453 204	1,8%

Forrás: HESA¹⁷²

A 2009–2010-es tanévben a felsőoktatási intézmények bevétele összesen 26 795 787 000 GBP volt, melynek 33,7%-a származott a finanszírozási szervtől (fenntartótól), 30,9%-a tandíjból és egyéb oktatási szerződésekből, 16,2%-ot tett ki a kutatási támogatásokból származó bevétel, míg 18,3%-ot egyéb forrásokból teremtettek elő az intézmények, és csupán 0,8%-ra tehető az alapítványi és egyéb befektetési támogatások összege.

Az állami források allokációjáért a fentebb már említett HEFCE, kisebb részben pedig a Research Council felel, mely az egyetemek kutatási tevékenységéhez allokál állami forrásokat (a kutatás finanszírozását a tanulmány részletesen a 3. pontban fejti ki.) Fontos megjegyezni, hogy a finanszírozási rendszer átalakítása jelenleg (a tanulmány megjelenésének idején) is folyamatban van, a 2012–13-as tanévtől lép életbe.

¹⁷¹ Kováts, i. m. 99.

¹⁷²Department for Business, Innovation and Skills.

http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_datatables&Itemid=121&task=show_category&catdex=1
(letöltés dátuma: 2012. február 21.)

A jelenlegi rendszerben a HEFCE által folyósított támogatások túlnyomó része ún. oktatási támogatás (a rendszeres támogatás része), melyet az intézmények lényegében fejkvóta alapon kapnak meg egy évente lefolytatott, néglépcsős eljárást követően.

- Első lépésként az intézmény megadja a HEFCE részére a tervezett hallgatói létszámot, képzések és képzési szintek szerinti bontásban.
- Második lépésként készül egy kalkuláció az adott intézmény alapvető forrásigényéről, amelynek során figyelembe veszi a tanács az egyetem által leadott hallgatói létszámot, illetve annak sajátosságait (alapképzésben és posztgraduális képzésben résztvevő hallgatók szerint), valamint az intézmény egyéb sajátosságait.
- Harmadszor készül egy kalkuláció az adott egyetem tényleges erőforrásait illetően, amely az előző évi HEFCE-támogatás inflációval és más tényezőkkel korrigált értékéből, illetve a várható tandíjak mértékéből áll össze. Ha a tényleges és az alapvető forrásigény eltérése meghaladja az 5%-ot, akkor vagy a HEFCE változtat a támogatás mértékén, vagy a hallgatói létszámon kell változtatni.
- Negyedik lépésként a HEFCE és az adott felsőoktatási intézmény finanszírozási megállapodást köt egymással, amelyben rögzítik az intézmény által vállalt alapképzési és posztgraduális hallgatók létszámát.^{173 174}

Ezen felül a másik jelentős bevételi forrás a hallgatók által (valójában a diákhitelrendszer segítségével) fizetett tandíj, mely 2006 óta maximum 3000 GBP (2006–2009 között 1,3 milliárd GBP-vel nőtt az e forrásból származó bevétele az egyetemeknek), 2012–13-tól azonban ez az összeg 9000 GBP-re nő. Kiemelendő, hogy e megkötések a brit, illetve az európai uniós tagállamok polgáira vonatkoznak. (A felsőoktatásban tanulók

¹⁷³ Kováts, i. m. 102.

¹⁷⁴HEFCE (2010): *Guide to Funding. How HEFCE allocates its funds.*
http://www.hefce.ac.uk/Pubs/hefce/2010/10_24/10_24.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

megközelítőleg egyharmada nem brit, ezek közül pedig nagyjából 70-75% nem uniós állampolgár.¹⁷⁵⁾

A jelenlegi rendszer hátulütője, hogy nem teremt valódi versenyhelyzetet a felsőoktatási intézmények között; ezért ennek elősegítése céljából indult el a Browne-jelentés, illetve az azt követő 2011-es Fehér Könyv alapján a korábban már említett reformfolyamat.

A reform a hallgatói férőhelyek újraelosztását helyezi középpontba az ún. „core and margin” modellre alapozva. Eszerint minden intézményre vonatkozóan meghatároznak egy alap (core) hallgatói létszámot, illetve a maradék helyekért (margin) minden intézmény szabadon versenyezhet.¹⁷⁶

Az előzetes tervek szerint az alaphelyek száma minden évben csökkenne. A legjobb érettségi eredményeket elérő hallgatók közül korlátozás nélkül bármennyit felvehet egy intézmény, miközben az elvárt érettségi eredmény szintjét fokozatosan lazítani kívánják. Az említett módszerrel az első évben 65 000 hely újraelosztását tennék lehetővé, valamint további 20 000 helyet kívánnak felszabadítani azon intézmények számára, melyek jó minőségű és viszonylag olcsó szolgáltatásokat nyújtanak, azaz a tandíjuk átlagosan 7500 GBP alatt van.¹⁷⁷

A tandíj, illetve az azzal párhuzamosan bevezetett diákhitel megemelésével jelentősen csökken a HEFCE által a felsőoktatási intézmények számára az eddig fejkvótarendszer alapján folyósított, fent említett oktatási támogatás (számítások szerint az új diákhitelrendszer kb. 3 milliárd GBP-t igényel 2014–15-ig, ennek érdekében az oktatási támogatást ezzel párhuzamosan 2,5 milliárd GBP-vel csökkentik).¹⁷⁸ Ennek következtében az intézményeknek kifejezetten érdekében fog állni, hogy a szolgáltatások színvonalának emelésével, illetve az „ár-érték

¹⁷⁵ Universities UK (2011): *Higher education in facts and figures*. (<http://www.universitiesuk.ac.uk/Publications/Documents/HigherEducationInFactsAndFiguresSummer2011.pdf>, letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁷⁶ Students at the Heart of the System... i. m. (<http://bis.gov.uk/assets/biscore/higher-education/docs/h/11-944-higher-education-students-at-heart-of-system.pdf> letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁷⁷ Kováts, i. m. 103.

¹⁷⁸ Students at the Heart of the System... i. m.

arány” tekintetében rentábilisnak minősülő képzések kialakításával vonzóvá tegyék a hallgatók számára önmagukat. Ugyanis míg eddig a felsőoktatási intézmények számára az elsődleges bevételi forrást a HEFCE által folyósított állami forrás biztosította – mely ugyan fejkvóta alapján került az adott felsőoktatási intézményhez, de a hallgató magát az forrásallokációt, illetve annak összegét nem befolyásolhatta –, az új rendszer életbelépését követően finanszírozási szempontból a döntő pénzügyi sor elsősorban a tandíj lesz. Ezen összeg (illetve annak fedezetére szolgáló diákhitel) felett azonban már nem az állam, hanem a Student Loan Company-n¹⁷⁹ (SLC, a magyar Diákhitel Központ Zrt-hez hasonló diákhitelt folyósító szerv) keresztül a hallgató rendelkezik.

Mivel a hallgató az eddigieknél jóval nagyobb – esetenként akár háromszor akkora – összeget fizet, mint eddig, jóval nagyobb elvárásokat támaszthat az oktató intézmény felé. Nyilvánvalóan egy „kisebb tandíj-nagyobb állami fejkvóta” alapon működő rendszerben – bár a hallgató is fizet – sokkal kevésbé várható el minőségi oktatás.

A fehér Könyvben lefektetett irányok a következő pontokban foglalhatóak össze.

A tanulmányokra fordított állami támogatást (teaching grant) radikálisan csökken, ezzel párhuzamosan növelik a tandíj összegét, és kiterjesztik a diákhitelrendszer lehetőségeit annak fedezetére. Némely kiemelt képzéseket (tudományos, mérnöki, orvosi képzések), amelyek költségét a megemelt tandíj sem fedezné teljes egészében, azonban továbbra is a HEFCE által allokált forrásokból tartanak fenn.¹⁸⁰ A diákhitel visszafizetésére a hallgatóknak 30 év áll rendelkezésre. A visszafizetést abban az esetben kell csak a végzett hallgatónak megkezdeni, amennyiben éves átlagkeresete eléri a 21 000 GBP-t, továbbá fontos

¹⁷⁹ <http://www.slc.co.uk/about-us/what-we-do.aspx> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁸⁰ Students at the Heart of the System... i. m. (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁸⁰ Students at the Heart of the System... i. m.

megemlíteni, hogy a hitelösszeg 30%-át az állam átvállalja, így csupán 70%-ot kell a hallgatónak visszafizetnie.

Az említett felsőoktatást érintő változtatásokról széles körű konzultáció zajlott, illetve zajlik. Az első konzultációra 2011 júniusa és szeptembere között került sor, melyben összesen 207 válaszadó vett részt, ezek közül 115 személy felsőoktatási intézményből, 41 further education college-okból, 5 egyéni válaszadó, valamint 46 válaszadó egyéb szervezetektől (érdekképviselői szervezetek, munkaadók stb.)¹⁸¹ Továbbá egy hasonló tematikájú konzultáció jelenleg is folyamatban van. Az új finanszírozási rendszer azonban nem fogja megszüntetni a felsőoktatás állami finanszírozását, ellenkezőleg, összességében az intézmények finanszírozása 2014–2015-től növekedni fog. 2 milliárd GBP jut az oktatás finanszírozására, 7 milliárd GBP a diákhitelrendszer finanszírozására, illetve 1,5 milliárd a minőségi kutatásra. Ez összesen 10%-os növekedést jelent, azonban a növekmény függ a diákhitelzéssel összefüggő befektetésektől.¹⁸² Fontos kiemelni, hogy a Fehér Könyv egyik legfontosabb változtatása az lesz, hogy – az eddigi gyakorlattal ellentétben – ezentúl a levelező, illetve a távoktatásban részt vevő hallgatók részére is elérhetővé válik a diákhitel, mely a tandíj teljes összegét fedezi.¹⁸³ Az új rendszer szinte minden nappalis, első diplomás hallgató részére (a Fehér Könyv szerint a hallgatók 95%-ának részére) biztosít megélhetéshez szükséges támogatást, ez egyúttal növekedést jelent a támogatás összegében is.¹⁸⁴

Minden nappalis, első diplomás hallgató részére biztosított lesz a megélhetést fedező diákhitel. Azon hallgatók, akik családjának éves összjövedelme nem haladja meg a 25 000 GBP-t, megemelik a vissza nem

¹⁸¹ Teaching funding and student number controls from 2012-13: summary of responses to consultation and decisions made (2011). http://www.hefce.ac.uk/pubs/circlets/2011/cl26_11/cl26_11.PDF (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

¹⁸² Students at the Heart of the System... i. m.

¹⁸³ Students at the Heart of the System... i. m. (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

¹⁸⁴ Students at the Heart of the System... i. m. (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

térítendő, megélhetést finanszírozó támogatások összegét 2 900 GBP-ről 3 250 GBP-re. Azok a hallgatók, akiknek a családjában az éves összjövedelem 42 600 GBP alatti, részleges támogatásra lesznek jogosultak. Összességében 500 000 hallgató esetében fog emelkedni a vissza nem térítendő állami támogatások összege a jelenlegi helyzethez képest.

Fontos megjegyezni, ahogy erre már korábban is kitértünk, hogy a tanulmányok finanszírozását fedező diákhitel törlesztését csak abban az esetben kell elkezdni, ha a végzett hallgató éves átlagjövedelme meghaladja a 21 000 GBP-t, valamint a törlesztés keresetarányosan fog történni.¹⁸⁵ Az Fehér Könyv kalkulációja szerint a magas keresettel rendelkező egykori hallgatók a tandíj egészét vissza fogják fizetni, míg becslések szerint a hallgatóknak nagyjából egynegyede kevesebbet fog fizetni, mint amennyit a jelenlegi rendszer szerint kellene visszafizetnie.

A reform hosszú távú hatása az lehet, hogy amellet, hogy a felsőoktatási szféra versenyeztetését állítja a középpontba, hosszú távon tehermentesíti az állami költségvetést. A HEFCE oktatási támogatása – mely fejkvóta alapján került kiosztásra a felsőoktatási intézmények között – végső soron költségvetési, vissza nem térítendő támogatásnak minősült. Ennek folyamatos, nagyarányú csökkentésével, illetve a megemelt tandíj és diákhitel preferálásával azonban már csak kisebb részben az állam, nagyobb részben a hallgatók – ha utólagosan is – de finanszírozzák a rendszert. A rendszer kiteljesedésével (mikor az utolsó évfolyam is kifut, mely még a korábbi finanszírozási rendszer alapján kezdte meg tanulmányait) elméletileg önfinanszírozóvá válhat a felsőoktatás egy része. Hiszen ha egyre nagyobb tömegek kezdik meg az általuk felvett diákhitel visszafizetését a Student Loans Company-nak (SLC), az azokat a forrásokat újra ki tudja helyezni a rendszerbe újonnan belépő hallgatók részére.

¹⁸⁵ Students at the Heart of the System... i. m. (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

3.2.3. A minőség alapú finanszírozás szerepe

A minőségellenőrzés egyik alapintézménye a Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA)¹⁸⁶, mely 1997 óta végzi a felsőoktatás minőségellenőrzését (1992–1997 között ezt a feladatot a HEFCE látta el). Az ügynökség non-profit szervezet, tevékenységét cég formájában látja el. Forrásait az egyetemektől, illetve college-októl, valamint piaci szereplőktől – melyek külön e tevékenység támogatására leszerződhetnek a HEFCE-vel – vagy egyéb állami szervektől – szerzi. Tevékenysége alapvetően nem önálló minőségi standardok felállításából és azok ellenőrzéséből áll, hanem az egyes felsőoktatási intézmények – autonómiájuk révén – önállóan kialakított minőségi standardjainak ellenőrzéséből, az azokat minősítő, illetve azokhoz kapcsolódó tanácsadó jelentések, audtiók elkészítéséből. A 2011-es Fehér Könyv is kitér a minőségbiztosítás megerősítésére. 2011 szeptemberétől a QAA új rendelkezéseket vezetett be, melyek a hallgatókat sokkal jobban bevonják a minőségellenőrzés folyamatába. Minden intézménynél a felülvizsgálati csoportok (review team) tagjai között lesz egy hallgató, valamint a csoportoknak sokkal nagyobb lehetősége lesz figyelembe venni a hallgatók véleményét az intézményük oktatásának minőségéről.¹⁸⁷ Az ellenőrzési folyamatok követően a QAA nyilvánosságra hozza a jelentéseit, melyek részben a hallgatói véleményeket is tükrözni fogják. A Fehér Könyv arra biztatja az intézményeket is, hogy a jövőben vonják be a diákokat a minőségellenőrzési folyamatba. A minőségellenőrzés megerősítése nagyobb transzparenciához, illetve az új rendelkezésekben való bizalom növekedéséhez vezethet.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Quality Assurance Agency. <http://www.qaa.ac.uk/AboutUs/Pages/default.aspx> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

¹⁸⁷ Students at the Heart of the System... i. m. (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

¹⁸⁸ Students at the Heart of the System... i. m. (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

A másik fontos intézmény, mely a hallgatók esélyegyenlőségét hivatott biztosítani az Office for Fair Acces (OFFA).¹⁸⁹ Az OFFA egy független, nem kormányzati szerv, melynek fő tevékenysége, hogy támogassa az alacsony keresetű, alulreprezentált társadalmi csoportokból érkező hallgatókat. A 2006–2007-es tanévtől működik, ugyanis ebben a tanévben vezették be a megemelt tandíjat.¹⁹⁰

Mivel a kutatások finanszírozása, illetve magára a kutatásokra, kutatás-fejlesztésre fektetett hangsúly egy felsőoktatás intézménynél a minőségi oktatásnak egyfajta fokmérője, ezért részletesebben foglalkozunk a kutatások finanszírozásával is. Az egyetemek kutatásaiból származó bevétel több forrásból származhat: egyrészt kutatási szerződésekből, másrészt a kutatási tanácsok (Research Council)¹⁹¹ által meghirdetett és versenyeztetés keretében kiosztott forrásokból. A kutatási tanácsok évente kb. 3 milliárd GBP osztanak ki a kutatásban élen járó egyetemeknek. A Research Councils UK honlapja szerint a tanács által folyósított támogatás a világszínvonalú brit kutatás fenntartását szolgálja.¹⁹² Harmadik lehetőség a kutatások finanszírozására a HEFCE minőségi kutatásért járó támogatása, mely elsősorban az infrastruktúra- és kapacitás-fenntartás, illetve az alapkutatások támogatását szolgálja.¹⁹³

A kutatási tanácsok által nyújtott támogatás odaítéléséről versenyeztetéssel független szakértői értékelés (peer review) alapján döntenek. A pályáztatási folyamatról minden egyes tanácsnál külön megtalálhatók a vonatkozó információk. Hét különböző tanács létezik, melyek különböző szakterületek finanszírozásáért felelősek (pl. művészetek, humán területek; biotechnológia és biológiai tudományok; mérnöki és fizikai tudományok; gazdasági és társadalomtudományok; orvosi tudományok; természetes környezettel foglalkozó terület; tudományok és

¹⁸⁹ Office for Fair Acces. <http://www.offa.org.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

¹⁹⁰ Quality for Fair Acces, i. m.

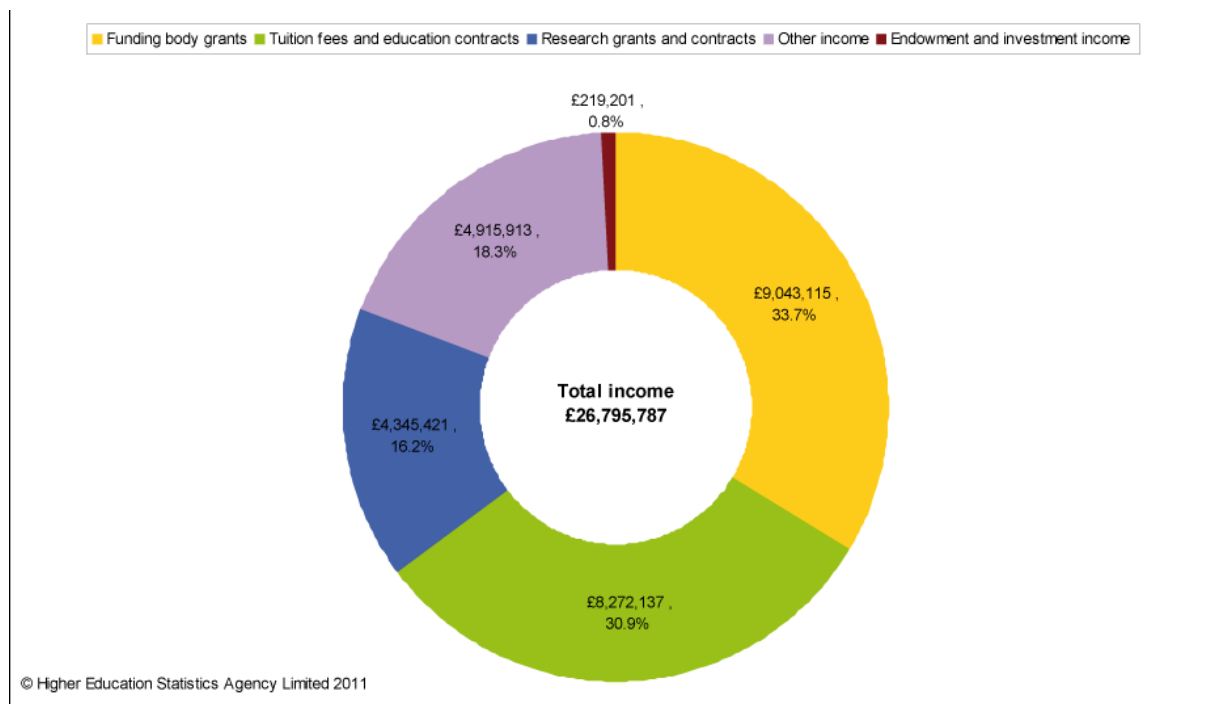
¹⁹¹ Research Councils UK. (<http://www.rcuk.ac.uk/research/Pages/home.aspx>, letöltés: 2012. február 22.)

¹⁹² Research Councils UK, i. m.

¹⁹³ Kováts, i. m. 105.

technológiai terület). A pályázatokat a területért felelős tanácshoz kell benyújtani egy elektronikus rendszeren keresztül (Joint Electronic Submission System JeS), amely azt majd a fent említettek szerint értékeli.¹⁹⁴

2. ábra. A felsőoktatási intézmények bevételi forrásainak megoszlása, 2009–2010

Forrás: HESA. <http://www.hesa.ac.uk/content/view/2095/278/> (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

Jelmagyarázat (sorrendben): állami alapból érkező támogatás; tandíj és oktatási szerződésekből érkező bevétel; kutatási pályázatok és szerződések, egyéb bevétel; alapítványi és befektetési bevételek.

Hivatkozással a fejezet 2. pontjában a *finanszírozás rendszerénél* elemzett felsőoktatási intézmények bevételeire, a fenti diagram alapján is megállapítható, hogy a források 16,2%-át teszik ki a kutatási és egyéb szerződésekből származó bevételek, míg a bevételek 83,8%-ához elsősorban a HEFCE által allokált forrásokból, illetve tandíjkból és egyéb bevételekből jutnak hozzá az intézmények.

¹⁹⁴ Research Councils UK, i. m

A HEFCE által nyújtott kutatási támogatások elosztása a következőképpen történik:

Az eljárás alapjául a 4-5 évente ismétlődő értékelő eljárás eredményei szolgálnak (Research Assessment Exercise, RAE)¹⁹⁵. Az értékelés szabályai gyakran változnak, azonban a rendszer alapelvei állandóak. Ahogyan a kutatási tanácsok esetében, a HEFCE-nél is peer review alapján történik az értékelés. Az értékelési eljárások során az intézmények kutatói benyújtják a 4-4 legjobb publikációjukat, és ezeket országos tudományterületi értékelő panelek alapján minősítik.¹⁹⁶ Az értékelés eredménye, az adott területen folyó kutatás és annak minősége és volumene nagyban befolyásolja a finanszírozást, illetve annak mértékét.

A kutatási források allokációja két lépésben történik. Elsőként a rendelkezésre álló forrásokat a kutatási területek (research subject) forrásigénye, az adott területeken magasan teljesítő kutatói állomány nagysága, illetve egyéb stratégiai megfontolások alapján felosztják a kutatási területek között.¹⁹⁷ (2008-ban 67 ilyen terület volt).¹⁹⁸ A második lépésben az egyes kutatási területekre allokált forrásokat a Research Assessment Exercise eredményei alapján elosztják az intézmények között. Az RAE 5 különböző kategóriát állított fel a 2008-as felmérésben. A kutatási munkákat 4-es skála szerint értékelték: a legmagasabb besorolású (4*) világszinten vezető kutatási eredmény, ezt követi a nemzetközileg kiváló (3*), majd a nemzetközileg elismert (2*), illetve az országosan elismert (1*) kutatási eredmény. Azon kutatási eredmény, amely az országosan elismert szintet nem éri el, illetve nem felel meg a kutatási kritériumoknak, nem kerül egyik besorolás alá sem.¹⁹⁹ A fent részletezett besorolás egyben meghatározza a kutatásra fordítandó

¹⁹⁵ <http://www.hefce.ac.uk/research/ref/reform/> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

¹⁹⁶ Kováts, i. m. 105.

¹⁹⁷ Kováts, i. m. 105.

¹⁹⁸ Research Assessment Exercise 2008. <http://www.rae.ac.uk/Results/selectUOA.aspx> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

¹⁹⁹ Research Assessment Exercise 2008. Quality profiles. <http://www.rae.ac.uk/Results/intro.aspx> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

támogatás összegének mennyiségét: minél magasabb színvonalú egy kutatási eredmény, annál nagyobb a támogatás összege is. Az RAE-n elért eredménynek az egyetemek nagy jelentőséget tulajdonítanak, ugyanis a közvetlen – jelenlegi szabályozás szerint a HEFCE általi elsősorban tanulmányi – finanszírozás mellett, az adott felsőoktatási intézmény tőkevonzó képességére, illetve a hallgatók preferenciájára komoly hatással van.²⁰⁰

2008-ban 159 felsőoktatási intézmény összesen 2344 kutatást nyújtott be. Az eredmények bebizonyították, hogy az Egyesült Királyság továbbra is világ vezető országai között van a kutatásokat tekintve:

- a kutatásoknak 54%-a „világszinten vezető” vagy „nemzetközileg kiváló” kategóriát kapott;
- 87%-uk megfelelt a „nemzetközileg elismert” mércének (ezzel az első három besoroláshoz tartozott);
- 159-ből 150 intézményből kerül ki „világszinten vezető” munka;
- 49 intézményben a kutatók által benyújtott munkák a legmagasabb minősítést érték el.²⁰¹

A korábban bemutatott RAE helyébe 2014-től egy új rendszer, a *Research Excellence Framework* (REF)²⁰² lép, amely egy önálló keretet fog biztosítani a kutatás finanszírozására és értékelésére. A kutatások minősége továbbra is elsődleges szempont lesz az értékeléseknél, azonban nagyobb arányban fog szerepet játszani a mennyiségi indikátorok használata is, ideértve az ún. bibliometriai adatokat. A kutatások vizsgálatánál figyelembe fogják venni azoknak a társadalomra kifejtett hatását is.²⁰³

²⁰⁰ Kováts, 2011, i. m.106.

²⁰¹ Baskerville, S. – MacLeod, F. – Saunders, N. (2011): *A Guide to UK Higher Education and Partnerships for Overseas Universities*. UK Higher Education International and Europe Unit, London, 18.
<http://www.international.ac.uk/resources/Guide%20to%20UK%20HE%20and%20Partnerships%20ENGLISH%20FINAL.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

²⁰² Baskerville—MacLeod—Saunders, i. m.

²⁰³ Baskerville—MacLeod—Saunders, i. m.

Az új rendszer előkészítése éveket vett igénybe. 2006-ban a kormányzat kezdeményezésére indult meg a kutatásfinanszírozási rendszer átalakítását kezdeményező reformfolyamat. A kormányzati egyeztetéseket követően a HEFCE 2007 márciusára nyilvánosságra hozta a terveket, amelyekről 2007 novemberében megkezdődött a konzultáció. Ennek alapján a finanszírozó szerv végrehajtott egy kísérleti műveletet, mely a bibliometriai mutatók használatát vizsgálta a kutatás minőségével összefüggésben. A kísérletet 2009 novemberében újabb egyeztetés követett. A konzultáció a kutatás-fejlesztés hatásának mérésére vonatkozó javaslatokat tartalmazott, melynek eredményét 2010 márciusában hozták nyilvánosságra a finanszírozó szervek kezdeti döntéseivel együtt az új rendszerre vonatkozóan. A javasolt értékelési módszer hatásait 2010-ben tesztelték, majd 2011 márciusában nyilvánosságra hozták a hatásvizsgálat eredményeit.

A REF továbbra is a kutatási tanácsok leírásánál már említett peer review alapú értékelésre fog épülni. 2008-ban még 67 értékelési panel 36-ra csökken, ezzel együtt a panelek összetétele is változni fog.²⁰⁴ Az értékelési szempontrendszer is átalakul az új rendszerben. Az egyik szempont a kutatási teljesítmények mennyisége és minősége lesz, ez fogja kitenni értékelés nagyobb részét. Az intézmények aktív kutatói által benyújtott legjobb négy publikációt értékelik majd. További újdonság, hogy az új rendszerben nemcsak tudományos publikációkat, hanem emás, gyakorlati orientáltságú munkát is be lehet nyújtani, melyekhez azonban mellékelni kell a kutatási folyamatot alátámasztó bizonyítékokat is.²⁰⁵

Második szempont a kutatás hatása (Research Impact), melynél az intézmények által benyújtott esettanulmányok jelentik majd az értékelés alapját. Az esettanulmányok azt fogják megmutatni, hogy egy intézmény

²⁰⁴ Kováts, i. m. 107.

²⁰⁵ Kováts, i. m. 107.

1993 és 2013 között milyen kutatásokat végzett és azok milyen tágabb eredménnyel, hatással jártak.²⁰⁶

A harmadik tényező a kutatási környezet, melynek értékelése során az intézmény kutatási területének fenntarthatóságát, életerősségét vizsgálják. A vizsgálathoz számos adatot, szöveges beszámolót, illetve statisztikai mutatót használnak fel.²⁰⁷ Az értékelési folyamatban a fent említett három tényezőt külön is értékeli egy ötfokozatú skálán, majd az így kialakult mechanizmus alapján súlyozásával jön létre az intézmény végső értékelése.

Az új, 2014-től bevezetendő rendszer korántsem fog könnyebb feltételeket biztosítani az intézmények kutatásának finanszírozására, azonban az előkészítésben részt vevő szakemberek hatékonyabb és az adott területekre jobban összpontosító eljárást várnak a REF-től.

3.2.4. Adatkezelés és -ellenőrzés

A finanszírozáshoz, intézményfenntartáshoz és általában véve a statisztikai adatok tárolásához szükséges információkat a felsőoktatási intézmények szolgáltatják. Ennek oka alapvetően az angliai fejlődésben rejlik, mely kivételes autonómiát biztosított az egyetemek és college-ok számára²⁰⁸ és alapvetően kizárta (vagy legalábbis jelentős mértékben korlátozta) a közvetlen központi, kormányzati beavatkozást az intézmények belső életébe – így az adataikba történő betekintésbe, azok kezelésébe is. Ez a tendencia a minőségbiztosítási követelmények megjelenésével, majd elterjedésével, az állami dotációk mértékének növekedésével részlegesen háttérbe szorult, és a 20–21. század

²⁰⁶ Kováts, i..m. 107.

²⁰⁷ Kováts 2011, i. m.107.

²⁰⁸ Temple, P. Dr.: National system analysis: United Kingdom. In: *Progress in higher education reform across Europe. Governance and Funding Reform in the European Higher Education Area. Volume 2: Methodology, performance data, literature survey, national system analyses and case studies.* 666. http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/funding/vol2_en.pdf (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

fordulójára végérvényesen felálltak azok az állami – vagy nem állami, non-profit központi – szervezetek, ügynökségek, melyek – továbbra is az egyetemek kötelező vagy „(fél)önkéntes” adatszolgáltatására alapozva – begyűjtik, osztályozzák, kezelik az egyetemek központi finanszírozásához, minősítéséhez, a statisztikakészítéshez stb. szükséges információkat.

A HEFCE – amellet, hogy felelős pl. a 2011–12-es tanévben megközelítőleg 6,5 milliárd GBP-nyi közpénz szétosztására a felsőoktatásban – egy ún. „assurance and institutional risk” szolgálatot is „üzemeltet”, a Finance and Corporate Resources igazgatóságának alárendelve.²⁰⁹ Ezen intézményi (minőség)biztosítást és kockázatokat felügyelő (al)szervezeti egység felügyeli a(z) intézményi) belső ellenőrzési, közösségi-testületi irányítási és kockázatkezelési – így a pénzügyi kockázatok kiszűrésével kapcsolatos – rendszereket.

Mivel az alapvetően fejkvóta-finanszírozásra beállított – a 2012–13-es reformokat megelőző – rendszer HEFCE által folyósított oktatási támogatásai (block grant) nagyban azon múltak, hogy az adott intézménynek milyen sajátosságai, adottságai vannak (hallgatói létszám, hallgatói és „földrajzi” sajátosságok stb.), a jogosulatlan állami támogatások megítélésének kiszűrésére elengedhetlenné vált a szolgáltatott adatok, információk valamilyen típusú, megbízható auditálása.²¹⁰

Fentiek érdekében az igazgatóság kiemelt tevékenységi körei közé tartozik az intézmények által szolgáltatott adatok, (minőségi) biztosítékok felülvizsgálata, hitelesítése (auditálás), az egyetemek pénzügyi helyzetének monitorozása, a lehetséges (pénzügyi) kockázatok felmérése, illetve az azokra történő figyelmeztetés.

Ahogy a fentiekben már említettük, a HEFCE által szétosztott források allokálása a felsőoktatási intézmények, illetve egyéb szervezetek által

²⁰⁹ <http://www.hefce.ac.uk/finance/assurance/> (letöltés dátuma: 2012. február 19.)

²¹⁰ Kováts, 2006. i. m. 101–102.

szolgáltatott információk alapján (is) történik, illetőleg ezen információk folyamatos egybevetésével, ellenőrzésével párosul. Az intézményekről a különféle statisztikai felmérésekből, a Felsőoktatási Statisztikai Hivatal (Higher Education Statistics Agency, HESA)²¹¹ által szolgáltatott adatsorokból és az Információs Ügynökség (Information Authority) által elindított, ún. Individualized Learner Record-ból (is) állnak rendelkezésre információk.²¹² A HEFCE felelős szolgálata ezeket folyamatosan auditálja, megállapításait az alábbi felmérésekre alapozza: Higher Education Students Early Statistics Survey (HESES)²¹³; a Higher Education in Further Education: Students Survey (HEIFES)²¹⁴; Research Activity Survey (RAS)²¹⁵. A szolgálat mindemellett minden egyes felsőoktatási intézménybe ötévenként „kiszáll” és „intézményre szabott” adatgyűjtést végez. A kérdőívek megfelelő kitöltését, illetve az ún. „good practices” (kb. „bevált módszerek”) elterjedését segítő, útmutatókat ad ki, ajánlásokat fogalmaz meg pl. nem csak az adatgyűjtésre, de a kockázatkezelésre, az intézményirányításra, stratégiamenedzsmentre és a pénzügyekre vagy az ingatlankezelésre vonatkozóan is. Mivel ezekre az intézmények belső auditorjai (könyvvizsgálói, egyféle független „számvevői”) is jelentős mértékben támaszkodnak, ezen nem kötelező jellegű ajánlások elterjedt használata az adatkezelés, -felhasználás egységesülése irányába mutat.

Azonban természetesen nem csak az ilyen „soft” jellegű dokumentumoknak van jelentősége fentiekkel összefüggésben. Végző soron az egész rendszer lényege, hogy az intézmények eleget tudjanak tenni a HEFCE által a finanszírozáshoz rögzített követelményeknek, és létrejöhessen közte és az egyetem vagy college között a Financial

²¹¹ Higher Education Statistics Agency. <http://www.hesa.ac.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 19.)

²¹² <http://www.theia.org.uk/ilr/> (letöltés dátuma: 2012. február 19.)

²¹³ <http://www.hefce.ac.uk/learning/datacoll/heses/> (letöltés dátuma: 2012. február 19.)

²¹⁴ Higher Education in Further Education: Students Survey 2010-11. http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2010/10_27/ (letöltés dátuma: 2012. február 19.)

²¹⁵ Research Activity Survey 2010. http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2010/10_28/ (letöltés dátuma: 2012. február 19.)

Memorandumnak nevezett megállapodás, melyet időről időre újrakötnek. Ez pontosan rögzíti az állami támogatás feltételeinek és követelményeinek minden pontját.²¹⁶ A Memorandum tartalmazza az ún. Audit Code of Practice-t is, mely leírja a HEFCE által megkövetelt hatékony el-, illetve beszámoltatási, és auditálási kötelezettségeket, valamint keretül szolgál a felsőoktatási intézményeket ellenőrző független külső, valamint belső auditorok tevékenységének.²¹⁷ Előbbieket a Council of Higher Education Internal Auditors (CHEIA), utóbbiakat a HEFCE által létrehozott fórum, a Higher Education Audit Liaison (HEAL) Group tömöríti.²¹⁸ „Végső biztosítékképp” az intézmények belső auditjait az auditáló bizottságok (audit committees) felügyelik – az adott egyetem vagy university college vezető testületeinek megbízásából, azonban azoktól függetlenül.

Az említett, intézményi finanszírozáshoz szükséges Financial Memorandum alapján a felsőoktatási intézmények folyamatos adatszolgáltatásra kötelezettek éves „elszámolási jelentésükben” (annual accountability returns), melynek több részre bontott, közel fél éves folyamata – a jelenlegi processzus 2011 decemberétől 2012 júniusáig tart²¹⁹ – lehetőséget ad HEFCE és a felsőoktatási intézmények közötti „up-to-date” információáramlásra.²²⁰

Az információszabadságról szóló törvény (Freedom of Information Act 2000)²²¹ illetve az angolszász országokra jellemző, írott és íratlan „transzparencia-követelményeknek” megfelelően a felsőoktatási intézmények nem csak a HEFCE vagy a HESA, hanem általában a nyilvánosság számára is elérhetővé teszik finanszírozási adataikat, az

²¹⁶ Model Financial Memorandum between HEFCE and institutions – effective 1 August 2010 http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2010/10_19/ (letöltés dátuma: 2012. február 19.)

²¹⁷ Annex B: Audit Code of Practice. Model Financial Memorandum between HEFCE and institutions. 14--24. http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2010/10_19/10_19.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

²¹⁸ <http://www.cheia.ac.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

²¹⁹ <http://www.hefce.ac.uk/finance/assurance/returns/> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

²²⁰ Az aktuálisan kitöltendő, 2010–11-es évre vonatkozó jelentés kérdőívét csak 2011 szeptemberében hozták nyilvánosságra: http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2011/11_28/
A 2009–10-es évre vonatkozó, Financial health of the higher education sector. Including overview of 2009–10 annual accountability returns c. összegzést 2011 júliusában publikálták http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2011/11_23/11_23.pdf

²²¹ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/36/contents> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

azzal kapcsolatos információkat. A 2004-ben az 1851-es alapítású Victoria University of Manchester és az 1824-es alapítású University of Manchester Institute of Science and Technology egyesüléséből létrejött University of Manchester (továbbiakban: UoM) többszintű és többdimenziós belső adatszabályozással és adatszolgáltatással garantálja az átláthatóságot és a biztos pénzügyi működést. Az alkalmazandó pénzügyi kontroll általános szabályait és elveit az UoM vezető testülete, a Board of Governors által elfogadott, és az egyetem általános szabályzatának (General Regulations) részét képező Financial Regulations tartalmazza. Ez az intézmény minden alkalmazottjára, illetve minden szervezeti egységére, illetve pénzügyi forrására kiterjedően szabályozza a pénzügyi felügyelet – köztük az auditálás – területét, az egyetem nevében aláírásra jogosultak körét, a bevételek kezelését, a számlázási rendszert, a kutatói ösztöndíjakat és szerződéseket, a fizetéseket, az egyetem által felvett és folyósított hitelek stb. E valóban számos területre kiterjedő, de inkább „sorvezető” jelleggel bíró szabályzatot az egyetem pénzügyi bizottsága által felterjesztett és a Board of Governors által elfogadott Financial Procedures bontja ki részleteiben mintegy 80 oldalon keresztül. Míg fentiek képezik az adatszolgáltatás szabályozási (mintegy „statikus”) oldalát, az egyetem évről évre (mintegy „dinamikusan”) nyilvánosságra hozza pénzügyi jelentését (Financial Statements), mely több mint 50 oldalon keresztül részletezi az adott tanévben lezajlott pénzügyi folyamatokat és az egyetem aktuális gazdasági helyzetét.²²²

Az adatszolgáltatáson, illetve annak ellenőrzésén belül kiemelkedő jelentősége van még egyéb, nem egyetemi szervezeteknek is. Az Egyesült Királyság – ez esetben Anglia – állami számvevőszéke, a National Audit Office (NAO) az auditálási-számvevőszéki vizsgálatok révén egyrésről kapcsolódik közvetlenül a felsőoktatási intézmények tevékenységéhez,

²²² Statement of Accounts 2011: Financial Statements for the Year Ended 31 July 2011 <http://documents.manchester.ac.uk/display.aspx?DocID=12021> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

másrészről felügyeli a felsőoktatásért felelős minisztérium (BIS), illetve az az alá tartozó HEFCE tevékenységét, pénzügyeit, költségvetési politikáját és támogatásait.²²³ Számvevőszéki jellegénél fogva azonban közvetlen szankcionálási hatáskörrel nem rendelkezik, azonban vizsgálati jelentésekkel, ajánlásokkal hozzájárul a finanszírozással összefüggő adatok, információk elemzéséhez – mint ahogy tette ezt nagy visszhangot kiváltó jelentésével, melyet a minisztérium és a HEFCE megbízásából, utóbbi finanszírozásának helyzetéről készített. Ebben többek között megállapította, hogy a HEFCE fent említett „risk assesment” eljárása során a magas kockázati („high risk”) kategóriába sorolt felsőoktatási intézmények nevét 3 évvel a besorolás után hozza csak nyilvánosságra, ezzel lehetőséget teremtve az intézmény számára, hogy kezelje a felmerült kockázatokat – azonban arra is, hogy rövidtávon esetlegesen alulinformálja az egyetemet, college-ot választó diákot.²²⁴

A NAO mellett fontos szerepe van még – főleg az adatok központi kezelésében – a Higher Education Statistics Agency-nek (HESA) és a felsőoktatási esélyegyenlőséget felügyelő Office for Fair Access-nek (OFFA).²²⁵

²²³ http://www.nao.org.uk/sectors/education_and_skills.aspx (letöltés dátuma: 2012. február 20.) A NAO az elsők között volt, mely felhívta a figyelmet a felsőoktatásra szánt állami források csökkentésének általa vélelmezett veszélyeire. Universities: NAO warns cuts pose bankruptcy risk. *BBC News*, 2011. március 4. <http://www.bbc.co.uk/news/education-12636185> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

²²⁴ „The Funding Council publishes an annual assessment of risk within the sector but does not routinely publish its assessments of individual institutions. The Funding Council shares risk assessments with institutions and other funding bodies. It delays publishing the identities of institutions At Higher Risk by three years, and potentially longer, to give the institutions time to rectify their difficulties and make appropriate provision for their existing students. As a greater proportion of funding begins to follow the student, however, the Funding Council needs to consider the balance between protecting institutions and their students, on the one hand, and enabling prospective students to take more informed decisions on where to study, on the other”. *Regulating financial sustainability in higher education. Report by the Controller and Auditor General. National Audit Office, 2011. március 4.* <http://www.nao.org.uk/idoc.aspx?docId=0e5011fb-9621-40c1-83f6-d26aa046a212&version=-1> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

²²⁵ A HESA és az OFFA szerepéről lásd a Finanszírozási adatok nyilvánossága c. fejezetet.

3.2.5. Vállalkozói kapcsolatok és forrásbevonás

Az Egyesült Királyságban a teljes oktatási intézményrendszerre a GDP 5,7%-át fordították 2008-ban az OECD szerint.²²⁶ A Világbank adatai szerint ugyanezen arány 5,4%.²²⁷ Az Eurostat ennél valamivel magasabb arányt, 7%-ot mutatott ki ugyanerre az időszakra²²⁸, azonban mindegyik szervezet számai megegyeznek abban, hogy a magánszektor finanszírozási hajlandósága a felsőoktatást tekintve igen alacsony. Az OECD szerint az oktatásra fordított költségekben a magánszféra csak a GDP 0,6%-áig van jelen (az Eurostat itt is magasabb arányt, 1,72%-ot mutat). Az oktatáson belül a széles értelemben vett felsőoktatásra („tertiary education”) az Egyesült Királyságban 2008-ban a GDP-nek csupán 1,2%-a jutott (OECD), fele-fele részben a köz-, illetve a magánszférából.²²⁹ Ugyanakkor az Eurostat egy másik adatsora szerint ez a szám a GDP-nek csak a 0,84%-át teszi ki, melyből 70%-kal részesednek az állam – vagy inkább a „közsféra” – dotációi, és 30%-ban a magánszektor.²³⁰ Kiemelendő ugyanakkor, hogy az Egyesült Királyságban az oktatás egészére fordított piaci források még mindig az EU-átlag felett vannak, és az uniós tagállamok közül csak a szigetország ez irányú mutatói hasonlíthatóak össze az oktatásfinanszírozásba az európainál jóval több magántőkét vonzó USA vagy Japán adataival.²³¹

²²⁶ OECD (2011): *Education at a Glance. OECD indicators.* 229. <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

²²⁷ Public spending on education – Databank. <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS.2012>. (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²²⁸ Educational expenditure statistics http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Educational_expenditure_statistics#Further_Eurostat_information (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

²²⁹ OECD, 2011. i. m. 231. <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 22.)

²³⁰ Reis-Sorin, Fernando -- Gheorghiu, Florin: *14% of the funding of education institutions in the EU in 2008 comes from private sources. Statistics in Focus.* Eurostat, 50/2011 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-050/EN/KS-SF-11-050-EN.PDF (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²³¹ Míg az USA-ban és Japánban a GDP 2,1, illetve 1,66%-át teszik ki az oktatásra fordított ún. vállalati források, addig az EU-átlag 0,75%. Az Egyesült Királyságban ez a mutató 1,72 (Reis-Sorin-- Gheorghiu, 2011, i. m. 5.).

A brit felsőoktatási adatokat közelebbről szemlélve, itt sem jutunk fentiekhez képest rendkívül eltérő következtetésre: bár a felsőoktatási intézmények bevételei és kiadásai jelentős mértékben emelkedtek az elmúlt években, a finanszírozást még mindig legjelentősebb mértékben az állami források – illetve az állami diákhitellel „megtámogatott” tandíjak – jelentik, és csak kisebb mértékben vannak jelen tisztán piaci források. A bevételek és kiadások növekedése leginkább az elmúlt évtizedben lezajlott tandíjemelésekből táplálkozó forrásbevonásnak köszönhető.

40. táblázat. Total income and expenditure by source of income and category of expenditure 2009/10 and 2008/09 (£ thousands)

	2009/10	2008/09	Percentage of Total	
			2009/10	2008/09
United Kingdom				
Funding body grants	9043115	8822101	33,7%	34,8%
Tuition fees and education contracts	8272137	7292848	30,9%	28,7%
Research grants and contracts	4345421	4148880	16,2%	16,4%
Other income	4915913	4748982	18,3%	18,7%
Endowment and investment income	219201	359107	0,8%	1,4%
Total income	26795787	25371918		
Staff costs	14642901	14169005	56,6%	56,8%
Other operating expenses	9363684	9084629	36,2%	36,4%
Depreciation	1396584	1300243	5,4%	5,2%
Interest and other finance costs	453204	385430	1,8%	1,5%
Total expenditure	25856373	24939307		

Forrás: Higher Education Statistics Agency, 2011²³²

Ahogy a már az a fentiekben már szó volt róla, Angliában a felsőoktatási intézmények által maximálisan elkérhető tandíj mértéke folyamatosan nőtt: 2006-ig 1000, 2006-tól 3000, az oktatási reform következtében 2012-től pedig (maximum) 9000 GBP volt, illetve lesz. A tandíjat önmagát ez esetben nehéz besorolni a források közé, hiszen természetesen nem a HEFCE által közvetlenül folyósított állami támogatások közé tartozik, azonban „szellemében” nem teljesen magánforrás, hiszen a hallgatók

²³² http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_datatables&Itemid=121&task=show_datatables (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

felsőoktatásban töltött éveik alatt a fizetendő tandíjat valójában az állam által nyújtott kedvezményes kamatozású diákhitelből finanszírozzák. Ezt azután persze a hallgató a munkaerőpiacra belépve fokozatosan visszafizeti az államnak: az említett reform évi 21 000 GBP-ben határozza meg azt a keresetet, amely felett az állampolgár megkezdheti hitelének törlesztését – így végül is az állami finanszírozás idővel „áttranszformálódik” magáná.

41. táblázat. Az angol felsőoktatási intézmények bevételei és kiadásai

Sources of income for HEIs in England 2008/09 and 2009/10 (£thousands)

	2008/09	2009/10	% change
Funding body grants	7,099,956	7,280,128	2.5%
Tuition fees and education contracts	6,286,180	7,142,075	13.6%
Research grants and contracts	3,340,849	3,499,088	4.7%
Other income	4,002,472	4,134,377	3.3%
Endowment and investment income	296,096	179,531	-39.4%
Total Income*	21,025,553	22,235,199	5.8%

* Includes income from joint ventures. Total income may not equal sum of rows - see note 3

Expenditure by type for HEIs in England 2008/09 and 2009/10 (£thousands)

	2008/09	2009/10	% change
Staff costs	11,664,396	12,073,096	3.5%
Other operating expenses	7,558,712	7,777,198	2.9%
Depreciation	1,086,282	1,167,709	7.5%
Interest and other finance costs	338,834	398,210	17.5%
Total Expenditure	20,648,224	21,416,213	3.7%

Forrás: HESA²³³

A piaci forrásbevonás és a tandíj összefüggéseinek tárgyalása kapcsán szükséges megemlíteni a külföldi, azon belül is a nem európai uniós államokból érkező hallgatók helyzetét. A brit felsőoktatási intézmények hallgatóinak 9%-a nem brit állampolgár, ezen belül pedig kétharmaduk az EU-n kívülről érkezett. A posztgraduális képzésekben még ennél is több nem eu-s hallgató vesz részt: az ilyen kurzuson tanuló nem brit állampolgárok száma 31%-ot tesz ki, akiknek háromnegyede érkezett az

²³³ HESA HE Finance Plus 2009/10.
http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=1985&Itemid=161 (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

unióon kívülről.²³⁴ Ahogy az alábbi táblázatok is mutatják, a külföldi hallgatók nem csak részarányukat, hanem számszerűsített létszámukat tekintve is fontos forrásai a brit (illetve angol) felsőoktatásnak. Ezt azért kell kiemelennünk, mert még az egyéb, eu-s állampolgársággal rendelkező diákokra érvényesek pl. a tandíj mértékére vonatkozó megkötések és jogosultak lehetnek bizonyos állami ösztöndíjakra és támogatásokra, addig az uniós állampolgársággal nem rendelkezők esetében az egyetemek keze nincs megkötve, esetükben a tandíj mértékének megállapításánál szabadon dönthetnek – amit a legtöbb esetben ki is használnak.

42. táblázat. Az Egyesült Királyság felsőoktatási intézményeiben tanuló hallgatók országokénti megoszlása, 2009–2010

	Undergraduates		Postgraduates		Total
	Full-time*	Part-time	Full-time*	Part-time	
England	1,095,800	512,500	249,865	235,465	2,093,630
Wales	73,750	25,825	14,265	14,050	127,890
Scotland	133,835	33,150	29,120	24,805	220,910
Northern Ireland	30,515	9,340	5,005	6,130	50,990
United Kingdom total					2,493,420
All students					
United Kingdom		1,292,460		795,155	2,087,615
Other European Union		100,280		24,770	125,050
Non European Union		239,425		41,335	280,760
Total		1,632,165		861,260	2,493,425

Forrás: Universities UK²³⁵

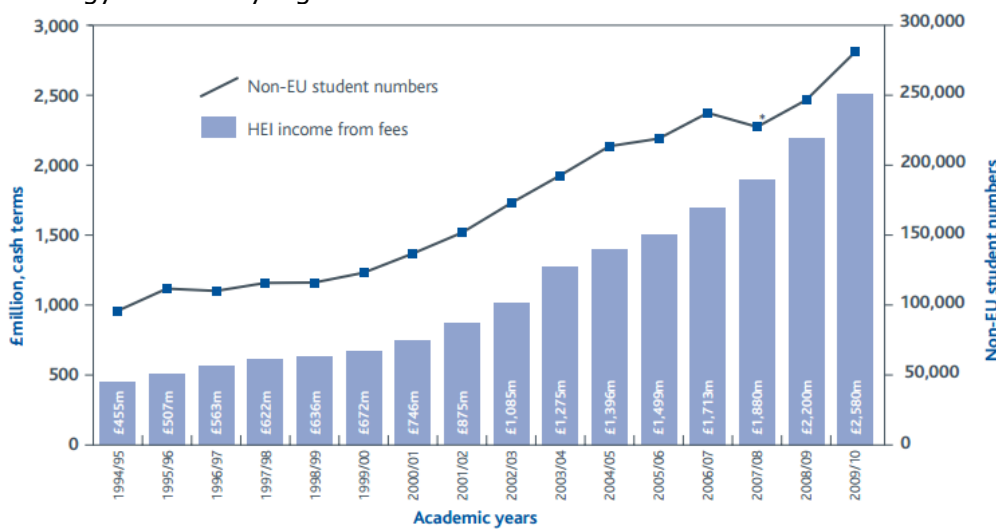
Figyelemre méltó, hogy 405 000 nem brit hallgató közül nem elsősorban az EU más tagállamaiból, hanem az Ázsiából érkezők vannak relatív többségen – azaz a globalizáció ellenére vagy éppen azzal összefüggésben a brit birodalom egykori területeivel a felsőoktatás és tudáscsere területén

²³⁴ Kalkan, Ozge Dilaver -- Johnes, Geraint -- Johnes, Jill (2011): Country Report of England. In: *Public/private funding of higher education: a social balance*. (Ed. by Astrid Schwarzenberger) HIS Hochschul-Informationssystem GmbH, March, . 43. http://www.his.de/pdf/pub_fh/fh-200805.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²³⁵ Higher education in facts and figures – Summer 2011. Universities UK. 7. és 9. <http://www.universitiesuk.ac.uk/Publications/Documents/HigherEducationInFactsAndFiguresSummer2011.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

továbbra is aktív a kapcsolat. Ez azonban nem csupán kulturális kapcsolatot jelent, hanem olyan szellemi tőkét, amelyet pénzügyi tőkévé tud konvertálni a felsőoktatás – azaz forrást tud belőle allokálni. Jól látható, hogy a felsőoktatási intézmények tandíjból származó bevételei jóformán egyenes arányosságban nőttek a nem eu-s tagállamból érkező hallgatók számának növekedésével.

3. ábra. A felsőoktatási intézmények nem EU-tagállamból érkező hallgatóktól származó bevételei az Egyesült Királyságban

Forrás: Universities UK²³⁶

²³⁶ Higher education in facts and figures – Summer 2011. Universities UK. 15. oldal <http://www.universitiesuk.ac.uk/Publications/Documents/HigherEducationInFactsAndFiguresSummer2011.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

43. táblázat. A felsőoktatási hallgatóktól származó bevételek az Egyesült Királyság egyes országaiban 2009–2010-ben

	England	Wales	Scotland	Northern Ireland	Total	% of total
HE course fees						
Home and EU domicile students						
Full-time undergraduate	3302905	232578	215302	89331	3840116	46,4%
Full-time postgraduate	559239	19764	54005	11539	644547	7,8%
Part-time undergraduate	290362	7093	11992	4494	313941	3,8%
Part-time postgraduate	278765	12568	24356	5329	321018	3,9%
Non-EU domicile	2220204	87248	261142	11414	2580008	31,2%
HE course fees total	6651475	359251	566797	122107	7699630	93,1%
Non-credit-bearing course fees	326206	10718	30478	1173	368575	4,5%
FE course fees	45179	1395	37	0	46611	0,6%
Research training support grants	119215	7593	30496	17	157321	1,9%
Tuition fees and education contracts total	7142075	378957	627808	123297	8272137	100,0%

Forrás: HESA²³⁷

A 2009–2010-es évben a brit felsőoktatási intézmények 26,8 milliárd GBP-s összbevételének mintegy 9-10%-a, azaz közel 2,6-2,7 milliárd GBP származott a nem európai unióból érkező hallgatóktól – akik esetében természetesen nem érvényes az, a brit hallgatókra a fentiekben tett megállapítás, miszerint tandíjuk „valahol” az állami és a magánforrás határán helyezkedik el.²³⁸ Ők ugyanis állami ösztöndíjakra nem, legfeljebb az egyetemek, college-ok által saját hatáskörben felkínált juttatásokra lehetnek jogosultak. Azaz az általuk fizetett tandíj majdnem 100%-osan „piaci forrásnak” minősül. Hozzá kell természetesen tenni, hogy e „kategóriában” a tandíj intézményenként, karonként és kurzusonként eltérő, az egyes egyetemek igyekeznek versenyezni a fizetőképes külföldi

²³⁷ http://www.hesa.ac.uk/images/stories/hesa/Pubs_Intro_Graphics/FINANCES_0910/Finance_0910_Table_F.xls (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

²³⁸ Többek között azért is, mert jövőbeni fizetéséből a hallgató csupán a felvett diákhitel 70%-át lesz majd köteles törleszteni, a maradék 30%-át az állam „leírja”. Angliában a felsőoktatás bevételeinek pontosan 10%-át, 2 220 204 GBP-t tette ki a nem eu-s hallgatók által fizetett tandíj. HESA HE Finance Plus 2009/10.

hallgatókét. A legtöbb Kínából (67 000), Indiából (39 000) és Nigériából (17 000) érkeztek az Egyesült Királyságba tanulni a 2010-2011-es tanévben, de Malajzia, Hong-Kong, Pakisztán, Kanada és Thaiföld is a benne van a „top 10-ben”. A trend gyorsulni látszik: 2010-re a nemzetközi hallgatói létszám 6%-kal 298 110 főre bővült, úgy, hogy a leglátványosabb növekedés a szaúd-arábiai hallgatók esetében következett be (számuk 23%-kal nőtt).²³⁹ Azt is érdemes kiemelni, hogy a külföldi hallgatók számára leginkább vonzó alternatívát az üzleti tudományokkal foglalkozó fakultások kínálják – ide jelentkezik 33%-uk. Ez igaz az uniós és az unión kívülről érkező hallgatókra is.²⁴⁰ Ezt követik 32%-kal a műszaki, illetve 24%-kal az IT-tudományok, a klasszikusnak mondható „humán szakok” (jog, társadalomtudományok) csak ezek után következnek a rangsorban.²⁴¹ A külföldi hallgatók érdekképviseletét ellátó „nemzeti tanácsadó szervezet” a UK Council for International Student Affairs (UKCISA).

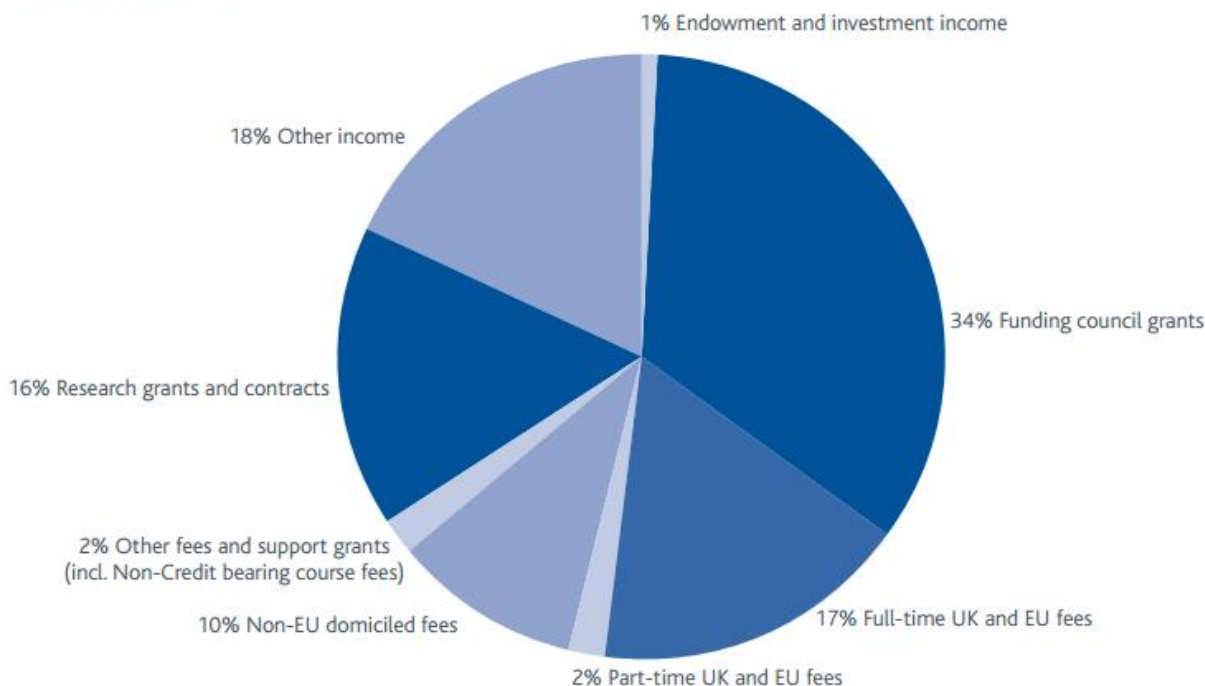
²³⁹ Press release 172 -- Non-UK domicile students. Students in Higher Education Institutions 2010/11. HESA, 2011. <http://www.hesa.ac.uk/content/view/2371/161/#England>

²⁴⁰ International higher education in facts and figures -- Winter 2011/2012. UK Higher Education International Unit, 12. <http://international.ac.uk/resources/InternationalHigherEdFactsFigures2011WEB.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

²⁴¹ International students in UK higher education: key statistics. UK Council for International Student Affairs (UKCISA) http://www.ukcisa.org.uk/about/statistics_he.php (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

4. ábra. A felsőoktatási intézmények bevételeinek megoszlása az Egyesült Királyságban 2009–2010-ben

Total income: £26.8bn

Forrás: Universities UK²⁴²

A szervezet adatai szerint a külföldi hallgatók által leginkább kedvelt egyetem a fentebb már említett University of Manchester. Az UoM – mely amúgy is az Egyesült Királyság legnépszerűbb egyeteme a jelentkező hallgatók számát tekintve²⁴³ – alap- és posztgraduális képzésein jelenleg 7400 „nemzetközi” („international”, tehát nem eu-s) hallgató tanul összesen közel 180 országból. Aok számára, akik nem rendelkeznek a megkövetelt, középfokú előtanulmányokkal vagy nincs megfelelő angolnyelv-ismeretük, az egyetem kínál, illetve egyes esetekben kötelezővé is tesz ún. „alapozó évet.”²⁴⁴ A kiszámíthatóságot az egyetem

²⁴² Higher education in facts and figures – Summer 2011. Universities UK, 16. <http://www.universitiesuk.ac.uk/Publications/Documents/HigherEducationInFactsAndFiguresSummer2011.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁴³ Top students concentrated in just 12 elite universities. The Guardian, 13 July 2011 <http://www.telegraph.co.uk/education/universityeducation/8635891/Top-students-concentrated-in-just-12-elite-universities.html> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁴⁴ General entry requirements, University of Manchester <http://www.manchester.ac.uk/undergraduate/howtoapply/applying/internationalapplicants/generalentryrequirements/>

azzal igyekszik biztosítani, hogy a tanulmányok megkezdett évéhez „pántlikázzák” a fizetendő tandíjat, melyet aztán a hallgató egyetemi éve alatt – főszabályként – rögzítve, változatlanul fizet. Az elmúlt években a nemzetközi hallgatók tandíja jelentős mértékben, jóval infláció fölött emelkedett: összevetve a 2007–2008-as és a 2011-2012-es tanévet, 12-13%-os növekedést láthatunk. A nemzeti trendeket nem megtörve, a University of Manchesteren is a kínai hallgatók vannak jelen a legnagyobb számban a nemzetközi tanulók között (1870 fő), őket követik az indiaiak (700 fő) és a malájok (600 fő).

44. táblázat. A nem EU-tagállamból érkező hallgatók által fizetendő alap tandíjak a University of Manchesteren (a tanulmányok megkezdett éve szerint, GBP-ben)

	2007 előtt	2007– 2008	2008– 2009	2009– 2010	2010– 2011	2011– 2012
Humántudo mányok	10 300	9 500	10 500	10 800	11 300	11 700
Műszaki tudományok	13 000	12 150	12 900	13 400	14 200	14 700
Orvostudom ányok	23 900	22 100	23 500	24 450	25 900	26 800

Forrás: University of Manchester²⁴⁵

Mivel az egyetem bevételeinek jelentős részét, közel 30%-át jelentik a különböző tandíjak és oktatási szerződésekből származó jövedelmek, egyféle sajátos fundraising technikának is felfogható az, hogy a manchesteri egyetem igyekszik magát „eladni” külföldön – azaz vonzani a nemzetközi hallgatókat.

45. táblázat. A University of Manchester bevételei a 2010–2011-es tanévben

General entry requirements for postgraduate study, University of Manchester
<http://www.manchester.ac.uk/international/apply/applyforpostgraduatestudy/generalentryrequirements/>
 (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁴⁵ Standard tuition fees 2011/12 <http://www.studentnet.manchester.ac.uk/crucial-guide/financial-life/tuition-fees/fees-amounts/standard-tuition-fees-2010-2011/> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

187

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Cím: 1363 Budapest, Pf.: 49.

Tel.: +36 1 235-7200

www.ofi.hu; www.femip.hu

HEFCE oktatási támogatás	203 millió
Tandíj és oktatási szerződés	247 millió
Kutatási támogatás és szerződés	196 millió
Egyéb működési bevétel	147 millió
Adományok, egyéb befektetések	15 millió
Összesen	809 millió

Forrás: University of Manchester²⁴⁶

Ezt szolgálja a nemzetközi érdeklődőket e téren minden folyamatról és tényről tájékoztató honlap, a több mint 400 választható képzés, a 9 200 fő fogadására alkalmas (magyar értelemben vett) *kollégium*, valamint az is, hogy körülbelül minden 8 hallgatóra jut egy oktató és/vagy kutató.²⁴⁷ A nemzetközi reputáció szempontjából az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyetem közvetlenül Oxford és Cambridge után a harmadik helyen van a kutatói létszám és tevékenység tekintetében az Egyesült Királyságban.²⁴⁸ Az intézmény ezen felül jól teljesít nemzetközi összehasonlításban is: a legnevesebb rangsorokat tekintve 2011-ben a Shanghai Jiaotong Egyetem által összeállított Academic Ranking of World Universities listáján a 38., a Times Higher Education listáján a 48., míg a Quacquarelli Symonds (QS) World University Rankings rangsorában pedig a 29. helyen szerepelt.²⁴⁹

²⁴⁶ Facts and Figures 2012. The University of Manchester, 10. <http://documents.manchester.ac.uk/display.aspx?DocID=6178> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁴⁷ A University of Manchesteren a 2011-2012-es tanévben 39 732-en kezdték meg tanulmányaikat, az egyetem alkalmazottainak létszáma 10 712, amivel az egyik legnagyobb foglalkoztató Észak-nyugat Angliában. Az alkalmazottak közül 3 712-en oktatói státuszban vannak (közülük 1 805-en kizárólag oktatással foglalkoznak), 1 799-en pedig kutatói pozícióban.

²⁴⁸ Research Assessment Exercise 2008: the outcome. The UK funding bodies for England, Northern Ireland, Scotland and Wales, December 2008. <http://www.rae.ac.uk/results/outstore/RAEOutcomeFull.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁴⁹ Academic Ranking of World Universities 2011. The Shanghai Ranking Consultancy <http://www.shanghairanking.com/Institution.jsp?param=The%20University%20of%20Manchester> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

World University Rankings 2011-2012. Times Higher Education <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2011-2012/top-400.html>

QS World University Rankings 2011/12. Quacquarelli Symonds <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2011> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

A 2012–2013-tól életbe reformot megelőző évekből a legfrissebb finanszírozási adatok a 2009–2010-es tanévre vonatkoznak.²⁵⁰ Bár a felsőoktatás összesített bevételi oldalán 26,8 milliárd GBP-s összeg – azaz megközelítőleg 9 000 milliárd forint – szerepel, ennek elenyésző része származik piaci vagy vállalati forrásból, magánadományból. Ha végigtekintünk az alábbi részletes adatsoron, azt kapjuk, hogy fenti összegnek mindösszesen 35,4% származik nem közvetlenül vagy közvetve a HEFCE-től vagy egyéb, az állami/közszférába tartozó intézménytől, önkormányzattól. Ráadásul ebbe már beszámítottuk a nem eu-s tagállamból érkezett hallgatók által (9,6%) vagy a kreditbeszámításra nem alkalmas kurzusokra (1,4%) fizetett tandíjak, valamint az eu-s és egyéb nemzetközi források (2,8%). Hazai jótékonyági szervezetektől érkezik a felsőoktatási bevételek 3,4%-a, vállalatoktól mindösszesen csak az 1%-a!²⁵¹ Ezen felül „piaci” bevételnek számítanak az intézmények saját vállalkozási tevékenységéből befolyt összegek, azonban ezek sem túl magasak: az egyetemek, college-ok szolgáltatásnyújtásból származó bevétele az összbevétel csupán 6,1%-ára rúgnak; cateringtevékenységből (szálláskiadás, konferenciaszervezés stb.) is mindösszesen 5,3%-nyi jön össze.

²⁵⁰ Press release 157 - Finances of Higher Education Institutions 2009/10. HESA, 2011. http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=1985&Itemid=161

²⁵¹ A University of Oxford nemrégiben jutott hozzá története eddigi legnagyobb adományához. Az egyetmennek adományozott 26 millió GBP-t ugyanis Mica Ertegun, az Atlantic Recordot megalapító Ahmet Ertegun özvegye. Az adomány az évente 15, majd várhatóan 35 hallgató továbbtanulását szolgáló „The Mica and Ahmet Ertegun Graduate Scholarship Programme in the Humanities” projektben ölt majd testet. Oxford's £26m donation from Atlantic soul family. *BBC News*, 29 February 2012. <http://www.bbc.co.uk/news/education-17198710> (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

Az ösztöndíjprogram részletes bemutatását lásd itt: http://www.ox.ac.uk/subsite/funding_announcement/funding_announcement/ (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

46. táblázat. A felsőoktatási intézménye részletes bevételei adatai az Egyesült Királyságban, 2009–2010

Source	Income	% of total income
Funding body grants	9,043,115	33.7%
Recurrent (teaching)	5,801,688	21.7%
Recurrent (research)	1,974,548	7.4%
Recurrent - other (including special funding)	775,752	2.9%
Release of deferred capital grants - buildings	237,889	0.9%
Release of deferred capital grants - equipment	150,174	0.6%
Grants for FE provision (not applicable to SFC)	103,064	0.4%
Tuition fees and education contracts	8,272,137	30.9%
Home and EU domicile students course fees	5,119,622	19.1%
Non-EU domicile students course fees**	2,580,008	9.6%
Non-credit-bearing course fees	368,575	1.4%
FE course fees	46,611	0.2%
Research training support grants	157,321	0.6%
Research grants and contracts	4,345,421	16.2%
BIS Research Councils, The Royal Society, British Academy and The Royal Society of Edinburgh	1,585,357	5.9%
UK-based charities	917,141	3.4%
UK central government bodies/local authorities, health and hospital authorities	779,563	2.9%
UK industry, commerce and public corporations	279,706	1.0%
EU Sources	452,505	1.7%
Non-EU sources	288,930	1.1%
Other sources	42,219	0.2%
Other income	4,915,913	18.3%
Other services rendered	1,642,183	6.1%
Residences and catering operations (including conferences)	1,488,783	5.6%
Grants from local authorities	9,089	0.0%
Income from health and hospital authorities (excluding teaching contracts for student provision)	373,761	1.4%
Release of deferred capital grants	120,994	0.5%
Income from intellectual property rights	43,461	0.2%
Other operating income	1,237,642	4.6%
Endowment and investment income	219,201	0.8%
Total income*	26,795,787	100.0%

Forrás: HESA²⁵²

A folyamatokon az sem változtatott, hogy a HEFCE 2008 és 2011 között elindította az ún. „matched funding scheme” elnevezésű projektjét, melynek lényege éppen az volt, hogy a) még inkább megértesse a magánszemélyekkel, vállalatokkal, társaságokkal, hogy a felsőoktatásnak szüksége van „filantróp adományokra”, b) magukat az egyetemeket és college-okat is hatékonyabb forrásbevonási és fundraising technikák

²⁵² Sources of income for UK HEIs 2009/10. Press release 157 -- Finances of Higher Education Institutions 2009/10. HESA, 2011.
http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=1985&Itemid=161

alkalmazására sarkallja.²⁵³ A projekt 3 kategóriát állított fel: az elsőbe a fundraising know-how-val nem vagy csekély mértékben rendelkező intézmények kerültek, ahol minden egyes GBP magánadományhoz 1 GBP-nyit rakott hozzá a HEFCE – azaz az állam – egy erre elkülönített alapból. A második kategóriába tartozó intézményeknél aztán csak minden 2., a harmadik kategóriába tartozóknál már csak minden 3. GBP-t támogatta meg az állam 1-1 GBP-vel.²⁵⁴ A terv elindításához – mivel ez az első ilyen volt az Egyesült Királyságban – a végső lökést a 2004-es ún. Thomas-jelentés²⁵⁵ adta, mely lényegében az amerikai fundraising megoldásokat ajánlotta a brit felsőoktatás figyelmébe – mindenekelőtt azt, hogy korábbi hallgatóiktól is önkéntes alapon kérjenek az egyetemek anyagi támogatást.²⁵⁶ A jelentés emellett azt is javasolta, hogy az egyetem egészét bevonva állítsanak fel külön, kizárólagosan fundraisinggel, támogatások szerzésével foglalkozó irodákat. Ezek többek között „élethossziglan” kapcsolatot tartanak az intézmény öregdiákjaival, naprakész adatbázissal rendelkeznének róluk. A dokumentum arra is felhívta a figyelmet, hogy a valódi kapcsolattartás – ami az önkéntes támogatások becsatornázásának alapköve – érdekében az egykori hallgatóknak érdemes folyamatosan rendezvényeket, kiállításokat stb. szervezni, valamint pontosan tájékoztatni őket arról, hogy mire fordították adományaikat.

A végül 2011-re lezáruló projektet egy szektorspecifikusan kiválasztott tagokból álló tanácsadó testület felügyelte, melyben részt vettek a felsőoktatási intézmények, azok tömörüléseinek vezetői, illetve

²⁵³ Matched funding scheme for voluntary giving 2008 to 2011. <http://www.hefce.ac.uk/finance/fundinghe/vol/> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁵⁴ HEFCE Circular letter 11/2008, 12 May 2008 http://www.hefce.ac.uk/pubs/circlets/2008/cl11_08/ (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁵⁵ Increasing voluntarygiving to higher education - Task Force report to Government. Department for Education and Skills Publication Centre, May 2004 <http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/corporate/migratedd/publications/i/increasingvoluntarygivingreport.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

²⁵⁶ Lesson from America. The Independent, 20 May 2004. <http://www.independent.co.uk/news/education/higher/lesson-from-america-6169482.html> (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

felsőoktatási szakértők és a HEFCE képviselői. A projekt végére 580 millió GBP gyűlt össze adományokból, önkéntes felajánlásokból.²⁵⁷ Az akcióról szóló áttekintő jelentés a tanulmányunk írásának idején még készült, de az már most kijelenthető, hogy a felsőoktatási intézmények éves teljes bevételi oldalához képest a 3 év alatt összegyűlt 580 millió GBP ha nem is elhanyagolható, de rendszerszinten nem is számottevő összeg. Szintén nem számít annak, azonban a külső forrásbevonások között megemlíthető, hogy a HEFCE az UnLtd nevű jótékonyági szervezettel karöltve elindított egy „social entrepreneurship” (kb. civil közösségi vállalkozás) programot, melynek célja, hogy – az egyetemeket, illetve azok dolgozóit, hallgatóit bevonva – társadalmi problémákra megoldást kínáló vállalkozások megalapítását támogassák az intézményeken belül.²⁵⁸ A 2009–2011 között futó pilot projekt eredményeként, részben a Strategic Development Fund-ból (SDF) közel 70 egyetemen indult be 200, társadalmi problémák megoldására fókuszáló kezdeményezés, vállalkozás; az UnLtd hálózatán és kapcsolatrendszerén keresztül sikerült forrásokat bevonni a magánszektorból is (adott intézmény vonzáskörzetében élő, témára fogékony üzletemberek segítsége stb.).

A felsőoktatás és a vállalkozói szféra közötti üzleti kapcsolat, tudáscsere-intenzitás mértékére²⁵⁹ és minőségére legjobban a HEFCE által készített Higher Education–Business and Community Interaction (HE-BCI) Survey eredményei mutatnak rá.²⁶⁰ A HEFCE már 1999 óta igyekszik olyan programokat indítani, melyek révén a felsőoktatás intenzívebb kapcsolatba kerülhet az üzleti élettel és saját, szűkebb (nem akadémiai)

²⁵⁷ Voluntary giving to higher education: success and challenges for the next decade. HEFCE, 2 February 2011 <http://www.hefce.ac.uk/news/hefce/2012/vol.htm>

²⁵⁸ Ramsay, Nissa Dr (2011): *Unlocking the Potential of Social Entrepreneurship in Higher Education*. Joint publication of UnLtd and HEFCE, June 2011 http://unltd.org.uk/download/Hefce_research_Final_WebV2.pdf

²⁵⁹ A témára vonatkozóan részletesen lásd Understanding the Knowledge Exchange Infrastructure in the English Higher Education Sector. A report to HEFCE by PACEC and the Centre for Business Research, University of Cambridge, 2011 http://www.pacec.co.uk/publications/Understanding_the_Knowledge_Exchange_Infrastructure_in_the_English_Higher_Education_Sector.pdf

²⁶⁰ Higher education-business and community interaction survey (HE-BCI) <http://www.hefce.ac.uk/econsoc/buscom/hebcij/> (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

környezetével. 13 évvel ezelőtt e célból hozták létre a HEFCE harmadik támogatási csatornáját (az oktatási és kutatási támogatások után), a HE Reach Out to Business and Community (HEROBC) projektet. Ezt váltotta fel 2002-ben Higher Education Innovation Fund (HEIF). A fent említett HE-BCI-kutatás által összegzett információmennyiség a legfőbb alapja a HEIF-nek. A kutatás eredményeit 2001 óta publikálják, az utóbbi két évben az adatlekérdezés és -gyűjtés részét képezi a HESA Finance Statistics Return (FSR) eljárásának is. A kutatást a HE-BCI Stakeholders group felügyeli: ennek tagjai az állami, az egyetemi és a vállalkozói szféra (pl. a Confederation of British Industry, az egyik legnagyobb munkáltatói érdekképviselő) képviselői. A legfrissebb, 2009–2010-es tanévre vonatkozó adatokat tartalmazó jelentés szerint a gazdasági válság ellenére a felsőoktatási intézmények, illetve a köz-, a magán- és az ún. „hamadik” szektor közötti tudáscsere mértéke nőtt, mely számokban kifejezve több mint 3 milliárd GBP bevételt jelentett az egyetemeknek.²⁶¹ Ez 4%-os növekedést jelent az előző évi, és 35%-osat a 2003–2004-es adatokhoz képest.

²⁶¹ Higher Education–Business and Community Interaction Survey 2009-10. Report on survey. HEFCE, September 2011 http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2011/11_25/11_25.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

47. **táblázat.** Az Egyesült Királyság felsőoktatási intézményeinek tudástranszferből származó bevételei, részletes adatok

Heading	2008-09	2009-10	Change	%
1a Collaborative research				
DIUS Research Councils	274 123	274 820	697	0%
Other UK government departments	189 651	207 710	18 059	10%
EU Government	213 602	231 714	18 112	8%
Other	54 356	34 560	-19 796	-36%
Total	731 734	748 804	17 070	2%
1b Contract research				
Number with SMEs	2 129	2 048	-81	-4%
Total value with SMEs (£000s)	37 681	38 322	641	2%
Number with large business	10 360	10 074	-286	-3%
Total value with large business (£000s)	343 988	326 764	-17 224	-5%
Number with public and third-sector organisation	15 622	16 454	832	5%
Total value with public and third-sector organisation (£000s)	555 704	617 516	61 812	11%
Total number of contracts	28 111	28 576	465	2%
Total value of contracts (£000s)	937 373	982 602	45 229	5%
2a Consultancy				
Number with SMEs	20 613	25 234	4 621	22%
Total value with SMEs (£000s)	55 983	56 102	119	0%
Number with large business	10 901	11 846	945	9%
Total value with large business (£000s)	85 655	84 596	-1 059	-1%
Number with public and third-sector organisation	33 840	32 128	-1 712	-5%
Total value with public and third-sector organisation (£000s)	189 903	221 711	31 808	17%
Total number of contracts	65 354	69 208	3 854	6%
Total income (£000s)	331 541	362 409	30 868	9%
2b Facilities and equipment related services				
Number of SMEs	6 670	18 331	11 661	175%
Total value with SMEs (£000s)	32 121	36 074	3 953	12%
Number of large business	4 962	5 416	454	9%
Total value with large business (£000s)	31 650	32 844	1 194	4%
Number of public and third-sector organisation	8 248	8 907	659	8%
Total value with public and third-sector organisation (£000s)	46 542	46 134	-408	-1%
Total number	19 880	32 654	12 774	64%
Total income (£000s)	110 313	115 052	4 739	4%

2c CPD				
CPD for SMEs (£000s)	25 577	28 980	3 403	13%
CPD for large business (£000s)	112 291	105 809	-6 482	-6%
CPD for other public and third-sector organisation (£000s)	245 017	272 621	27 604	11%
CE and CPD for individuals (£000s)	175 712	172 377	-3 335	-2%
Total revenue (£000s)	558 597	579 787	21 190	4%
Total learner days of CPD/CE courses delivered	3 986 300	3 666 519	-319 781	-8%
3 Regeneration and development programmes				
ERDF income	32 921	44 400	11 479	35%
ESF income	10 047	8 646	-1 401	-14%
UK government regeneration funds	17 914	27 743	9 829	55%
RDA programmes	74 996	92 677	17 681	24%
Other regeneration grants and income from local and regional bodies	15 194	19 413	4 219	28%
Other	21 377	20 524	-853	-4%
Total	172 449	213 403	40 954	24%
4a Disclosures and Patents				
Number of disclosures	3 822	3 911	89	2%
Number of new patent applications	2 097	2 012	-85	-4%
Number of patents granted in year	653	827	174	27%
Cumulative portfolio of active patents	14 276	14 800	524	4%
4b Licence numbers				
Non-software licences granted - SMEs	820	1 047	227	28%
Non-software licences granted - Large business	786	840	54	7%
Non-software licences granted - Public and third-sector organisation	1 006	1 103	97	10%
Non-software licences granted - Total number	2 612	2 990	378	14%
Software only licences granted - SMEs	454	444	-10	-2%
Software only licences granted - Large business	195	225	30	15%
Software only licences granted - Public and third-sector organisation	1 202	1 149	-53	-4%
Software only licences granted - Total number	1 851	1 818	-33	-2%
4c Intellectual property income				
Non-software licences - SMEs	8 839	10 145	1 306	15%
Software licences - SMEs	858	692	-166	-19%
Other - SMEs	2 691	2 248	-443	-16%

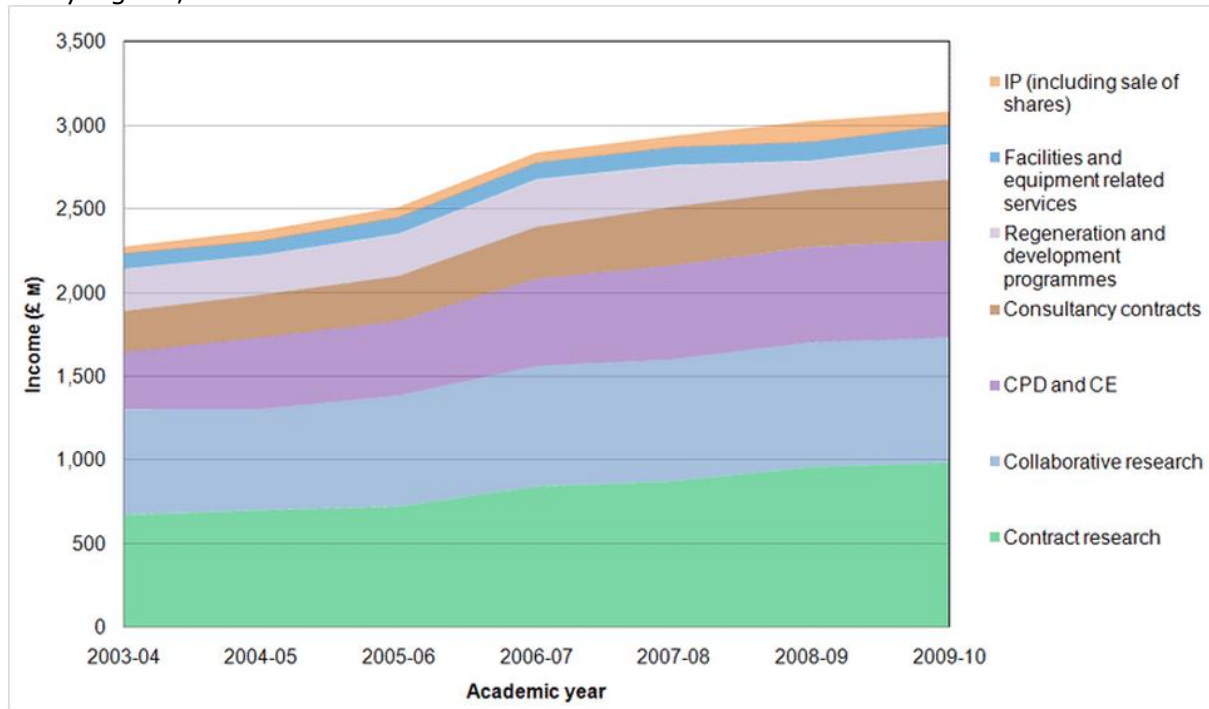
Non-software licences - Large business	27 911	26 571	-1 340	-5%
Software licences - Large business	1 649	3 170	1 521	92%
Other - Large business	6 183	7 169	986	16%
Non-software licences - Public and third-sector organisation	5 896	5 248	-648	-11%
Software licences - Public and third-sector organisation	1 160	1 938	778	67%
Other - Public and third-sector organisation	1 296	683	-613	-47%
Sub-total	56 483	57 864	1 381	2%
Sale of shares in spin-offs	67 885	25 825	-42 060	-62%
Total revenues	124 368	83 689	-40 679	-33%
Total costs	27 794	29 391	1 597	6%
Grand total (£000s)	2 966 375	3 085 746	119 371	4%

Forrás: HEFCE²⁶²

A bevételek forrását nézve jól látható, hogy míg a nem kereskedelmi szervezetektől származó „üzleti” bevételek folyamatosan nőttek az évek során, addig – ellentétben a kkv-szektoréval – a nagyvállalatok finanszírozási hajlandósága csökkent. A legfőbb bevételi forrást továbbra is a kutatási szerződések jelentik (983 millió GBP); a kkv-szektor leginkább tanácsadási szolgáltatásokat igényel a felsőoktatástól, míg a nagyvállalatok a szellemi tulajdon(jogok) legaktívabb „fogyasztói”, tőlük származik az ezirányú bevétel 60%-a.

²⁶² Higher Education – Business and Community Interaction Survey 2009-10 (HEFCE 2011/25) - Annex A http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2011/11_25/11_25a.xls (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

5. **ábra.** A felsőoktatási intézmények tudáscseréből származó bevételei az Egyesült Királyságban, források szerint

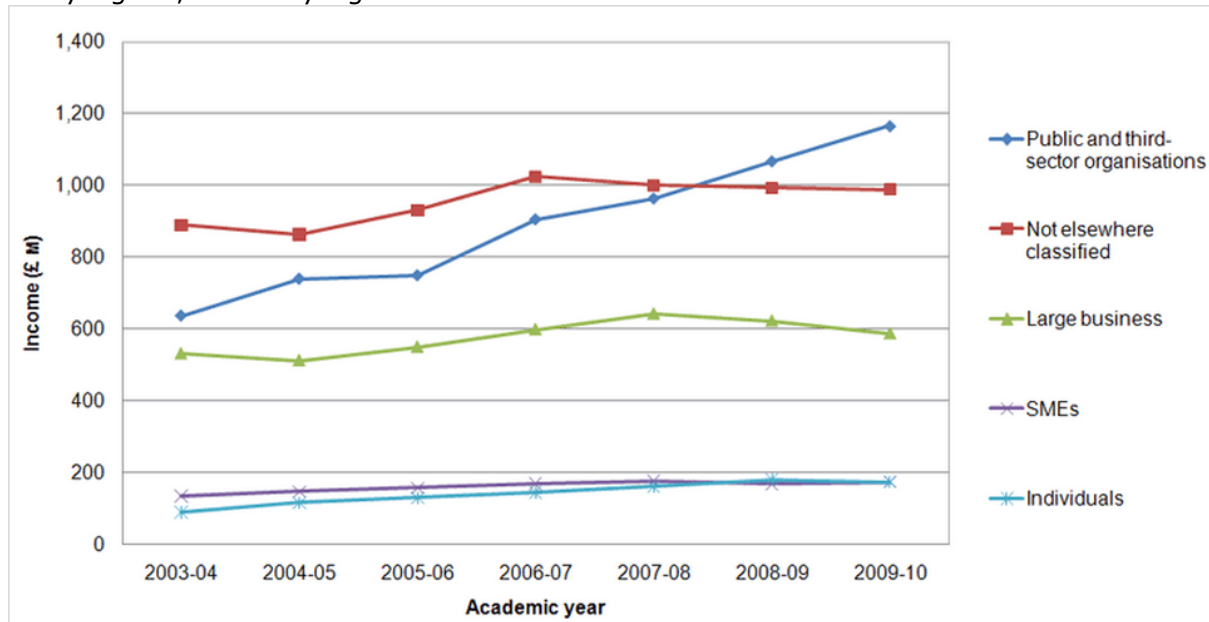
Forrás: HEFCE²⁶³

A tevékenység szerinti megosztást vizsgálva látható, hogy a kutatási szerződések mögött a második legjelentősebb bevételi forrás az ún. együttműködésen alapuló kutatások jelentik, melyek mértéke enyhén (2%-kal) növekedett az előző évihez képest, 749 millió GBP-re – úgy, hogy ráadásul a közsféra hozzájárulásai e téren 1,7%-kal visszaestek.²⁶⁴ A kutatási szerződések volumene szintén nőtt (5%-kal): e mögött a nem kereskedelmi partnerek (11,7%) és a kkv-k (1,7%) megrendeléseinek növekedése állhat, ugyanis a nagyvállalati szektoré csökkent 5%-kal.

²⁶³ Higher Education–Business and Community Interaction Survey 2009-10. Report on survey. HEFCE, September 2011, 3. oldal.

²⁶⁴ Ebben az értelemben a „collaborative research” olyan együttműködésen alapuló kutatást jelent, melyben egyrészt részt vesz egy köztestület vagy állam szerv – állami szubvenció formájában -, valamint egy külső, nem az egyetemi-akadémiai szférához tartozó „együttműködő” (collaborator), amely pénzbeli vagy egyéb, természetbeni támogatással segíti a projektet.
HESA FSR with HE-BCI Survey Collection 2008/09. General Guidance on Table 1: Research related activities. 21 July 2009. http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=1314&Itemid=233 (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

6. ábra. A felsőoktatási intézmények tudáscseréből származó bevételei az Egyesült Királyságban, tevékenység szerint

Forrás: HEFCE²⁶⁵

A tanácsadásból származó bevételek 1 év alatt majdnem 10%-kal nőttek, úgyszintén a nem-kereskedelmi és kkv-partnereknek köszönhetően. A különböző berendezések, laboratóriumok, gépállomány, ingatlanok stb. bérbeadásából, hasznosításából származó bevételek ugyancsak emelkedtek (4%-kal 115 millió GBP-re): a növekedés itt is a kkv-szektortól származik, mely 12,3%-kal többet investált e téren, mint 2008–2009-ben.

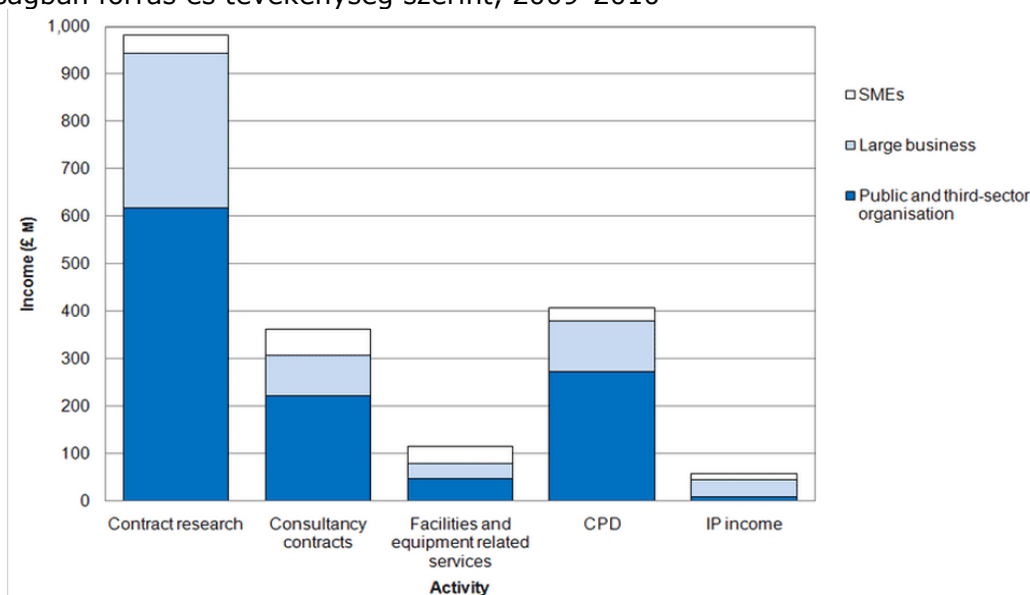
A folyamatos szakmai (tovább)képzésekből (CPD/CE) származó bevételek 2003–2004 óta megközelítőleg 69%-kal nőttek, az egy évvel korábbi adatokkal összevetve pedig 4%-kal 580 millió GBP-re. Az emelkedés az előzőekhez hasonlóan a nem kereskedelmi érdekeltségű, illetve kis- és középvállalkozásoktól eredeztethető, semmint a nagyvállalatoktól, melyek erre fordított kiadásai közel 6%-kal csökkentek. Az újjáépítési és

²⁶⁵ Higher Education–Business and Community Interaction Survey 2009–10. Report on survey. HEFCE, September 2011, 4. oldal.

fejlesztési programokból származó bevétel évek óta először nőtt, méghozzá 23,7%-kal.²⁶⁶

A szellemi tulajdon(jogok)ból származó bevételek 2003–2004 óta közel 88%-kal (!) növekedtek: így 2008-2009-hez képest is 2,4%-kal, 58 millió GBP-re – ráadásul ez az összeg a felsőoktatási intézményekben „előállított” szellemi tulajdonon alapuló cégekben (ún. university spin-offs) meglévő részesedések eladása nélkül értendő! A bejegyeztetett találmányok, szabadalmak, licenzek, illetve az előbb említett, új spin-off cégek száma egyaránt nőtt.²⁶⁷ A nem szellemi tulajdonjogon vagy annak felhasználásán alapuló, de egyetemi dolgozó vagy új/egykori hallgató által alapított új cégek száma szintén emelkedett: előbbiek 65, utóbbiak 2357 vállalatot hoztak létre a 2009–2010-es tanév során.

7. ábra. A felsőoktatási intézmények tudáscseréből származó bevételei az Egyesült Királyságban forrás és tevékenység szerint, 2009-2010

Forrás: HEFCE²⁶⁸

²⁶⁶ Igaz, ez nagyrészt az eu-s forrásokat is kezelő regionális fejlesztési ügynökségek (Regional Development Agency, RDA) megnövekedett támogatásaiból is adódott. Higher Education–Business and Community Interaction Survey 2009-10. Report on survey. HEFCE, September 2011, 5. oldal.

²⁶⁷ Igaz, a 3 évnél hosszabb ideje működő spin-offok száma viszont – a válság következtében – csökkent. Higher Education–Business and Community Interaction Survey 2009-10. Report on survey. HEFCE, September 2011, 6.

²⁶⁸ Igaz, a 3 évnél hosszabb ideje működő spin-offok száma viszont – a válság következtében – csökkent. Higher Education–Business and Community Interaction Survey 2009-10. Report on survey. HEFCE, September 2011, 4.

A fenti, tetszetős adatsorokhoz azonban érdemes hozzátenni, hogy az ilyen irányú bevételek növekedéséért maguk az egyetemek is sokat tettek: érzékelhetően jól reagáltak a piaci igények és szükségletek változásaira, ennek megfelelően fejlesztették eszközparkjukat. Ma az Egyesült Királyság felsőoktatási intézményeinek 95%-a nyújt kkv-k számára speciális segítséget, tanácsadást²⁶⁹; az üzleti szféra „kívánalmainak” megfelelően fejlesztették ki vagy tovább a rövidtávú, illetve távoktatáshoz szükséges infrastruktúrájukat.

A vállalatok, a társadalmi környezet és az egyetemek közötti szorosabb együttműködést célozza fentiek mellett hat mikrotanulmány elkészítésének támogatása: ez a HEFCE és a Universities UK közös projektje, mely igyekszik rámutatni a HE-BCI méréseinek esetleges hiányosságaira.²⁷⁰ Szintén e két szervezet együttműködésében készült el 21 intézmény bevonásával a Service to Society c. tanulmány, mely részletesen bemutatja, hogy az egyetemek és college-ok milyen módon vannak közvetlenül és közvetve szűkebb vagy tágabb környezetük hasznára.²⁷¹

A University of York, a York St John University és a yorki önkormányzat közreműködésével hozták létre a Science City York elnevezésű innovációs projektet, illetve vállalkozást, melynek célja kifejezetten a helyi tudásalapú gazdaság megteremtése és erősítése.²⁷² A tanácsadó-fejlesztő cég tevékenységének fókuszában a biotechnológiai vállalkozások, az IT- és a kreatív ipar vállalkozásai állnak. Tevékenységének elmúlt 13 évében több mint 100 cég megalapításában működött közre, több ezer munkahelyet teremtve így a régióban. Hasonló együttműködésen alapszik, de projektjeit fizikailag is egy helyre lokalizálja a Daresbury Science &

²⁶⁹ Erre az egyik legmodernebb példa a University of Lincolnon működő Enterprise@Lincoln iroda, mely vállalkozásfejlesztési tanácsokat és gyakorlati támogatást nyújt új és már működő kkv-k számára <http://www.enterpriselincoln.co.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

²⁷⁰ <http://www.hefce.ac.uk/econsoc/buscom/micro/> (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

²⁷¹ Service to society: Demonstrating the public benefits of higher education. HEFCE, 2010 <http://www.hefce.ac.uk/econsoc/buscom/benefits/ServiceToSociety.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

²⁷² <http://scy.co.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

Innovation Campus (Daresbury SIC), mely a Northwest Development Agency, a Science and Technology Funding Council, a Halton Borough Council, valamint Liverpool, Lancaster és Manchester egyetemeinek közreműködésével jött létre.²⁷³ A DSIC intézményében található a Daresbury Laboratory, a Cockcroft Institute, valamint 100 egyéb cég, melyeket „közös metszéspontja” a high-tech ipar. A campust a tudományos műhelyek és az üzleti szféra közötti hatékony információsáramlás és „interaktív networking” legkiválóbb példajaként szokták emlegetni.²⁷⁴ 2007-ban kötött együttműködési megállapodást a Cranfield University az amerikai Boeing céggel az Integrated Vehicle Health Management (IVHM) központ létrehozásáról, miután a vállalatnak segítségére volt a helyszín kiválasztásában a külföldi befektetések koordinálásával foglalkozó kormányhivatal, a UK Trade & Investment (UKTI).²⁷⁵ Az IVHM csúcstechnológiája arra képes, hogy folyamatosan figyelje a járművek műszaki állapotát, és jelezze, ha valamilyen probléma adódik. Az egyetem az East of England Development Agency (EEDA) segítségével építette fel a központot saját technológiai parkja mellett, mely 2008-tól működik teljes kapacitással. A beruházáshoz azóta olyan cégek csatlakoztak 1-1 millió GBP-vel, mint az Alstom, a BAE Systems, a Meggit, a Rolls-Royce és a ThalesUK (a projekt emellett 3 millió GBP-nyi tőkét mozgatott meg az EEDA és a 0,5-nyit a Engineering and Physical Sciences Research Council részéről, együttműködve az egyetem Product Service Solutions projektjével).²⁷⁶

Fentieknél is talán nagyobb horderejű kezdeményezés a University of Manchester intézményesített együttműködése a biotechnológia és a

²⁷³ <http://www.daresburysic.co.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 26.)

²⁷⁴ The Connected University Driving Recovery and Growth in the UK Economy. National Endowment for Science, Technology and the Arts, April 2009

<http://www.nesta.org.uk/library/documents/Report%2023%20-%20The%20Connected%20Uni%20v4.pdf>

(letöltés dátuma: 2012. február 26.)

²⁷⁵ Boeing, Cranfield agree to create Integrated Vehicle Health. Press Release, 16 Jul 2007

<http://www.cranfield.ac.uk/news/pressreleases/2007/page8835.html> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁷⁶ <http://www.cranfield.ac.uk/imrc/research/pss/index.html> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

gyógyszeripar képviselőivel. Az vegyipari-gyógyszeripari kutatások területén amúgy is hagyománnyal bíró észak-nyugat angliai régióban található az ország egyik legfejlettebb egészségügyi klasztere (biomedical cluster) is, mely több mint 200 ilyen profilú cég otthona.²⁷⁷ Az egyetem 2011-ben létrehozta a kizárólagos tulajdonában álló UMI³ elnevezésű innovációs céget, mely integrálja az intézmény évek óta működő két vállalkozását, a University of Manchester Intellectual Propertyt (UMIP) és a University of Manchester Innovation Centre-t (UMIC).²⁷⁸ Míg a UMIP az egyetem szellemi tulajdonának, tulajdonjogainak piaci hasznosításával és értékesítésével foglalkozik, a UMIC egyféle üzleti inkubációs szolgáltatóként, inkubátorházként működik – jelenleg mindketten a UMI³ divíziói.²⁷⁹ A UMIP a szellemi tulajdonjogok kezelésén kívül folyamatosan monitorozza és felméri-felbecsüli az egyetem valamennyi szakán folyó kutatások piaci potenciálját és értékét. Az így „azonosított” találmányokat, szabadalmakat különböző módokon („egyszerű” eladás, licenzjogok átruházása, spin-off cég létrehozása stb.) azután természetesen értékesíti. Mindehhez persze szükséges, hogy a UMIP kezelje az egyetem szabadalmi költségvetését és a spin-off cégek finanszírozásához szükséges alapot. „Járulékos hozadék” mindemellett természetesen, hogy széles körű kapcsolati tőkét halmoztak fel a kutatói, befektetői, piaci szakértői szférában. Mindez számokban: 2004-es megalapítása óta a UMIP tevékenységének köszönhetően 45 millió GBP bevétele keletkezett az egyetemnek.; a fent említett, az egyetemmel közösen létrehozott spin-

²⁷⁷ 2007-es adatok alapján 230 biotechnológiával, gyógyszer- vagy egészségügyi kutatással foglalkozó cég volt jelen (pl. AstraZeneca, Novartis, Eli Lilly, SanofiAventis, Bristol Myers Squibb, GlaxoSmithKline) a régióban, 17 500 embernek adva munkát. 2003-ban 3,4 milliárd GBP értékben exportáltak a régióból gyógyszeripari termékeket. Northwest Science Strategy 2007 – 2010. Northwest Regional Development Agency, 2007 14--16. <http://www.nwda.co.uk/PDF/Science%20Strat%2007.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 12.)

²⁷⁸ Az „I-cubed” – azaz „I a köbön” – az „inspiráció-invenció-innováció” hármasságát jelöli. <http://www.umi3.co.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 12.)

²⁷⁹ UMIP -- http://www.umip.com/about_UMIP.htm UMIC <http://www.umic.co.uk/>

off vállalatokba a 189 millió GBP piaci tőke érkezett. Emellett létrejött a UMIP támogatási alapja, a Premier Fund is – közel 32 millió GBP-vel.²⁸⁰

A „tudás értékesítésére” létrehozott intézményi infrastruktúra több, a maga nemében valóban egyedülálló kezdeményezésnek szolgált alapul. A Manchester Biomedical Research Centre-t (MBSC) 2008-ban 35 millió GBP-s befektetéssel hozta létre a National Institute for Health Research (NIHR), együttműködésben a manchesteri egyetemmel és a Central Manchester University Hospitals NHS Foundation Trusttal mint az ország 12 ezirányú „zászlóshajó projektjeinek” egyikét.²⁸¹ A központot ezen túlmenően támogatja a régiós fejlesztési ügynökség (NWDA), a National Institute for Health Research, a manchesteri önkormányzat és olyan gyógyszeripari óriások, mint az AstraZeneca és a GlaxoSmithKline. Bruttó hozzáadott értékben a projekt mindezidáig 111 millió GBP-vel járult hozzá a helyi, 127 millióval a regionális gazdaság növekedéséhez.²⁸² Az MBSC tevékenysége pontosan azt célozza, hogy – kihasználva a legfrissebb kutatások eredményeit – a laboratóriumokban megszülető ötleteket a klinikai tesztek után közvetlenül az egyetemi kórház 5 ellátási egységének valamelyikében hasznosítsák. A MBSC tehát az ún. transzlációs kutatásokra specializálódott. Ennek célja a laboratóriumi eredmények mielőbbi „lefordítása” a betegek valódi gyógyítására: több projektjük kifejezetten a manchesteri lakosság körében gyakorta előforduló betegségek hatékony kezelését célozza.

A Manchester Academic Health Science Centre-t (MAHSC) szintén 2008-ban alapították a University of Manchester és 6, az angol állami egészségügyi ellátórendszerhez (National Health Service, NHS) tartozó intézmény bevonásával.²⁸³ Mivel éves szinten több mint 100 millió GBP-t

²⁸⁰ 2004 - 2011: Celebrating 7 years of positive impact through technology transfer. http://www.umip.com/pdfs/UMIP_7_Year_Pamphlet.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁸¹ <http://www.manchesterbrc.org/AboutUs.php> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁸² The Connected University Driving Recovery and Growth in the UK Economy. National Endowment for Science, Technology and the Arts. April 2009, 21. oldal

²⁸³ Ezek a Central Manchester University Hospitals NHS Foundation Trust; a Christie Hospital NHS Foundation Trust; a Manchester Mental Health and Social Care Trust; az NHS Salford (Salford Primary Care Trust); a

fordítanak egészségügyi kutatásokra az ún. Greater Manchester Areaban, indokoltnak látszott a térséghez tartozó egészségügyi kutató- és klinikai kapacitásokat egy ernyőszervezet alá vonni. Közös koordinációval, a tudástranszferek megfelelő csatornázásával ezek az intézmények nyilvánvalóan magasabb hatékonyságot képesek elérni, mint külön-külön. Az MAHSC így megfelelően tudja kombinálni a rendelkezésre álló tudományos-akadémiai, klinikai tevékenységeket az oktatással; a központhoz tartozó szervezetek összesen 34 000 embert foglalkoztatnak, 3 700 fekvőbeteg-ellátáshoz szükséges ágygal rendelkeznek, mely a város vonzáskörzetében élő 3 millió (széles értelemben véve 11 millió) lakos egészségügyi ellátásához szükséges. A központ intézményeinek éves forgalma meghaladja a 3,2 milliárd GBP-t.²⁸⁴

A University of Manchester közreműködésével létrejött harmadik, nagyobb volumenű kezdeményezés a MIMIT, a Manchester: Integrating Medicine and Innovative Technology elnevezésű projekt.²⁸⁵ A MIMIT-et az egyetem szintén 2008-ban, szintén az NHS különböző intézményeivel és alapjaival összefogva hozta létre – fókuszában nem annyira a betegek közvetlen gyógyítási eljárásai, a gyógyszeripar, hanem az egészségtudomány fejlődéséhez nélkülözhetetlen műszaki-technológiai fejlesztések és eszközutak állnak.²⁸⁶ A MIMIT az amerikai oktatókórházak és műszaki egyetemek non-profit társulásának, a CIMIT-nek (Center for Integration of Medicine & Innovative Technology) az első nemzetközi partnerszervezete.²⁸⁷ Közvetett céljuk természetesen, hogy technológiai innovációval és az egyes technológiai eljárások ötvözésével a jelenleg még ki nem elégíthető klinikai szükségleteknek eleget tudjon tenni az

---

Salford Royal NHS Foundation Trust; és a University Hospital of South Manchester NHS Foundation Trust <http://www.mahsc.ac.uk/whoweare/> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁸⁴ Ryder, Sam: Manchester's Academic Health Science Centre - a Power Point-presentation http://www.nactem.ac.uk/event_slides/Ryder221009.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁸⁵ <http://www.mimit.org.uk> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁸⁶ Ezek lényegében megegyeznek az MAHSC-t alapító intézményekkel.

²⁸⁷ A CIMIT-et 1998-ban alapították bostoni oktatókórházak és egyetemek, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy segítsék az interdiszciplináris együttműködést a transzlációs kutatások, a gyógyszeripar, az orvostudomány és a műszaki tudományok között – bevonva természetesen az üzleti szférát is. <http://www.cimit.org/about.html> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

204

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Cím: 1363 Budapest, Pf.: 49.

Tel.: +36 1 235-7200

www.ofi.hu; www.femip.hu

orvostudomány. Ennek érdekében, és azért, hogy egyben ki is tudják aknázni a klinikai tudományokban rejlő lehetőségeket, vezető tudósokból, szakemberekből álló ún. „site miners” csapatot alakítottak ki.²⁸⁸ Ennek elsődleges feladata, hogy fenti célok megvalósítása érdekében előmozdítsa a vállalkozások, cégek együttműködését a hatékony, keresletalapú kutatás-fejlesztés (R&D) kialakításához. A MIMIT mindemellett különböző projektek finanszírozásával is foglalkozik, azonban alapvetően egyféle „üzleti angyalként” [(angel) seed funding] működik közre: vagyis egy kezdő, megfelelő indulótőkével nem rendelkező vállalkozásba száll be/támogat azért, hogy a későbbiekben az a saját talpán is meg tudjon állni.²⁸⁹

Fenti, egyéb szervezetekkel és a magánszférával megvalósított együttműködések mellett a University of Manchester – mint önálló egyetemi intézmény – szintén igyekszik külső, piaci forrásokat bevonni az egyetem (tehát nem az MBSC, MAHSC stb.) kutatási tevékenységéhez, a kutatási stratégiában írtaknak megfelelően.²⁹⁰ Ehhez megfelelő szakmai és nem utolsósorban emocionális ösztönző alapot nyújt a fentiekben már említett, 2008-as Research Assessment Exercise eredménye, ahol az UoM kutatási tevékenységének 65%-át „world-leading” vagy „internationally excellent” kategóriába sorolták. Az egyetemre vonatkozó alábbi táblázatból jól látható, hogy a 2009–2010-es tanévben belföldi piaci források (14,1 millió GBP) alig töredékét, mindösszesen 5,1%-át jelentették az összes kutatási forrásnak. Ha összevonjuk ezt a jótékonyági-alapítványi adományokkal, illetve a nemzetközi és egyéb támogatásokkal, úgy is csak a teljes kutatási költségvetés kevesebb mint egyharmadát (31,3%) kapjuk.

²⁸⁸ <http://www.mimit.org.uk/Site-Miners> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁸⁹ <http://www.mimit.org.uk/Projects> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁹⁰ „While seeking to increase our share of research council and UK charitable sources, we will also diversify to achieve a substantial increase in funding from business, European and other international sources”. University of Manchester Research Strategy, 8. oldal <http://documents.manchester.ac.uk/display.aspx?DocID=9823> 2012. március 1.

48. táblázat. A University of Manchester kutatásra felhasználható külső forrásai (millió GBP)

	2009/10	2010/11
HEFCE-támogatás	83	83.2
Research Council-támogatás	75.6	76.1
Alapítványok, jótékonyági adományok	43.8	48.9
(Egyéb) kormányzati szervek	39.5	32.6
Belföldi vállalati szféra	14.1	14.4
Nemzetközi források	20.5	23.4
Egyéb	1.1	0.8
Összesen	277.6	279.4

Forrás: University of Manchester²⁹¹

A 2009-2010-es évhez képest a források nominálisan ugyan valamelyest nőttek (277,6 millió GBP-ről), reálértéken valójában jóformán stagnáltak. Vállalati szférából ebben az időszakban 14,4 milliónyi GBP folyt be.²⁹² Mindezen mutatók arra utalnak, hogy az egyetem saját kutatási tevékenységéhez szükséges (piaci) forrásokat ugyan válsággal sújtott időkben is szinten tudta tartani, azonban azok növelésére nem volt képes.

3.2.6. Mobilitási elemek a finanszírozásban

Az Egyesült Királyságban, és azon belül is Angliában a hallgatók nemzetközi és társadalmi (inter- és intragenerációs) mobilitása kiemelt figyelmet kap, nem utolsósorban a 20. század végére–19. század elejére hivatalos állami politikává váló esélyegyenlőségi követelmények hatására.²⁹³ A hazai hallgatók nemzetközi (tovább)tanulási lehetőségeinek megteremtésével és kiszélesítésével foglalkozik központi szinten a UK

²⁹¹ Facts and Figures 2012. The University of Manchester, 11.

²⁹² <http://www.manchester.ac.uk/research/about/funding/> (letöltés dátuma: 2012. február 27.)

²⁹³ A társadalmi mobilitás és a felsőoktatás aktuális összefüggéseiről az egyik legfrissebb adatokra támaszkodó tanulmány: Social Mobility through Higher Education Bridging the Gaps: Current Issues and Focus for 2011/12. The Bridge Group, May 2011 <http://www.thebridgegroup.org.uk/evidence/BridgingtheGaps.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

Higher Education International and Europe Unit (IEU).²⁹⁴ Az ebben a formájában 2010 óta működő szervezet elsősorban a felsőoktatással kapcsolatos nemzetközi és európai trendeket közvetíti a brit intézmények felé, koordinálja az Egyesült Királyság és a fontosabb nemzetközi felsőoktatási döntéshozók együttműködését, valamint igyekszik előmozdítani a felsőoktatás „nemzetköziesedésével, európaizálásával” kapcsolatos brit vélemények egybegyűjtését, lobbizik a brit érdekek védelmében külföldön. Szintén e területen van fontos szerepe a fentebb már említett UK Council for International Student Affairsnek (UKCISA), mely nem csak az Egyesült Királyságban tanuló külföldi hallgatóknak, hanem a brit állampolgárságú, de külföldön tanulni vágyó diákoknak nyújt segítséget az információszerzésben, elhelyezkedésben, hivatalos ügyek (vízum, esetleg munkavállalási engedély stb.) intézésében.²⁹⁵ A felsőoktatási hallgatók és kutatók, alkalmazottak uniós mobilitási projektjeit (Erasmus, Erasmus Munus, Tempus stb.) a British Council koordinálja és menedzseli.²⁹⁶

A brit hallgatók, kutatók, oktatók mobilitása relatíve alacsony szintű, köszönhetően annak, hogy a hazai egyetemek jó része világszínvonalú feltételeket biztosít számukra. Ez egyfelől persze pozitívumként is értékelhető, azonban mint azt a HEFCE számára nemrégiben készült tanulmány is felveti, a nemzetközi felsőoktatási vérkeringésből történő kiesés versenyhátrányt okozhat a jövőben az integrálódó európai munkaerőpiacon elhelyezkedni óhajtóknak.²⁹⁷ Míg globálisan a felsőoktatási migráció szintje az elmúlt évtizedekben jelentősen

²⁹⁴ Az IEU-t az Egyesült Királyság Higher Education Funding Counciljai, a munkaügyi és oktatási minisztérium (Department for Employment and Learning), a QAA, valamint a felsőoktatási intézmények érdekképviseleti tömörülései, a Universities UK és a GuildHE alapította és finanszírozza. http://international.ac.uk/resources/IEU_About%20us_A4_SCREEN.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

²⁹⁵ <http://www.ukcisa.org.uk/ukstudent/visas.php> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

²⁹⁶ <http://www.britishcouncil.org/erasmus.htm> (letöltés dátuma: 2012. február 28.) A felsőoktatási mobilitáshoz köthető uniós programok bemutatása, mint amilyen az Erasmus vagy Twinning, nem képezik jelen tanulmány részét, tekintve, hogy azok nem országspecifikus projektek.

²⁹⁷ International student mobility literature review. Report to HEFCE, and co-funded by the British Council, UK National Agency for Erasmus. HEFCE, 2010, 4. http://www.britishcouncil.org/hefce_bc_report2010.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

meghaladta az általános nemzetközi migráció mértékét, addig a brit hallgatók mobilitása folyamatosan az OECD-államok többségének átlaga alatt van.²⁹⁸ Míg 1975-ben az Egyesült Királyság hallgatók „exportálása” terén hatodik helyen állt a világrangsorban 16 866 fővel, ez a szám 2005-2006-ra mindösszesen 22 400-ra emelkedett, így a britek kikerültek a küldő országok top10-es rangsorából.²⁹⁹ A 2009-2010-es tanévben megközelítőleg 33 000 brit hallgató tanult külföldön, ami az összes brit felsőoktatásban tanuló mindösszesen 1,6%-a, az országban tanuló külföldieknek pedig alig egytizede.³⁰⁰

A hosszabb távon akár problémát is okozni képes tendenciát – tehát hogy arányaiban kevés brit fiatal tanul külföldön, „cserébe” viszont az Egyesült Királyság „nettó importőr” a nemzetközi hallgatókat tekintve – a kormányzat már korábban is érzékelte. 2007-ben az akkori felsőoktatásért felelős minisztérium a témában jelentéseket készített a felsőoktatási intézményeket, szakértőket és az üzleti szféra képviselőit tömörítő magáncsoporttal, a Council for Industry and Higher Educationnel (CIHE).³⁰¹ A CIHE az egyetemek és a hallgatók oldaláról is külön-külön megvizsgálta a „nemzetköziesedés” kérdését, és megerősítette, hogy az Egyesült Királyság felsőoktatása a brit hallgatók nemzetközi kilátásait tekintve lemaradóban van. A tanulmányok külön kiemelték, hogy – Európa trendjeivel ellentétben – a brit Erasmus-hallgatók száma csaknem megfeleződött, 9 500-ról 5 500-ra csökkent 1996 és 2006 között. A

²⁹⁸ Motivations and Experiences of UK Students Studying Abroad - BIS Research Paper No.8. University of Dundee 2010. 1. oldal <http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/corporate/migratedD/publications/B/BIS-RP-008> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

²⁹⁹ Motivations and Experiences of UK Students Studying Abroad - BIS Research Paper No.8. University of Dundee 2010. 4. oldal

³⁰⁰ International Focus: 20/01/10. Newsletter of the International Unit, 1. oldal <http://www.international.ac.uk/resources/International%20Focus%20issue%2050.20.01.10.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

³⁰¹ Fielden, John: Global Horizons for UK Universities. The Council for Industry and Higher Education, 2007 <http://international.ac.uk/resources/Internationalising%20Higher%20Education%20Final%20Final1.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

Fielden, John -- Professor Middlehurst, Robin -- Woodfield Steve (2007): *Global Horizons for UK Students. The Council for Industry and Higher Education.* <http://www.cihe.co.uk/wp-content/themes/cihe/document.php?file=0707GLOBAL.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

mobilitás akadályai között szerepel, hogy az elmúlt időszakban jelentősen megnőtt a felnőtt vagy nem nappali tagozatos hallgatók száma, akik számára akár a munkahely elvesztését is jelentheti a hosszú távú külföldi távollét. Az is közrejátszhat az alacsony arányokban, hogy az eltömegesedett felsőoktatásban egyre nagyobb mértékben vesznek részt olyan társadalmi rétegek, akik számára egész egyszerűen az utazás nem megszokott, az Erasmus programban történő részvétel pedig kifejezetten elitistának számít. A problémák között szerepel természetesen a külhoni tanulás magasabb költségigénye és az is, hogy ezzel jelentős mértékben kitolódik a felsőoktatásban töltendő idő.³⁰² A felvetett problémákra a tanulmányok azonban csak korlátozott, általánosabb válaszokkal szolgáltak (pl. a külföldi tanulmányi lehetőségeket és élményeket a diákszervezetek hatékonyabban hirdessék; az egyetemek a rászoruló diákokat magasabb támogatásokban részesítsék külföldi tanulmányok során; valamennyi egyetem működjön együtt a probléma megoldásában stb.).³⁰³

2010-ben az „új” felsőoktatási minisztérium, a BIS a University of Dundee kutatóit bízta meg, hogy készítsenek egy újabb tanulmányt a kérdéskörben.³⁰⁴ A dokumentum – amellet, hogy szintén rámutatott a hiányosságokra – további érdekes megállapításokra is jutott. Az a korábbi időszak statisztikáiból is ismert volt, hogy a külföldön tanulni akaró brit diákok között a legnépszerűbb célországok – sorrendben – az USA, Írország és Ausztrália. A felmérésből azonban az is kiderült, hogy a diákok 89%-a azért akar külföldön tanulni, hogy világszínvonalú képzéshez juthasson. Tehát azok szemében, akik nem az Egyesült Királyságban akartak tanulni, a brit felsőoktatás nem képviselt „világszínvonalat”. Az is

³⁰² Fielden, i. m. 24.

³⁰³ Appendix II: Barriers to mobility and some solutions to them. In: John Fielden: Global Horizons for UK Universities. The Council for Industry and Higher Education, 2007. 59-60.oldal, illetve Fielden-Middlehurst-Woodfield: Global Horizons for UK Students. The Council for Industry and Higher Education, 2007, 41--43.

³⁰⁴ Motivations and Experiences of UK Students Studying Abroad -- BIS Research Paper No. 8. University of Dundee 2010.

bebizonyosodott, hogy a magasabb végzettségű szülőkkel rendelkező, magániskolába járó diákok közel kétszer akkora arányban jelentkeznek külföldi egyetemre, főiskolára, mint állami oktatási intézménybe járó társaik. Ezzel összefüggésben az is figyelemre méltó, hogy a tanulmány alapjául szolgáló felmérésben részt vettek alig 24%-a mondta azt, hogy tanulmányai befejeztével az adott országban is szeretne letelepedni. Az átlagosnál még erősebb volt a „visszavágyási faktor” a középiskolai tanulmányokat jó minősítéssel befejezők között – azaz az Egyesült Királyságnak attól vélelmezhetően nem kell tartania, hogy a nemzetközi „agyelszívás” áldozatává válnak legtehetségesebb hallgatói.³⁰⁵

Eddig attól sem kellett tartania a brit felsőoktatási intézményeknek, hogy a tanulmányok magas költsége, illetve a tandíj mértéke sarkallná arra a hallgatókat, hogy külföldön (is) tanuljanak. Mindösszesen 34%-uk jelölte fontosnak vagy nagyon fontosnak „elvándorlásának” okai között a magas tandíjakat. Ugyanakkor ez a tendencia jelentős mértékben átalakulhat a 2012-2013-tól életbe lépő reformoknak – így a 9 000 GBP-ben maximalizált tandíjnak – köszönhetően.³⁰⁶ Adott esetben pl. egy másik európai uniós tagállam felsőoktatásának ingyenessége vonzóbb alternatíva lehet egyes brit hallgatók számára, semmint, hogy egy angliai egyetem diplomájának megszerzése után még évekig törlesszék a tandíj fedezéséhez felvett diákhitel összegét.

A fentiekben leírtakkal egybecsengően a University of Dundee oktatói is arra hívják fel a figyelmet, hogy ha nem valósul meg a külfölddel történő, kiegyensúlyozott mértékű „hallgatócsere”, akkor az Egyesült Királyság – átvitt értelemben is – elszigetelődik a kontinenstől. „...*That failure to promote a strong two-way exchange of students, risks isolating the UK from access to critical skills and knowledges*”.³⁰⁷

³⁰⁵ Motivations and Experiences of UK... i. m. 1--2.

³⁰⁶ International Focus: 20/01/10. Newsletter of the International Unit, 1.

³⁰⁷ Motivations and Experiences of UK Students Studying Abroad - BIS Research Paper No.8. University of Dundee 2010., 43.

A nemzetközi mobilitás mellett szükséges még szót ejteni a társadalmi mobilitás lehetőségeiről. Az Egyesült Királyságban valamennyi felsőoktatási intézménynek, mely az alapszint felett állapítja meg tandíját, kötelező megkötnie az ún. access agreementet Office for Fair Access nevű (OFFA), az esélyegyenlőség érvényesülését felügyelő központi szervvel.³⁰⁸ Az OFFA-t a 2004-es Higher Education Act hozta létre, szerepe a 2006–2007-es reformokat követően, amikor jelentősen megemelkedtek a tandíjak vált valóban fontossá. Feladatához mérten viszont meglehetősen alacsony, 7 fős munkatársi létszámmal és egy 3 fős tanácsadó testülettel működik. Az OFFA-nak kell ugyanis egyrészt előmozdítania a szociálisan hátrányos helyzetű vagy a felsőoktatásban alulreprezentált csoportok felvételi lehetőségeit. A felsőoktatásba már bekerült, de előbb említett csoportokhoz tartozók érdekében folyamatosan figyelemmel kell kísérnie, hogy az egyetemek, főiskolák hogyan, milyen mértékben allokálnak pénzügyi forrásokat ösztöndíjakra, szolgáltatásnyújtásra stb. Emellett azon is örökdió, hogy a hallgatók és szüleik számára az intézmények átlátható és hozzáférhető pénzügyi információkat szolgáltatassanak. Az OFFA „hatalma” abban áll, hogy ezen kritériumoknak történő megfelelési kívánalmakat beépíti az egyetemekkel külön-külön, évente (!) kötelezően megkötött megállapodásokba (ún. access agreement).³⁰⁹ A University of Manchesterrel a 2012-2013-as (reform)tanévre már 2011 áprilisában megkötött megállapodás pl. 17 oldalon keresztül részletezi az egyetem vállalásait és az általa indított, esélyegyenlőséget, illetve a „lehetőségek egyenlőségét” segítő programokat.³¹⁰ A megállapodás – mely külön szól az Egyesült Királyságban oktatási szempontból „vízválasztónak” tekinthető

³⁰⁸ <http://www.offa.org.uk> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

³⁰⁹ Tény ugyanakkor, hogy az OFFA nem nagyon élt eddig az egyetemek formális szabályozásával. A nemrégiben az intézmény élére kinevezett Les Ebdon viszont azt ígéri, hogy hajlandó akár „nukleáris eszközöket” is bevetni a kapukat a hátrányos helyzetűek elől zárva tartó vagy csak résnyire kinyitó egyetemek ellen. Fair enough. Good and bad incentives for universities to broaden their intake. The Economist, Feb 25th 2012 <http://www.economist.com/node/21548262?fsrc=scn/fb/wl/ar/fairenough>

³¹⁰ Access Agreement 2012/13 with the Office for Fair Access. The University of Manchester, April 2011 <http://www.offa.org.uk/agreements/AA%202012%20University%20of%20Manchester%201213.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

16 év alattiaknak és feletteknek szóló felzárkóztatási programokról és támogatásokról – valójában azonban inkább célokat, elveket és elkötelezettségeket rögzít, és nem olyan objektívan számonkérhető tételeket, mint pl. a HEFCE-vel kötött Financial Memorandum.³¹¹ Tény mindemellett, hogy az egyetem a jogszabályi előírásokat is meghaladó, dokumentált esélyegyenlőségi követelményrendszerrel (Equality and Diversity Policy) rendelkezik.³¹² A dokumentum szövegén a 21. század elejének nyugat-európai közéletére jellemző politikai korrektség jellemző, melyek betartására az egyetem külön Equality and Diversity Teamje ügyel.³¹³

3.2.7. A finanszírozási adatok nyilvánossága

Ahogy az a fentiekben leírt, majdnem valamennyi témakör kapcsán jól érzékelhető, a törvényi szabályozásból és a brit társadalmi közéletet – legalábbis annak a nyilvánosság előtti oldalát – átható általános transzparencia-követelményekből fakadóan az angol felsőoktatási intézmények finanszírozási adatai nyilvánosak és jól hozzáférhetőek. A korábban bemutatott intézmények és szervezetek (BIS, HEFCE, UK Research Councils, QAA, OFFA, UKCISA stb. – és persze maguk az egyetemek) garantálják, hogy a sajtó, a (leendő) hallgatók és társadalom széles rétegei számára hozzáférhetőek legyenek az egyetemek pénzügyi adatai, az állami támogatási mechanizmusok, a magánszférától érkező összegek. Ennek egyrészt alapjai az időszakos jelleggel kötelezően lefolytatott eljárások, felmérések (Research Assessment Exercise, Risk

³¹¹ A HEFCE maga is ad ki az esélyegyenlőséget előmozdító „útmutatót”: HEFCE Equality and Diversity Scheme 2012-2014 http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2012/12_03/ (letöltés dátuma: 2012. március 1.)

³¹² Equality and Diversity Policy for Staff and Students Policy. The University of Manchester, November 2010 <http://documents.manchester.ac.uk/display.aspx?DocID=8361> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

³¹³ „The University of Manchester is committed to creating an environment where diversity is celebrated and everyone is treated fairly regardless of gender, disability, ethnic origin, religion or belief, sexual orientation, marital status, age or nationality”. <http://www.manchester.ac.uk/aboutus/equalityanddiversity/> (letöltés dátuma: 2012. február 28.)

Assesment Exercise, Financial Memorandum, access agreement stb.) eredményei, másrésről az intézmények önkéntes adatszolgáltatásai. Ugyanakkor fentiekből konkrét kapcsolódási pont híján kimaradt a felsőoktatási statisztikai ügynökség, a HESA bemutatása – melynek adatsoraira jelen tanulmány is nagymértékben támaszkodott.³¹⁴ A HESA nem része az Egyesült Királyság állami statisztikai rendszerének,³¹⁵ valójában egy cégformában (private limited company) működő szervezet, mely 1993-ban jött létre a két, felsőoktatási intézményt tömörítő érdekképviselői szervezet, a UniversitiesUK és a GuildHE részvételével. Törvényi kereteit a Further and Higher Education Act 1992 adja, azonban az adatvédelmi és információ szabadságról szóló törvény nem vonatkozik rá.³¹⁶ A HESA a felsőoktatási intézmények által kötelezően szolgáltatott adatokat összegzi, rendszerezi, elemzi és készít ezekből kimutatásokat, részletes statisztikai számsorokat a felsőoktatás valamennyi területére kiterjedően. Részletes adatokat közöl a felsőoktatás finanszírozási hátteréről is: az erről szóló éves összegző tanulmányok a Finances of Higher Education Institutions (korábban a Resources of Higher Education Institutions c. kiadvány része), illetve a HE Finance Plus.³¹⁷ Az év közbeni adatokat, kutatási eredményeket sajtóközlemények, részleges kimutatások formájában teszik közzé.³¹⁸ Mivel a HESA nem állami intézmény és működését teljes egészében a felsőoktatási intézmények támogatásai biztosítják, ezért piaci alapon működik. Ez egyrésről azt jelenti, hogy az állami-kormányzati szervekkel adatszolgáltatási szerződést köt a nekik szükséges információk átadásáról, másrésről pedig azt, hogy anyagaik jelentős része nem ingyenesen hozzáférhető –

³¹⁴ <http://www.hesa.ac.uk> (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

³¹⁵ Ez az Office for National Statistics által vezetett UK Statistics Authority <http://www.statisticsauthority.gov.uk/> (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

³¹⁶ Further and Higher Education Act 1992 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1992/13/contents> (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

³¹⁷ http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_pubs&task=show_pub_detail&pubid=1710&Itemid=286
http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_pubs&task=show_pub_detail&pubid=1719&Itemid=286
 (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

³¹⁸ http://www.hesa.ac.uk/index.php?option=com_content&task=view&id=1900&Itemid=706 (letöltés dátuma: 2012. február 29.)

még visszamenőlegesen sem. Ebből a szempontból az állami, vagy non-profit központi szervekhez képest a HESA által készített, finanszírozási adatokról szóló összegzések nyilvánossága valójában nem 100%-osan biztosított.

3.3. A francia felsőoktatás finanszírozása, különös tekintettel a minőségi célokra és a vállalkozói források bevonására

---

3.3.1. A francia felsőoktatás rövid jogi és történeti bemutatása

A francia felsőoktatás európai, illetve világszinten mérve is jelentős történeti múltra tekint vissza. Az első egyetemek a 13–14. században jelentek meg, ezek az intézmények, bár természetesen mutattak hasonlóságokat a mai egyetemekhez, számos lényeges aspektusból különböztek azoktól. Kezdetben értelemszerűen nem volt állami hegemonia az egyetemek körében, azonban a 20. századra a francia felsőoktatás az etatista modell mintapéldájává vált. Kialakult a pár 10 000 fős egyetemek rendszere, melyek működését és finanszírozását kizárólag az állam határozta meg.

A fordulat 1968-ban indult, amikor a májusi diáklázadásokat követően, mintegy a kormány válaszként megszületett az előterjesztőjéről, az újonnan kinevezett oktatásügyi miniszterről, Edgar Faure-ról elnevezett felsőoktatási reformtörvény a Faure-törvény³¹⁹. A törvény legnagyobb érdeme, hogy egy bizonyos mértékű beleszólást engedett az egyetemek irányításába a kormányzattal szemben a diákok képviselőinek és az egyetem munkatársainak.³²⁰ A gyakorlatban azonban ez mindössze annyit jelentett, hogy az egyetemek költségvetésük mintegy negyedéről szabadon rendelkezhetek.

Az egyetemek finanszírozásában a következő mérföldkő 1994, ekkor került bevezetésre az úgynevezett SAN REMO (System ANalytique de RÉparation des MOyens) elnevezésű analitikus rendszer, amelyben az

³¹⁹ Loi n°68-978 du 12 novembre 1968.

³²⁰ A PDE rövid ismertetője a Faure-törvényről: <http://www.pde.fr/index.php?page=la-loi-faure> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

egyetem részére folyósított támogatás mértéke a hallgatói létszámtól, az épületek alapterületétől és a képzés típusától függött.³²¹ A rendszer nagy hibája volt, hogy teljesen rugalmatlannak bizonyult az egyes intézmények sajátosságai iránt. Az eredeti San Remo nem volt hosszú életű, 1997-ben egy új, az egyes intézményekre levezetett, specializált előirányzatokat magában foglaló számítási rendszert vezettek be.

2009-ben a fenti rendszer átalakításával bevezetésre került az új rendszer, a Sympa (Systeme de répartition des moyens á la performance et á l'activité a továbbiakban: SYMPA), amely a francia szenátus jelentésében kidolgozott elveken alapul³²². Az új rendszer egyik lényeges eleme lenne, hogy az eddiginél jelentősebb összegeket fordítana az egyetemek kutatásainak támogatására, illetve jobban figyelembe venné azok teljesítményét.

Jelenleg a szabályozás gerincét alkotja a többször módosított felsőoktatási törvény³²³, melynek rendelkezései között megtalálható a 2007-es egyetemi autonómiáról szóló törvény (autonómatörvény) is. A felsőoktatási törvény valódi kódex jellegű szabályozás, az oktatás valamennyi területét szabályozza az oktatás alsóbb szintjeitől kezdődően a felsőoktatás részletes szabályaiig.

Ebben található a finanszírozás egyik kulcselemének, az állam és az egyetemek közötti négyéves szerződés megkötésének szabályozása. A négyéves szerződés jogintézmény – amellyel később részletesen foglalkozunk majd – lényege, hogy az állam és a felsőoktatási intézmény között egy tárgyalási folyamat eredményeként létrejön egy szerződés, melyben az intézmény bizonyos célkitűzések megvalósítására, az állam pedig ezek finanszírozására vállalkozik.

³²¹ Legendre, F: A felsőoktatás finanszírozása Franciaországban. Magyarul megjelent: *Magyar felsőoktatás*, 1998/10. Ford.: Sütő Anna.

³²² Le financement des universités: pour un SYstème de répartition des Moyens à l'Activité et à la Performance. http://www.senat.fr/rap/r07-382/r07-382_mono.html#toc253 (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

³²³ Ordonnance n° 2000-549 du 15 juin 2000.

A négyéves szerződés rendszere nem csak a felsőoktatási intézmények körében létezik, az összes, ezt a módszert használó közintézmény szerződéseire vonatkozóan állapít meg szabályokat a közfinanszírozásról szóló organikus törvény (speciális többséggel és speciális törvényhozási eljárás keretében változtatható törvény).³²⁴

A felsőoktatási intézmények szerződéseire vonatkozó speciális szabályokat állapít meg a felsőoktatási törvény. A jogszabály vonatkozó szabályai keret jellegűek, részletes szabályokat nem állapítanak meg, csak a szerződés megkötésének folyamatát rendezik.

Ugyancsak a felsőoktatási törvényben találhatóak az autonómiatörvény által bevezetett hatáskör-bővítési (compétences élargies) szabályok is. A hatáskörbővítés – amellyel lentebb szintén részletesen foglalkozunk majd – lényege, hogy az egyetem kérheti, hogy a kötelezően ellátandó feladatok mellé továbbiakat vállalhasson – természetesen többletforrásokért cserébe.

A felsőoktatási törvényen kívül természetesen kiemelendő még az éves költségvetési törvények szerepe is, hiszen ezek határozzák meg a felsőoktatásra fordítható aktuális összeget.

További jelentős jogszabály az adójogi kódex³²⁵, hiszen ez szabályozza azokat az adókedvezményeket, amelyek a magántőke bevonását ösztönzik.

3.3.2. A finanszírozás rendszere

SAN REMO

1994-ben vezették be a San Remo elnevezésű analitikus forráselosztási, finanszírozási rendszert. Ez kezdetben a képzésterületek alapján

³²⁴ Loi organique n° 2001-692 du 1 août 2001.

³²⁵ Loi n° 92-40 du 09 juillet 1992.

meghatározott átlagos költségek logikáján alapult, ezt azonban 1997-től elhagyták, és egy új, az egyes intézményekre levezetett, specializált szükséges előirányzatokat magába foglaló számítási rendszert vezettek be.

A San Remo főbb elemei:

- a szükséges tanítási órák száma: az egyes eltérő képzésekben az egy hallgatóra jutó tanítási órák számának költsége;
- egy intézmény hatékony és aktív működéséhez elegendő számú kiszolgáló személyzet, mérnök, adminisztrátor, technikus, alkalmazott (franciául: IATOS).

A finanszírozás meghatározásához a minisztérium két elemet használ fel:

- Az egyik a Költségeket Vizsgáló Szervezet (Observatoire des Couts) (egy független intézmény, amely az intézmények tényleges költségeit vizsgálja).. Az 1997-es változásokat követően megszűnt.
- A másik a San Remo, amelynek keretében a fentebb hivatkozott fő elemek vonatkozásában végeznek vizsgálatot.

A SAN REMO modell szerint az intézmények állami finanszírozáshoz a beiratkozott hallgatók száma és a hallgatónként számított költségek után juthatnak. 1997-ig az egy diákra jutó költség számítása alapján 36 tanulmányi programot határozott meg a Költségeket Vizsgáló Szervezet, 1997 után pedig az egy hallgatóra jutó tanítási órák alapján 18 különböző standardot állított fel, így 18 finanszírozási csoportot alakítva ki.

SYMPA

2009-ben a fenti rendszer átalakításával bevezetésre került az új rendszer, a Sympa, amelyet a francia szenátus jelentésében kidolgozott elveken alapul. Az új rendszer egyik lényeges eleme lenne, hogy az

eddiginél jelentősebb összegeket fordítana az egyetemek kutatásának támogatására, illetve jobban figyelembe venné azok teljesítményét. Az új rendszer a kezdeti felfokozott várakozásokkal szemben azonban nem hozott jelentős megújulást. A Sympában a finanszírozás felosztásának sarokszámai a következők: az intézmények tevékenységük alapján kapják a finanszírozásuk 80%-át. Ebből 60%-ot tesz ki a vizsgán megjelenő hallgatók után kapott összeg, míg 20% az oktatók száma és kutatóik publikációi után jár.

Így tehát 20% marad az intézmények teljesítményének értékelésére, amelyből 5%-ot a hallgatók vizsgán elért teljesítmény, 15%-ot pedig az oktatók és a kutatók publikációinak értékelése tesz ki. A Szenátus abban látta rendszer egyik lényeges újítását, hogy a teljesítményalapú értékelés 20%-a (illetve ennek kritériumai) a négyéves szerződésben tárgyalhatóvá vált. Azonban mivel itt valójában a 20% 20%-áról van szó, ez az összfinanszírozásnak csupán 4%-át teszi ki.³²⁶

Az új rendszerrel szembeni csalódottságot jól kifejezik a toulouse-i egyetem elnökéne, Bruno Sire-nek a szavai: „Ez egy egalitárius rendszer, mindenki számára 1,5%-os éves emeléssel”³²⁷.

Négyéves szerződés

A francia felsőoktatás finanszírozásának egyik jellegzetessége a négyéves szerződések rendszere. A szerződések keretében lehetőség nyílik figyelembe venni az adott oktatási intézmény sajátosságait, egyedi igényeit. A szerződés egyik résztvevője az egyetem, amelyet a tárgyalások során az elnöki küldöttség képvisel. Bár a küldöttségbe bekerülhetnek a kisebb egységek (kar, szak) vezetői, alapvetően a jogviszony az egyetem és az állam között áll fenn, tehát a kisebb

³²⁶ Autonomie budgétaire et financière des universités et nouveau système d'allocation des moyens (SYMPA) : le chemin de la vertu. <http://www.senat.fr/rap/r08-532/r08-532-syn.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

³²⁷ Université: un budget pas tres sympa. <http://lemonde-educ.blog.lemonde.fr/2011/01/24/universite-un-budget-pas-tres-sympa> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

egységek érdekei az egyetemi érdek szerves részeként, de annak alárendelve jelennek meg. A tárgyalási folyamat³²⁸ arról szól, hogy a jogviszony másik alanya, az állam képviseli a saját prioritásait: mi az, amit finanszírozni kíván. Az állami érdeket ütköztetik az egyetem prioritásaival, a végeredmény pedig egy olyan kompromisszum lesz, amely ideális esetben mindkét fél érdekéből a másik számára legelfogadhatóbbat tartalmazza.

A folyamat az egyetem fejlesztési terveinek (fejlesztési prioritásainak) elkészítésével indul. Ez úgy történik, hogy az egyetem valamennyi képzési és kutatási egysége (Unité de Formation et de Recherche) összeállítja a saját prioritásait, ezek alapján az egyetem elnöksége elemzi a helyzetet, felméri a célok eléréséhez szükséges összegeket, végül rangsorolja az egyes prioritásokat, és ez alapján kiválasztják, hogy melyek azok, amelyeket képviselni fognak a tárgyalásokon.

Az így elkészült dokumentum képezi a tárgyalás alapját, ebben természetesen jóval több prioritás szerepel, mint a végleges változatban. Az egyetem tervezetét megküldi az Oktatási és Kutatási Minisztériumnak, (a továbbiakban: minisztérium), amely kiválasztja azokat a célkitűzéseket, amelyek számára a legfontosabbak, ezeket megküldi az egyetemnek, amelyik viszont a maga számára fontos prioritások mellett érvel. Ez a folyamat addig folytatódik, ameddig kompromisszumra nem jutnak. A szerződésben általában szerepelnek olyan fejlesztési tervek, mint az információs technológia fejlesztése, új kollégium létrehozása, de a konkrét infrastrukturális fejlesztésén túl helyet kaphat pl. a hallgatói élet fejlesztése vagy a hallgatók egyetemen kívüli kapcsolatainak javítása is – tehát szinte bármi, a határt az egyetemi tárgyalódelegáció agilitása szabja meg. Természetesen megjelennek az oktatás minőségének javítását célzó célkitűzések is (az általunk példaként választott Strasbourgi Egyetem esetében ráadásul ezek vannak többségben), ezzel a tanulmányunk 3.

³²⁸ Legendre, i. m. 29.

fejezetében foglalkozunk. A felek a szerződésben meghatározzák, hogy az egyes célkitűzésekhez mennyi forrás tartozik és meghatározzák a célkitűzés megvalósulását mérő indikátort is.

Hatáskörbővítés

A 2007-es törvény hatálybalépése óta az Oktatási Kódex rögzíti, hogy az egyetemek az oktatási törvényben (és következésképp a finanszírozási szerződésben) meghatározott feltételekkel³²⁹ kérvényezhetik, hogy a szélesebb körű feladataik és kötelezettségeik lehessenek a humánerőforrás-költségvetés területén.³³⁰

A törvény kettős jóváhagyást ír elő. Egyrészt az egyetemi tanácsban egyszerű többséggel kell jóváhagyni az új feladatok ellátására, és következésképpen a feladatok ellátásával járó finanszírozási többlet elnyerésére irányuló kérelmet. Bár e fórumon már elbukhat az ambiciózus kérelmezők egy része, nyilvánvaló, hogy valahogyan szelektálni kell a kérelmek között, hiszen minden egyetem arra törekszik, hogy minél több embert alkalmazhasson és minél nagyobb összegből gazdálkodhasson.

Éppen ezért a törvény előírja, hogy az egyetemi tanács lényegében többletfinanszírozást igénylő határozatát az oktatási miniszter és a költségvetésért felelős miniszter közös határozatának jóvá kell hagynia.³³¹

Ez voltaképpen ismét egy kétszeres szűrő, hiszen tulajdonképpen az oktatási tárca felelőse is abban érdekelt, hogy az intézményeknek minél több pénz jusson.

A fentiek után következik az utolsó, és egyben talán leghatásosabb szűrő. Az oktatási törvény ugyanis azt is előírja, hogy a finanszírozási szerződésben az állam által az adott intézmény számára biztosított teljes összegben belül, külön – a más jogcímeken, pl. más működési költség

³²⁹ Ahogy azt kérőbb kifejtjük, az oktatási törvény a finanszírozási szerződésre hivatkozik.

⁹ Oktatási törvény 712. cikk 8. bekezdés.

³³¹ Oktatási törvény 712. cikk 8. bekezdés.

címén folyósított összegektől elkülönítve – kell kezelni a megnövelt hatáskör finanszírozására fordítandó összeget. Véleményünk szerint ez a gyakorlatban voltaképpen azzal jár, hogy részben más összegek csökkentésével finanszírozzák ezt a tételt.

Tandíj

Franciaországban nem tandíjról, hanem a beiratkozási díjról szokás beszélni. Az egyetemre való beiratkozás díja alapesetben az alapfokú képzésnél (az első 2 vagy 3 év) 174 euró, még a mesterképzések esetén ez rendszerint 237 euró. Mindkét esetben, intézményektől és karoktól függően felmerülhet körülbelül 100 euró plusz költség. A doktori képzések beiratkozás díja valamivel magasabb, 359 euró, bár ezt ellensúlyozza a doktoranduszhallgatóknak képzésük első 5 évében folyósított nagy összegű köztársasági ösztöndíj.

Összességében elmondható, hogy a beiratkozási díj rendkívül alacsony, töredéke csupán mind az állam által nyújtott támogatásból befolyó összegnek, mind a hallgatók képzése során felmerülő egy főre jutó valós költségeknek is.

3.3.3. A minőség alapú finanszírozás szerepe

Minőség alapú oktatás a négyéves szerződésekben

Mint fentebb már esett róla szó, a négyéves szerződésekben finanszírozott célkitűzések között sok olyan van, amely a minőség alapú oktatáshoz köthető. Alább a példaként választott Strasbourgi Egyetem négyéves

szerezésének³³² (a továbbiakban: a vizsgált szerződés) néhány részletén vizsgáljuk meg, miként van lehetőség az oktatás minőségének fejlesztésére a szerződés keretei között. A vizsgált szerződés melléklete példálózó jelleggel az alábbi, az mutatókat és teljesítménycélokat foglalja magában:

- külső szervezet által akkreditált diplomák számának növelése (2009-ban egy ilyen létezett, a 2012-es célkitűzés négy akkreditáció megszerzése);
- a minőségi eljárásként nyilvántartott egyetemi szolgáltatások számának növelése (2009-ban egy ilyen létezett, 2012-ben 10-re akarják emelni ezek számát);
- az egyetem alapítványától származó források növelése (az egyetem 2009-ben 400 000 euróhoz jutott ilyen formában, a 2012-es cél 10 millió euró);
- szabadalmak száma (konkrét számot nem határoztak meg, de az egyetem általában ösztönzi az új találmányok szabadalmaztatását);
- szellemi tulajdon vagy iparjogvédelem alatt álló találmányokból származó bevétel növelése (2008-ban éves szinten 220 000 euró, a 2012-es célkitűzés 250 000 euró);
- a kutatási és szolgáltatási szerződések összegének duplájára emelése 2008-ban (17,98 millió euró, 2012-ben 36 millió euró);
- az energiaköltségek jelentős csökkentése (30%-os megtakarítás a négyéves folyamat végére);
- az egyetemi hallgatói élet fellendítése (kulturális programok, rendezvények);
- interdiszciplináris programok számának növelése 20%-kal;
- kiválósági központok megerősítése (ugyanakkora összegű a támogatás 2008-ban és 2012-ben, éves szinten 2,15 millió euró);

³³² A Strasbourgi Egyetem és az Oktatási és Kutatási Minisztérium között létrejövő szerződés 2009–2012 elérhető: http://www.unistra.fr/uploads/media/contrat_2009-2012_UdS.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 24.)

- a diplomát szerző hallgatók számának növelése (2-3%-os növekedés az egyes tudományterületeken);
- nemzetközi kapcsolatok erősítése (két új partnerségi megállapodás megkötése).

IDEX

Az Initiative d'excellence (Kezdeményezés a kiválóságért, a továbbiakban: IDEX) célja, hogy Franciaország területén létrejöjjön 5-10 olyan felsőoktatási, illetve kutatási központ, amely világszinten is megállja a helyét. Ehhez szükséges, hogy a különböző oktatási, kutatási intézmények és a magántőke együttműködjenek, tulajdonképpen ezek kezdeményezései az IDEX-ek.

Az IDEX program finanszírozására a kormány 2010 márciusában létrehozott³³³ egy 7,7 milliárd eurós alapot, amelynek a hozamai fogják biztosítani az adott központ támogatását. A pénzt fel nem használható támogatásként az Nemzeti Kutatási Ügynökség (Agence National de la Recherche, a továbbiakban ANR) kezeli. Ennek a pénznek a kamataiból finanszírozzák a kiválósági kezdeményezéseket. Tehát nem a 7,7 milliárd eurót fizetik ki, csak a hozamokból származó bevételeket. A megoldás előnye értelemszerűen az, hogy a költségvetést terhelő egyszeri kiadást nem követik újabbak.

A kiválósági kezdeményezésnek olyan integratív struktúrát kell alkotnia, amely valamennyi partnert és tevékenységet magában foglal, és amely különösen az alábbi területeket érinti³³⁴:

- magas szintű autonómia és kiegyensúlyozott irányítás elérése: a tudományos kollektíva és a végrehajtó szerv közötti feladatok megosztása a kiválósági kezdeményezés vezetése érdekében,

³³³ N°2010-237 du 9 mars 2010

³³⁴ Az IDEX 2010-es felhívása alapján

<http://www.agence-nationale-recherche.fr/investissementsdavenir/documents/ANR-AAP-IDEX-2010.pdf>

(letöltés dátuma: 2012. február 23.)

- nagyfokú irányítási autonómia szűk körű igazgatótanács felügyelete alatt, külső szakemberek széles körű bevonása mellett; gyors döntési képesség a stratégiai döntésekről és azok megvalósításáról;
- a résztvevők integrációja, különös tekintettel a főiskolák (grandes écoles), egyetemek, felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek közötti hatékony együttműködésre;
  - megfelelő irányítási szervezet létrehozása (anyagi és emberierőforrás-gazdálkodás, szellemi tulajdonnal való gazdálkodás);
  - nagyobb nyitottság a külvilág és a gazdaság felé: a partnerkapcsolatok intenzitása (vállalatok, versenyképességi központok, helyi önkormányzatok), tudományos eredmények dinamikus értékelése, nemzetközi jelleg (csereprogramok hallgatók, magasan képzett oktatók és kutatók számára, közös képzések külföldi egyetemekkel, nyelvoktatás); hallgatói-vállalati kapcsolatok fejlesztése (vállalati gyakorlatok, vállalkozási képzések, szakmai integrációs programok);
  - információhoz, dokumentációhoz (különösen digitalizált) való hozzáférés biztosítása;
  - az állami forrásokon túli eszközök elnyerésével kapcsolatos képességének fejlesztése.

A támogatandó kezdeményezésekről pályázat útján döntenek, melyben egy nemzetközi bírálóbizottság dönt, a következő szempontok alapján³³⁵:

1. a projekt koherenciája és célkitűzése a maga teljességében:
  - a tudományos és a képzési tengely koherenciája,
  - a projekt és a megvalósítására szolgáló eszközök koherenciája,
  - többéves finanszírozási terv (különös figyelemmel a belső forráselosztás módjára);

³³⁵ Az IDEX 2010-es felhívása alapján.

2. az egyetemi kiválóság:

- a projekt tudományos színvonala (nemzetközi színvonal, innovatív jelleg, hozzájárulása a tudományos teljesítőképességhez),
- a képzési politika minősége (a kiválósági kurzusok megerősítése, nemzetközi szinten való elismertté tétele, hallgatók kiválasztása, értékelési módok, képzések strukturálása, innovációs képesség, hatás az általános képzési kínálatra);

3. a projekt várható gazdasági és tágabban társadalmi, gazdasági és kulturális hatása, a fennálló partnerkapcsolatok vonzereje és intenzitása (kapcsolatok a társadalmi-gazdasági környezettel, közös projektek a versenyképességi központokkal);

4. az irányítás fejlődése a projekttel kapcsolatban:

- magas szintű autonómia és kiegyensúlyozottság keresése az irányításban a tudományos közösség és a végrehajtó szerv között, szűk körű igazgatótanács felügyelete alatt, külső szakemberek széles körű részvételi lehetősége mellett,
- a résztvevők integrációja, az adminisztratív környezet egyszerűsítése, következetesség a strukturálódási politikában és a nemzetközi átláthatóságban;

5. a megvalósítási képesség hitelessége:

- belső eljárási garanciák az emberi és az anyagi források elosztása során,
- a célorientált finanszírozás garanciái,
- minőségi felvételi/kiválasztási eljárás, nemzetközi vonzerő, ambiciózus, szigorú humánerőforrás-stratégia,
- a javasolt fejlesztési vonal és megvalósítási képességének hitelessége (többéves pénzügyi terv, 4-10 évig tartó cél irányításának leírása, tudományos kiválóság, értékelés, képzési politika, nemzetközi átláthatóság),

- a résztvevők elkötelezettségének megfelelése.

A nyertes projektek egy négyéves próbaidőszakkal kezdődnek, ezalatt az ANR folyósítja számukra az elnyert támogatást, de folyamatosan ellenőrzik az IDEX működését és az indikátorok teljesülését. Négy év elteltével a próbaidőszak meghosszabbítható, de ha azt állapítják meg, hogy az intézmény nem teljesíti a vállalásokat, a támogatás folyósítását megszakítják, és az addig folyósított összeget is vissza kell fizetni.

3.3.4. Az adatok ellenőrzése

Az oktatási törvény értelmében a támogatott felsőoktatási intézmények rendszeresen szolgáltatnak információt a minisztérium részére a közpénzek felhasználásáról, illetve szabályzatokat kell elfogadniuk belső könyvelési, könyvvizsgálati és pénzügyi irányítási és vagyonkezelési módszereikről³³⁶.

A belső szabályzatok lényeges tartalmi elemeit az oktatási miniszter rendelete határozza meg, azonban e rendelkezések vonatkozásában nem végeztünk részletes vizsgálatot, lévén, hogy itt könyvelési szakkérdésekről van szó, ugyanakkor utalnánk e szabályzatok, illetve az alábbiakban kifejtettek ellenőrzés technikájának utóbbi időben végbement széleskörű változására.³³⁷

A kontroll elsődleges eszköze tehát már az alapoknál lefektetésre kerül, hiszen az egyetemek nyilvántartásainak keretei kötöttek. Az ellenőrzés másik fontos eszköze a rendszeres információszolgáltatás, amit a fentiekben is hivatkozott szabályzatok nagyban segítenek (a minisztérium

³³⁶ Oktatási kódex 712. cikk 9. bekezdés.

³³⁷ A N.A.Bu.Co. és az A.D.A.G.I.O rendszerek használatáról lásd részletesen Solle, G.: *Dispositifs de contrôle de gestion et établissements publics d'enseignement: une vision trop instrumentale. Le cas des EPSCP et des EPLE.* http://www.unice.fr/recemap/contenurevue/Articles/Revue_Recemap1.Solle.pdf; illetve Mévellec, P. (1992): „Qu'est ce qu'une activité ?” *Revue Française de Comptabilité*, n° 238, octobre, 54–55

így gyakorlatilag egyszerűen értelmezhető, sematikus formanyomtatványokat kap.

Mindezek mellett az Oktatási törvény szintén előírja, hogy az egyetemeknek éves vizsgálaton kell átesniük. A vizsgálatokat független könyvvizsgálók végzik, akik vizsgálatukról jelentést készítenek, amely tartalmazza az egyetem esetleges szabálysértéseit.

A nyilvánosság körében szintén kiemelendő, hogy a négyéves finanszírozási szerződések tartalmazzák az egyetem finanszírozásának keretszámait, így biztosítva egy szélesebb körű nyilvánosságot és ezáltal ellenőrzést.

3.3.5. Vállalkozói kapcsolatok és forrásbevonás

Intézményes törvényi keretek

Már a Faure-törvény is rögzítette, hogy az állami támogatások és eszközök mellett, az egyetemek rendelkezhetnek a részükre jutott adományokkal, illetve alapokkal.³³⁸ Mindazonáltal, a 2007. évi törvény volt, amely megteremtette egyrészt a magántőke bevonásának intézményes hátterét, másrészt ekkor vetett számot a döntéshozó azzal is, hogy a magántőke beáramlását stimulálni, ösztönözni kell.

Ami az intézményes hátteret illeti, az egyetemek kétféle alap létrehozásáról dönthettek. Az egyik fajta, az úgynevezett „egyetemi alap” nem rendelkezik jogi személyiséggel, ez az egyetem keretei között működik. Ez egyfajta belső döntéshozói fórum az egyetemen belül, amely részére az egyetem tanácsa feladatokat delegál a finanszírozási tervezés és más pénzügyek területén.

³³⁸ A Faure-törvény 26. cikke.

A másik fajta, az úgynevezett „partnerségi alap” jogi személyiséggel is rendelkezik, amelyet az egyetemek magánvállalatokkal közösen is létrehozhatnak³³⁹. A magántőke bevonása szempontjából tehát ez az intézmény bír jelentőséggel. Ezek az alapok határozott időre, legalább 150 000 euró összeggel alapíthatók. A határozott időtartam háttere, hogy az alapok meghatározott cél elérése, esetleg egy program megvalósítása érdekében jönnek létre. Ez elvileg azt jelentené, hogy az intézményeknek egy jelentős forrást kell elkülöníteniük egy meghatározott célra. Azonban az intézmények a gyakorlatban viszonylag tágan értelmezik a törvényt, és úgy tűnik, hogy a központi hatalom egyelőre ennek teret enged. Így történhet, hogy van olyan alap, amelynek célja az egyetem fejlesztése³⁴⁰. Az általunk fellelt, részletes adatokat és listát is tartalmazó forrás még 20 egyetemi alapról és 11 partnerségi alapról számol be³⁴¹, de egy frissebb, 2011 áprilisi állapotokat tükröző statisztika már összesen 24 egyetemi alapot és 15 partnerségi alapot említ³⁴².

Az általunk vizsgált Strassbourgi Egyetem keretei között nem működik külön egyetemi alap; az általunk megkérdezett munkatárs nem tudott ennek különösebb okáról beszámolni, de úgy vélte, hogy ez csak plusz adminisztrációs terhet jelentene. Ugyanezen személy beszámolója alapján úgy értjük, hogy nagyjából az egyetemi alapnak megfelelő szerepkörben működik az egyetemi tanács egy bizottsága.

Működik viszont partnerségi alap az egyetem keretei között, 44000 euróval alakult, és célja a globális szintű kockázatok kezelése, a komplex rendszerek és a globális biztonság területén, amely szintén jól mutatja,

³³⁹ Oktatási törvény 719. cikk 3. bekezdés.

³⁴⁰ A Paris Dauphine egyetem alapja a „Paris Dauphine egyetem fejlesztésért partnerségi alap”. Érdekesség, hogy éppen ez az alap alakult a legnagyobb, több mint 3,5 millió eurós összeggel.

³⁴¹ Comprendre l'autonomie des universités.

<http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/cid55933/presentation-autonomie-des-universites.html#fondations> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

³⁴² Comprendre l'autonomie des universités.

<http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/cid55933/presentation-autonomie-des-universites.html#fondations> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

hogy az alapok céljai a gyakorlatban nem feltétlenül pontosan meghatározhatók.

Ösztönző erő

Az intézményi háttér megteremtése mellett a törvényalkotó ösztönözni kívánta a vállalatokat, illetve a magánszemélyeket arra, hogy adományozzanak az egyetemek részére. Az újonnan életbelépő adószabályok értelmében egyrészt a magánszemélyek 66%-os adójóváírásban részesülnek az egyetemi alapoknak jutott összegek után, legfeljebb az adózó jövedelmük 20%-áig.³⁴³ Másrészt, a vállalatok az egyetemi alapoknak juttatott adományok tekintetében társasági adójuk vonatkozásában 60%-os adójóváírásban részesülnek legfeljebb a teljes forgalmuk öt ezreléke erejéig.³⁴⁴ E kedvezmény azonos azzal, mint amelyben a „társadalmilag hasznos intézmények” (nagyjából a magyar közhasznú intézmény megfelelője) részére jutott támogatások után részesülnek a vállalatok.

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy vállalati oldalon a törvényhozó elsősorban a nagyvállalatokat vette számításba mint lehetséges „adakozókat”. Egy kisebb vállalatnál ugyanis a forgalom öt ezreléke nem feltétlenül az a szám, amely eléri akár az egyetem, akár a vállalat „ingerküszöbét”, azaz a kisebb vállalkozások esetleg úgy gondolják, hogy nem éri meg a szervezést és az adminisztrációt, hogy egy ekkora összeggel hozzájáruljanak a felsőoktatás finanszírozásához, míg ez igaz lehet az egyetemekre is. Ezt a feltevést megerősíteni látszik az első, új rendszerben jutott adomány is: 2007 júniusában az egyik lyoni egyetem alapjához a világ egyik legnagyobb vállalata, a Microsoft 180 000 euróval járult hozzá³⁴⁵.

³⁴³ Az adótörvénykönyv 200. cikke.

³⁴⁴ Az adótörvénykönyv 238. cikke.

³⁴⁵ Comprendre l'autonomie des universités.

Stage

A francia rendszerben a magánszektor egyetemi képzésbe történő bevonásának fontos területe a hallgatói gyakornoki helyek, az úgynevezett stage intézménye. A stage lényege, hogy a hallgató meghatározott időtartamot rendszerint 1-6 hónapot valamely vállalatnál vagy közintézménynél tölt el; teszi mindezt (csökkentett óraszámú) tanulmányai mellett vagy teljes mértékben az elméleti oktatást kiváltva ezzel az adott időtartamra.

A magán- és közszféra együttműködését jól jelzi a 2006. április 26-án négy francia miniszter és négy, különböző vállalati érdekcsoportokat tömörítő szervezet által közösen kiadott kötelezettségvállalási nyilatkozat, amelyben minisztériumok a kormány részéről, az érdekszervezetek pedig a magánszektor részéről fejezik ki elkötelezettségüket a stage intézménye mellett.³⁴⁶ A nyilatkozat emellett rögzíti az egyes szereplők folyamatban betöltött szerepét is, így pl. a kormány megfelelő irányelvek kidolgozásával támogatja az intézményt, a hallgatók a „munkáltatójuk” rendelkezésére állnak a részükre adott feladatok teljesítése végett, betartják a fogadó intézmény titoktartási szabályait, a vállalatok pedig biztosítják az adott hallgató részére a munkavégzéséhez szükséges eszközöket, biztosítják, hogy tapasztalt munkatársuk vagy munkatársaik felügyeljék a hallgatót a stage során, és a stage végeztével kiállítanak egy értékelő igazolást.

A fenti nyilatkozatot kiegészítendő a francia kormány által kiadott egy tájékoztatót, amelyben gyakorlati jelleggel foglalják össze a hallgatók számára a stage-zsal kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat és

<http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/cid55933/presentation-autonomie-des-universites.html#fondations> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

³⁴⁶La chartre des stages etudiantes en entreprises, et declarations d’engagement.

<http://www.unistra.fr/fileadmin/upload/unistra/etudes/stages/charte-stages-etudiants-en-entreprise.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 21.)

követelményeket.³⁴⁷ Mivel minden stage intézményes elismeréséhez szükséges, hogy szerződés jöjjön létre a hallgató és a fogadó intézmény között, az ismertető egy mintaszerződést is tartalmaz.

Fontos szempont, hogy a stage keretei között a hallgatók rendszerint díjazásban részesülnek; e körülmény kiemeli a stage intézményének ösztöndíj jellegét, mindazonáltal rávilágít arra is, hogy ez a magántőke oktatásba történő bevonásának egy alternatív módja, az intézmények egyfajta közvetett finanszírozása, ugyanis ezen összeget a magánszektor kvázi az egyetemek helyett adja azok hallgatói részére. A hallgatók díjazása 2008-tól törvényileg kötelező³⁴⁸, amennyiben a stage időtartama meghaladja a két hónapot.³⁴⁹ A törvényalkotó a díjazás minimumát is meghatározta, így a hallgatók részére havonta fizetendő összeg a társadalombiztosítás irányában figyelembe vehető jövedelem (bizonyos összeghatár felett nem nő a társadalombiztosítási járulék) 12,5%-a³⁵⁰. Ezen összeg 2012-ben számszerűen 436,05 euró, amely bár magyar szemmel nézve magasnak tűnhet, alig több mint harmada a francia minimálbérnek, amely 2012-ben nettó 1099 euró (a törvény által megszabott minimális 9 euró körüli órabért a törvényi, 35 órás munkahétre vetítve). A hivatkozott szabályozás külön kiemeli, hogy a stage minimális összege a hallgatók részére emellett biztosított esetleges egyéb juttatások (étkezés, közlekedési támogatás stb.) összegén felül értendő nettó összeg. Ezzel együtt is, a francia példát magyar viszonyokra átültetve a magyar hallgatók 23-35 000 forintos havi bérért dolgoznának napi 8 órát.

Megjegyezzük, hogy egyre több olyan szak van, amely esetén az egyetem kötelező jelleggel írja elő a hallgatók részére a stage-zson való részvételt;

³⁴⁷ Guide des stages des étudiants en entreprise.

http://media.education.gouv.fr/file/Stages/27/6/guidestages2407_33276.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

³⁴⁸ Ezt a Décret no 2008-96 du 31 janvier 2008 rendelet vezette be.

³⁴⁹ Décret no 2006-1093 du 29 août 2006 6. cikk 1 bekezdése I. pontja.

³⁵⁰ Décret no 2006-1093 du 29 août 2006 6. cikk 1 bekezdése III. pontja.

más szakokon a hallgatók választhatnak szakdolgozat készítése és stage-zson való részvétel között.

Francia tapasztalatok Magyarországon

A vizsgált téma szempontjából fontosnak ítéltük, hogy milyen tapasztalatok merülhetnek fel egy Magyarországon, magyar rendszer szerint működő francia képzésben. E szempontból tökéletes példának tűnik a Szegedi Tudományegyetem és a Lille-i Politikatudományi Intézet (Institut dé'études politiques de Lille) Magyarországon működő közös képzése, ahol francia példa alapján, a magyar rendszerben kísérlük meg a magántőke bevonását az egyetemi képzésbe. Megkeresésünkre képzés – a francia és a magyar szabályozást is jól ismerő – egyik vezető munkatársa összegezte az eddigi tapasztalataikat.

A képzés során a magántőke bevonása ösztöndíjrendszerben valósul meg. A képzéssel kapcsolatban álló cégek (példaként említenénk a francia BNP Paribas bankot és a MOL Romaniát) hallgatók képzését szponzorálják. Az ösztöndíjkból egyelőre évfolyamonként egy-két hallgató képzése finanszírozható.

Megjegyezzük, hogy a magyar jogszabályrendszer hiányosságai miatt jelentős nehézséget okoz a képzés számára e pénzek becsatornázása. További probléma, hogy mivel hazánkban nincs igazán releváns példa, előzmény, a szponzorcégeket kizárólag informális úton tudják megkeresni. Az eddigi megkereséseik alapján elmondható, hogy a magyarországi cégek elsősorban P-, marketingeszköznek tekintik egy oktatási intézmény vagy egy képzés támogatását. Gyakran hasonlítják össze valamely sportszakág vagy sportklub támogatásával, és rendszerint inkább ez utóbbit támogatják, mivel reklámszempontból hasznosabbnak ítélik azt. Pedig a cégek igazi haszna – mint azt lentebb kifejtjük – nem ez lenne. A francia cégeknél a fentiekhez képest hangsúlyosabban jelenik meg saját

társadalmi hasznosságuk és fontosságuk tudata, fontos pl. számukra, hogy valamilyen szinten aktív részesei legyenek a képzésnek.

A kapott pénzből a képzés ösztöndíjpályázatot hirdet a már aktív, illetve jelentkezni kívánó hallgatók részére. A cégek beleszólást kapnak a kiírandó pályázat kereteinek megalkotásába; így pl. a román cég preferenciája, hogy románul tudó hallgatók részére (is) írjanak ki pályázatot. A beérkezett pályázatok beadói közül a képzés önállóan választja ki nyertes hallgatókat, akik a rendelkezésre álló összeg, illetve a kiválasztott pályázatok számának függvényében részleges (a tandíjukat részben fedező); teljes (a tandíj egészét fedező) vagy többlet- (a tandíj egészének fedezése mellett fix havi összeget biztosító) ösztöndíjban részesülnek.

Az ösztöndíjban részesült hallgatók semmilyen kötelezettséget nem vállalnak a szponzorcégekkel szemben, nem jön létre közöttük pl. tanulmányi szerződés. Azonban az ösztöndíjban részesült vagy a képzésben egyébként jól teljesítő diákok részére lehetőség nyílik arra, hogy három-hat hónapos gyakorlaton vegyenek részt az adott cégnél. Amennyiben a kiválasztott hallgató jól teljesít a gyakorlata alatt, úgy rendszerint lehetősége nyílik a képzése befejezését követően a cégnél elhelyezkedni. Így mindenki jól jár, hiszen a képzés hallgatókat, a hallgató tanulási és munkalehetőséget, a cégek pedig kipróbált munkaerőt szereznek.

Diákhitel

Az diákok számára 5 intézmény³⁵¹ folyósít „diákhitelt”, legfeljebb 15 000 euró értékben minden francia vagy más európai uniós állampolgár számára, aki még nem múlt el 28 éves, és valamely francia felsőoktatási intézmény hallgatója. A hitelek lényege, hogy azokat állami kezesség

³⁵¹ Banques populaires, Crédit Mutuel CIC, BRED, Caisses d'Épargne és a Société Générale.

garantálja, így a diákoknak egyrészt nincs szüksége jövedelemigazolásra, másrészt nem kell biztosítékot adniuk, amely egyébként sok diák hitelhez jutásának gátja lenne. Az intézmények szabadon állapítják meg az irányadó kamatot, ez jelenleg átlagosan 4%. Habár a hitel elvileg szabadon elérhető mindenki számára, a bankok fenntartják maguknak a jogot arra, hogy kiválasszák hitelképes diákokat. E tekintetben elsődlegesen a hallgató által választott képzés a lényeges, így míg egy „grand école” elitképzésében részt vevő hallgató biztosan megkapja a hitelt (hiszen itt borítékolható az elhelyezkedés, illetve az ezt követően elért magas jövedelem), egy bölcsész nem feltétlenül számíthat erre. Ennek oka, hogy az állam a teljes hitelösszeg 70%-ának visszafizetésére vállal garanciát, míg a hitelfelvevő nem fizetése esetén a maradék 30% a bank vesztesége. A 2008 óta elérhető hitelt eddig mindegy 19 500 hallgató vette igénybe, összesen több mint 150 millió euró értékben ³⁵²

3.3.6. Mobilitási elemek a finanszírozásban

A nemzetközi mobilitás érdekében nyújtott támogatás (*aide à la mobilité internationale*³⁵³, a továbbiakban: mobilitási támogatás) egy olyan, 2008-ban létrehozott³⁵⁴ speciális ösztöndíj, amely célja, hogy az állami felsőoktatásban tanulók külföldi tapasztalatszerzését segítse. A mobilitási támogatás nem képzés, hanem egy pénzügyi segítség a hallgatók részére, amelyből – részben – finanszírozhatják külföldi tanulmányaikat. A mobilitási támogatás összege 2012-ben 400 euró³⁵⁵ havonta, a folyósítás

³⁵² Un prêt accessible à tous les étudiants.

<http://www.letudiant.fr/loisirvie-pratique/aides-financieres/un-nouveau-pret-etudiant-ouvert-a-tous-19614.html> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

³⁵³ Bourses et aides aux étudiants.

http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2011/07/cir_33488.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

³⁵⁴ Décret n° 2008-974 du 18 septembre 2008.

<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019498876&dateTexte=vig> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

Arrêté du 25 août 2011

³⁵⁵ Arrêté du 25 août 2011.

minimális időtartama 2 hónap, maximuma pedig 9 hónap. Egy hallgató tanulmányai alatt többször is elnyerheti a mobilitási támogatást, de a támogatás összydőtartama nem haladhatja meg a 9 hónapot. A támogatást pályáztatással osztják ki, a beérkezett pályázatok közül az adott egyetem rektora választja ki a nyerteseket³⁵⁶, a kiválasztási szempont a pályázatban meghatározott projekt pedagógiai értéke és, hogy a projekt mennyire illeszkedik az egyetem nemzetközi politikájába. A hallgatók projektjei épülhetnek ösztöndíjakra vagy gyakornoki programokra, nincs ilyen tárgyú megkötés.

3.3.7. A finanszírozási adatok nyilvánossága

A felsőoktatási intézmények, mint közintézmények finanszírozására vonatkozó adatok közérdekből nyilvánosak. Az intézmények finanszírozására költött források megjelennek a költségvetési törvényben, valamint az egyes intézmények éves költségvetésére vonatkozó főbb adatok megtalálhatóak az egyes intézmények weboldalain. E körben külön kiemeljük, hogy a négyéves szerződések nyilvánosak, mindenki számára hozzáférhetőek, részletes adatokat tartalmaznak az egyes költségvetési tételek vonatkozásaiban is. Ugyanakkor kutatásunk során nem találtunk arra vonatkozó adatot, hogy az intézmények fentebb hivatkozott belső könyvelési, számviteli és gazdálkodási szabályzatai is nyilvánosak mindenki számára hozzáférhetőek, azok számítási módszerét csak az intézmény és a Minisztérium ismeri.

http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=6056F830A0E1232F21CFCE9E29DDB3FB.tpdjo04v_3?c idTexte=JORFTEXT000024546852&categorieLien=id (letöltés dátuma: 2012. február 24.)

³⁵⁶ Financement des études supérieures : aide à la mobilité internationale.

<http://vosdroits.service-public.fr/F380.xhtml#N10002> (letöltés dátuma: 2012. február 23.)

236

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Cím: 1363 Budapest, Pf.: 49.

Tel.: +36 1 235-7200

www.ofi.hu; www.femip.hu

4. Konklúziók és javaslatok

4.1. A felsőoktatás-irányítás trendjei

A felsőoktatás finanszírozási rendszere egyre kevésbé vizsgálható a tágabb irányítási, szabályozási rendszertől függetlenül, mert a felsőoktatás finanszírozása már nem egyszerűen a felmerülő kiadások fedezetének biztosítását jelenti, hanem egy tágabb ösztönzési struktúra részeként fogalmazódik újra. Ez abból fakad, hogy a felsőoktatási expanzióval heterogénné váló felsőoktatási intézményrendszer direkt eszközökkel már nehezen irányítható hatékonyan, ezért a szabályozás és előírás mellett egyre nagyobb szerepet kap a megfelelő ösztönzőrendszerek kialakítása, amelyek a kormányzati célok felé orientálják az intézményeket (government helyett governance).

Az indirekt irányítás az ágazat stratégiai céljait helyezi a középpontba, ennek megvalósítására ugyanakkor igyekszik minél nagyobb mozgásteret hagyni az intézmények számára. Ehhez az a finanszírozási kényszerhelyzet is hozzájárul, hogy a növekvő felsőoktatás a nem állami források fokozott bevonását igényli (különösen válsághelyzetben), amiben fontos szerephez jut az intézmények kezdeményezőkézsége. Nagyobb hangsúlyt kap tehát az intézmények önállósága, ami jellemzően növekvő autonómiát jelent a belső szervezeti működés kialakítása, illetve az intézményi gazdálkodás területén, továbbá az emberierőforrás-politika, valamint az oktatási-kutatási folyamatok terén is. Az intézményi önállóság erősítésével ugyanakkor szükségesnek látszik a gazdálkodási-stratégiai funkciók erősítése az intézményben, amely jellemzően az intézményirányítás kétszintűvé alakításával, a board struktúra létrehozásával valósul meg.

Az intézményi önállóság növekedését ugyanakkor ellensúlyozza az állam stratégiai felügyeletének erősödése, amelynek eszközei közé a beszámoltatás (jelentési kötelezettség), az intézményi stratégiák áttekintése és kölcsönös megtárgyalása, a teljesítményszerződések rendszerének kialakítása tartozik. A stratégiai felügyelet működésének feltétele ugyanakkor az elfogadható, következetes ágazati stratégia léte, az intézmények ellenőrzésére, a történések nyomon követésére alkalmas adatgyűjtési rendszerek, valamint önálló elemzői-értékelői kapacitások létrehozása.

A felsőoktatási kiadások növekedése (különösen a gazdasági válság időszakaiban) a magánforrások növekvő bevonását teszi szükségessé (jellemzően a tandíj valamilyen formája révén), amelyek azonban nem helyettesítik, hanem kiegészítik a felsőoktatás állami támogatását. E trend ellenére az intézményi költségvetésekben mindenhol meghatározó szerepe marad az állami támogatásnak, ezért kulcskérdés azok elosztási mechanizmusa. Ez szolgál alapjául annak, hogy a kormányzat a finanszírozási rendszeren keresztül orientálja az intézményeket a kívánatosnak tartott célok felé. Az állami támogatások elosztási mechanizmusai tekintetében az alábbi trendek figyelhetőek meg:

- többféle finanszírozási eszközt alkalmaznak kombinált módon, az oktatás és kutatás finanszírozása gyakran elkülönül;
- a képlet szerinti (normatív) finanszírozás elterjedése (a bázisalapú finanszírozás és az intézményfinanszírozás helyett), ezen belül is az outputmutatók szerepének erősödése;
- mindezt kombinálják céltámogatásokkal, teljesítményszerződésekkel, amelyek többnyire valamilyen *átfogó* feladat vagy cél megvalósítását segítik elő;
- emellett – a célfeladatokat kivéve – elterjedté válik a globális költségvetések szerepe (összhangban az intézmények gazdálkodási önállóságának erősítésével), amelyek felváltják a

költségvetési sor jellegű támogatásokat (amelyek csak adott költségnemekre fordíthatóak).

Az állami támogatások elosztásával tehát egyfelől igyekeznek erősíteni az intézményi működés stabilitását és kiszámíthatóságát (globális költségvetés, többéves finanszírozási szerződések, inputalapú normatív finanszírozás továbbra is meghatározó), ugyanakkor egyre erősödik a versenyorientáltság és eredmény szemlélet is (outputmutatók erősítése, feladatokat középpontba helyező teljesítményszerződések). Az eredmény szemlélet és az ennek megfelelő eszközök szerepét a gazdasági válság is erősíti. A stabilitás és dinamizmus megfelelő arányának megtalálását befolyásolja az is, hogy a magánforrásoknak – amelyek maguk is a versenyt és az eredménycentrikusságot erősítik – mekkora a felsőoktatás finanszírozásában a súlya.

A magyar felsőoktatás elmúlt húsz évében az intézményi autonómia számos eleme megerősödött (pl. szervezeti struktúra szabad alakíthatósága, költségtérítés mértékének meghatározhatósága, vállalkozások alapításának szabadsága), azonban jelentős korlátok is maradtak (a költségvetési szerv forma például gátolja a gazdálkodási autonómiát). Nem tudott megvalósulni ugyanakkor a cselekvési autonómiát és a kezdeményezőkészséget meghagyó, de a stratégiai és gazdálkodási felügyeletet biztosító ellenőrzési struktúra. Az AB-döntés után kialakult gyengített Gazdasági Tanács ezt a szerepet nem tudta betölteni, és hiányoztak azok az oktatáspolitikai eszközök is, amelyek révén ez a felügyelet gyakorolható lett volna (nem épültek ki a statisztikai és hiteles adatszolgáltatási rendszerek, hiányoztak az önálló elemző- és értékelőkapacitások, nem volt orientáló ágazati stratégia).

A magyar felsőoktatás finanszírozásában az állam szerepe döntő: noha a bevételek 50%-a ún. saját bevétel, ezek nagy része is az államháztartás valamely részéből származik.

Az alkalmazott finanszírozási eszközök tekintetében formailag követjük a nemzetközi trendeket, de ezek sokszor diszfunkcionálisan működnek:

- A normatív rendszer hitelességét rontja, hogy a normatívákat utólag számítják vissza, azaz nem hoz be új forrásokat a rendszerbe, hanem mindig csak a meglévő forrásokat osztja újra. Az elosztási funkciót sem tölti be rendesen, mert nem stabil: a normatívák számának és nagyságának gyakori változása a lobbierdekek működését tükrözi. A normatív rendszer döntően inputorientált.
- Az államilag finanszírozott helyek elosztása az alapképzésben némileg javította a normatív rendszer gyengeségeit, mert erősítette a keresletvezéreltséget és növelte a verseny transzparenciáját. Ugyanakkor túlhangsúlyozta a presztízs szerepét, ennek hatását más szabályozási eszközzel gyengítették (kapacitásakkreditáció, finanszírozás csökkentésének korlátozása).
- A költségtérítéses képzés erősítette az intézmények piacorientációját és fontos bevételi forrássá vált. Problémát jelentett ugyanakkor, hogy ez nem feltétlenül járt együtt a költségtérítéses képzések minőségének javulásával. A jövőre vonatkozó dilemma, hogy milyen mértékben merítette ki a felsőoktatás a képzésért fizetni hajlandó réteget.
- Hároméves fenntartói megállapodás: az elképzelés összhangban volt a nemzetközi trendekkel, de hiányzott a valódi tartalmi ellenőrzés, számonkérés (és az érvényesíthető szankciók is). Az intézményi stratégiákhoz csak mérsékelten kötődött, és ágazati célok hiányában az ágazati célokhoz sem. A megszorításokat követően a hitelessége megkérdőjeleződött, miként az is, hogy lehetséges-e hároméves szerződéseket kötni éves tervezésű költségvetési rendszerben.
- Intézményintegráció: a sikeresnek tekinthető integrációk javították a mérethatékonyságot, de sok helyen kiélezték az intézményirányítás és -finanszírozás gyengeségeit.

4.2. Kelet-közép-európai tapasztalatok

Kelet-Közép-Európában a felsőoktatás nagyszabású változásokon ment keresztül az elmúlt két évtizedben. Ezek érintették az oktatás kereteit, a szervezeti felépítést és a finanszírozást is. A legnagyobb jelentőségű trend a robbanásszerű expanzió, amelynek során a hallgatói létszám többszörösére nőtt lényegében a térség összes országában. Ezzel a bővüléssel a költségvetési források nem voltak képesek lépést tartani, vagyis az expanzió csak a hallgatói hozzájárulások bevonásával volt lehetséges. Ez csak Bulgáriában jelent általános és részleges tandíjat, valamint Csehországban tervezik egy ilyen rendszer bevezetését. Jellemzőbb, hogy a hallgatók egy (egyre nagyobb) része a képzési költségeinek nagy hányadát vagy akár egészét megfizeti, míg mások tandíjmentes férőhelyeken tanulnak. Ilyen duális rendszer működik hazánk mellett a balti államokban, Lengyelországban, Romániában és Horvátországban is. A költségtérítéses hallgatók aránya mindenhol növekszik, és mivel a finanszírozási forma a felvételi vizsga eredményén múlik (noha korlátozott mértékben a későbbi tanulmányi eredmények függvényében rotálódhatnak a helyek), ez egyre jelentősebb méltányossági és hatékonysági problémákat vet fel. *Érdemes volna megfontolni egy általános, de részleges tandíjkonceptiót*, amelyben szociális alapon mentességet lehetne adni a hátrányosabb helyzetű hallgatóknak. Ezt a mentességet tanulmányi (és egyéb szociális) ösztöndíjak egészíthetnék ki. A diákhitelnek is lényeges szerep kell, hogy jusson, persze a konkrét megoldások megválasztásakor fontos megvizsgálni, hogy az adott modell mennyire vállalható az alacsonyabb jövedelmű családból származó hallgatók számára, mennyire teszi lehetővé a minél egyenlőbb hozzáférést, illetve milyen mértékben terheli a költségvetést.

A tandíjbevételek egyre növekvő aránya mellett is domináns a költségvetési források szerepe a felsőoktatási intézmények működésének finanszírozásában. Ez a *régióban többnyire valamilyen képlet alapján történik, amely a hallgatói létszám mellett más változókat (oktatói kar összetétele, kutatási és publikációs eredmények, a végzetek száma és elhelyezkedési esélye stb.) is tartalmaz. Célszerű lenne egy ilyen finanszírozási modell felé elmozdulni*, mert előnye a támogatás *transzparenciája*, valamint az, hogy *teljesítményre ösztönöz* (főleg, amennyiben jelentős a kimeneti elemek szerepe a formulában). Természetesen a képlet megalkotásánál körültekintőnek kell lenni, hogy a káros ösztönzőket lehetőleg elkerüljük, *azonban nem szabad túlszabályozni sem*. A támogatási összegek nagymértékű ingadozásának elkerülése érdekében a képletben több év teljesítményét (pl. *hosszabb periódusra vonatkozó adatok, illetve átlagok alkalmazásával*) is lehet szerepeltetni. A bázisalapú finanszírozás (mint az ingadozások elkerülésének másik módja) azonban káros volna, hiszen eltávolodna egymástól a támogatás és a tényleges teljesítmény.

A kutatási források nagy része is a költségvetésből ered, mivel a vállalati együttműködések egyelőre az egész régióban nem kellően elterjedtek, az üzleti szférától szerzett jövedelmek aránya alacsony. A kutatási támogatások esetében érdemes a normatív támogatásokat átlátható és kiterjedt pályáztatási rendszerrel párosítani.

A felsőoktatási szektor harmadik lehetséges forrása (az állam és a hallgató mellett) az *üzleti szféra*. Ez a csatorna azonban az egész kelet-közép-európai régióban *meglehetősen gyenge*, a vállalkozói forrásból származó bevételek a felsőoktatás költségvetésének többnyire csak töredékét teszik ki. Ez persze várhatóan a gazdaság fejlődésével, az üzleti szektor erősödésével növekedni fog. E tekintetben nem találtunk igazán jelentős modellt a térségben, olyan megoldást, amit mindenképpen érdemes volna átvenni.

4.3. Nyugat-európai jó gyakorlatok

A német, és ezen belül főképp a szász-anhalti felsőoktatás-finanszírozási rendszer átalakulóban van, nem kiforrott szisztéma. Különösen igaz ez a tartományi források minőség alapú allokációja tekintetében, ami alig egyéves múltra tekinthet vissza, és az adott felsőoktatási intézményeken belüli elosztás mutatóit sem tekinti egyik fél sem teljesen véglegesnek. A rendszerre rá is fér a további finomítás, hiszen például teljesen hiányzik belőle az oktatói/kutatói tudományos munka (publikáció) indikátora, ami komoly hiányosság.

Világos és szilárd azonban a német állami felsőoktatás finanszírozásával kapcsolatos filozófia: a költségek fedezése elsősorban és szinte kizárólagosan a fenntartó, tehát a szövetségi állam vagy a tartomány feladata. Sem a szövetségi/regionális kormányzatok, sem pedig maguk az egyetemek nem látják szükségesnek magán-, illetve vállalkozói források bevonását a rendszerbe. Ezen attitűd okai sokrétűek. Egyrészt a német gazdaság teljesítőképessége még a 2008-tól egyre mélyülő gazdasági világválság közepette is lehetővé teszi, hogy az állami felsőoktatás finanszírozását szinte kizárólagos közfeladatnak tekintsék, és az erre szánt forrásokat ne csökkentsék, sőt megpróbálják növelni. Ezzel a kormányzatok voltaképpen azt az 1950-es években elinduló Ludwig Erhard-féle gazdaság- és társadalompolitika korszakát próbálják megismételni, amikor a súlyos gazdasági nehézségeket többek között a köz- és felsőoktatás hangsúlyos fejlesztése révén nyert magasan képzett munkaerő segítségével győzték le. A német gazdaság és állam erejét most is elégségesnek érzi ahhoz, hogy az „a saját hajánál fogva” húzza ki magát a válságból. Az állami felsőoktatási intézmények sem érdekeltek a vállalkozói szféra felé történő nyitásban, hiszen működésük és esetenkénti fejlesztésük így is biztosított. Ez a helyzet azonban csak akkor tartható

fenn változtatások nélkül, ha a korábban többször említett Hochschulpakt 2020 program lejárta után az immár több hallgatót kiszolgálni köteles rendszer az addigi pluszpénzek nélkül is fenntartható lesz, valamint ha az állami/tartományi költségvetések továbbra is fedezni fogják az egyetemek/főiskolák működési költségeit. Amíg a jelenlegi rendszer működőképes, *a vállalatok piaci alapon, kizárólag a saját üzleti érdekeiket figyelembe véve képzések mindenható megrendelőiként vesznek csak részt a főleg magánfenntartású intézmények alkalmankénti finanszírozásában,* és továbbra sem lesz semmilyen állami ösztönző eszköz bevezetve a felsőoktatás finanszírozásának egészében történő részvállalásuk érdekében.

A gazdasági szempontból más szinten álló Magyarország számára természetesen sok területen nem adaptálható a szász-anhalti modell. *A minőségi indikátorok alapján történő forrásallokáció azonban olyan előremutató mintának tűnik, amely – a hazai viszonyok figyelembevételével mellett – alkalmazható lenne hazánkban is.* Ezt a Németországban is még épp most kikristályodó modellt esetleges „mutatis mutandis” átvétele során azonban mindenképp *érdemes lenne kiegészíteni egy külső minőségbiztosítási rendszerrel, mely az indikátorok teljesülését/teljesítését méri.* A minőség- és teljesítményalapú juttatások indikátorai közé pedig az intézmények oktatóinak valós tudományos teljesítményét megmutató publikációs tevékenységet mindenképp érdemes lenne felvenni. Ennek részletes feltételrendszerét azonban tudományterületenként eltérően kellene kialakítani, hiszen jelentős különbségek vannak pl. egy élettudományi publikáció és egy honfoglalás- vagy középkori magyar történelmi témájú tanulmány külföldi megjelentetési lehetőségei között.

Összességében a német tartományi modell jelenlegi állapota jól mutatja egy rendszer megváltoztatásának menetét és nehézségeit, illetve külső szemmel esetleg könnyebben felfedezhető kezdeti buktatóit. Ebből a

szempontból értékes és hasznos tapasztalatokkal, illetve tanulságokkal szolgálhat számunkra is.

A tanulmány sok szempontból kitér az egész Egyesült Királyságot érintő szabályozásra is, bár specifikusan az angliai felsőoktatás finanszírozását vizsgálta, kiküszöbölendő a vizsgált terület értelmezésének inkohereenciáit. Figyelembe kell venni, hogy jelenleg nagyméretű reform zajlik az angol felsőoktatásában. 2010-ben a Brown-kormány felkérésére elindított, de már a konzervatív liberális kormányzat alatt publikált, Browne-jelentés javasolta többek között a tandíjrendszer átalakítását és a tandíj felső határának 9 000 GBP-re történő emelését. A tandíjemelést végül 2010 végén elfogadták és a Cameron-kormány által készített újabb Fehér Könyv alapján megindult az angol felsőoktatás 2012–13-tól életbe lépő, nagyszabású átalakítása.

A tandíj összegének megemelése, illetve a diákhitelrendszer átalakítása hosszú távon azt eredményezheti, hogy nem az állam által allokkált forrásokból, hanem elsősorban a hallgatók által fizetett tandíjból – mely természetesen diákhitellel támogatott – lehet finanszírozni az angol felsőoktatási rendszert.

Ehhez kapcsolódóan fontos a minőségalapú finanszírozás szerepe a felsőoktatásban, mivel a kutatási szerződések alapján realizált bevételek az összes bevétel 16,2%-át teszik ki. A 2014-től bevezetendő új kutatásfinanszírozási rendszer korántsem fog könnyebb feltételeket biztosítani az intézmények kutatásának finanszírozására, azonban az előkészítésben részt vevő szakemberek egy hatékonyabb és az adott területekre jobban összpontosított eljárást várnak az új rendszertől.

Az angol felsőoktatás finanszírozásának átláthatósága a jogszabályi és az intézmények által önmaguk felé támasztott elvárásoknak megfelelően széles körű. Az adatszolgáltatás egyrészt az állami-központi szerveknek, másrészt az egyetemeknek, college-oknak köszönhetően kiterjedt,

akárcsak az adatok és információk kezelése, elemzése, ellenőrzése. A vonatkozó hivatalos honlapokon jóformán minden finanszírozási-pénzügyi adat elérhető, összevethető. Ezek alapján megállapítható a *felsőoktatásra fordított piaci források „kétarcúsága”*. Bár a GDP és az intézmények bevételeinek arányaiban *az állami dotációkhoz képest kisebb* összegről van, *ez még így is meghaladja az európai átlagot. Az intézmények ennek megfelelően számottevő összeghez jutnak a nemzetközi (nem eu-s) hallgatóktól származó tandíjbevételekből* – melyek jellege jelentősen eltér az állami hallgatói hitellel megtámogatott tandíjtól –, valamint az üzleti és a kutatói-tudományos szférával kialakított együttműködésekéből. Minderre kiváló példa a University of Manchester és a gyógyszeripar, orvostudományi kutatóipar együttműködése, mely összességében 100 millió fontos hozzáadott értékkel bír az adott régió vonatkozásában. *Több olyan, ehhez kapcsolódó projekt (UMI³, MBSC, MAHSC, MIMIT) valósult meg az üzleti, a nemzeti egészségügyi és az egyetemi intézmények koprodukciónak, mely a jövőre nézve a kontinens számára is előremutató jelleggel bírhat, kiemelt tekintettel arra, hogy az együttműködésben nem csak a nagyvállalatoknak, de a kkv-szektoroknak és az önkéntes adományoknak, támogatásoknak is jókora szerepe van.*

A francia rendszer egyik általunk azonosított lényeges tulajdonsága a közintézmények finanszírozásának „kontraktualizációja”, azaz az *egyetemek és az állam között kötött támogatási szerződés*. Véleményünk szerint, bár ez egy alapvetően hasznos eszköz, idegen a magyar viszonyoktól, és valószínűleg *jelentős szerkezeti átalakításokra lenne szükség az adaptációjához.*

Sokkal inkább adaptálhatónak tűnik az IDEX rendszere, amely során az egyetemek összefogásával születhetnek új projektek, intézmények. E körben, magyar viszonyok között a kulcsszó az egyetemek közötti összefogás kell, hogy legyen, hiszen hazánkban jelenleg is működnek kiválósági központok, kutató egyetemek stb. A módszer lényege, hogy az

egyetemek számára kifejezetten olyan pályázatokat kellene kiírni, amelyre több egyetem együttműködésben nyújthat be pályázatot valamely konkrét program megvalósítása érdekében.

A magántőke állami felsőoktatásba történő bevonása Franciaországban is kezdeti szakaszban van, ezért nehéz megítélni, hogy az ez irányú francia lépések mennyire lehetnek hasznosak. Mindazonáltal megfontolandó, hogy francia mintára Magyarországon is meg lehetne valósítani az egyetemek és vállalkozások által létrehozható alapok törvényi kereteit, amelyek között a magánvállalkozások egy-egy intézménnyel együttműködve, konkrét programok megvalósítására nyújthatnának támogatásokat. Úgy véljük, ennek elsősorban a természettudományos és műszaki karok, illetve intézmények lennének haszonélvezői, mivel a közvetlen haszon reményében itt valószínűsíthető leginkább a cégek befektetői motiváltsága. E körben francia példára adókedvezményekkel is kellene ösztönözni a magántőke beáramlását. A francia adószabályokat e körben mértékadónak tekintjük, mivel azt feltételezzük, hogy Magyarországon is elsősorban a tőkeerős nagyvállalatok lehetnének a potenciális befektetők. Bár a felsőoktatási intézmények finanszírozását csak közvetve segíti elő, a francia képzés egyik lényeges eleme és nagy erénye a stage intézménye. Egyrészt ezáltal a hallgatók olyan gyakorlati tapasztalatokra tesznek szert, amelyek az elméleti képzés során nem megszerezhetők, másrészt nagyban segíti a diploma megszerzését követő elhelyezkedésüket is. A felsőoktatási intézmények közvetlen profitja a hallgatóik „ingyen” gyakorlati képzése mellett a hallgatók által a stage-zsért kapott pénz is, amely jelentősen könnyíthetné, bizonyos körben kiválthatná az egyetemek ösztöndíjra és szociális alapú támogatásra fordított kiadásait. E körben megfontolandó, hogy mennyiben lehetne – francia példára – kötelezővé tenni a hallgatóknak adott juttatást. Véleményünk szerint itt alapvetően csekély összegről lehetne szó, amely nem feltétlenül jelentene valódi és erős motivációt a hallgatók számára. E körben sokkal inkább helyesnek

tartanánk, ha a külföldi példa alapján, legalább bizonyos karokon kötelező lenne a hallgatók számára hosszabb gyakorlati időt eltölteni valamely magánvállalkozás, illetve közintézmény keretei között egyetemi képzési idejük alatt.

Azonban közös probléma, hogy a gazdasági fejlettség viszonylag alacsonyabb szintje miatt kicsi is a kereslet a vállalatok felől az egyetemek szolgáltatásai iránt, ráadásul gyakori panasz, hogy az állami ösztönzők is elégtelenek a felsőoktatás és a vállalati szektor közötti kapcsolat erősítéséhez. A képzés során a magántőke bevonása ösztöndíjrendszerben valósul meg. A képzéssel kapcsolatban álló cégek (példaként említenénk a francia BNP Paribas bankot és a MOL Romaniát) a hallgatók képzését szponzorálják. Az ösztöndíjkból egyelőre évfolyamonként egy-két hallgató képzése finanszírozható.

Megjegyezzük, hogy a magyar jogszabályrendszer hiányosságai miatt jelentős nehézséget okoz a képzés számára e pénzek becsatornázása. További probléma, hogy mivel hazánkban nincs igazán releváns példa, előzmény, a szponzorcégeket kizárólag informális úton tudják megkeresni. Az eddigi megkereséseik alapján elmondható, hogy a magyarországi cégek elsősorban PR-, marketingeszköznek tekintik egy oktatási intézmény vagy egy képzés támogatását. Gyakran hasonlítják össze valamely sportszakág vagy sportklub támogatásával, és rendszerint inkább ez utóbbit támogatják, mivel reklámszempontról hasznosabbnak ítélik azt. Pedig a cégek igazi haszna – mint az a lentiekben kifejtésre kerül – nem ez lenne. A francia cégeknél a fentiekhez képest hangsúlyosabban jelenik meg saját társadalmi hasznosságuk és fontosságuk tudata, fontos például számukra hogy valamilyen szinten aktív részesei legyenek a képzésnek.

Az ösztöndíjban részesült hallgatók semmilyen kötelezettséget nem vállalnak a szponzorcégekkel szemben, nem jön létre közöttük például tanulmányi szerződés. Azonban az ösztöndíjban részesült vagy a

képzésben egyébként jól teljesítő diákok részére lehetőség nyílik arra, hogy három-hat hónapos vegyenek részt az adott cégnél. Amennyiben a kiválasztott hallgató jól teljesít a gyakorlata alatt, úgy rendszerint lehetősége nyílik a képzése befejezését követően a cégnél elhelyezkedni. Továbbá érdemes volna megfontolni azt az *általános, de részleges tandíjkonceptiót, melyet Franciaországban beiratkozási díj címszó alatt félév elején szednek be a hallgatóktól* (ez Franciaországban 150-250 euró), mely legalább kiegészítő jelleggel segítené az intézmények fenntartását.

4.4. Javaslatok konkrét hazai adaptációra

Az általános, de részleges tandíj bevezetése a jelenlegi politikai környezetben valószínűleg kivitelezhetetlen. Azonban az állami finanszírozás évek óta tartó csökkenése, nagyjából állandó hallgatói létszámmal az állami fenntartású intézmények egy részét a működésképeség határára sodorta, és (egyes esetekben radikális) megtakarítási programokra készíti a felsőoktatási intézményeket, ami egyértelműen az oktatás, valamint a hallgatói szolgáltatások színvonalának csökkenéséhez fog vezetni.

4.4.1 Eszközök külső források bevonására

Regisztrációs díj

Ennek ellensúlyozására (francia, katalán és osztrák példára) érdemes lenne megfontolni egy jelképesnél nagyobb, de *intézményi szinten azért érezhető bevételt jelentő „beiratkozási”, „regisztrációs” vagy „adminisztrációs” díjat minden féléves beiratkozásnál*, melynek mértéke maximálva lenne (a nemzetközi gyakorlat: BA 100-170 euró, MA

200-300 euró). Ez a bevétel fedezné a hallgatóknak nyújtott informatikai szolgáltatások (e-mail cím, tárhely, személyes honlapok, közösségi számítógépek beszerzése és licenszdíja), a könyvtár működtetése (beleértve a digitális tananyagokhoz való hozzáférés, digitális kutatói adatbázishoz való hozzáférés), valamint esetleg a karriertanácsadás és tréningek költségeit.

Vállalkozói források bevonása

A második, véleményünk szerint Magyarországon is adaptálható nemzetközi jó gyakorlat a *vállalkozói és esetleges magánadományi források felsőoktatásba történő bevonására* vonatkozik.

1. A francia és brit gyakorlat alapján javasoljuk *egyetemenként egy ösztöndíjalap létrehozását* (külön MÁK-számlaszámmal), amelyra befizetett összegek után (maximált értékhatárral) magánszemélyek szja-kedvezményt, vállalatoknak társaságiadó-kedvezményt kaphatnának.
2. Hasonló felajánlások esetén, amennyiben az adórendszer módosítására nem kerülhet sor ilyen formában, javasoljuk bevezetni, hogy *minden 1 Ft megszerzett támogatást az állam egészítsen ki 1 Ft-tal* (vagy kevesebbel, a költségvetés helyzetét figyelembe véve). Itt az egyes felsőoktatási intézményeket akár két-három differenciált csoportba is lehet osztani (a fejlett egyetemeknél kevesebb kiegészítő támogatással), vagy lehet sávos határokat is megállapítani, esetleg maximálni az állami támogatás összeget.

4.4.2 Finanszírozási modell

A harmadik adaptálható jó gyakorlat a *lengyel finanszírozási képlet*, melyet ajánlunk a döntéshozók figyelmébe (részletei a 2.5.4. fejezetben találhatóak):

Ez egy *összetett képlet*, melyben az adott intézménynek a teljes költségvetésen belüli részesedését 70%-ban az előző évi részesedése határozza meg, 30%-ban pedig egy olyan képlet, amely a hallgatói létszámot, az oktatói összetételt, a diák-tanár arány fenntarthatóságát, a kutatási tevékenységet, a habilitációs és doktori eljárásra való jogosultságot és a nemzetközi mobilitást tartalmazza különböző súlyokkal. A hallgatói létszám 35%-os súllyal rendelkezik a képletben, és szintén 35% az oktatói létszám súlya is. A diák-tanár arány fenntarthatósága 10%-os, ezt a professzori és adjunktusi létszám (súlyozott) összege és a diáklétszám szorzatának négyzetgyökével mérik. Ez az elem a „közepes” összetételt díjazza. 10%-kal szerepel a formulában a kutatási projektek száma is, valamint 5%-kal a habilitációs és doktori eljárásra jogosult szervezeti egységek száma. A maradék 5%-ot a nemzetközi mobilitás rész kapja, ebben az egyetemről külföldre menő hallgatók és (háromszoros súllyal) a külföldről érkező hallgatók száma szerepel.

A teljes képlet tehát a következőképpen néz ki:

$$\frac{D_{u_i}}{D_c} = 0,7 \cdot \frac{D_{p u_i}}{D_{p c}} + 0,3 \cdot (0,35 \cdot S_i + 0,35 \cdot K_i + 0,1 \cdot J_i + 0,1 \cdot B_i + 0,05 \cdot U_i + 0,05 \cdot W_i), \text{ ahol}$$

- D_{u_i} az adott intézmény költségvetési támogatása,
- D_c az összes intézményre jutó támogatás,
- $D_{p u_i}$ az adott intézmény előző évi támogatása,
- $D_{p c}$ az összes intézményre jutó előző évi támogatás,
- S_i a hallgatói létszámokból képzett mutató,

- K_i az oktatói összetételből képzett mutató,
- J_i a diák-tanár arány fenntarthatóságát jellemző mutató,
- B_i a kutatási tevékenységek mutatója,
- U_i a habilitációs és doktori eljárásokra vonatkozó jogosultságok mutatója,
- W_i pedig a nemzetköziséget mérő mutató.

Felhasznált irodalom

---

1. Felsőoktatás-irányítás és finanszírozás: nemzetközi trendek és hazai gyakorlat

---

Barakonyi, K. (szerk.) (2009): *A Bologna „Hungaricum” – Diagnózis és terápia*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

de Boer, H., – Jongbloed, B. – Enders, J. – File, J. (2010): *Progress in higher education reform across Europe*. 1 Governance Reform.

Engloner, G. (szerk.) (2008): *Kutatás, fejlesztés, pályázatok és programok a felsőoktatásban. Az Oktatási Minisztérium Felsőoktatás-fejlesztési és Tudományos Ügyek főosztályának jelentése a 2006 évről*. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest.

Estermann, T. – Nokkala, T. (2009): *University Autonomy in Europe I*. European University Association, Brussels:

Estermann, T. – Nokkala, T. – Steinel, M. (2011): *University Autonomy in Europe II. The Scorecard*. European University Association, Brussels.

Estermann, T. – Pruvot, E. B. (2011): *Financially Sustainable Universities II. European universities diversifying income streams*. European University Association, Brussels.

Eurydice (2000): *Two decades of reform in higher education in Europe: 1980 onwards*. European Commission, Brussels.

Expanzió Humán Tanácsadó Kft. (2011): *A magyar felsőoktatás szabályozásának stratégiai megalapozása. Az FTT stratégiai ajánlása a felsőoktatás törvényi szabályozásának előkészítéséhez*. Felsőoktatási és Tudományos Tanács, Budapest.

- Fielden, J. (2008): Global Trends in University Governance. *The Education Working Paper Series*. World Bank, Washington.
- FTT (2008): *Az OKM és az állami felsőoktatási intézmények között létrejött három éves (2007–2010) fenntartói megállapodásokban szereplő teljesítménymutatók elemzése és értékelése*. Felsőoktatási és Tudományos Tanács, Budapest.
- Hajnal, G. (2004): *Igazgatási kultúra és New Public Management reformok egy összehasonlító esettanulmány tükrében*. Közzolgálati Tanszék. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest.
- Halász, G. (2007): *Lisszabon és az egyetemek: az Európai Unió formálódó felsőoktatási politikája*. Budapest.
- Halász, G. (2012): Finanszírozási reformok a felsőoktatásban: nemzetközi összehasonlító elemzés. In: Temesi, J. (szerk.) (2012): *Felsőoktatás-finanszírozás: nemzetközi trendek és hazai gyakorlatok*. Megjelenés alatt.
- Jongbloed, B. – de Boer, H. – Enders, J. – File, J. (2010): *Progress in higher education reform across Europe. 2 Funding Reform*.
- Kozma, T. (2006): *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Mészáros, T. (2012): Gondolatok a magyar felsőoktatásról szóló vitákhoz. In: Temesi, J. (szerk.) (2012): *Felsőoktatás-finanszírozás. Nemzetközi trendek és hazai gyakorlat*. Megjelenés alatt.
- OECD (2008): *Tertiary Education for the Knowledge Society. OECD Thematic Review of Tertiary Education*. OECD, Paris.
- OECD (2011): *Education at a Glance 2011*. OECD Paris.
- Polónyi, I. (2006): Az egyetemvezetés lassú változása." *Educatio*(4): 756–773.

- Polónyi, I. (2009a): A hazai felsőoktatás gazdasági működése, szerveződése és vezetése a 2000-es évek legelején. *Új Pedagógia Szemle*(8-9), 3-26.
- Polónyi, I. (2009b): A magyar felsőoktatás finanszírozása a korai 2000-es években. In: Berács, J. – Hrubos, I. –Temesi, J. (szerk.) (2009b): *„Magyar Felsőoktatás 2008”. Konferencia előadások.* Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. 89-113.
- Polónyi, I. (2012): Hazai felsőoktatás állami finanszírozásának története 1990-2011. In: Temesi, J. (szerk.) (2012): *Felsőoktatás-finanszírozás. Nemzetközi trendek és hazai gyakorlat.* Megjelenés alatt.

2. Közép-európai ország- és esettanulmányok

Archimedes Foundation (2010): *Higher Education in Estonia, Fourth edition*. Archimedes Foundation, Tallinn.

Duke, C. – Hasan, A. – Cappon, P. – Meissner, W. – Metcalf, H. – Thornhill, D. (2008): *OECD Reviews of Tertiary Education – Croatia*. OECD Publishing, Paris.

Eurostat (1999): *Fields of Training – Manual*. Eurostat.

File, J. – Weko, T. – Hauptman, A. – Kristensen, B. – Herlitschka, S. (2009): *OECD Reviews of Tertiary Education – Czech Republic*. OECD Publishing, Paris.

Fulton, O. – Santiago, P. – Edquist, C. – El-Khawas, E. – Hackl, E. (2007): *OECD Reviews of Tertiary Education – Poland*. OECD Publishing, Paris.

GUS (2011): *Higher Education Institutions and their Finances in 2010*. Central Statistical Office, Warsaw.

Huisman, J. – Santiago, P. – Högselius, P. – Lemaitre, M. J. – Thorn, W. (2007): *OECD Reviews of Tertiary Education – Estonia*. OECD Publishing, Paris.

HVG (2011): *Félévente 113 ezer forint is lehet a cseh egyetemi tandíj*. hvg.hu, 2011. augusztus 15.

http://hvg.hu/karrier/20110815_csehország_egyetem_tandij

(letöltés dátuma: 2012. február 7.)

IZM (2012a): *Higher Education*. Ministry of Education and Science – Republic of Latvia.

http://izm.izm.gov.lv/upload_file/en/higher_education.pdf (letöltés

dátuma: 2012. február 29.)

- IZM (2012b): *The Education System in Latvia*. Ministry of Education and Science – Republic of Latvia. <http://izm.izm.gov.lv/education.html> (letöltés dátuma: 2012. február 7.)
- Johnstone, D. B. (2009): *Worldwide Trends in Financing Higher Education: A Conceptual Framework*. In: Knight, J. (szerk.): *Financing Access and Equity in Higher Education*, Sense Publishers, Rotterdam/Taipei, 1–17.
- Krumins, J. – Kavale, L. – Eglite, S. – Leduskrasta, Z. – Puce, J. – Sloka, B. – Stonis, J. – Zaksa, K. – Rivza, B. (2006): *Funding Systems and Their Effects on Higher Education Systems – Country Study: Latvia*. OECD Publishing, Paris.
- Mederly, P. (2006): *Funding Systems and Their Effects on Higher Education Systems – Country Study: Slovakia*. OECD Publishing, Paris.
- MZOS (2009): *Higher Education in Croatia*. Ministry of Science, Education and Sports of the Republic of Croatia. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=6470&sec=2458> (letöltés dátuma: 2012. március 1.)
- OECD (2011): *Education at a Glance 2011 – OECD Indicators*. OECD Publishing, Paris.
- SMM (2010a): *Education in Lithuania*. Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania. http://www.smm.lt/en/docs/Educatiom_2010_taisyta.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)
- SMM (2010b): *One Year in Reforming Higher Education and Research: Work Done and New Steps*. Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania. <http://www.smm.lt/en/news/docs/100601.htm> (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

- UB GSE (2004a): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Latvia*.
University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.
http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Latvia.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)
- UB GSE (2004b): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Lithuania*.
University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.
http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Lithuania.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)
- UB GSE (2005): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Estonia*.
University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.
http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Estonia.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)
- UB GSE (2008a): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in the Czech Republic*. University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.
http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Czech_Republic.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)
- UB GSE (2008b): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Romania*.
University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.
http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Romania.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)
- UB GSE (2010): *Higher Education Finance and Cost-Sharing in Poland*.
University of Buffalo Graduate School of Education, International Comparative Higher Education and Finance Project.
http://gse.buffalo.edu/org/inthigheredfinance/files/Country_Profiles/Europe/Poland.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 7.)

UL (2007): *Self-Evaluation Report of the University of Ljubljana*.
University of Ljubljana, Ljubljana.

Internetes adatbázisok

Eurostat – online adatbázis

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database)

Eurypedia – a Eurydice online adatbázisa

(http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php)

3. Nyugat-európai jó gyakorlatok

3.1 Németország, a halle-wittenbergi Martin Luther Egyetem

Arbeitslose und Arbeitslosenquote. Bundeszentrale für Politische Bildung.
(Hivatalos statisztikai adatok alapján.)

<http://www.bpb.de/files/C8S1T1.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Arbeitsmarktdaten im Land Sachsen-Anhalt nach ausgewählten Merkmalen im Jahresdurchschnitt. http://www.statistik.sachsen-anhalt.de/Internet/Home/Daten_und_Fakten/1/13/132/13211/Arbeitsmarktdaten_im_Land_Sachsen_Anhalt.html (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Bildung und Kultur. Monetäre hochschulstatistische Kennzahlen, 2009. http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Publikationen/Fachveroeffentlichungen/BildungForschungKultur/BildungKulturFinanzen/KennzahlenMonetaer2110432097004_property=file.pdf (letöltés dátuma: 2012. február 15.)

Bruttoinlandsprodukt je Einwohner (Wirtschaftskraft). Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, Stuttgart http://www.statistik-bw.de/VolkswPreise/Indikatoren/VW_wirtschaftskraft.asp (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Exzellenzinitiative für Spitzenforschung an Hochschulen. <http://www.bmbf.de/en/6142.php> (letöltés dátuma: 2012. február 9.)

Fakultäten. <http://www.uni-halle.de/fakultaeten/> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Gedenkultur in Dessau-Rosslau. <http://www.gedenkkultur-dessau-rosslau.de/> (letöltés dátuma: 2012. február 10.)

Haushalt 2012. Martin Luther Universität, Halle-Wittenberg. (belső anyag)
Hochschulgesetz des Landes Sachsen-Anhalt (HSG LSA) in der Fassung
der Bekanntmachung vom 14. Dezember 2010.

<http://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de/jportal/?quelle=jlink&query=HSchulG+ST&psml=bssahprod.psml&max=true&aiz=true> (letöltés dátuma: 2012. január 30.)

Hochschulrahmengesetz (HRG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Januar 1999 (BGBl. I S. 18), zuletzt geändert durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. April 2007 (BGBl. I S. 506) <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/hrg/gesamt.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 1.)

Interjú Prof. Winfried Kluthtal, a halle-wittenbergi Martin Luther Universität Jogi Kara Közjogi Tanszékének tanszékvezetőjével és dr. Martin Hechtel, az egyetem kancellárjával. Halle, 2012. február 2.

Dr. Michael Jaeger (2011): *Die Hochschulfinanzierung in Deutschland: Erfahrungen und Trends.* http://www.his.de/pdf/pub_vt/23/2011-03-04_jaeger_hochschulfinanzierung_versand.pdf (letöltés dátuma: 2012. január 30.)

Stephan A. Jansen – Tim Göbel (2005): *Die deutsche Hochschulfinanzierung im internationalen Vergleich – Explorationen und Provokationen.* Zeppelin University, Bodensee.

Kováts Gergely (2012): Felsőoktatás-finanszírozás néhány fejlett országban. In: Temesi József (szerk.) : *Felsőoktatás-finanszírozás: hazai helyzet és nemzetközi tendenciák.* Megjelenés alatt. 92–153.

Kurzdarstellung der Universität. <http://www.uni-halle.de/universitaet/geschichte/> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Geschichte. <http://de.wikipedia.org/wiki/Martin-Luther->

[Universit%C3%A4t Halle-Wittenberg#Geschichte](#) (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Rahmenvereinbarung zu den Zielvereinbarungen 01.01.2011 – 31.12.2013 zwischen der Landesregierung und den Hochschulen des Landes Sachsen-Anhalt. 2010. Oktober

Privilegierte Partnerschaften. <http://www.uni-halle.de/wirtschaft/privilegiertepartner/> (letöltés dátuma: 2012. február 17.)

Schwerpunkte der Regierungspolitik. <http://www.sachsen-anhalt.de/index.php?id=49170> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Statistische Jahrbuch 2011 für die Bundesrepublik Deutschland. <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/SharedContent/Oeffentlich/B3/Publikation/Jahrbuch/Arbeitsmarkt,property=file.pdf> (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Studierende in Sachsen-Anhalt. [http://www.sachsen-anhalt.de/fileadmin/Elementbibliothek/Bibliothek Bildung und Wissenschaft/Hochschulstatistik/Studierende10-Landesportal-a.pdf](http://www.sachsen-anhalt.de/fileadmin/Elementbibliothek/Bibliothek_Bildung_und_Wissenschaft/Hochschulstatistik/Studierende10-Landesportal-a.pdf) (letöltés dátuma: 2012. február 20.)

Zielvereinbarung 2011 bis 2013 zwischen dem Kultusministerium des Landes Sachsen-Anhalt und der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. 17. Februar 2011.

3.2 Az angol jó gyakorlat és adaptálhatósága

Könyvek és folyóiratok

Baskerville – MacLeod – Saunders (2011): *A Guide to UK Higher Education and Partnerships for Overseas Universities*. UK Higher Education International and Europe Unit, helymegjelölés nélkül.

BIS (2011): *White Paper – Students at the Heart of the System*. Department for Business Innovation & Skills, London.

Browne Report (2011) *Securing a Sustainable Future for Higher Education*. An Independent Review of Higher Education Funding & Student Finance, helymegjelölés nélkül.

CUC (2009): *Guide for Members of Higher Education Governing Bodies in the UK*. Committee of University Chairs.

Dearing Report (1997): *Report of the National Committee of Inquiry into Higher Education*, London helymegjelölés nélkül

Fielden – Middlehurst – Woodfield (2007): *Global Horizons for UK Students*. The Council for Industry and Higher Education, London.

Fielden, John (2007): *Global Horizons for UK Universities*. The Council for Industry and Higher Education, London.

Findlay – King (2010): *Motivations and Experiences of UK Students Studying Abroad*. BIS Research Paper No. 8. University of Dundee, helymegjelölés nélkül.

HEFCE (2008): *Research Assessment Exercise 2008: the outcome*. Higher Education Funding Council for England, Bristol.

HEFCE (2010): *Guide to funding – How HEFCE allocates its funds*. Higher Education Committee for England, helymegjelölés nélkül.

HEFCE (2010): *Service to society: Demonstrating the public benefits of higher education*. Higher Education Funding Council for England, helymegjelölés nélkül.

- HEFCE (2011): *Higher Education–Business and Community Interaction Survey 2009-10*. Higher Education Funding Council for England, helymegjelölés nélkül.
- International Unit (2012): *International higher education in facts and figures - Winter 2011/2012*. UK Higher Education International Unit, London.
- Kalkan – Johnes – Johne (2011): Country Report of England. In: *Public/private funding of higher education: a social balance*. (Ed. by Astrid Schwarzenberger) HIS Hochschul-Informationen-System GmbH, Hannover.
- King – Findlay – Ahrens (2010): *International student mobility literature review*. Higher Education Funding Council for England, helymegjelölés nélkül.
- Kitson – Howells – Braham – Westlake (2009): *The Connected University Driving Recovery and Growth in the UK Economy*. NESTA, London
- Kováts Gergely (2012): Felsőoktatás-finanszírozás néhány fejlett országban. In: Temesi József (szerk.) : *Felsőoktatás-finanszírozás: hazai helyzet és nemzetközi tendenciák*. Megjelenés alatt. 92–153.
- OECD (2011): *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*. OECD Publishing, helymegjelölés nélkül.
- PACEC (2011): *Understanding the Knowledge Exchange Infrastructure in the English Higher Education Sector. A report to HEFCE*. PACEC-Centre for Business Research-University of Cambridge, helymegjelölés nélkül.
- Ramsay, Dr Nissa (2011): *Unlocking the Potential of Social Entrepreneurship in Higher Education*. UnLtd- Higher Education Funding Council for England, helymegjelölés nélkül.
- Reis-Sorin – Gheorghiu (2011): *14% of the funding of education institutions in the EU in 2008 comes from private sources*. Statistics in Focus, Eurostat.

Robbins Report (1963) *Report of the Committee appointed by the Prime Minister under the Chairmanship of Lord Robbins*. Her Majesty's Treasury, London, helymegjelölés nélkül

Temple, Dr. Paul (2008): *National system analysis: United Kingdom*. In: *Progress in higher education reform across Europe. Governance and Funding Reform in the European Higher Education Area. Volume 2: Methodology, performance data, literature survey, national system analyses and case studies*. Directorate General for Education and Culture of the European Commission, Brussels.

Thomas, Eric (2011): *Increasing voluntary giving to higher education – Task Force report to Government*. DfES Publication Centre, Nottingham.

Universities UK (2011): *Higher education in facts and figures – Summer 2011*. Universities UK, London.

Honlapok (letöltés 2012. február 5–17 között)

A Department for Business, Innovation and Skills, a felsőoktatásért is felelős minisztérium honlapja www.bis.gov.uk

A University of Cranfield honlapja www.cranfield.ac.uk

Az Eurostat honlapja www.ec.europa.eu/eurostat

The history of education in England c. ismeretterjesztő honlap www.educationengland.org.uk

Giuld Higher Education – a felsőoktatási intézményeket tömörítő szervezet honlapja www.guildhe.ac.uk

Higher Education Funding Council of England www.hefce.ac.uk

Higher Education Statistics Agency www.hesa.ac.uk

A Nemzetközi Valutaalap honlapja www.imf.org

A UK Higher Education International Unit honlapja www.international.ac.uk

A University of Leeds honlapja www.leeds.ac.uk

Az Egyesült Királyság National Archives által működtetett hivatalos jogszabálytára www.legislation.gov.uk

A Manchester Academic Health Science Centre honlapja www.mahsc.ac.uk

A University of Manchester honlapja www.manchester.ac.uk

A Manchester: Integrating Medicine and Innovative Technology honlapja www.mimit.org.uk

A National Audit Office honlapja www.nao.org.uk

Az OECD honlapja www.oecd.org

Az Office for Fair Access esélyegyenlőségi hivatal honlapja www.offa.org.uk

UK Council for International Student Affairs honlapja www.ukcisa.org.uk

UniversitiesUK – a felsőoktatási intézményeket tömörítő szervezet honlapja www.universitiesuk.ac.uk

A University of Manchester Intellectual Property honlapja www.umip.com

University of Manchester Inspire/Invent/Innovate honlapja www.umi3.co.uk

A Világbank honlapja www.worldbank.org

3.3. A francia felsőoktatás finanszírozása, különös tekintettel a minőségi célokra és a vállalkozói források bevonására

Faure-törvény – Loi n°68-978 du 12 novembre 1968

Adójogi kódex – Loi n° 92-40 du 09 juillet 1992

Kiegészítő finanszírozásról szóló törvény – n°2010-237 du 9 mars 2010

Felsőoktatási törvény (kódex) – Ordonnance n° 2000-549 du 15 juin 2000

Közfinanszírozásról szóló organikus törvény – Loi organique n° 2001-692 du 1 août 2001

Décret n°2006-1093 du 29 août 2006

Décret n° 2008-974 du 18 septembre 2008

Legendre, Florence: a felsőoktatás finanszírozása Franciaországban. Magyarul megjelent: *Magyar felsőoktatás*, 1998/10. Ford.: Sütő Anna.

Jacqué, Philippe: *Université: un budget pas très sympa*. <http://lemonde-educ.blog.lemonde.fr/2011/01/24/universite-un-budget-pas-tres-sympa/>

A Szenátus jelentése a SYMPA-ról elérhető (http://www.senat.fr/rap/r07-382/r07-382_mono.html#toc253)

A Strasbourgi Egyetem és az Oktatási és Kutatási Minisztérium között létrejövő szerződés 2009–2012. Elérhető: http://www.unistra.fr/uploads/media/contrat_2009-2012_UdS.pdf

Az IDEX 2010-es pályázati felhívása. (<http://www.agence-nationale-recherche.fr/investissementsdavenir/documents/ANR-AAP-IDEX-2010.pdf>)

A Nemzeti Kutatási Ügynökség weblapja <http://www.agence-nationale-recherche.fr/>

A Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium weblapja <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/>

A francia jogszabályok hiteles gyűjteménye <http://www.legifrance.gouv.fr>

A Nemzeti Oktatási Minisztérium weblapja [http:// education.gouv.fr](http://education.gouv.fr)

A PDE nevű hallgatói képviseleti szerv weblapja <http://www.pde.fr/>

A Szenátus weblapja <http://www.senat.fr>

A Strasbourgi Egyetem weblapja <http://www.unistra.fr>

A francia közigazgatás hivatalos weblapja <http://vosdroits.service-public.fr/>

Mellékletek

1. fejezet függeléke

2009-ben készült interjúk

	Interjúalany neve	Pozíció az interjú időpontjában	Interjú időpontja
1.	Derényi András	Igazgató, Nemzeti Kredittanács Nemzeti Bologna Bizottság tagja	2009. május 18.
2.	Fábri György	Igazgató, Kommunikációs Igazgatóság, Magyar Tudományos Akadémia	2009. május 26.
3.	Kotán Attila	Főosztályvezető, Költségvetési Főosztály, Igazságügyi Minisztérium	2009. május 13.
4.	Kovács István Vilmos	Volt igazgatóhelyettes, Fejlesztési Főosztály, Nemzeti Fejlesztési Ügynökség	2009. május 20.
5.	Loboda Zoltán	Főosztályvezető, Európai Unió Ügyek Főosztály, Oktatási Minisztérium	2009. május 26.
6.	Miskolczi Norbert	Elnök, Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája	2009. június 23.
7.	Nagy Dávid	A Nemzeti Bologna Bizottság tagja A végrehajtó bizottság tagja, Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája	2009. május 28.
8.	Peredy Zoltán	A Nemzeti Bologna Bizottság tagja Főosztályvezető-helyettes, Stratégiai főosztály, Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal	2009. május 19.
9.	Pakucs János	Elnök, Nemzeti Innovációs Szövetség	2009. június 3.
10.	Palásti-Kovács Béla	Elnök, főiskolai tagozat, Magyar Rektori Konferencia Dékán, Budapesti Műszaki Főiskola	2009. május 18.
11.	Szabó Bálint	A Nemzeti Bologna Bizottság tagja Szakképzési tanácsadó, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara	2009. június 1.
12.	Szántó Tibor	Főtitkár, Magyar Akkreditációs Bizottság	2009. május 18.
13.	Veres Pál	Főtanácsadó, Felsőoktatási Főosztály, Oktatási Minisztérium	2009. május 26.
14.	Vörös József	elnök, Gazdasági Tanács, Pécsi Tudományegyetem	2009. május 21.

2012-ben készült interjúk

Interjúalany neve	Pozíció az interjú időpontjában	Interjú időpontja
1. Fonyó Attila	Osztályvezető, Tudománypolitikai főosztály, Nemzeti Erőforrás Minisztérium	2012. február 23.
2. Gulyásné Túróczi Margit	Főigazgató, Gazdasági és Műszaki Főigazgatóság, Budapesti Corvinus Egyetem	2012. február 27.
3. Oláh Péter	Költségvetési és igazgatási referens, Felsőoktatásért és Tudománypolitikáért Felelős Helyettes Államtitkársági Titkárság, Nemzeti Erőforrás Minisztérium	2012. március 1.
4. Temesi József	Társigazgató, Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Budapesti Corvinus Egyetem	2012. február 15.

2. fejezet függeléke

A 2. fejezet függelékében a térség két meghatározó felsőoktatási intézménye, a krakkói Jagelló Egyetem és a Ljubljanoi Egyetem kerül röviden bemutatásra. Ezek az esettanulmányok nagyban hagyatkoznak az egyetemi vezetők kérdéseinkre adott válaszáira, valamint felhasználtunk az intézmények honlapján³⁵⁷ elérhető információkat is. A Jagelló Egyetemről Maria Hulicka PhD, az egyetem kincstárnoka, míg a Ljubljanoi Egyetemről a pénzügyekért felelős rektorhelyettes, Mihaela Bauman Podojsteršek volt segítségünkre.

2.F.1. Jagelló Egyetem

A Krakkóban működő *Jagelló Egyetem* Lengyelország egyik legjelentősebb és legrégibb felsőoktatási intézménye (a másik a Varsói Egyetem). Az egyetem története a középkorba nyúlik vissza: Nagy Kázmér lengyel király 1364-ben kapott engedélyt a pápától a megalapítására. Jelenleg több mint 50 000 hallgatója van, akik közül mintegy 2 ezren doktori képzésben vesznek részt. Több mint 7 000 oktató dolgozik az egyetemen, amely összesen 15 karból áll. Ebből 3 némileg különvált szervezetenként, ezek az orvosi, egészségügyi és gyógyszerészeti karok. Ez a három kar ugyanis az egészségügyért felelős minisztérium alá tartozik. A képzés minőségét jól jelzi, hogy a 15 karból 12 a Tudományos és Felsőoktatási Minisztérium 2010-es rangsorában szakterületének élén végzett (a másik 3 kar is második). Az intézmény a nemzetközi összehasonlításokban is rendre jól szerepel.

A képzés magas minősége *átlagon felüli pénzügyi helyzettel* is párosul. Egyfelől a sok hallgató, a magasan képzett oktatói kar, az erős

³⁵⁷ http://www.uj.edu.pl/en_GB, illetve http://www.uni-lj.si/en/about_university_of_ljubljana.aspx

kutatói tevékenység révén az állami támogatásokból is jelentős mértékben részesül az intézmény. A képletalapú finanszírozás bevezetése önmagában 8%kal növelte az egyetem költségvetési forrásait, ami alátámasztja ezt a megállapítást. Másrészt az egyetem a többi versenytársához képest jobban képes vállalati vagy európai forrásokat bevonni. Költségvetésének 81,4%-a származik az oktatási tevékenységből, 13,5% a kutatásból, a maradék 5,1% egyéb tevékenységekből. A képzéshez kapcsolódó bevételek 67,9%-a (az összes forrás 55,3%-a) az oktatás állami támogatása, 13,2% (az összes forrás 10,7%-a) tandíjbevétel, a többi pedig európai uniós pályázatokból, illetve a vállalati szektortól származik. A költségvetési és európai források a kutatási bevételeken belül is kiemelt szerepet játszanak.

Az egész kelet-közép-európai térségben probléma a vállalati források bevonása az egyetemi szférába, ez alól a Jagelló Egyetem sem kivétel. Közös projektek és értékesített szabadalmak révén természetesen igyekszik bevételt szerezni az intézmény erről a területről is, illetve a 100%-os egyetemi tulajdonban lévő Jagelló Innovációs Központ Kft-t is azért hozták létre, hogy segítse a *vállalati források becsatornázását* az egyetemi projektek finanszírozásába. Az egyetem emellett önálló üzleti tevékenységet is folytat, ami szintén bevételi forrást jelent. Egyrészt saját kiadója van, ami külső megbízásokat is vállal az egyetemi tankönyvek, jegyzetek kiadása mellett. Másrészt gyakran bérbe adja előadó- és konferenciatermeit, amiből bérleti díja származik. Harmadrészt az egyetem működtet hoteleket a belvárosban, amik nem csak az intézmény vendégei részére vehetők igénybe, hanem bármely fizető turista megszállhat bennük. Az egyetem ezenkívül bortermelésbe is kezdett.

Előfordul az is, hogy az intézmény önkéntes támogatást kap, ez általában valamilyen speciális céllal történik (pl. konferencia megszervezése). Ezek jelentősége azonban elenyésző az egyetemi

költségvetésben, még azt figyelembe véve is, hogy az elhunyt volt hallgatók néha pénzt hagynak az egyetemre.

A nappali tagozatos hallgatók mintegy harmada fizet tandíjat a Jagelló Egyetemen. Ez az arány átlagosnak tekinthető Lengyelországban, csakúgy, mint az egyetem által meghatározott tandíjak mértéke (a Varsói Egyetemen pl. magasabbak az összegek). A tandíjak szakonként különböznek, éves szinten körülbelül 1000 és 5000 euró (mintegy 300 000 és 1,5 millió forint) között mozognak, előbbiek pl. a bölcsészettudományi képzésre, utóbbiak az orvosképzésre vonatkoznak.

A Jagelló Egyetem abban a tekintetben is kiemelkedik a lengyel felsőoktatási intézmények közül, hogy költségvetésének jelentős részét fordítja *beruházásokra*. Jelenleg is egy új campus építése zajlik, ami oktatási épületeket, kutatóközpontokat és egyéb létesítményeket egyaránt magába foglal, vagyis valóban hatalmas projektről van szó.

2.F.2. Ljubljana Egyetem

A *Ljubljana Egyetem* nem csak Szlovénia legnagyobb egyeteme, hanem az egész kelet-közép-európai régió felsőoktatásának egyik meghatározó szereplője. 1919-ben alapították és mintegy fél évszázadig az egyedüli szlovén egyetemenként működött. Több mint 63 ezer hallgatója és 4 000 oktatója van, az egyetem így komoly hatással van a 300 ezres Ljubljana életére. Az intézmény 23 karból és 3 művészeti akadémiából áll. A Jagelló Egyetemhez hasonlóan a nemzetközi felsőoktatási rangsorokban a térség első egyetemei között szerepel. A képzés minőségére utal az is, hogy a teljes szlovén felsőoktatásra jellemző 20,4-es diák-tanár aránnyal szemben a Ljubljana Egyetemen ez a mutató 11,7, ha csak a nappali képzés hallgatóit vesszük számításba, és 18,2 minden hallgatót figyelembe véve. Az egyes karok között természetesen nagy a különbség: a természettudományos és orvosi karokon, valamint a művészeti

akadémiákon jóval alacsonyabb, míg a jogi és gazdasági képzési területen jelentősen magasabb. Ahogy az egyetem 2007-es önértékelési jelentése jogos büszkeséggel megállapította: a szlovén *tudományos eredményeknek* több mint a fele a Ljubljana Egyetemen jött létre.³⁵⁸

Az intézmény a városon belül két campusszal rendelkezik, az oktatási épületeken kívül mindkettőhöz egyéb kiszolgáló épületek (könyvtár, kollégium stb.) is tartoznak.

Az egyetem költségvetése nagyrészt a *közösségi forrásokra* épül. A 2010-es évben a felhasználható összeg 78%-a származott a kormányzati és európai uniós forrásokból, 9% a részidős és doktori képzéseken szedett tandíjából és egyéb hallgatói befizetésekből, 13% pedig egyéb forrásból. Az intézmény kiterjedt vállalati kapcsolatokkal rendelkezik, igyekszik kutatási tevékenységekből és egyéb szakértői munkákból is jövedelemhez jutni. Ez persze nem egyenletes az egyes részegységek tekintetében: bizonyos karok több, mások kevesebb ilyen jellegű jövedelemhez jutnak. A magánforrások kapcsán megjegyezhető, hogy a doktori képzésben az éves tandíj 2700 és 4400 euró (mintegy 800 000 és 1,3 millió forint) között van. A tandíjakat beiratkozási díjak és egyéb tételek (pl. biztosítás egyes esetekben) egészítik ki. Bizonyos esetekben önkéntes adományokat is kap az intézmény, ezek mind hozzájárulnak az egyetem működéséhez.

A rendelkezésre álló forrásoknak csak töredékét költik el egyetemi szinten, a nagy részüket a karok és akadémiák kapják meg, ők használják fel a képzési és kutatási programjaik, illetve egyéb feladataik finanszírozására.

³⁵⁸ UL (2007): *Self-Evaluation Report of the University of Ljubljana*. University of Ljubljana, Ljubljana.
274